תנ״ך · ראשונים · רש״י · תורה

רש"י על במדבר

רש״י

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רש"י על במדבר

רש״י

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רשי-על-במדבר/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
פרק ב 6
פרק ג 7
פרק ד 10
פרק ה 13
פרק ו 18
פרק ז 20
פרק ח 25
פרק ט 27
פרק י 29
פרק יא 33
פרק יב 38
פרק יג 42
פרק יד 45
פרק טו 50
פרק טז 54
פרק יז 58
פרק יח 60
פרק יט 64
פרק כ 66
פרק כא 70
פרק כב 76
פרק כג 82
פרק כד 86
פרק כה 89
פרק כו 92
פרק כז 96
פרק כח 100
פרק כט 102
פרק ל 103
פרק לא 105

פרק לב 110
פרק לג 112
פרק לד 114
פרק לה 117
פרק לו 120

פרק א

פסוק א

וידבר. במדבר סיני באחד לחדש וגו'. מִתּוֹךְ חִבָּתָן לִפָּנָיו מוֹנֶה אוֹתָם כָּל שָׁעָה — כְּשֶׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם מָנָאן, וּכְשֶׁנָּפְלוּ בָּעֵגֶל מָנָאן לֵידַע מִנְיַן הַנּוֹתָרִים, כְּשֶׁבָּא לְהַשְׁרוֹת שְׁכִינָתוֹ עֲלֵיהֶם מָנָאם, בְּאֶחָד בְּנִיסָן הוּקַם הַמִּשְׁכָּן וּבְאֶחָד בְּאִיָּר מָנָאם:

פסוק ב

למשפחתם. לֵידַע מִנְיַן כָּל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט:

לבית אבתם. מִי שֶׁאָבִיו מִשֵּׁבֶט אֶחָד וְאִמּוֹ מִשֵּׁבֶט אַחֵר יָקוּם עַל שֵׁבֶט אָבִיו (עי' בבא בתרא ק"ט):

לגלגלתם. עַ"יְ שְׁקָלִים — בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת:

פסוק ג

כל יצא צבא. מַגִּיד שֶׁאֵין יוֹצֵא בַּצָּבָא פָּחוּת מִבֶּן עֶשְׂרִים:

פסוק ד

ואתכם יהיו. כְּשֶׁתִּפְקְדוּ אוֹתָם יִהְיוּ עִמָּכֶם נְשִׂיא כָּל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט:

פסוק טז

אלה קרואי העדה. הַנִּקְרָאִים לְכָל דָּבָר חֲשִׁיבוּת שֶׁבָּעֵדָה:

פסוק יז

האנשים האלה. אֶת שְׁנֵים עָשָׂר נְשִׂיאִים הַלָּלוּ:

אשר נקבו. לוֹ כָּאן **בשמות**:

פסוק יח

ויתילדו על משפחתם. הֵבִיאוּ סִפְרֵי יִחוּסֵיהֶם וְעֵדֵי חֶזְקַת לֵדָתָם, כָּל אֶחָד וְאֶחָד לְהִתְיַחֵס עַל הַשֵּׁבֶט (עי' ילקוט תרפ"ד):

פסוק מט

אך את מטה לוי לא תפקד. כְּדַאי הוּא לְגָיוֹן שֶׁל מֶלֶךְ לִהְיוֹת נִמְנֶה לְבַדּוֹ (תנחומא); דָּ"אַ, צָפָה הַקָּבָ"ה שֶׁעֲתִידָה לַעֲמֹד גְּזֵרָה עַל כָּל הַנִּמְנִין מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה שֶׁיָּמוּתוּ בַּמִּדְבָּר, אָמַר אַל יִהְיוּ אֵלּוּ בִכְלָל, לְפִי שֶׁהֵם שֶׁלִּי, שֶׁלֹּא טָעוּ בָּעֵגֶל (שם; בבא בתרא קכ"א):

פסוק נ

ואתה הפקד את הלוים. כְּתַרְגּוּמוֹ "מַנִּי", לְשׁוֹן מִנּוּי שְׁרָרָה עַל דָּבָר שֶׁהוּא מְמֻנֶּה עָלָיו, כְּמוֹ "וְיַפְקֵד הַמֶּלֶךְ פְּקִידִים" (אסתר ב'):

פסוק נא

יורידו אתו. כְּתַרְגּוּמוֹ "יְפָרְקוּן", כְּשֶׁבָּאִין לִסַּע בַּמִּדְבָּר מִמַּסָּע לְמַסָּע הָיוּ מְפָרְקִין אוֹתוֹ מֵהֶקְמָתוֹ, וְנוֹשְׂאִין אוֹתוֹ עַד מָקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁכֹּן שָׁם הֶעָנָן, וְיַחֲנוּ שָׁם וּמְקִימִין אוֹתוֹ:

והזר הקרב. לַעֲבוֹדָתָם זוֹ:

יומת. בִּידֵי שָׁמַיִם:

פסוק נב

ואיש על דגלו. כְּמוֹ שֶׁהַדְּגָלִים סְדוּרִים בְּסֵפֶר זֶה – שְׁלֹשָׁה שְׁבָטִים לְכָל דֶּגֶל:

פסוק נג

ולא יהיה קצף. אִם תַּעֲשׂוּ כְּמִצְוֹתַי לֹא יִהְיֶה קֶצֶף, וְאִם לָאו, שֶׁיִּכָּנְסוּ זָרִים בַּעֲבוֹדָתָם זוֹ, יִהְיֶה קֶצֶף, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בְּמַעֲשֵׂה קֹרַח (במדבר י"ז), כִּי יָצָא הַקֶּצֶף וְגוֹ':

פרק ב

פסוק ב

באתת. כָּל דֶּגֶל יִהְיֶה לוֹ אוֹת מַפָּה צְבוּעָה תְּלוּיָה בּוֹ, צִבְעוֹ שֶׁל זֶה לֹא כְּצִבְעוֹ שֶׁל זֶה, צֶבַע כָּל אֶחָד כְּגוֹן אַבְנוֹ הַקְּבוּעָה בַּחֹשֶׁן, וּמִתּוֹךְ כָּךְ יַכִּיר כָּל אֶחָד אֶת דִּגְלוֹ; דְּ"אַ: בְּאוֹתוֹת לְבֵית אֲבוֹתָם, בְּאוֹת שֶׁמָּסַר לָהֶם יַעֲקֹב אֲבִיהֶם כְּשֶׁנִּשָּׂאוּהוּ מִמִּצְרַיִם שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית נ') "וַיַּעֲשׂוּ בָנָיו לוֹ כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּם, יְהוּדָה וְיִשָּׂשכָר וּזְבוּלוּן יִשָּׂאוּהוּ מִן הַמִּזְרָח, וּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְגָד מִן הַדָּרוֹם וְכוּ'", כִּדְאִיתָא בְּתַנְחוּמָא בְּפָרָשָׁה זוֹ:

מנגד. מֵרָחוֹק מִיל, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בִּיהוֹשֻׁעַ "אַךְ רָחוֹק יִהְיֶה בֵּינֵיכֶם וּבֵנָיו כְּאַלְפַּיִם אַמָּה" (יהושע ג'), שֶׁיּוּכְלוּ לָבֹא בְּשַׁבָּת; מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבָנָיו וְהַלְוִיִּם חוֹנִים בְּסָמוּךְ לוֹ:

פסוק ג

קדמה. לְפָנִים הַקְּרוּיָה קֶדֶם: וְאֵיזוֹ זוֹ רוּחַ מִזְרָחִית, וְהַמַּעֲרָב קָרוּי אָחוֹר:

פסוק ט

ראשנה יסעו. כְּשֶׁרוֹאִין הֶעָנָן מִסְתַּלֵּק, תּוֹקְעִין הַכֹּהֲנִים בַּחֲצוֹצְרוֹת, וְנוֹסֵעַ מַחֲנֵה יְהוּדָה תְּחִלָּה, וּכְשֶׁהוֹלְכִין הוֹלְכִין כְּדֶרֶךְ חֲנִיָּתָן — הַלְוִיִּם וְהָעֲגָלוֹת בָּאֶמְצָע, דֶּגֶל יְהוּדָה בַּמִּזְרָח, וְשֶׁל רְאוּבֵן בַּדָּרוֹם, וְשֶׁל אֶפְרַיִם בַּמַּעֲרָב, וְשֶׁל דָּן בַּצָּפוֹן:

פסוק יז

ונסע אהל מועד. לְאַחַר שְׁנֵי דְּגָלִים הַלָּלוּ:

כאשר יחנו כן יסעו. כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, הֲלִיכָתָן כַּחֲנִיָּתָן, כָּל דֶּגֶל מְהַלֵּךְ לָרוּחַ הַקְּבוּעַ לוֹ:

על ידו. עַל מְקוֹמוֹ, וְאֵין לְשׁוֹן יָד זֶה מִמַּשְׁמָעוֹ, רוּחַ שֶׁל צִדּוֹ קָרוּי עַל יָדוֹ – הַסְּמוּכָה לוֹ לְכָל הוֹשָׁטַת יָדוֹ, אינשו"ן איש"א בְּלַעַז:

פסוק כ

ועליו. כְּתַרְגּוּמוֹ "וְדִסְמִיכִין עֲלוֹהִי":

פרק ג

פסוק א

ואלה תולדת אהרן ומשה. וְאֵינוֹ מַזְכִּיר אֶלָּא בְּנֵי אַהֲרֹן וְנִקְרְאוּ תּוֹלְדוֹת מֹשֶׁה, לְפִי שֶׁלִּמְּדָן תּוֹרָה, מְלַמֵּד שֶׁכָּל הַמְלַמֵּד אֶת בֶּן חֲבֵרוֹ תּוֹרָה מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ יְלָדוֹ (סנהדרין י"ט):

ביום דבר ה' את משה. נַעֲשׂוּ אֵלּוּ הַתּוֹלָדוֹת שֶׁלּוֹ, שֶׁלִּמְּדָן מַה שֶּׁלִּמְּדוֹ מִפִּי הַגְּבוּרָה:

פסוק ד

על פני אהרן. בְּחַיָּיו:

פסוק ו

ושרתו אתו. וּמַהוּ הַשֵּׁרוּת?

ושמרו את משמרתו. לְפִי שֶׁשְּׁמִירַת הַמִּקְדָּשׁ עָלָיו שֶׁלֹּא יִקְרַב זָר, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "אַתָּה וּבָנֶיךָ וּבֵית אָבִיךָ אִתְּךָ תִּשְׂאוּ אֶת עֲוֹן הַמִּקְדָּשׁ" (במדבר י"ח), וְהַלְוִיִּם הַלָּלוּ מְסַיְּעִין אוֹתָם, זוֹ הִיא הַשֵּׁרוּת:

פסוק ז

ושמרו את משמרתו. כָּל מִנּוּי שֶׁהָאָדָם מְמֻנֶּה עָלָיו וּמַטָּל עָלָיו לַעֲשׂוֹתוֹ קָרוּי מִשְׁמֶרֶת בְּכָל הַמִּקְרָא וּבְלָשׁוֹן הַמִּשְׁנָה, כְּמוֹ שֶׁאָמוּר בְּבִנְתָן וְתָרֵשׁ "וַהֲלֹא אֵין מִשְׁמַרְתִּי וּמִשְׁמַרְתְּךָ שָׁוָה" (מגילה י"ג), וְכֵן מִשְׁמֶרוֹת כְּהֻנָּה וּלְוִיָּה:

פסוק ח

ואת משמרת בני ישראל. שֶׁכֻּלָּן הָיוּ זְקוּקִין לְצָרְכֵי הַמִּקְדָּשׁ, אֶלָּא שֶׁהַלְוִיִּם בָּאִים תַּחְתֵּיהֶם בִּשְׁלִיחוּתָם, לְפִיכָךְ לוֹקְחִים מֵהֶם הַמַּעֲשְׂרוֹת בִּשְׂכָרָן, שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי שָׂכָר הוּא לָכֶם חֵלֶף עֲבֹדַתְכֶם" (במדבר י"ח):

פסוק ט

נתונם המה לו. לְעֶזְרָה:

מאת בני ישראל. כְּמוֹ מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כְּלוֹמַר מִשְּׁאָר כָּל הָעֵדָה נִבְדְּלוּ לְכָךְ בִּגְזֵרַת הַמָּקוֹם וְהוּא נְתָנָם לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "וְאָתְּנָה אֶת הַלְוִיִּם נְתֻנִים" וְגוֹ' (במדבר ח'):

פסוק י
ואת אהרן ואת בניו תפקד. לְשׁוֹן פְּקִידוּת, וְאֵינוֹ לְשׁוֹן מִנְיָן:
ושמרו את כהנתם. קִבָּלַת דָּמִים וּזְרִיקָה וְהַקְטָרָה וַעֲבוֹדוֹת הַמְּסוּרוֹת לַכֹּהֲנִים:

פסוק יב
ואני הנה לקחתי. וַאֲנִי מֵהֵיכָן זָכִיתִי בָּהֶן **מתוך בני ישראל** שֶׁיִּהְיוּ יִשְׂרָאֵל שׁוֹכְרִין אוֹתָן לְשֵׁרוּת שֶׁלִּי? עַ"יְ הַבְּכוֹרוֹת זָכִיתִי בָהֶם וּלְקַחְתִּים תְּמוּרָתָם. לְפִי שֶׁהָיְתָה הָעֲבוֹדָה בַּבְּכוֹרוֹת, וּכְשֶׁחָטְאוּ בָעֵגֶל נִפְסְלוּ, וְהַלְוִיִּם שֶׁלֹּא עָבְדוּ עָ"ז נִבְחֲרוּ תַּחְתֵּיהֶם (עי' זבחים קי"ב):

פסוק טו
מבן חדש ומעלה. מִשֶּׁיָּצָא מִכְּלַל נְפָלִים הוּא נִמְנָה לְקֶרֵא שׁוֹמֵר מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ; אָ"רַ יְהוּדָה בְּרַבִּי שָׁלוֹם לָמוּד הוּא אוֹתוֹ הַשֵּׁבֶט לִהְיוֹת נִמְנָה מִן הַבֶּטֶן, שֶׁנֶּאֱמַר "אֲשֶׁר יָלְדָה אֹתָהּ לְלֵוִי בְּמִצְרָיִם" (במדבר כ"ו:נ"ט), — עִם כְּנִיסָתָהּ בְּפֶתַח מִצְרַיִם יָלְדָה אוֹתָהּ וְנִמְנֵית בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ, שֶׁכְּשֶׁאַתָּה מוֹנֶה חֶשְׁבּוֹנָם לֹא תִמְצָאֵם אֶלָּא שִׁבְעִים חָסֵר אֶחָד, וְהִיא הִשְׁלִימָה אֶת הַמִּנְיָן (תנחומא):

פסוק טז
על פי ה'. אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַקָּבָ"ה, הֵיאַךְ אֲנִי נִכְנָס לְתוֹךְ אֲהֳלֵיהֶם לְדַעַת מִנְיַן יוֹנְקֵיהֶם? אָמַר לוֹ הַקָּבָ"ה, עֲשֵׂה אַתָּה שֶׁלְּךָ וַאֲנִי אֶעֱשֶׂה שֶׁלִּי, הָלַךְ מֹשֶׁה וְעָמַד עַל פֶּתַח הָאֹהֶל וְהַשְׁכִּינָה מַקְדֶּמֶת לְפָנָיו, וּבַת קוֹל יוֹצְאָה מִן הָאֹהֶל וְאוֹמֶרֶת כָּךְ וְכָךְ תִּינוֹקוֹת יֵשׁ בְּאֹהֶל זֶה, לְכָךְ נֶאֱמַר עַל פִּי ה':

פסוק כא
לגרשון משפחת הלבני. כְּלוֹמַר, לְגֵרְשׁוֹן הָיוּ הַפְּקוּדִים מִשְׁפַּחַת הַלִּבְנִי וּמִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְעִי — פְּקוּדֵיהֶם כָּךְ וְכָךְ:

פסוק כה
המשכן. יְרִיעוֹת הַתַּחְתּוֹנוֹת:
והאהל. יְרִיעוֹת עִזִּים הָעֶשׂוּיוֹת לְגַג:
מכסהו. עוֹרוֹת אֵילִים וּתְחָשִׁים:
ומסך פתח. הוּא הַוִּילוֹן:

פסוק כו
ואת מיתריו. שֶׁל הַמִּשְׁכָּן וְהָאֹהֶל, וְלֹא שֶׁל חָצֵר:

פסוק כט
משפחת בני קהת יחנו ... תימנה. וּסְמוּכִין לָהֶם דֶּגֶל רְאוּבֵן הַחוֹנִים תֵּימָנָה — אוֹי לָרָשָׁע אוֹי לִשְׁכֵנוֹ, לְכָךְ לָקוּ מֵהֶם דָּתָן וַאֲבִירָם וּמָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים אִישׁ עִם קֹרַח וַעֲדָתוֹ, שֶׁנִּמְשְׁכוּ עִמָּהֶם בְּמַחֲלָקְתָּם (תנחומא):

פסוק לא
והמסך. הִיא הַפָּרֹכֶת, שֶׁאַף הִיא קְרוּיָה פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ:

פסוק לב
ונשיא נשיאי הלוי. מְמֻנֶּה עַל כֻּלָּם, וְעַל מַה הִיא נְשִׂיאוּתוֹ — **פקדת שמרי משמרת** — עַל יָדוֹ הִיא פְּקֻדַּת כֻּלָּם:

פסוק לח
משה ואהרן ובניו. וּסְמוּכִין לָהֶם דֶּגֶל מַחֲנֵה יְהוּדָה, וְהַחוֹנִים עָלָיו יִשָּׂשכָר וּזְבוּלֻן — טוֹב לַצַּדִּיק טוֹב לִשְׁכֵנוֹ, לְפִי שֶׁהָיוּ שְׁכֵנָיו שֶׁל מֹשֶׁה שֶׁהָיָה עוֹסֵק בַּתּוֹרָה, נַעֲשׂוּ גְּדוֹלִים בַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר "יְהוּדָה מְחֹקְקִי" (תהלים ס, ט), "וּמִבְּנֵי יִשָּׂשכָר יוֹדְעֵי בִינָה וְגוֹ' מָאתַיִם" (דהי"א י"ב) — רָאשֵׁי סַנְהֶדְרָאוֹת, "וּמִזְּבוּלֻן מֹשְׁכִים בְּשֵׁבֶט סֹפֵר" (שופטים ה, יד) (תנחומא):

פסוק לט
אשר פקד משה ואהרן. נָקוּד עַל וְאַהֲרֹן, לוֹמַר שֶׁלֹּא הָיָה בְּמִנְיַן הַלְוִיִּם (בכורות ד'):
שנים ועשרים אלף. וּבִפְרָטָן אַתָּה מוֹצֵא שְׁלֹשׁ מֵאוֹת יְתֵרִים — בְּנֵי גֵּרְשׁוֹן שִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת, בְּנֵי קְהָת שְׁמוֹנַת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת, בְּנֵי מְרָרִי שֵׁשֶׁת אֲלָפִים וּמָאתַיִם; וְלָמָּה לֹא כְלָלָן עִם הַשְּׁאָר וְיִפְּדוּ אֶת הַבְּכוֹרוֹת וְלֹא יִהְיוּ זְקוּקִים הַשְּׁלֹשָׁה וְשִׁבְעִים וּמָאתַיִם בְּכוֹרוֹת הָעוֹדְפִים עַל הַמִּנְיָן לְפִדְיוֹן? אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ בְמַסֶּכֶת בְּכוֹרוֹת (דף ה'), אוֹתָן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת לְוִיִּם בְּכוֹרוֹת הָיוּ, וְדַיָּם שֶׁיַּפְקִיעוּ עַצְמָם מִן הַפִּדְיוֹן:

פסוק מ
פקד כל בכר זכר מבן חדש ומעלה. מִשֶּׁיֵּצֵא מִכְּלַל סְפֵק נְפָלִים:

פסוק מה
ואת בהמת הלוים וגו'. לֹא פָּדוּ בְּהֵמוֹת הַלְוִיִּם אֶת בְּכוֹרֵי בְהֵמָה טְהוֹרָה שֶׁל יִשְׂרָאֵל אֶלָּא אֶת פִּטְרֵי חֲמוֹרֵיהֶם, וְשֶׂה אֶחָד שֶׁל בֶּן לֵוִי פָּטַר כַּמָּה פִּטְרֵי חֲמוֹרִים שֶׁל יִשְׂרָאֵל. תֵּדַע, שֶׁהֲרֵי מָנָה הָעוֹדְפִים בָּאָדָם וְלֹא מָנָה הָעוֹדְפִים בַּבְּהֵמָה (שם ד'):

פסוק מו

ואת פדויי השלשה וגו'. וְאֶת הַבְּכוֹרוֹת הַצְּרִיכִין לְהִפָּדוֹת בָּהֶם, אֵלּוּ שְׁלֹשָׁה וְשִׁבְעִים וּמְאתַיִם הָעוֹדְפִים בָּהֶם יְתֵרִים עַל הַלְוִיִּם, מֵהֶם תִּקַּח **חמשת שקלים לגלגלת**; כְּדִּ הָיְתָה מְכִירָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף, עֶשְׂרִים כֶּסֶף, שֶׁהָיָה בְּכוֹרָהּ שֶׁל רָחֵל (ב"ר פ"ד):

פסוק מט

העדפים על פדויי הלוים. עַל אוֹתָן שֶׁפָּדוּ הַלְוִיִּם בְּגוּפָן:

פסוק נ

חמשה וששים ושלש מאות ואלף. כְּדִּ סְכוּם הַחֶשְׁבּוֹן: חֲמִשָּׁה שִׁקָּלִים לַגֻּלְגֹּלֶת — לְמָאתַיִם בְּכוֹרוֹת אֶלֶף שֶׁקֶל, לְשִׁבְעִים בְּכוֹרוֹת שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים שֶׁקֶל, וְשָׁלֹשׁ בְּכוֹרוֹת חֲמִשָּׁה עָשָׂר שֶׁקֶל; אֲמַר, כֵּיצַד אֶעֱשֶׂה? בְּכוֹר שֶׁאֹמַר לוֹ תֵּן חֲמִשָּׁה שִׁקָּלִים, יֹאמַר לִי "אֲנִי מִפְּדוּיֵי הַלְוִיִּם". מָה עָשָׂה? הֵבִיא שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף פְּתָקִין וְכָתַב עֲלֵיהֶם "בֶּן לֵוִי" וּמָאתַיִם וְשִׁבְעִים וּשְׁלֹשָׁה פְּתָקִין כָּתַב עֲלֵיהֶן "חֲמִשָּׁה שִׁקָּלִים", בְּלָלָן וּנְתָנָן בַּקַּלְפִּי, אָמַר לָהֶם, בּוֹאוּ וּטְלוּ פִּתְקֵיכֶם לְפִי הַגּוֹרָל (סנהדרין י"ז):

פרק ד

פסוק ב

נשא את ראש וגו'. מְנֵה מֵהֶם אֶת הָרְאוּיִין לַעֲבוֹדַת מַשָּׂא, וְהֵם מִבֶּן שְׁלֹשִׁים וְעַד בֶּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה, וְהַפְּחוּת מִשְּׁלֹשִׁים לֹא נִתְמַלֵּא כֹּחוֹ, מִכָּאן אָמְרוּ (אבות פ"ה) "בֶּן שְׁלֹשִׁים לַכֹּחַ", וְהַיּוֹתֵר עַל בֶּן חֲמִשִּׁים כֹּחוֹ מַכְחִישׁ מֵעַתָּה:

פסוק ד

קדש הקדשים. הַמְקֻדָּשׁ שֶׁבְּכֻלָּן – הָאָרוֹן וְהַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנוֹרָה וְהַמִּזְבְּחוֹת וְהַפָּרֹכֶת וּכְלֵי שָׁרֵת:

פסוק ה

ובא אהרן ובניו וגו'. יִכָּנְסוּ כָּל כְּלִי וּכְלִי לְנַרְתֵּקוֹ הַמְפֹרָשׁ לוֹ בְּפָרָשָׁה זוֹ, וְלֹא יִצְטָרְכוּ הַלְוִיִּם בְּנֵי קְהָת אֶלָּא לְשֵׂאת:

בנסע המחנה. כְּשֶׁהֶעָנָן מִסְתַּלֵּק, הֵן יוֹדְעִין שֶׁיִּסְעוּ:

פסוק ז

קערת וכפת וקשות ומנקית. כְּבָר פֵּרַשְׁתִּי בִּמְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן:

הנסך. הַכַּסּוּי, לְשׁוֹן מָסָךְ, כְּדִכְתִיב "אֲשֶׁר יֵסַךְ בָּהֵן" (שמות כ"ה):

פסוק ט

מלקחיה. כְּמִין צְבַת שֶׁמּוֹשֵׁךְ בָּהּ אֶת הַפְּתִילָה לְכָל צַד שֶׁיִּרְצֶה:

מחתתיה. כְּמִין כַּף קְטַנָּה, וְשׁוּלֶיהָ פְּשׁוּטִין וְלֹא סְגַלְגַּלִּים, וְאֵין לָהּ מְחִצָּה לְפָנֶיהָ אֶלָּא מְצַדֶּיהָ, וְחוֹתֶה בָּהּ אֶת דֶּשֶׁן הַנֵּרוֹת כְּשֶׁמְּטִיבָן:

נרתיה. לוצי"ש בְּלַעַז, שֶׁנּוֹתְנִים בָּהֶן הַשֶּׁמֶן וְהַפְּתִילוֹת:

פסוק י

אל מכסה עור תחש. כְּמִין מַרְצוּף:

פסוק יב

את כל כלי השרת אשר ישרתו בם בקדש. בְּתוֹךְ הַמִּשְׁכָּן שֶׁהוּא קוֹדֶשׁ, וְהֵן כְּלֵי הַקְּטֹרֶת שֶׁמְּשָׁרְתִין בָּהֶם בְּמִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי:

פסוק יג

ודשנו את המזבח. מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת:

ודשנו. יִטְלוּ אֶת הַדֶּשֶׁן מֵעָלָיו:

ופרשו עליו בגד ארגמן. וְאֵשׁ שֶׁיָּרְדָה מִן הַשָּׁמַיִם רְבוּצָה תַּחַת הַבֶּגֶד כַּאֲרִי בִּשְׁעַת הַמַּסָּעוֹת, וְאֵינָהּ שׁוֹרֶפְתּוֹ, שֶׁהָיוּ כוֹפִין עָלֶיהָ פִּסַכְתֵּר שֶׁל נְחֹשֶׁת (יומא כ"א):

פסוק יד

מחתת. שֶׁבָּהֶם חוֹתִין גֶּחָלִים לִתְרוּמַת הַדֶּשֶׁן, הָעֲשׂוּיָה כְּמִין מַחֲבַת שֶׁאֵין לָהּ אֶלָּא שָׁלֹשׁ מְחִצוֹת, וּמַלְפָּנֶיהָ שׁוֹאֶבֶת אֶת הַגֶּחָלִים:

מזלגת. צִנּוֹרִיּוֹת שֶׁל נְחֹשֶׁת שֶׁבָּהֶן מַכִּין בָּאֲבָרִים שֶׁעַל הַמִּזְבֵּחַ לְהָפְכָן, כְּדֵי שֶׁיִּתְעַכְּלוּ יָפֶה וּמַהֵר:

יעים. הֵם מַגְרֵפוֹת, וּבְלַעַז וודי"ל, וְהֵן שֶׁל נְחֹשֶׁת, וּבָהֶן מְכַבְּדִין אֶת הַדֶּשֶׁן מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ:

פסוק טו

לכסת את הקדש. הָאָרוֹן וְהַמִּזְבֵּחַ:

ואת כל כלי הקדש. הַמְּנוֹרָה וּכְלֵי שָׁרֵת:

ומתו. שֶׁאִם יִגְּעוּ — חַיָּבִין מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם:

פסוק טז

ופקדת אלעזר. שֶׁהוּא מְמֻנֶּה עֲלֵיהֶם לְשָׂאת אוֹתָם, שֶׁמֶן וּקְטֹרֶת וְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, **ומנחת התמיד** — עָלָיו מֻטָּל לְצַוּוֹת וּלְזָרֵז וּלְהַקְרִיב בְּעֵת חֲנִיתָן (תלמוד ירושלמי שבת פ"י):

פקדת כל המשכן. וְעוֹד הָיָה מְמֻנֶּה עַל מַשָּׂא בְּנֵי קְהָת, לְצַוּוֹת אִישׁ עַל עֲבוֹדָתוֹ וְעַל מַשָּׂאוֹ, וְהוּא **המשכן וכל אשר בו**, כָּל הַסְּדוּרִים לְמַעְלָה בְּפָרָשָׁה זוֹ, אֲבָל מַשָּׂא בְּנֵי גֵרְשׁוֹן וּמְרָרִי שֶׁאֵינָהּ מִקֻּדָּשִׁים עַ"פּ אִיתָמָר הָיָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּפָרָשַׁת נָשׂא:

פסוק יח

אל תכריתו. אַל תִּגְרְמוּ לָהֶם שֶׁיָּמוּתוּ:

פסוק כ

ולא יבאו לראות כבלע את הקדש. לְתוֹךְ נַרְתֵּק שֶׁלּוֹ, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה בְּפָרָשָׁה זוֹ, וּפָרְשׂוּ עָלָיו בֶּגֶד פְּלוֹנִי וְכִסּוּ אוֹתוֹ בְּמִכְסֶה פְּלוֹנִי, וּבִלּוּעַ שֶׁלּוֹ הוּא כִּסּוּיוֹ:

פסוק כב

נשא את ראש בני גרשון גם הם. כְּמוֹ שֶׁצִּוִּיתִיךָ עַל בְּנֵי קְהָת, לִרְאוֹת כַּמָּה יֵשׁ שֶׁהִגִּיעוּ לִכְלַל עֲבוֹדָה:

פסוק כה

את יריעת המשכן. עֶשֶׂר תַּחְתּוֹנוֹת:

ואת אהל מועד. יְרִיעֹת עִזִּים הָעֲשׂוּיוֹת לְאֹהֶל עָלָיו:

מכסהו. עוֹרוֹת אֵילִים מְאָדָמִים:

מסך פתח. וִילוֹן הַמִּזְרָחִי:

פסוק כו

אשר על המשכן. כְּלוֹמַר הַקְּלָעִים וְהַמָּסָךְ שֶׁל חָצֵר, הַסּוֹכְכִים וּמְגִנִּים עַל הַמִּשְׁכָּן וְעַל מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת סָבִיב:

ואת כל אשר יעשה להם. כְּתַרְגּוּמוֹ "וְיָת כָּל דִּי יִתְמְסַר לְהוֹן" — לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן:

פסוק כז

על פי אהרון ובניו. וְאֵיזֶה מֵהַבָּנִים מְמֻנֶּה עֲלֵיהֶם? **ביד איתמר בן אהרון הכהן**:

פסוק לב

ויתדתם ומיתריהם. שֶׁל עַמּוּדִים; שֶׁהָרֵי יִתְדוֹת וּמֵיתְרֵי הַקְּלָעִים בְּמַשָּׂא בְנֵי גֵרְשׁוֹן הָיוּ, וְיִתֵּדוֹת וּמֵיתָרִים הָיוּ לְיִרִיעוֹת וְלַקְּלָעִים מִלְּמַטָּה, שֶׁלֹּא תַגְבִּיהֵם הָרוּחַ, וְיִתֵּדוֹת וּמֵיתָרִים הָיוּ לָעַמּוּדִים סָבִיב לִתְלוֹת בָּהֶם הַקְּלָעִים בִּשְׁפָתָם הָעֶלְיוֹנָה בְּכְלוּנָסוֹת וְקוּנְדָּסִין, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנוּיָה בְּמַלֶּאכֶת הַמִּשְׁכָּן:

פסוק מז

עבדת עבדה. הִיא הַשִּׁיר בִּמְצִלְתַּיִם וְכִנּוֹרוֹת, שֶׁהִיא עֲבוֹדָה לַעֲבוֹדָה אַחֶרֶת (ערכין י"א):

ועבדת משא. כְּמַשְׂמָעוֹ:

פסוק מט

ופקדיו אשר צוה ה' את משה. וְאוֹתָן הַפְּקוּדִים הָיוּ בְּמִצְוָה מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְעַד בֶּן חֲמִשִּׁים:

פרק ה

פסוק ב

צו את בני ישראל וגו'. פָּרָשָׁה זוֹ נֶאֶמְרָה בַּיּוֹם שֶׁהוּקַם הַמִּשְׁכָּן, וּשְׁמוֹנָה פָּרָשִׁיּוֹת נֶאֶמְרוּ בוֹ בַּיּוֹם, כְּדְאִיתָא בְּמַסֶּכֶת גִּטִּין בְּפֶרֶק הַנִּזְקִין (גיטין דף ס'):

וישלחו מן המחנה. שָׁלֹשׁ מַחֲנוֹת הָיוּ שָׁם בִּשְׁעַת חֲנָיָתָן, תּוֹךְ הַקְּלָעִים הִיא מַחֲנֵה שְׁכִינָה, חֲנִית הַלְוִיִּם סָבִיב כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּפָרָשַׁת בְּמִדְבַּר סִינַי, הִיא מַחֲנֵה לְוִיָּה, וּמִשָּׁם וְעַד סוֹף מַחֲנֵה הַדְּגָלִים לְכָל אַרְבַּע הָרוּחוֹת הִיא מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל; הַצָּרוּעַ נִשְׁתַּלַּח חוּץ לְכֻלָּן, הַזָּב מֵחֵנֶה בְּמַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וּמְשֻׁלָּח מִן הַשְּׁתַּיִם, וְטָמֵא לָנֶפֶשׁ מֵחֵנֶה לְוִיָּה, וְאֵינוֹ מְשֻׁלָּח אֶלָּא מִשֶּׁל שְׁכִינָה, וְכָל זֶה דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ מִן הַמִּקְרָאוֹת בְּמַסֶּכֶת פְּסָחִים (דף ס"ז):

טמא לנפש. "דִּמְסָאַב לְטָמֵי נַפְשָׁא דֶּאֱנָשָׁא", אוֹמֵר אֲנִי שֶׁהוּא לְשׁוֹן עַצְמוֹת אָדָם בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי. וְהַרְבֵּה יֵשׁ בְּבָ"ר, "אַדְרִיאָנוּס שְׁחִיק טַמְיָא", שְׁחִיק עֲצָמוֹת:

פסוק ו

למעל מעל בה'. הֲרֵי חָזַר וְכָתַב כָּאן פָּרָשַׁת גּוֹזֵל וְנִשְׁבָּע עַל שֶׁקֶר, הִיא הָאֲמוּרָה בְּפָרָשַׁת וַיִּקְרָא "וּמָעֲלָה מַעַל בַּה' וְכִחֵשׁ בַּעֲמִיתוֹ וְגוֹ'", וְנִשְׁנֵית כָּאן בִּשְׁבִיל שְׁנֵי דְּבָרִים שֶׁנִּתְחַדְּשׁוּ בָהּ, הָאֶחָד שֶׁכָּתַב "וְהִתְוַדּוּ", לְמַד שֶׁאֵינוֹ חַיָּב חֹמֶשׁ וְאָשָׁם עַ"פִּ עֵדִים עַד שֶׁיּוֹדֶה בַּדָּבָר, וְהַשֵּׁנִי עַל גֶּזֶל הַגֵּר שֶׁהוּא נָתוּן לַכֹּהֲנִים (עי' ספרי):

פסוק ז

את אשמו בראשו. הוּא הַקֶּרֶן שֶׁנִּשְׁבָּע עָלָיו (ב"ק ק"י):

לאשר אשם לו. לְמִי שֶׁנִּתְחַיֵּב לוֹ (כתובות י"ט):

פסוק ח

ואם אין לאיש גאל. שֶׁמֵּת הַתּוֹבֵעַ שֶׁהִשְׁבִּיעוֹ וְאֵין לוֹ יוֹרְשִׁים:

להשיב האשם אליו. כְּשֶׁנִּמְלַךְ זֶה לְהִתְוַדּוֹת עַל עֲוֹנוֹ; וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְכִי יֵשׁ לְךָ אָדָם בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁאֵין לוֹ גּוֹאֲלִים, אוֹ בֵּן, אוֹ אָח, אוֹ שְׁאָר בָּשָׂר הַקָּרוֹב מִמִּשְׁפַּחַת אָבִיו לְמַעְלָה עַד יַעֲקֹב? אֶלָּא זֶה הַגֵּר שֶׁמֵּת וְאֵין לוֹ יוֹרְשִׁים (סנהדרין ס"ח):

האשם המושב. זֶה הַקֶּרֶן וְהַחֹמֶשׁ (בבא קמא ק"י):

לה' לכהן. קְנָאוֹ הַשֵּׁם וּנְתָנוֹ לַכֹּהֵן שֶׁבְּאוֹתוֹ מִשְׁמָר (ספרי):

מלבד איל הכפרים. הָאָמוּר בְּוַיִּקְרָא שֶׁהוּא צָרִיךְ לְהָבִיא:

פסוק ט

וכל תרומה וגו'. אָמַר רַ' יִשְׁמָעֵאל וְכִי תְרוּמָה מַקְרִיבִין לַכֹּהֵן? וַהֲלֹא הוּא הַמְחַזֵּר אַחֲרֶיהָ לְבֵית הַגְּרָנוֹת, וּמַה תַּ"ל אֲשֶׁר יַקְרִיבוּ לַכֹּהֵן? אֵלּוּ הַבִּכּוּרִים, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם (שמות כ"ג), "תָּבִיא בֵּית ה' אֱלֹהֶיךָ", וְאֵינִי יוֹדֵעַ מַה יֵּעָשֶׂה בָהֶם, תַּ"ל "לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה", בָּא הַכָּתוּב וְלִמֵּד עַל הַבִּכּוּרִים שֶׁיִּהְיוּ נְתָנִין לַכֹּהֵן (ספרי):

פסוק י

ואיש את קדשיו לו יהיו. לְפִי שֶׁנֶּאֶמְרוּ מַתָּנוֹת כְּהֻנָּה וּלְוִיָּה, יָכוֹל יָבוֹאוּ וְיִטָּלוּם בִּזְרוֹעַ, תַּ"ל "וְאִישׁ אֶת קָדָשָׁיו לוֹ יִהְיוּ", מַגִּיד שֶׁטּוֹבַת הֲנָאָתָן לַבְּעָלִים, וְעוֹד מִדְּרָשִׁים הַרְבֵּה דָּרְשׁוּ בוֹ בְּסִפְרֵי; וּמ"אַ וְאִישׁ אֶת קָדָשָׁיו לוֹ יִהְיוּ, מִי שֶׁמְּעַכֵּב מַעֲשְׂרוֹתָיו וְאֵינוֹ נוֹתְנָן, לוֹ יִהְיוּ הַמַּעֲשְׂרוֹת — סוֹף שֶׁאֵין שְׁדֵהוּ עוֹשֶׂה אֶלָּא אֶחָד מֵעֲשָׂרָה שֶׁהָיְתָה לְמוּדָה לַעֲשׂוֹת (תנחומא ראה):

איש אשר יתן לכהן. מַתָּנוֹת הָרְאוּיוֹת לוֹ:

לו יהיה. מָמוֹן הַרְבֵּה (ברכות סג.):

פסוק יב

איש איש כי תשטה אשתו. מַה כָּתוּב לְמַעְלָה מִן הָעִנְיָן? "וְאִישׁ אֶת קָדָשָׁיו לוֹ יִהְיוּ", אִם אַתָּה מְעַכֵּב מַתָּנוֹת הַכֹּהֵן, חַייָךְ שֶׁתִּצְטָרֵךְ לָבֹא אֶצְלוֹ לְהָבִיא לוֹ אֶת הַסּוֹטָה:

איש איש. לְלַמֶּדְךָ שֶׁמּוֹעֶלֶת בִּשְׁתַּיִם – בְּאִישׁ מִלְחָמָה שֶׁלְּמַעְלָה, וְאִישָׁהּ מִלְּמַטָּה:

כי תשטה אשתו. שָׁנוּ רַבּוֹתֵינוּ אֵין הַמְנָאָפִין נוֹאָפִין עַד שֶׁתִּכָּנֵס בָּהֶן רוּחַ שְׁטוּת, דִּכְתִיב "כִּי תִשְׁטֶה" וְכָתוּב בּוֹ "נֹאֵף אִשָּׁה חֲסַר לֵב" (משלי ו'); וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא: **כי תשטה** — תֵּט מִדַּרְכֵי צְנִיעוּת וְתַחְשֹׁד בְּעֵינָיו, כְּמוֹ "שְׂטֵה מֵעָלָיו וַעֲבֹר" (שם ד'), "אַל יִשְׂטְ אֶל דְּרָכֶיהָ לִבֶּךָ" (שם ז'):

ומעלה בו מעל. וּמַהוּ הַמַּעַל? **ושכב איש אתה**:

פסוק יג

ושכב איש. פֶּרֶט לְקָטָן וּמִי שֶׁאֵינוֹ אִישׁ (ספרי):

אתה שכבת זרע. שְׁכִיבָתָהּ פּוֹסֶלֶת אוֹתָהּ, וְאֵין שְׁכִיבַת אֲחוֹתָהּ פּוֹסֶלֶת אוֹתָהּ (כְּמַעֲשֶׂה בִּשְׁתֵּי אֲחָיוֹת שֶׁהָיוּ דּוֹמוֹת זוֹ לָזוֹ):

ונעלם מעיני אישה. פֶּרֶט לְסוּמָא, הָא אִם הָיָה רוֹאֶה וּמְעַמְעֵם אֵין הַמַּיִם בּוֹדְקִין אוֹתָהּ (ספרי):

ונסתרה. שִׁעוּר שֶׁתֵּרָאֶה לְטֻמְאַת בִּיאָה:

ועד אין בה. הָא אִם יֵשׁ בָּהּ אֶפִלּוּ עֵד אֶחָד שֶׁאָמַר נִטְמֵאת לֹא הָיְתָה שׁוֹתָה (סוטה ד'):
ועד אין בה. בְּטֻמְאָה, אֲבָל יֵשׁ עֵדִים לִסְתִירָה (שם ב'):
נתפשה. נֶאֱנְסָה, כְּמוֹ "וּתְפָשָׂהּ וְשָׁכַב עִמָּהּ" (דברים כ"ב):

פסוק יד

ועבר עליו. קִנְאָה:
רוח קנאה וקנה. פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ לְשׁוֹן הַתְרָאָה, שֶׁמַּתְרֶה בָּהּ, אַל תִּסְתְּרִי עִם אִישׁ פְּלוֹנִי:
והוא נטמאה או עבר עליו וגו'. כְּלוֹמַר הוּא הִתְרָה בָּהּ, וְעָבְרָה עַל הַתְרָאָתוֹ, וְאֵין יָדוּעַ אִם נִטְמְאָה אִם לָאו:

פסוק טו

קמח. שֶׁלֹּא יְהֵא מְסֹלֶת:
שערים. וְלֹא חִטִּים, הִיא עָשְׂתָה מַעֲשֶׂה בְּהֵמָה וְקָרְבָּנָהּ מַאֲכַל בְּהֵמָה (סוטה י"ד):
לא יצק עליו שמן. שֶׁלֹּא יְהֵא קָרְבָּנָהּ מְהֻדָּר, שֶׁהַשֶּׁמֶן קָרוּי אוֹר, וְהִיא עָשְׂתָה בַּחֹשֶׁךְ:
ולא יתן עליו לבנה. שֶׁהָאֻמָּהוֹת נִקְרְאוּ לְבוֹנָה, שֶׁנֶּאֱמַר "וְאֶל גִּבְעַת הַלְּבוֹנָה" (שה"ש ד'), וְהִיא פֵּרְשָׁה מִדַּרְכֵיהֶן:
כי מנחת קנאת הוא. הַקֶּמַח הַזֶּה, קֶמַח לָשׁוֹן זָכָר:
מנחת קנאת. מְעוֹרֶרֶת עָלֶיהָ שְׁתֵּי קְנָאוֹת, קִנְאַת הַמָּקוֹם וְקִנְאַת הַבַּעַל (ספרי):

פסוק יז

מים קדשים. שֶׁקִּדְּשׁוּ בַּכִּיּוֹר, לְפִי שֶׁנַּעֲשָׂה מִנְּחֹשֶׁת מַרְאוֹת הַצּוֹבְאוֹת, וְזוֹ פֵּרְשָׁה מִדַּרְכֵיהֶן, שֶׁהָיוּ נִבְעָלוֹת לְבַעְלֵיהֶן בְּמִצְרַיִם תַּחַת הַתַּפּוּחַ וְזוֹ קִלְקְלָה לְאַחַר, תִּבָּדֵק בּוֹ:
בכלי חרש. הִיא הִשְׁקֹת אֶת הַנּוֹאֵף יַיִן מְשֻׁבָּח בִּכּוֹסוֹת מְשֻׁבָּחִים, לְפִיכָךְ תִּשְׁתֶּה מַיִם הַמָּרִים בִּמְקֹדָּה בְּזוּיָה שֶׁל חֶרֶס (סוטה ט'):

פסוק יח

והעמיד הכהן וגו'. וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר "וְהֶעֱמִדָהּ לִפְנֵי ה'"? אֶלָּא מַסִּיעִין הָיוּ אוֹתָהּ מִמָּקוֹם לְמָקוֹם כְּדֵי לְיַגְּעָהּ וְתִטָּרֵף דַּעְתָּהּ וְתוֹדֶה (סוטה ח'):
ופרע. סוֹתֵר אֶת קְלִיעַת שְׂעָרָהּ, כְּדֵי לְבַזּוֹתָהּ, מִכָּאן לִבְנוֹת יִשְׂרָאֵל שֶׁגִּלּוּי הָרֹאשׁ גְּנַאי לָהֶן (כתובות ע"ב):
לפני ה'. בְּשַׁעַר נִקָּנוֹר, הוּא שַׁעַר הָעֲזָרָה הַמִּזְרָחִי, דֶּרֶךְ כָּל הַנִּכְנָסִים (סוטה ז'):
ונתן על כפיה. לְיַגְּעָהּ, אוּלַי תִּטָּרֵף דַּעְתָּהּ וְתוֹדֶה, וְלֹא יִמָּחֶה שֵׁם הַמְיֻחָד עַל הַמַּיִם (שם י"ד):
המרים. עַל שֵׁם סוֹפָן, שֶׁהֵם מָרִים לָהּ (שם כ'):

המאררים. הַמְחַסְּרִים אוֹתָהּ מִן הָעוֹלָם, לְשׁוֹן "סִלּוֹן מַמְאִיר" (יחזקאל כ"ח), וְלֹא יִתֵּכֶן לְפָרֵשׁ מַיִם אֲרוּרִים, שֶׁהֲרֵי קְדוֹשִׁים הֵן, וְלֹא אֲרוּרִים כָּתַב הַכָּתוּב, אֶלָּא מְאָרְרִים אֶת אֲחֵרִים, וְאַף אֲנַקְלוֹס לֹא תִרְגֵּם "לִיטַיָּא" אֶלָּא "מְלַטְטַיָּא" — שֶׁמַּרְאוֹת קְלָלָה בְּגוּפָהּ שֶׁל זוֹ:

פסוק יט

והשביע אתה וגו'. וּמַה הִיא הַשְׁבוּעָה? אִם לֹא שָׁכַב הִנָּקִי, הָא אִם שָׁכַב, חִנָּקִי, שֶׁמִּכְּלַל לָאו אַתָּה שׁוֹמֵעַ הֵן, אֶלָּא שֶׁמְּצָוָה לִפְתֹּחַ בְּדִינֵי נְפָשׁוֹת תְּחִלָּה לִזְכוּת (שם י"ז; שבועות ל"ו; סנהדרין ל"ג):

פסוק כ

ואת כי שטית. כִּי מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן אִם:

פסוק כא

בשבעת האלה. שְׁבוּעָה שֶׁל קְלָלָה:

יתן ה' אותך לאלה. שֶׁיִּהְיוּ הַכֹּל מְקַלְלִין בְּיִךְ — "יְבוֹאֲךְ כְּדָרְךְ שֶׁבָּא לְפְלוֹנִית":

ולשבעה. שֶׁיִּהְיוּ הַכֹּל נִשְׁבָּעִין בְּיִךְ —"אִם לֹא יֶאֱרַע לִי כְּדֶרְךְ שֶׁאֵרַע לְפְלוֹנִית", וְכֵן הוּא אוֹמֵר "וְהִנַּחְתֶּם שִׁמְכֶם לִשְׁבוּעָה לִבְחִירַי" (ישעיהו ס"ה), שֶׁהַצַּדִּיקִים נִשְׁבָּעִים בְּפֶרְעָנוּתָן שֶׁל רְשָׁעִים, וְכֵן לְעִנְיַן הַבְּרָכָה, "וְנִבְרְכוּ וְגוֹ'" (בראשית י"ב), "בְּךְ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר" (שם מ"ח):

את ירכך. בְּקְלָלָה הִקְדִּים יֶרֶךְ לַבֶּטֶן, לְפִי שֶׁבָּהּ הִתְחִילָה בַּעֲבֵרָה תְּחִלָּה (סוטה ח'):

צבה. כְּתַרְגּוּמוֹ, נָפוּחָה:

פסוק כב

לצבות בטן. כְּמוֹ לְהַצְבוֹת בֶּטֶן, זֶהוּ שִׁמּוּשׁ פִּתְחִ שֶׁהַלָּמֶ"ד נִקּוּדָה בּוֹ. וְכֵן "לַנְחֹתָם הַדֶּרֶךְ" (שמות י"ג), "לַרְאֹתְכֶם בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ בָהּ" (דברים א'), וְכֵן "לִנְפֹּל יֶרֶךְ" — לְהַנְפִּיל יֶרֶךְ, שֶׁהַמַּיִם מַצְבִּים אֶת הַבֶּטֶן וּמַפִּילִים אֶת הַיֶּרֶךְ:

לצבות בטן ולנפל ירך. בִּטְנוֹ וִירֵכוֹ שֶׁל בּוֹעֵל, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא נִבְעֶלֶת, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר "אֶת יֶרֶכְךְ נֹפֶלֶת וְאֶת בִּטְנֵךְ צָבָה" הֲרֵי שֶׁל נִבְעֶלֶת אָמוּר (סוטה כ"ח):

אמן אמן. קַבָּלַת שְׁבוּעָה – אָמֵן עַל הָאָלָה אָמֵן עַל הַשְּׁבוּעָה, אָמֵן אִם מֵאִישׁ זֶה אָמֵן אִם מֵאִישׁ אַחֵר, אָמֵן שֶׁלֹּא סָטִיתִי אֲרוּסָה וּנְשׂוּאָה שׁוֹמֶרֶת יָבָם וּכְנוּסָה (שם י"ח):

פסוק כד

והשקה את האשה. אֵין זֶה סֵדֶר הַמַּעֲשֶׂה, שֶׁהֲרֵי בַּתְּחִלָּה מַקְרִיב מִנְחָתָהּ, אֶלָּא הַכָּתוּב מְבַשֶּׂרְךְ שֶׁכְּשֶׁיַּשְׁקֶנָּה יָבֹאוּ בָהּ לְמָרִים; לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר בֶּטֶן וְיֶרֶךְ, מִנַּיִן לִשְׁאָר כָּל הַגּוּף? תַּ"ל

ובאו בה — בְּכֻלָּהּ, א"כַּ מַה תַּ"ל בָּטֶן וְיֶרֶךְ? לְפִי שֶׁהֵן הִתְחִילוּ בַּעֲבֵרָה תְּחִלָּה לְפִיכָךְ הִתְחִיל מֵהֶם הַפֻּרְעָנוּת (ספרי):

למרים. לִהְיוֹת לָהּ רָעִים וּמָרִים:

פסוק כה

והניף. מוֹלִיךְ וּמֵבִיא מַעֲלֶה וּמוֹרִיד, וְאַף הִיא מְנִיפָה עִמּוֹ, שֶׁיְּדֵהּ לְמַעְלָה מִיָּדוֹ שֶׁל כֹּהֵן:

והקריב אתה. זוֹ הִיא הַגְּשָׁתָהּ בְּקֶרֶן דְּרוֹמִית מַעֲרָבִית שֶׁל מִזְבֵּחַ קֹדֶם קְמִיצָה, כִּשְׁאָר מְנָחוֹת (סוטה י"ד):

פסוק כו

אזכרתה. הוּא הַקֹּמֶץ, שֶׁעַ"יְ הַקְּטֹרֶת הַמִּנְחָה בָּאָה לְזִכָּרוֹן לְגָבוֹהַּ (ספרי):

פסוק כז

והשקה את המים. לְרַבּוֹת, שֶׁאִם אָמְרָה אֵינִי שׁוֹתָה לְאַחַר שֶׁנִּמְחֲקָה מְגִלָּה, מְעַרְעֲרִין אוֹתָהּ וּמַשְׁקִין אוֹתָהּ בְּעַל כָּרְחָהּ, אֶלָּא א"כַּ אָמְרָה טְמֵאָה אֲנִי (ספרי; סוטה כ'):

וצבתה בטנה וגו'. אַע"פִּ שֶׁבַּקְלָלָה הַזְּכִיר יֶרֶךְ תְּחִלָּה, הַמַּיִם אֵין בּוֹדְקִין אֶלָּא כְּדֶרֶךְ כְּנִיסָתָן בָּהּ (שם ט'):

והיתה האשה לאלה. כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, שֶׁיִּהְיֶה הַכֹּל אָלִין בָּהּ:

בקרב עמה. הֶפְרֵשׁ יֵשׁ בֵּין אָדָם הַמִּתְנַוֵּל בְּמָקוֹם שֶׁנִּבְזֶה, לְאָדָם הַמִּתְנַוֵּל בְּמָקוֹם שֶׁאֵינוֹ נִבְזֶה:

פסוק כח

ואם לא נטמא האשה. בִּסְתִירָה זוֹ:

וטהרה הוא. מִמָּקוֹם אַחֵר:

ונקתה. מִמַּיִם הַמְאָרְרִים, וְלֹא עוֹד אֶלָּא **ונזרעה זרע** — אִם הָיְתָה יוֹלֶדֶת בְּצַעַר תֵּלֵד בְּרֶוַח, אִם הָיְתָה יוֹלֶדֶת שְׁחוֹרִים, מֵעַתָּה יוֹלֶדֶת לְבָנִים:

פסוק ל

או איש. כְּמוֹ "אוֹ נוֹדַע" (שמות כ"א), כְּלוֹמַר אִם אִישׁ קַנַּאי הוּא, לְכָךְ **והעמיד את האשה**.

פסוק לא

ונקה האיש מעון. אִם בְּדָקוּהָ הַמַּיִם, אַל יְדַאֵג לוֹמַר "חַבְתִּי בְמִיתָתָהּ", נָקִי הוּא מִן הָעֹנֶשׁ; דָּ"אַ: מִשֶּׁיִּשְׁקֶנָּה תְּהֵא אֻצְלוֹ בְּהֶתֵּר, וְנָקָה מֵעָוֹן, שֶׁהַסּוֹטָה אֲסוּרָה לְבַעְלָהּ (ספרי):

פרק ו

פסוק ב

כי יפלא. יַפְרִישׁ; לָמָּה נִסְמְכָה פָּרָשַׁת נָזִיר לְפָרָשַׁת סוֹטָה? לוֹמַר לְךָ שֶׁכָּל הָרוֹאֶה סוֹטָה בְּקִלְקוּלָהּ יָזִיר עַצְמוֹ מִן הַיַּיִן, שֶׁהוּא מֵבִיא לִידֵי נְאוּף (סוטה ב'):

נדר נזיר. אֵין נְזִירָה בְּכָל מָקוֹם אֶלָּא פְּרִישָׁה, אַף כָּאן שֶׁפֵּרֵשׁ מִן הַיַּיִן:

להזיר לה'. לְהַבְדִּיל עַצְמוֹ מִן הַיַּיִן לְשֵׁם שָׁמַיִם:

פסוק ג

מיין ושכר. כְּתַרְגּוּמוֹ "מֵחֲמַר חֲדַת וְעַתִּיק", שֶׁהַיַּיִן מְשַׁכֵּר כְּשֶׁהוּא יָשָׁן:

וכל משרת. לְשׁוֹן צְבִיעָה בְּמַיִם וְכָל מַשְׁקֶה; וּבִלְשׁוֹן מִשְׁנָה יֵשׁ הַרְבֵּה, אֵין שׁוֹרִין דְּיוֹ וְסַמָּנִים (שבת י"ז), נָזִיר שֶׁשָּׁרָה פִּתּוֹ (נזיר ל"ד):

פסוק ד

חרצנים. הֵם הַגַּרְעִינִין:

זג. הֵם קְלִפּוֹת שֶׁמִּבַּחוּץ, שֶׁהַחַרְצַנִּים בְּתוֹכָן כְּעִנְבָּל בְּזוּג:

פסוק ה

קדש יהיה. הַשֵּׂעָר שֶׁלּוֹ, לְגַדֵּל הַפֶּרַע שֶׁל שְׂעַר רֹאשׁוֹ (ספרי; תענית י"א):

פרע. נָקוּד פַּתָּח קָטָן אַף שֶׁהוּא דָּבוּק לִשְׂעַר רֹאשׁוֹ — פֶּרַע שֶׁל שֵׂעָר, וּפֵרוּשׁ שֶׁל פֶּרַע, גִּדּוּל שֶׁל שֵׂעָר, וְכֵן "אֶת רֹאשׁוֹ לֹא יִפְרָע" (ויקרא כ"א), וְאֵין קְרוּי פֶּרַע פָּחוֹת מִשְּׁלֹשִׁים יוֹם (ספרי; סנהדרין כ"ב):

פסוק ח

כל ימי נזרו קדש הוא. זוֹ קְדֻשַּׁת הַגּוּף, מִלְּטַמֵּא לְמֵתִים (ספרי):

פסוק ט

בפתע. זֶה אוֹנֶס:

פתאום. זֶה שׁוֹגֵג, וְי"א פֶּתַע פִּתְאֹם דָּבָר אֶחָד הוּא – מִקְרֶה שֶׁל פִּתְאוֹם:

וכי ימות מת עליו. בָּאֹהֶל שֶׁהוּא בּוֹ:

ביום טהרתו. בְּיוֹם הַזָּאָתוֹ, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בַּשְּׁמִינִי שֶׁהוּא טָהוֹר לְגַמְרֵי, תַּ"ל "בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי", אִי שְׁבִיעִי יָכוֹל אֲפִלּוּ לֹא הִזָּה, תַּ"ל "בְּיוֹם טָהֳרָתוֹ" (ספרי):

פסוק י

וביום השמיני יבא שתי תרים. לְהוֹצִיא אֶת הַשְּׁבִיעִי, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא לְהוֹצִיא אֶת הַתְּשִׁיעִי ? קָבַע זְמַן לַקְּרֵבִין וְקָבַע זְמַן לַמַּקְרִיבִין, מַה קְּרֵבִין הִכְשִׁיר שְׁמִינִי וּמִשְׁמִינִי וָהָלְאָה, אַף מַקְרִיבִין שְׁמִינִי וּמִשְׁמִינִי וָהָלְאָה (שם):

פסוק יא

מאשר חטא על הנפש. שֶׁלֹּא נִזְהַר מִטֻּמְאַת הַמֵּת, רַבִּי אֶלְעָזָר הַקַּפָּר אוֹמֵר, שֶׁצִּעֵר עַצְמוֹ מִן הַיַּיִן (ספרי; נזיר י"ט):

וקדש את ראשו. לַחֲזֹר וּלְהַתְחִיל מְנָיַן נְזִירוּתוֹ:

פסוק יב

והזיר לה' את ימי נזרו. יַחֲזֹר וְיִמְנֶה נְזִירוּתוֹ כְּבַתְּחִלָּה:

והימים הראשנים יפלו. לֹא יַעֲלוּ מִן הַמְּנָיָן:

פסוק יג

יביא אתו. יְבִיא אֶת עַצְמוֹ, וְזֶה אֶחָד מִשִּׁלְשָׁה אֻתִּים שֶׁהָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל דּוֹרֵשׁ כֵּן, כַּיּוֹצֵא בוֹ "וְהִשְׁיאוּ אוֹתָם עָוֹן אַשְׁמָה" (ויקרא כ"ב) — אֶת עַצְמָם, כַּיּוֹצֵא בוֹ "וַיְקַבֵּר אֹתוֹ בַּגַּי" (דברים ל"ד) — הוּא קָבַר אֶת עַצְמוֹ:

פסוק טו

ומנחתם ונסכיהם. שֶׁל עוֹלָה וּשְׁלָמִים; לְפִי שֶׁהָיוּ בִכְלָל, וְיָצְאוּ לִדּוֹן בְּדָבָר חָדָשׁ — שֶׁיִּטָּעֲנוּ לֶחֶם — הֶחֱזִירָן לִכְלָלָן, שֶׁיִּטָּעֲנוּ נְסָכִים כְּדִין עוֹלָה וּשְׁלָמִים (ספרי):

חלות מצות ורקיקי מצות. עֶשֶׂר מִכָּל מִין:

פסוק יז

זבח שלמים לה' על סל המצות. יִשְׁחַט אֶת הַשְּׁלָמִים עַל מְנָת לְקַדֵּשׁ אֶת הַלֶּחֶם (עי' מנחות מ"ו):

את מנחתו ואת נסכו. שֶׁל אַיִל:

פסוק יח

וגלח הנזיר פתח אוהל מועד. יָכוֹל יְגַלֵּחַ בָּעֲזָרָה, הֲרֵי זֶה דֶּרֶךְ בְּזָיוֹן, אֶלָּא וְגִלַּח הַנָּזִיר לְאַחַר שְׁחִיטַת הַשְּׁלָמִים שֶׁכָּתוּב בָּהֶן "וּשְׁחָטוֹ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד":

אשר תחת זבח השלמים. תַּחַת הַדּוּד שֶׁהוּא מְבַשְּׁלָן בּוֹ, לְפִי שֶׁשַּׁלְמֵי נָזִיר הָיוּ מִתְבַּשְּׁלִין בָּעֲזָרָה, שֶׁצָּרִיךְ לִטֹּל הַכֹּהֵן הַזְּרוֹעַ אַחַר שֶׁנִּתְבַּשְּׁלָה וּלְהָנִיף לִפְנֵי ה' (עי' נזיר מ"ה):

פסוק יט

הזרע בשלה. לְאַחַר שֶׁנִּתְבַּשְּׁלָה (חולין פ"ח):

פסוק כ

קדש הוא לכהן. הַחַלָּה וְהָרָקִיק וְהַזְּרוֹעַ תְּרוּמָה הֵן לַכֹּהֵן:

על חזה התנופה. מִלְּבַד חָזֶה וְשׁוֹק הָרְאוּיִים לוֹ מִכָּל שְׁלָמִים מוּסָף עַל שַׁלְמֵי נָזִיר הַזְּרוֹעַ הַזֶּה, לְפִי שֶׁהָיוּ שַׁלְמֵי נָזִיר בִּכְלָל, וְיָצְאוּ לִדּוֹן בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ — לְהַפְרָשַׁת זְרוֹעַ — הֶצְרֵךְ לְהַחֲזִירָן לִכְלָלָן לִדּוֹן אַף בְּחָזֶה וְשׁוֹק (ספרי):

פסוק כא

מלבד אשר תשיג ידו. שֶׁאִם אָמַר הֲרֵינִי נָזִיר עַל מְנָת לְגַלֵּחַ עַל מֵאָה עוֹלוֹת וְעַל מֵאָה שְׁלָמִים, כְּפִי נִדְרוֹ אֲשֶׁר יִדֹּר כֵּן יַעֲשֶׂה — מוּסָף עַל תּוֹרַת נְזִרוֹ: עַל תּוֹרַת הַנָּזִיר, מוּסָף וְלֹא יָחְסַר, שֶׁאִם אָמַר הֲרֵינִי נָזִיר חֲמֵשׁ נְזִירוֹת עַל מְנָת לְגַלֵּחַ עַל שָׁלֹשׁ בְּהֵמוֹת הַלָּלוּ, אֵין אֲנִי קוֹרֵא בּוֹ "כַּאֲשֶׁר יִדֹּר כֵּן יַעֲשֶׂה" (שם):

פסוק כג

אמור. כְּמוֹ זָכוֹר, שָׁמוֹר, בְּלַעַז דישנ"ט:

אמור להם. שֶׁיִּהְיוּ כֻּלָּם שׁוֹמְעִים (שם):

אמור. מְלֵא — לֹא תְּבָרְכֵם בְּחִפָּזוֹן וּבַהֲלוּת, אֶלָּא בְּכַוָּנָה וּבְלֵב שָׁלֵם (תנחומא):

פסוק כד

יברכך. שֶׁיִּתְבָּרְכוּ נְכָסֶיךָ:

וישמרך. שֶׁלֹּא יְבֹאוּ עָלֶיךָ שׁוֹדְדִים לִטֹּל מָמוֹנְךָ; שֶׁהַנּוֹתֵן מַתָּנָה לְעַבְדּוֹ אֵינוֹ יָכוֹל לְשָׁמְרוֹ מִכָּל אָדָם, וְכֵיוָן שֶׁבָּאִים לִסְטִים עָלָיו וְנוֹטְלִין אוֹתָהּ מִמֶּנּוּ, מַה הֶנְאָה יֵשׁ לוֹ בְּמַתָּנָה זוֹ? אֲבָל הַקָּבָ"ה, הוּא הַנּוֹתֵן, הוּא הַשּׁוֹמֵר; וְהַרְבֵּה מִדְרָשִׁים דָּרְשׁוּ בּוֹ בְּסִפְרֵי:

פסוק כה

יאר השם פניו אליך. יַרְאֶה לְךָ פָּנִים שׂוֹחֲקוֹת, פָּנִים צְהֳבוֹת:

ויחנך. יִתֵּן לְךָ חֵן (תנחומא):

פסוק כו

ישא ה' פניו אליך. יִכְבֹּשׁ כַּעֲסוֹ:

פסוק כז

ושמו את שמי. יְבָרְכוּם בַּשֵּׁם הַמְפֹרָשׁ (ספרי):

ואני אברכם. לְיִשְׂרָאֵל, וְאַסְכִּים עִם הַכֹּהֲנִים; דְּ"אַ, וַאֲנִי אֲבָרְכֵם — לַכֹּהֲנִים (חולין מ"ט):

פרק ז

פסוק א

ויהי ביום כלות משה. כלת כְּתִיב — יוֹם הֲקָמַת הַמִּשְׁכָּן הָיוּ יִשְׂרָאֵל כְּכַלָּה הַנִּכְנֶסֶת לַחֻפָּה (פסיקתא; תנחומא):

כלות משה. בְּצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב וְכָל חֲכַם לֵב עָשׂוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן, וּתְלָאוֹ הַכָּתוּב בְּמֹשֶׁה, לְפִי שֶׁמָּסַר נַפְשׁוֹ עָלָיו, לְרָאוֹת תַּבְנִית כָּל דָּבָר וְדָבָר כְּמוֹ שֶׁהֶרְאָהוּ בָהָר, לְהוֹרוֹת לְעוֹשֵׂי הַמְּלָאכָה, וְלֹא טָעָה בְּתַבְנִית אַחַת; וְכֵן מָצִינוּ בְּדָוִד, לְפִי שֶׁמָּסַר נַפְשׁוֹ עַל בִּנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר "זְכוֹר ה' לְדָוִד אֵת כָּל עֻנּוֹתוֹ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַה'" וְגוֹ' (תהילים קל"ב), לְפִיכָךְ נִקְרָא עַל שְׁמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (מ"א י"ב) "רְאֵה בֵיתְךָ דָוִד" (תנחומא):

כלות משה להקים. וְלֹא נֶאֱמַר בְּיוֹם הָקִים, מְלַמֵּד שֶׁכָּל שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּלּוּאִים הָיָה מֹשֶׁה מַעֲמִידוֹ וּמְפָרְקוֹ, וּבְאוֹתוֹ הַיּוֹם הֶעֱמִידוֹ וְלֹא פֵּרְקוֹ, לְכָךְ נֶאֱמַר "כַּלּוֹת מֹשֶׁה לְהָקִים" — אוֹתוֹ הַיּוֹם כָּלוּ הֲקָמוֹתָיו, וְרֹאשׁ חֹדֶשׁ נִיסָן הָיָה, בַּשֵּׁנִי נִשְׁרְפָה הַפָּרָה, בַּשְּׁלִישִׁי הִזּוּ הַזָּיָה רִאשׁוֹנָה, וּבַשְּׁבִיעִי גִּלְּחוּ (ספרי):

פסוק ב

הם נשיאי המטה. שֶׁהָיוּ שׁוֹטְרִים עֲלֵיהֶם בְּמִצְרַיִם וְהָיוּ מַכִּים עֲלֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ה') וַיֻּכּוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ' (ספרי):

הם העמדים על הפקדים. שֶׁעָמְדוּ עִם מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כְּשֶׁמָּנוּ אֶת יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר "וְאִתְּכֶם יִהְיוּ וְגוֹ'" (במדבר א'):

פסוק ג

שש עגלת צב. אֵין צָב אֶלָּא מְחֻפִּים, וְכֵן "וּבַצַּבִּים וּבַפְּרָדִים" (ישעיה ס"ו); עֲגָלוֹת מְכֻסּוֹת קְרוּיוֹת צַבִּים:

ויקריבו אותם לפני המשכן. שֶׁלֹּא קִבֵּל מֹשֶׁה מִיָּדָם עַד שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ מִפִּי הַמָּקוֹם; אָמַר רַבִּי נָתָן מָה רָאוּ הַנְּשִׂיאִים לְהִתְנַדֵּב כָּאן בַּתְּחִלָּה, וּבִמְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן לֹא הִתְנַדְּבוּ תְּחִלָּה? אֶלָּא כָּךְ אָמְרוּ הַנְּשִׂיאִים, יִתְנַדְּבוּ צִבּוּר מַה שֶּׁיִּתְנַדְּבוּ, וּמַה שֶּׁמִּחַסְּרִין, אָנוּ מַשְׁלִימִין, כֵּיוָן שֶׁרָאוּ שֶׁהִשְׁלִימוּ צִבּוּר אֶת הַכֹּל, שֶׁנֶּאֱמַר "וְהַמְּלָאכָה הָיְתָה דַיָּם" (שמות ל"ו), אָמְרוּ מֵעַתָּה מַה לָּנוּ לַעֲשׂוֹת? הֵבִיאוּ אַבְנֵי הַשֹּׁהַם וְהַמִּלּוּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן, לְכָךְ הִתְנַדְּבוּ כָּאן תְּחִלָּה (ספרי):

פסוק ז

כפי עבדתם. שֶׁהָיָה מַשָּׂא בְּנֵי גֵרְשׁוֹן קַל מִשֶּׁל מְרָרִי, שֶׁהָיוּ נוֹשְׂאִים הַקְּרָשִׁים וְהָעַמּוּדִים וְהָאֲדָנִים:

פסוק ט

כי עבדת הקדש עלהם. מַשָּׂא דְּבַר הַקְּדֻשָּׁה — הָאָרוֹן וְהַשֻּׁלְחָן וְגוֹ', לְפִיכָךְ בַּכָּתֵף יִשָּׂאוּ:

פסוק י

ויקריבו הנשאים את חנכת המזבח. לְאַחַר שֶׁהִתְנַדְּבוּ הָעֲגָלוֹת וְהַבָּקָר לְשֵׁאת הַמִּשְׁכָּן, נְשָׂאָם לִבָּם לְהִתְנַדֵּב קָרְבְּנוֹת הַמִּזְבֵּחַ לְחַנְּכוֹ:

ויקריבו הנשיאם את קרבנם לפני המזבח. כִּי לֹא קִבֵּל מֹשֶׁה מִיָּדָם עַד שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ מִפִּי הַגְּבוּרָה (ספרי):

פסוק יא

יקריבו את קרבנם לחנכת המזבח. וַעֲדַיִן לֹא הָיָה יוֹדֵעַ מֹשֶׁה הֵיאַךְ יַקְרִיבוּ, אִם כְּסֵדֶר תּוֹלְדוֹתָם, אִם כְּסֵדֶר הַמַּסָּעוֹת, עַד שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ מִפִּי הַקָּבָּ"ה יַקְרִיבוּ לַמַּסָּעוֹת, אִישׁ יוֹמוֹ (שם):

פסוק יב

ביום הראשון. אוֹתוֹ הַיּוֹם נָטַל עֶשֶׂר עֲטָרוֹת, רִאשׁוֹן לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, רִאשׁוֹן לַנְּשִׂיאִים וְכוּ', כְּדְאִיתָא בְּסֵדֶר עוֹלָם:

למטה יהודה. יְחֻסוֹ הַכָּתוּב עַל שִׁבְטוֹ, וְלֹא שֶׁגְּבָהּ מִשִּׁבְטוֹ וְהִקְרִיב, אוֹ אֵינוֹ אוֹמֵר "לְמַטֵּה יְהוּדָה" אֶלָּא שֶׁגְּבָהּ מִשִּׁבְטוֹ וְהֵבִיא, תַּ"ל "זֶה קָרְבַּן נַחְשׁוֹן" — מִשֶּׁלּוֹ הֵבִיא (שם):

פסוק יג

שניהם מלאים סלת. לְמִנְחַת נְדָבָה:

פסוק יד

עשרה זהב. כְּתַרְגּוּמוֹ, מִשְׁקַל עֶשֶׂר שִׁקְלֵי הַקֹּדֶשׁ הָיָה בָהּ:

מלאה קטרת. לֹא מָצִינוּ קְטֹרֶת לְיָחִיד וְלֹא עַל מִזְבַּח הַחִיצוֹן אֶלָּא זוֹ בִּלְבַד, וְהוֹרָאַת שָׁעָה הָיְתָה (מנחות נ'):

פסוק טו

פר אחד. מְיֻחָד שֶׁבְּעֶדְרוֹ (עי' ספרי):

פסוק טז

שעיר עזים אחד לחטאת. לְכַפֵּר עַל קֶבֶר הַתְּהוֹם — טֻמְאַת סָפֵק (עי' ספרי):

פסוק יח

הקריב נתנאל בן צוער ... הקרב את קרבנו. מַה תַּ"ל "הִקְרִיב" בְּשִׁבְטוֹ שֶׁל יִשָּׂשכָר מַה שֶּׁלֹּא נֶאֱמַר בְּכָל הַשְּׁבָטִים? לְפִי שֶׁבָּא רְאוּבֵן וְעָרַעַר וְאָמַר: אַחַר שֶׁקִּדְּמַנִי יְהוּדָה, אַקְרִיב אֲנִי אַחֲרָיו, אָמַר לוֹ מֹשֶׁה מִפִּי הַגְּבוּרָה נֶאֱמַר לִי שֶׁיַּקְרִיבוּ כְּסֵדֶר מַסָּעוֹת — לְדִגְלֵיהֶם, לָכֵן אָמַר הִקְרִב אֶת קָרְבָּנוֹ, וְהוּא חָסֵר יו"ד, שֶׁהוּא מַשְׁמַע הַקָּרֵב, לְשׁוֹן צִוּוּי, שֶׁמִּפִּי הַגְּבוּרָה נִצְטַוָּה "הַקָּרֵב". וּמַהוּ הִקְרִיב הִקְרִיב שְׁנֵי פְּעָמִים? שֶׁבִּשְׁבִיל שְׁנֵי דְּבָרִים זָכָה לְהַקְרִיב שֵׁנִי

לַשְּׁבָטִים, אַחַת שֶׁהָיוּ יוֹדְעִים בַּתּוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר "וּמִבְּנֵי יִשָּׂשכָר יוֹדְעֵי בִינָה לַעִתִּים" (דברי"א י"ב), וְאַחַת שֶׁהֵם נָתְנוּ עֵצָה לַנְּשִׂיאִים לְהִתְנַדֵּב קָרְבָּנוֹת הַלָּלוּ. וּבִיסּוֹדוֹ שֶׁל רַבִּי מֹשֶׁה הַדַּרְשָׁן מָצָאתִי, אָמַר רַבִּי פִּנְחָס בֶּן יָאִיר נְתַנְאֵל בֶּן צוּעָר הִשִּׂיאָן עֵצָה זוֹ:

פסוק יט

קערת כסף. מִנַּיִן אוֹתִיּוֹתָיו בְּגִימַטְרִיָּא תתק"ל, כְּנֶגֶד שְׁנוֹתָיו שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן:

שלשים ומאה משקלה. עַל שֵׁם שֶׁכְּשֶׁהֶעֱמִיד תּוֹלְדוֹת לְקִיּוּם הָעוֹלָם בֶּן ק"ל שָׁנָה הָיָה, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד" וְגוֹ' (בראשית ה'):

מזרק אחד כסף. בְּגִימַטְרִיָּא תק"ך, עַל שֵׁם נֹחַ שֶׁהֶעֱמִיד תּוֹלְדוֹת בֶּן ת"ק שָׁנָה, וְעַל שֵׁם עֶשְׂרִים שָׁנָה שֶׁנִּגְזְרָה גְּזֵרַת הַמַּבּוּל קֹדֶם תּוֹלְדוֹתָיו — כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי אֵצֶל "וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה" (שם ו') — לְפִיכָךְ נֶאֱמַר — מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף, וְלֹא נֶאֱמַר מִזְרָק כֶּסֶף אֶחָד כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בַּקְּעָרָה, לוֹמַר שֶׁאַף אוֹתִיּוֹת שֶׁל אֶחָד מִצְטָרְפוֹת לַמִּנְיָן:

שבעים שקל. כְּנֶגֶד שִׁבְעִים אֻמּוֹת שֶׁיָּצְאוּ מִבָּנָיו:

פסוק כ

כף אחת. כְּנֶגֶד הַתּוֹרָה שֶׁנִּתְּנָה מִיָּדוֹ שֶׁל הַקָּבָ"ה:

עשרה זהב. כְּנֶגֶד עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת:

מלאה קטרת. גִּימַטְרִיָּא שֶׁל קְטֹרֶת תרי"ג מִצְוֹת, וּבִלְבַד שֶׁתַּחֲלִיף קו"ף בְּדָלֶ"ת עַ"י א"ת ב"ש ג"ר ד"ק:

פסוק כא

פר אחד. כְּנֶגֶד אַבְרָהָם, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "וַיִּקַּח בֶּן בָּקָר" (שם י"ח):

איל אחד. כְּנֶגֶד יִצְחָק, "וַיִּקַּח אֶת הָאַיִל" וְגוֹ' (שם כ"ב):

כבש אחד. כְּנֶגֶד יַעֲקֹב, "וְהַכְּשָׂבִים הִפְרִיד יַעֲקֹב" (שם ל'):

פסוק כב

שעיר עיזים. לְכַפֵּר עַל מְכִירַת יוֹסֵף שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים" (שם ל"ז):

פסוק כג

ולזבח השלמים בקר שנים. כְּנֶגֶד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן שֶׁנִּתְּנוּ שְׁלוֹם בֵּין יִשְׂרָאֵל לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם:

אלים כבשים ועתדים. שְׁלֹשָׁה מִינִים כְּנֶגֶד כֹּהֲנִים וּלְוִיִּם וְיִשְׂרְאֵלִים, וּכְנֶגֶד תּוֹרָה נְבִיאִים וּכְתוּבִים, שֶׁלֹּשׁ חֲמִשִּׁיּוֹת כְּנֶגֶד חֲמִשָּׁה חֻמְשֵׁי וַחֲמֵשֶׁת הַדִּבְּרוֹת הַכְּתוּבִין עַל לוּחַ אֶחָד וַחֲמִשָּׁה הַכְּתוּבִים עַל הַשֵּׁנִי; עַד כָּאן בִּיסּוֹדוֹ שֶׁל רַבִּי מֹשֶׁה הַדַּרְשָׁן:

פסוק כד

ביום השלישי נשיא וגו'. בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי הָיָה הַנָּשִׂיא הַמַּקְרִיב זְבוּלֻן, וְכֵן כֻּלָּם, אֲבָל בְּנְתַנְאֵל שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ הִקְרִיב נְתַנְאֵל, נוֹפֵל אַחֲרָיו הַלְּשׁוֹן לוֹמַר נָשִׂיא יִשָּׂשכָר, לְפִי שֶׁכִּבֵּר הִזְכִּיר שְׁמוֹ וְהַקְרָבָתוֹ, וּבַשְּׁאָר שֶׁלֹּא נֶאֱמַר בָּהֶן הִקְרִיב, נוֹפֵל עֲלֵיהֶן לָשׁוֹן זֶה — נָשִׂיא לִבְנֵי פְלוֹנִי — אוֹתוֹ הַיּוֹם הָיָה הַנָּשִׂיא הַמַּקְרִיב לְשֵׁבֶט פְּלוֹנִי:

פסוק פד

ביום המשח אתו. בּוֹ בַּיּוֹם שֶׁנִּמְשַׁח הִקְרִיב, וּמָה אֲנִי מְקַיֵּם "אַחֲרֵי הִמָּשַׁח" (פסוק פ"ח)? שֶׁנִּמְשַׁח תְּחִלָּה וְאַ"כַּ הִקְרִיב, אוֹ אַחֲרֵי הִמָּשַׁח — לְאַחַר זְמַן וְלֹא בָא לְלַמֵּד בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֶלָּא לוֹמַר שֶׁנִּמְשַׁח בַּיּוֹם? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר (ויקרא ז') "בְּיוֹם מָשְׁחוֹ אֹתָם", לְמַדְנוּ שֶׁנִּמְשַׁח בַּיּוֹם, וּמַתַּ"ל "בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ" ? בַּיּוֹם שֶׁנִּמְשַׁח הִקְרִיב (ספרי):

קערת כסף שתים עשרה. הֵם הֵם שֶׁהִתְנַדְּבוּ, וְלֹא אֶרַע בָּהֶם פְּסוּל (שם):

פסוק פה

שלשים ומאה הקערה האחת וגו'. מַה תַּ"ל? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר "שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה" וְלֹא פֵּרֵשׁ בְּאֵיזוֹ שֶׁקֶל, לְכָךְ חָזַר וּשְׁנָאָהּ כָּאן, וְכָלַל בְּכֻלָּן — **כל כסף הכלים, בשקל הקדש**:

כל כסף הכלים וגו'. לְמֶדְךָ שֶׁהָיוּ כְּלֵי הַמִּקְדָּשׁ מְכֻוָּנִים בְּמִשְׁקָלָן — שׁוֹקְלָן אֶחָד אֶחָד, וְשׁוֹקְלָן כֻּלָּן כְּאֶחָד — לֹא רִבָּה וְלֹא מִעֵט (שם):

פסוק פו

כפות זהב שתים עשרה. לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר כַּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב, הִיא שֶׁל זָהָב וּמִשְׁקָלָהּ עֲשָׂרָה שְׁקָלִים שֶׁל כֶּסֶף, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא כַּף אַחַת שֶׁל כֶּסֶף וּמִשְׁקָלָהּ עֲשָׂרָה שִׁקְלֵי זָהָב — וְשִׁקְלֵי זָהָב אֵין מִשְׁקָלָם שָׁוֶה לְשֶׁל כֶּסֶף — תַּ"ל "כַּפּוֹת זָהָב" — שֶׁל זָהָב הָיוּ (שם):

פסוק פט

ובבא משה. שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת זֶה, שְׁלִישִׁי בָּא וְהִכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם, כְּתוּב אֶחָד אוֹמֵר "וַיְדַבֵּר ה' אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד" (ויקרא א') — וְהוּא חוֹץ לַפָּרֹכֶת — וְכָתוּב אֶחָד אוֹמֵר "וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת" (שמות כ"ה), בָּא זֶה וְהִכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם: מֹשֶׁה בָא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד, וְשָׁם שׁוֹמֵעַ אֶת הַקּוֹל הַבָּא מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרוּבִים — הַקּוֹל יוֹצֵא מִן הַשָּׁמַיִם לְבֵין שְׁנֵי הַכְּרוּבִים, וּמִשָּׁם יָצָא לְאֹהֶל מוֹעֵד (ספרי):

וישמע את הקול. יָכוֹל קוֹל נָמוּךְ, תַּ"ל "אֶת הַקּוֹל", הוּא הַקּוֹל שֶׁנִּדְבַּר עִמּוֹ בְּסִינַי, וּכְשֶׁמַּגִּיעַ לַפֶּתַח הָיָה נִפְסָק וְלֹא הָיָה יוֹצֵא חוּץ לָאֹהֶל:

מדבר. כְּמוֹ מִתְדַּבֵּר, כְּבוֹדוֹ שֶׁל מַעְלָה לוֹמַר כֵּן, מְדַבֵּר בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ, וּמֹשֶׁה שׁוֹמֵעַ מֵאֵלָיו:

וידבר אליו. לְמַעֵט אֶת אַהֲרֹן מִן הַדִּבְּרוֹת (עי' ספרי):

פרק ח

פסוק ב

בהעלתך. לָמָּה נִסְמְכָה פָּרָשַׁת הַמְּנוֹרָה לְפָרָשַׁת הַנְּשִׂיאִים? לְפִי שֶׁכְּשֶׁרָאָה אַהֲרֹן חֲנֻכַּת הַנְּשִׂיאִים חָלְשָׁה אֶז דַּעְתּוֹ, שֶׁלֹּא הָיָה עִמָּהֶם בַּחֲנֻכָּה לֹא הוּא וְלֹא שִׁבְטוֹ, אָמַר לוֹ הַקָּבָ"ה חַייֶּיךָ שֶׁלְּךָ גְּדוֹלָה מִשֶּׁלָּהֶם, שֶׁאַתָּה מַדְלִיק וּמֵטִיב אֶת הַנֵּרוֹת (עי' תנחומא):

בהעלתך. עַל שֵׁם שֶׁהַלַּהַב עוֹלֶה, כְּתוּב בְּהַדְלָקָתָן לְשׁוֹן עֲלִיָּה, שֶׁצָּרִיךְ לְהַדְלִיק עַד שֶׁתְּהֵא שַׁלְהֶבֶת עוֹלָה מֵאֵלֶיהָ (שבת כ"א), וְעוֹד דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ מִכָּאן שֶׁמַּעֲלָה הָיְתָה לִפְנֵי הַמְּנוֹרָה, שֶׁעָלֶיהָ הַכֹּהֵן עוֹמֵד וּמֵטִיב (ספרי):

אל מול פני המנורה. אֶל מוּל נֵר הָאֶמְצָעִי, שֶׁאֵינוֹ בַּקָּנִים אֶלָּא בְּגוּף שֶׁל מְנוֹרָה (עי' מנחות צ"ח):

יאירו שבעת הנרות. שִׁשָּׁה שֶׁעַל שֵׁשֶׁת הַקָּנִים, שְׁלֹשָׁה הַמִּזְרָחִיִּים פּוֹנִים לְמוּל הָאֶמְצָעִי — הַפְּתִילוֹת שֶׁבָּהֶן — וְכֵן שְׁלֹשָׁה הַמַּעֲרָבִיִּים רָאשֵׁי הַפְּתִילוֹת לְמוּל הָאֶמְצָעִי, וְלָמָּה? כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ, לְאוֹרָהּ הוּא צָרִיךְ (עי' תנחומא):

פסוק ג

ויעש כן אהרן. לְהַגִּיד שִׁבְחוֹ שֶׁל אַהֲרֹן שֶׁלֹּא שִׁנָּה (ספרי):

פסוק ד

וזה מעשה המנרה. שֶׁהֶרְאָהוּ הַקָּבָ"ה בְּאֶצְבַּע, לְפִי שֶׁנְּתְקַשָּׁה בָהּ, לְכָךְ נֶאֱמַר "וְזֶה":

מקשה. בטדי"ץ בְּלַעַז, לְשׁוֹן "דְּא לְדָא נָקְשָׁן" (דניאל ה'), עֲשֻׂיַּת שֶׁל כֶּסֶף זָהָב הָיְתָה, וּמַקִּישׁ בְּקָרְנָס, וְחוֹתֵךְ בְּכַשִּׁיל, לְפַשֵּׁט אֵבָרֶיהָ כְּתִקְנָן, וְלֹא נַעֲשֵׂית אֵבָרִים אֵבָרִים עַ"יְ חִבּוּר (עי' ספרא):

עד ירכה. יְרֵכָהּ הִיא הַשִּׁדָּה שֶׁעַל הָרַגְלַיִם, חָלוּל, כְּדֶרֶךְ מְנוֹרוֹת כֶּסֶף שֶׁלִּפְנֵי הַשָּׁרִים:

עד ירכה עד פרחה. כְּלוֹמַר גּוּפָהּ שֶׁל מְנוֹרָה כֻּלָּהּ וְכָל הַתְּלוּי בָּהּ:

עד ירכה. שֶׁהוּא אֵבָר גָּדוֹל:

עד פרחה. שֶׁהוּא מַעֲשֶׂה דַק שֶׁבָּהּ, הַכֹּל מִקְשָׁה; וְדֶרֶךְ "עַד" לְשַׁמֵּשׁ בְּלָשׁוֹן זֶה, כְּמוֹ "מִגְּדִישׁ וְעַד קָמָה וְעַד כֶּרֶם זַיִת" (שופטים ט"ו):

כמראה אשר הראה וגו'. כַּתַּבְנִית אֲשֶׁר הֶרְאָהוּ בָהָר, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ"ה) — וּרְאֵה וַעֲשֵׂה בְּתַבְנִיתָם וְגוֹ' (ספרי):

כן עשה את המנרה. מִי שֶׁעָשָׂאהּ; וּמ"אַ, עַל יְדֵי הַקָּבָ"ה נַעֲשֵׂית מֵאֵלֶיהָ (תנחומא):

פסוק ו
קח את הלוים. קָחֵם בִּדְבָרִים — אַשְׁרֵיכֶם שֶׁתִּזְכּוּ לִהְיוֹת שַׁמָּשִׁים לַמָּקוֹם:

פסוק ז
הזה עליהם מי חטאת. שֶׁל אֵפֶר הַפָּרָה מִפְּנֵי טְמֵאֵי מֵתִים שֶׁבָּהֶם:
והעבירו תער. מָצָאתִי בְּדִבְרֵי רַבִּי מֹשֶׁה הַדַּרְשָׁן לְפִי שֶׁנִּתְּנוּ כַּפָּרָה עַל הַבְּכוֹרוֹת שֶׁעָבְדוּ עָ"ז, וְהֵיא קְרוּיָה זִבְחֵי מֵתִים, וְהַמְּצֹרָע קָרוּי מֵת, הַזְקִיקָם תִּגְלַחַת כְּמְצוֹרָעִים:

פסוק ח
ולקחו פר בן בקר. וְהוּא עוֹלָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "וַעֲשֵׂה ... וְאֶת הָאֶחָד עֹלָה", וְהוּא קָרְבַּן צִבּוּר בַּעָ"ז:
ופר שני. מַה תַּ"ל שֵׁנִי? לוֹמַר לְךָ מָה עוֹלָה לֹא נֶאֱכָלֶת, אַף חַטָּאת לֹא נֶאֱכָלֶת. וּבְזוֹ יֵשׁ סֶמֶךְ לְדִבָּרָיו בְּת"כּ; וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁהוֹרָאַת שָׁעָה הָיְתָה, שֶׁשָּׁעִיר הָיָה לָהֶם לְהָבִיא לְחַטַּאת עָ"ז עִם פַּר הָעוֹלָה:

פסוק ט
והקהלת את כל עדת. לְפִי שֶׁהַלְוִיִּם נִתָּנִים קָרְבַּן כַּפָּרָה תַּחְתֵּיהֶם, יָבֹאוּ וְיַעַמְדוּ עַל קָרְבָּנָם וְיִסְמְכוּ אֶת יְדֵיהֶם עֲלֵיהֶם:

פסוק יא
והניף אהרן את הלוים תנופה. כְּדֶרֶךְ שֶׁאַתָּם מְצֹרָע טָעוּן תְּנוּפָה חַי; שְׁלֹשׁ תְּנוּפוֹת נֶאֱמְרוּ בְּפָרָשָׁה זוֹ: הָרִאשׁוֹנָה — לִבְנֵי קְהָת, לְכָךְ נֶאֱמַר בָּם "וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת עֲבֹדַת ה'", לְפִי שֶׁעֲבוֹדַת קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים עֲלֵיהֶם — הָאָרוֹן וְהַשֻּׁלְחָן וְגוֹ'; הַשְּׁנִיָּה — לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן, לְכָךְ נֶאֱמַר בָּם "תְּנוּפָה לַה'", שֶׁאַף עֲלֵיהֶם הָיְתָה עֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ — יְרִיעוֹת וּקְרָסִים הַנִּרְאוֹת בְּבֵית קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים, וְהַשְּׁלִישִׁית — לִבְנֵי מְרָרִי:

פסוק טז
נתנים נתנים. נְתוּנִים לְמַשָּׂא, נְתוּנִים לָשִׁיר:
פטרת. פְּתִיחַת:

פסוק יז
כי לי כל בכור. שֶׁלִּי הָיוּ הַבְּכוֹרוֹת בְּקֹו הַדִּין, שֶׁהֲגִנּוֹתִי עֲלֵיהֶם בֵּין בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם וְלָקַחְתִּי אוֹתָם לִי — עַד שֶׁטָּעוּ בָּעֵגֶל, וְעַכְשָׁו "וְאֶקַּח אֶת הַלְוִיִּם":

פסוק יט
ואתנה וגו'. חֲמִשָּׁה פְּעָמִים נֶאֱמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִקְרָא זֶה, לְהוֹדִיעַ חִבָּתָן, שֶׁנִּכְפַּל אַזְכָּרוֹתֵיהֶן בְּמִקְרָא אֶחָד כְּמִנְיַן חֲמִשָּׁה חֻמְשֵׁי תוֹרָה, וְכָךְ רָאִיתִי בִּבְ"רַ:

ולא יהיה בבני ישראל נגף. שֶׁלֹּא יִצְטָרְכוּ לָגֶשֶׁת אֶל הַקֹּדֶשׁ, שֶׁאִם יִגְּשׁוּ יִהְיֶה נֶגֶף:

פסוק כ

ויעש משה ואהרן וכל עדת וגו'. מֹשֶׁה הֶעֱמִידָן וְאַהֲרֹן הֱנִיפָן, וְיִשְׂרָאֵל סָמְכוּ אֶת יְדֵיהֶם:

פסוק כב

כאשר צוה ה' ... כן עשו. לְהַגִּיד שֶׁבַח הָעוֹשִׂין וְהַנַּעֲשֶׂה בָהֶן, שֶׁאֶחָד מֵהֶם לֹא עִכֵּב:

פסוק כד

זאת אשר ללוים. שְׁנִים פּוֹסְלִים וְאֵין הַמּוּמִין פּוֹסְלִים בָּהֶם (ספרי; חולין כ"ד):

מבן חמש ועשרים. וּבְמָקוֹם אַחֵר אוֹמֵר "מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה" (במדבר ד'), הָא כֵּיצַד? מִבֶּן כ"ה בָּא לִלְמֹד הִלְכוֹת עֲבוֹדָה וְלוֹמֵד חָמֵשׁ שָׁנִים וּבֶן שְׁלֹשִׁים עוֹבֵד, מִכָּאן לְתַלְמִיד שֶׁלֹּא רָאָה סִימָן יָפֶה בְּמִשְׁנָתוֹ בְּחָמֵשׁ שָׁנִים שׁוּב אֵינוֹ רוֹאֶה (ספרי; חולין כ"ד):

פסוק כה

ולא יעבד עוד. עֲבוֹדַת מַשָּׂא בַּכְּתֵף, אֲבָל חוֹזֵר הוּא לִנְעִילַת שְׁעָרִים וְלָשִׁיר וְלִטְעֹן עֲגָלוֹת, וְזֶהוּ וְשֵׁרֵת אֶת אֶחָיו — עִם אֶחוֹתֵי, כְּתַרְגּוּמוֹ:

פסוק כו

לשמר משמרת. לַחֲנוֹת סָבִיב לְאֹהֶל וּלְהָקִים וּלְהוֹרִיד בִּשְׁעַת הַמַּסָּעוֹת:

פרק ט

פסוק א

בחדש הראשון. פָּרָשָׁה שְׁבִרְאשׁ הַסֵּפֶר לֹא נֶאֶמְרָה עַד אֵיזֶה, לְמַדְתְּךָ שֶׁאֵין סֵדֶר מֻקְדָּם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה, וְלָמָּה לֹא פָתַח בְּזוֹ? מִפְּנֵי שֶׁהִיא גְנוּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁכָּל אַרְבָּעִים שָׁנָה שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר לֹא הִקְרִיבוּ אֶלָּא פֶּסַח זוֹ בִּלְבָד (ספרי; תוספתא קידושין ל"ח):

פסוק ב

במועדו. אַף בְּשַׁבָּת, בְּמוֹעֲדוֹ — אַף בְּטֻמְאָה (ספרי):

פסוק ג

ככל חקתיו. אֵלּוּ מִצְוֹת שֶׁבִּגּוּפוֹ — שֶׁה תָּמִים זָכָר בֶּן שָׁנָה:

וככל משפטיו. אֵלּוּ מִצְוֹת שֶׁעַל גּוּפוֹ מִמָּקוֹם אַחֵר, כְּגוֹן שִׁבְעַת יָמִים לְמַצָּה וּלְבִעוּר חָמֵץ (מִצְוֹת שֶׁבִּגּוּפוֹ — שֶׁה תָּמִים זָכָר בֶּן שָׁנָה; שֶׁעַל גּוּפוֹ — צְלִי אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל כְּרָעָיו וְעַל קִרְבּוֹ; שֶׁחוּץ לְגוּפוֹ — מַצָּה וּבִעוּר חָמֵץ):

פסוק ד

וידבר משה וגו'. מַה תַּ"ל? וַהֲלֹא נֶאֱמַר "וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת מֹעֲדֵי ה'", אֶלָּא כְּשֶׁשָּׁמַע פָּרָשַׁת מוֹעֲדִים מִסִּינַי אָמַר לָהֶם, וְחָזַר וְהִזְהִירָם בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה (ספרי):

פסוק ו

לפני משה ולפני אהרן. כְּשֶׁשְּׁנֵיהֶן יוֹשְׁבִין בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ בָּאוּ וּשְׁאָלוּם, וְלֹא יִתָּכֵן לוֹמַר זֶה אַחַר זֶה, שֶׁאִם מֹשֶׁה לֹא הָיָה יוֹדֵעַ אַהֲרֹן מְנַיִן לוֹ (ספרי; בבא בתרא קי"ט):

פסוק ז

למה נגרע. אָמַר לָהֶם אֵין קְדֻשִּׁים קְרֵבִים בְּטֻמְאָה, אָמְרוּ לוֹ יִזָּרֵק הַדָּם עָלֵינוּ בְכֹהֲנִים טְהוֹרִים וְיֹאכַל הַבָּשָׂר לְטְהוֹרִים, אָמַר לָהֶם "עִמְדוּ וְאֶשְׁמְעָה" — כְּתַלְמִיד הַמַּבְטָח לִשְׁמֹעַ מִפִּי רַבּוֹ; אַשְׁרֵי יְלוּד אִשָּׁה שֶׁכָּךְ מַבְטָח, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהָיָה רוֹצֶה הָיָה מְדַבֵּר עִם הַשְּׁכִינָה; וּרְאוּיָה הָיְתָה פָּרָשָׁה זוֹ לֵאָמֵר עַ"י מֹשֶׁה כִּשְׁאָר כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּה, אֶלָּא שֶׁזָּכוּ אֵלּוּ שֶׁתֵּאָמֵר עַל יְדֵיהֶן, שֶׁמְּגַלְגְּלִין זְכוּת עַ"י זַכַּאי (שם):

פסוק י

או בדרך רחקה. נָקוּד עָלָיו, לוֹמַר, לֹא שֶׁרְחוֹקָה וַדַּאי, אֶלָּא שֶׁהָיָה חוּץ לְאַסְקֻפַּת הָעֲזָרָה כָּל זְמַן שְׁחִיטָה (פסח' צ"ג); פֶּסַח שֵׁנִי מַצָּה וְחָמֵץ עִמּוֹ בַּבַּיִת, וְאֵין שָׁם יוֹם טוֹב, וְאֵין אִסּוּר חָמֵץ אֶלָּא עִמּוֹ בַּאֲכִילָתוֹ (שם צ"ה):

פסוק יד

וכי יגור אתכם גר ועשה פסח. יָכוֹל כָּל הַמִּתְגַּיֵּר יַעֲשֶׂה פֶּסַח מִיָּד, תַּ"ל "חֻקָּה אַחַת" וְגוֹ', אֶלָּא כָּךְ מַשְׁמָעוֹ — "וְכִי יָגוּר אִתְּכֶם גֵּר" וּבָא לַעֲשׂוֹת פֶּסַח עִם חֲבֵרָיו, "כְּחֻקַּת הַפֶּסַח וּכְמִשְׁפָּטוֹ יַעֲשֶׂה" (ספרי):

פסוק טו

המשכן לאהל העדת. הַמִּשְׁכָּן הֶעָשׂוּי לִהְיוֹת אֹהֶל לִלּוּחוֹת הָעֵדוּת:
יהיה על המשכן. כְּמוֹ הוֹוֶה עַל הַמִּשְׁכָּן, וְכֵן לְשׁוֹן כָּל הַפָּרָשָׁה:

פסוק יז

העלות הענן. כְּתַרְגּוּמוֹ אִסְתַּלְקוּת, וְכֵן "וְנַעֲלָה הֶעָנָן", וְלֹא יִתָּכֵן לִכְתֹּב וּלְפִי עֲלוֹת הֶעָנָן, וְעָלָה הֶעָנָן, שֶׁאֵין זֶה לְשׁוֹן סִלּוּק אֶלָּא צְמוּחַ וַעֲלִיָּה, כְּמוֹ "הִנֵּה עָב קְטַנָּה כְּכַף אִישׁ עֹלָה מִיָּם" (מלכים א י"ח):

פסוק יח

על פי ה' יסעו. שֶׁנִּינוּ בִּמְלֹאכֶת הַמִּשְׁכָּן: כֵּיוָן שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל נוֹסְעִים, הָיָה עַמּוּד הֶעָנָן מִתְקַפֵּל וְנִמְשָׁךְ עַל גַּבֵּי בְנֵי יְהוּדָה כְּמִין קוֹרָה, תָּקְעוּ וְהֵרִיעוּ וְתָקְעוּ, לֹא הָיָה מְהַלֵּךְ עַד שֶׁמֹּשֶׁה אוֹמֵר קוּמָה ה' — זוֹ בְּסִפְרֵי — וְנָסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה יְהוּדָה:

ועל פי ה' יחנו. כֵּיוָן שֶׁהָיָה יִשְׂרָאֵל חוֹנִים עַמּוּד הֶעָנָן הָיָה מִתְּמֵר וְעוֹלֶה וְנִמְשָׁךְ עַל גַּבֵּי בְנֵי יְהוּדָה כְּמִין סֻכָּה, וְלֹא הָיָה נִפְרָשׂ עַד שֶׁמֹּשֶׁה אוֹמֵר "שׁוּבָה ה' רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל", הֱוֵי אוֹמֵר "עַ"פִּ ה' וּבְיַד מֹשֶׁה" (ברייתא דמל"ה פי"ג):

פסוק כ

ויש. כְּלוֹמַר, וּפְעָמִים:

ימים מספר. יָמִים מוּעָטִים:

פסוק כב

או ימים. שָׁנָה, כְּמוֹ "יָמִים תִּהְיֶה גְּאֻלָּתוֹ" (ויקרא כ"ה):

פרק י

פסוק ב

(**עשה לך**. שֶׁיִּהְיוּ תוֹקְעִין לְפָנֶיךָ כְּמֶלֶךְ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "וַיְהִי בִישֻׁרוּן מֶלֶךְ":

עשה לך. מִשֶּׁלְךָ:

עשה לך. אַתָּה עֲשֵׂה וּמִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם וְלֹא אַחֵר):

למקרא העדה. כְּשֶׁתִּרְצֶה לְדַבֵּר עִם סַנְהֶדְרִין וּשְׁאָר הָעָם וְתִקָּרֵאם לֶאֱסֹף אֵלֶיךָ, תִּקָּרֵאם עַ"יְ חֲצוֹצְרוֹת:

ולמסע את המחנות. בְּשָׁעַת סִלּוּק מַסָּעוֹת תִּתְקְעוּ בָהֶם לְסִימָן, נִמְצֵאתָ אַתָּה אוֹמֵר עַ"פִּ שֶׁלְּשָׁה הָיוּ נוֹסְעִים — עַל פִּי הַקָּבָ"ה וְעַ"פִּ מֹשֶׁה וְעַ"פִּ הַחֲצוֹצְרוֹת (ברייתא דמל"ה פי"ג):

מקשה. מִן הָעֲשֻׂיָּה תַּעֲשֶׂה בְּהַקְשָׁאַת הַקֶּרֶנֶס:

פסוק ג

ותקעו בהן. בִּשְׁתֵּיהֶן, וְהוּא סִימָן לְמִקְרָא הָעֵדָה, שֶׁנֶּאֱמַר "וְנוֹעֲדוּ אֵלֶיךָ כָּל הָעֵדָה אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד":

פסוק ד

ואם באחת יתקעו. הוּא סִימָן לְמִקְרָא הַנְּשִׂיאִים, שֶׁנֶּאֱמַר "וְנוֹעֲדוּ אֵלֶיךָ הַנְּשִׂיאִים", וְאַף הֵן יְעִידָתָן אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד, וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה הוּא בָּא בְּסִפְרֵי:

פסוק ה
ותקעתם תרועה. סִימָן מַסַּע הַמַּחֲנוֹת תְּקִיעָה תְּרוּעָה וּתְקִיעָה, כָּךְ הוּא נִדְרָשׁ בְּסִפְרֵי מִן הַמִּקְרָאוֹת הַיְתֵרִים:

פסוק ז
ובהקהיל את הקהל וגו'. לְפִי שֶׁהוּא אוֹמֵר "וְהָיוּ לְךָ לְמִקְרָא הָעֵדָה וּלְמַסַּע אֶת הַמַּחֲנוֹת", מַה מִּקְרָא הָעֵדָה תּוֹקְעַ בְּב' כֹּהֲנִים וּבִשְׁתֵּיהֶם — שֶׁנֶּאֱמַר "וְתָקְעוּ בָהֶן" וְגוֹ' — אַף מַסַּע הַמַּחֲנוֹת בִּשְׁתֵּיהֶם, יָכוֹל מַה מַּסַּע הַמַּחֲנוֹת תּוֹקְעַ וּמֵרִיעַ וְתוֹקְעַ, אַף מִקְרָא הָעֵדָה תּוֹקְעַ וּמֵרִיעַ וְתוֹקְעַ — וּמַעֲתָּה אֵין חִלּוּק בֵּין מִקְרָא הָעֵדָה לְמַסַּע אֶת הַמַּחֲנוֹת — תַּ"ל "וּבְהַקְהִיל אֶת הַקָּהָל" וְגוֹ', לוֹמַר שֶׁאֵין תְּרוּעָה לְמִקְרָא הָעֵדָה, וְהוּא הַדִּין לַנְּשִׂיאִים, הֲרֵי סִימָן לִשְׁלַשְׁתָּם, מִקְרָא הָעֵדָה בִּשְׁתֵּיהֶם וְשֶׁל נְשִׂיאִים בְּאַחַת — וְזוֹ וָזוֹ אֵין בָּהֶם תְּרוּעָה — וּמַסַּע הַמַּחֲנוֹת בִּשְׁתַּיִם עַ"פִ תְּרוּעָה וּתְקִיעָה (ספרי):

פסוק ח
ובני אהרן ... יתקעו. בַּמִּקְרָאוֹת וּבַמַּסָּעוֹת הַלָּלוּ:

פסוק י
על עלתיכם. בְּקָרְבַּן צִבּוּר הַכָּתוּב מְדַבֵּר (ערכין י"א):
אני ה' אלהיכם. מִכָּאן לְמַדְנוּ מַלְכִיּוֹת עִם זִכְרוֹנוֹת וְשׁוֹפָרוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר "וּתְקַעְתֶּם" —זוֹ שׁוֹפָרוֹת, "לְזִכָּרוֹן" — זוֹ זִכְרוֹנוֹת, "אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" — זוֹ מַלְכִיּוֹת וְכוּ' (ספרי):

פסוק יא
בחדש השני. נִמְצֵאתָ אַתָּה אוֹמֵר, שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ חָסֵר עֲשָׂרָה יָמִים עָשׂוּ בְּחוֹרֵב, שֶׁהֲרֵי בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ סִיוָן חָנוּ שָׁם וְלֹא נָסְעוּ עַד עֶשְׂרִים בְּאִיָּר לַשָּׁנָה הַבָּאָה:

פסוק יב
למסעיהם. כַּמִּשְׁפָּט הַמְפֹרָשׁ לְמַסַּע דִּגְלֵיהֶם, מִי רִאשׁוֹן וּמִי אַחֲרוֹן:
במדבר פארן. קִבְרוֹת הַתַּאֲוָה בְּמִדְבַּר פָּארָן הָיָה, וְשָׁם חָנוּ מִמַּסָּע זֶה:

פסוק יז
והורד המשכן. כֵּיוָן שֶׁנּוֹסַעַ דֶּגֶל יְהוּדָה, נִכְנְסוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו וּפָרְקוּ אֶת הַפָּרֹכֶת וְכִסּוּ בָהּ אֶת הָאָרוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר "וּבָא אַהֲרֹן וּבָנָיו בִּנְסֹעַ הַמַּחֲנֶה" (במדבר ד'), וּבְנֵי גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי פּוֹרְקִין הַמִּשְׁכָּן וְטוֹעֲנִין אוֹתוֹ בָּעֲגָלוֹת, וְהָאָרוֹן וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ שֶׁל מַשָּׂא בְּנֵי קְהָת עוֹמְדִים מְכֻסִּין וּנְתוּנִין עַל הַמּוֹטוֹת עַד שֶׁנָּסַע דֶּגֶל מַחֲנֵה רְאוּבֵן, וְאַ"כ "וְנָסְעוּ הַקְּהָתִים" (עי' תנחומא):

פסוק כא
נשאי המקדש. נוֹשְׂאֵי דְּבָרִים הַמְקֻדָּשִׁים:

והקימו את המשכן. בְּנֵי גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי שֶׁהָיוּ קוֹדְמִים לָהֶם מַסַּע שְׁנֵי דְגָלִים, הָיוּ מְקִימִין אֶת הַמִּשְׁכָּן כְּשֶׁהָיָה הֶעָנָן שׁוֹכֵן, וְסִימַן הַחֲנִיָּה נִרְאֶה בְּדֶגֶל מַחֲנֵה יְהוּדָה, וְהֵם חוֹנִים וַעֲדַיִן בְּנֵי קְהָת בָּאִים מֵאַחֲרֵיהֶם עִם שְׁנֵי דְגָלִים הָאַחֲרוֹנִים, הָיוּ בְנֵי גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי מְקִימִין אֶת הַמִּקְדָּשׁ; וּכְשֶׁבָּאִים בְּנֵי קְהָת מוֹצְאִים אוֹתוֹ עַל מְכוֹנוֹ, וּמַכְנִיסִין בּוֹ הָאָרוֹן וְהַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנוֹרָה וְהַמִּזְבְּחוֹת, וְזֶהוּ מַשְׁמָעוּת הַמִּקְרָא — וְהֵקִימוּ מְקִימֵי הַמִּשְׁכָּן אוֹתוֹ **עד** טֶרֶם **באם** שֶׁל בְּנֵי קְהָת:

פסוק כה

מאסף לכל המחנת. תַּלְמוּד יְרוּשַׁלְמִי: לְפִי שֶׁהָיָה שִׁבְטוֹ שֶׁל דָּן מְרֻבֶּה בְּאֻכְלוֹסִים, הָיָה נוֹסֵעַ בָּאַחֲרוֹנָה, וְכָל מִי שֶׁהָיָה מְאַבֵּד דָּבָר הָיָה מַחֲזִירוֹ לוֹ; אִית מַאן דַּאֲמַר כְּתֵבָה הָיוּ מְהַלְכִין, וּמַפִּיק לָהּ מִן "כַּאֲשֶׁר יַחֲנוּ כֵּן יִסָּעוּ", וְאִית דְּאָמְרֵי כְּקוֹרָה הָיוּ מְהַלְכִין, וּמַפִּיק לָהּ מִן "מְאַסֵּף לְכָל הַמַּחֲנֹת" (תלמוד ירושלמי ערובין ה'):

פסוק כח

אלה מסעי. זֶה סֵדֶר מַסְעֵיהֶם:

ויסעו. בַּיּוֹם הַהוּא נָסְעוּ:

פסוק כט

חבב. הוּא יִתְרוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "מִבְּנֵי חֹבָב חֹתֵן מֹשֶׁה" (שופטים ד'), וּמַה תַּ"ל "וַתָּבֹאנָה אֶל רְעוּאֵל אֲבִיהֶן"? מְלַמֵּד שֶׁהַתִּינוֹקוֹת קוֹרִין לַאֲבִי אֲבִיהֶן אַבָּא; וְשֵׁמוֹת הַרְבֵּה הָיוּ לוֹ, "יִתְרוֹ" עַל שֵׁם שֶׁיִּתֵּר פָּרָשָׁה אַחַת בַּתּוֹרָה, "חוֹבָב" עַל שֶׁחִבֵּב אֶת הַתּוֹרָה וְכוּ' (ספרי):

נסעים אנחנו אל המקום. מֵיָד — עַד שְׁלֹשָׁה יָמִים אָנוּ נִכְנָסִין לָאָרֶץ, שֶׁבְּמַסָּע זֶה הָרִאשׁוֹן נָסְעוּ עַל מְנָת לִכָּנֵס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אֶלָּא שֶׁחָטְאוּ בְּמִתְאוֹנְנִים; וּמִפְּנֵי מָה שִׁתֵּף מֹשֶׁה עַצְמוֹ עִמָּהֶם? שֶׁעֲדַיִן לֹא נִגְזְרָה גְּזֵרָה עָלָיו וּכְסָבוּר שֶׁהוּא נִכְנָס (עי' שם):

פסוק ל

אל ארצי ואל מולדתי. אִם בִּשְׁבִיל נָכְסַי, אִם בִּשְׁבִיל מִשְׁפַּחְתִּי:

פסוק לא

אל נא תעזב. אֵין נָא אֶלָּא לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה, שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ לֹא נִתְגַּיֵּר יִתְרוֹ מֵחֲבָה, סָבוּר הָיָה שֶׁיֵּשׁ לַגֵּרִים חֵלֶק בְּאָרֶץ, עַכְשָׁו שֶׁרָאָה שֶׁאֵין לָהֶם חֵלֶק, הִנִּיחָם וְהָלַךְ לוֹ (שם):

כי על כן ידעת חנתנו במדבר. כִּי נָאֶה לְךָ לַעֲשׂוֹת זֹאת, עַל אֲשֶׁר יָדַעְתָּ חֲנוֹתֵנוּ בַּמִּדְבָּר וְרָאִיתָ נִסִּים וּגְבוּרוֹת שֶׁנַּעֲשׂוּ לָנוּ:

כי על כן ידעת. כְּמוֹ עַל אֲשֶׁר יָדַעְתָּ, כְּמוֹ "כִּי עַל כֵּן לֹא נְתַתִּיהָ לְשַׁלֵּה בְנִי" (בראשית ל"ח), "כִּי עַל כֵּן עֲבַרְתֶּם" (בראשית י"ט), "כִּי עַל כֵּן בָּאוּ" (בראשית י"ט), "כִּי עַל כֵּן רָאִיתִי פָּנֶיךָ" (בראשית ל"ג):

והיית לנו לעינים. לְשׁוֹן עָבָר, כְּתַרְגּוּמוֹ; דְּ"אַ: לְשׁוֹן עָתִיד — כָּל דָּבָר וְדָבָר שֶׁיִּתְעַלֵּם מֵעֵינֵינוּ, תִּהְיֶה מֵאִיר עֵינֵינוּ; דְּ"אַ: שֶׁתְּהֵא חָבִיב עָלֵינוּ כְּגַלְגַּל עֵינֵינוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י') "וַאֲהַבְתֶּם אֶת הַגֵּר" (ספרי):

פסוק לב

והיה הטוב ההוא. מַה טּוֹבָה הֵטִיבוּ לוֹ? אָמְרוּ, כְּשֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְחַלְּקִין אֶת הָאָרֶץ, הָיָה דַּיְשָׁנָהּ שֶׁל יְרִיחוֹ ת"ק אַמָּה עַל ת"ק אַמָּה וְהִנִּיחוּהוּ מִלַּחֲלֹק, אָמְרוּ מִי שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּחֶלְקוֹ הוּא יִטְּלֶנּוּ, וּבֵין כָּךְ וּבֵין כָּךְ נְתָנוּהוּ לִבְנֵי יִתְרוֹ לְיוֹנָדָב בֶּן רֵכָב שֶׁנֶּאֱמַר "וּבְנֵי קֵינִי חֹתֵן מֹשֶׁה עָלוּ מֵעִיר הַתְּמָרִים" וְגוֹ' (שופטים א'):

פסוק לג

דרך שלשת ימים. מַהֲלַךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים הָלְכוּ בְּיוֹם אֶחָד, שֶׁהָיָה הַקָּבָ"ה חָפֵץ לְהַכְנִיסָם לָאָרֶץ מְיֻדָּד (ספרי):

וארון ברית ה' נסע לפניהם דרך שלשת ימים. זֶה הָאָרוֹן הַיּוֹצֵא עִמָּהֶם לַמִּלְחָמָה וּבוֹ שִׁבְרֵי לוּחוֹת מוּנָחִים, וּמַקְדִּים לִפְנֵיהֶם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים, לְתַקֵּן לָהֶם מָקוֹם חֲנָיָה (שם; תלמוד ירושלמי שקלים ו'):

פסוק לד

וענן ה' עליהם יומם. שִׁבְעָה עֲנָנִים כְּתוּבִים בְּמַסְעֵיהֶם, אַרְבָּעָה מֵאַרְבַּע רוּחוֹת, וְאֶחָד לְמַעְלָה, וְאֶחָד לְמַטָּה, וְאֶחָד לִפְנֵיהֶם מַנְמִיךְ אֶת הַגְּבוֹהַ וּמַגְבִּיהַּ אֶת הַנָּמוּךְ וְהוֹרֵג נְחָשִׁים וְעַקְרַבִּים (ספרי; מכילתא שמות י"ג):

מן המחנה. מִמָּקוֹם חֲנָיָתָן:

פסוק לה

ויהי בנסע הארן. עָשָׂה לוֹ סִימָנִיּוֹת מִלְּפָנָיו וּמִלְּאַחֲרָיו לוֹמַר שֶׁאֵין זֶה מְקוֹמוֹ, וְלָמָּה נִכְתַּב כָּאן? כְּדֵי לְהַפְסִיק בֵּין פָּרָשָׁנוּת לְפָרָשָׁנוּת וְכוּ', כִּדְאִיתָא בְּכָל כְּתְבֵי הַקֹּדֶשׁ (שבת קט"ו):

קומה ה'. לְפִי שֶׁהָיָה מַקְדִּים לִפְנֵיהֶם מַהֲלַךְ שְׁלֹשָׁה יָמִים, הָיָה מֹשֶׁה אוֹמֵר עָמֹד וְהַמְתֵּן לָנוּ וְאַל תִּתְרַחֵק יוֹתֵר. תַּנְחוּמָא בְּוַיַּקְהֵל:

ויפצו איביך. הַמְכַנְּסִין:

וינסו משנאיך. אֵלּוּ הָרוֹדְפִים:

משנאיך. אֵלּוּ שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁכָּל הַשּׂוֹנֵא אֶת יִשְׂרָאֵל שׂוֹנֵא אֶת מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר "וּמְשַׂנְאֶיךָ נָשְׂאוּ רֹאשׁ" (תהלים פ"ג), וּמִי הֵם? "עַל עַמְּךָ יַעֲרִימוּ סוֹד":

פסוק לו

שובה ה'. מְנַחֵם תִּרְגְּמוֹ לְשׁוֹן מַרְגּוֹעַ, וְכֵן "בְּשׁוּבָה וָנַחַת תִּוָּשֵׁעוּן" (ישעיהו ל'):

רבבות אלפי ישראל. מַגִּיד שֶׁאֵין הַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה בְּיִשְׂרָאֵל פְּחוּתִים מִשְּׁנֵי אֲלָפִים וּשְׁתֵּי רְבָבוֹת (יבמות ס"ד):

פרק יא

פסוק א

ויהי העם כמתאננים. אֵין הָעָם אֶלָּא רְשָׁעִים, וְכֵן הוּא אוֹמֵר "מָה אֶעֱשֶׂה לָעָם הַזֶּה" (שמות י"ז), וְאוֹמֵר "הָעָם הַזֶּה הָרָע" (ירמיהו י"ג); וּכְשֶׁהֵם כְּשֵׁרִים קְרוּאִים "עַמִּי", שֶׁנֶּאֱמַר "שַׁלַּח עַמִּי" (שמות ח':ט"ז), "עַמִּי מֶה עָשִׂיתִי לָךְ" (מיכה ו'):

כמתאננים. אֵין מִתְאוֹנְנִים אֶלָּא לְשׁוֹן עֲלִילָה — מְבַקְּשִׁים עֲלִילָה הֵיאַךְ לִפְרֹשׁ מֵאַחֲרֵי הַמָּקוֹם, וְכֵן הוּא אוֹמֵר בְּשִׁמְשׁוֹן (שופטים י"ד), "כִּי תֹאֲנָה הוּא מְבַקֵּשׁ" (ספרי):

רע באזני ה'. תּוֹאֲנָה שֶׁהִיא רָעָה בְּאָזְנֵי ה', שֶׁמִּתְכַּוְּנִים שֶׁתָּבֹא בְּאָזְנָיו וְיַקְנִיט, אָמְרוּ: אוֹי לָנוּ, כַּמָּה לַבַּטְנוּ בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה, שְׁלֹשָׁה יָמִים שֶׁלֹּא נַחְנוּ מֵעִנּוּי הַדֶּרֶךְ:

ויחר אפו. אֲנִי הָיִיתִי מִתְכַּוֵּן לְטוֹבָתְכֶם — שֶׁתִּכָּנְסוּ לָאָרֶץ מִיָּד:

בקצה המחנה. בְּמַקְצִין שֶׁבָּהֶם לִשְׂפִלּוּת, אֵלּוּ עֶרֶב רַב, רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן מְנַסְיָא אוֹמֵר, בַּקְּצִינִים שֶׁבָּהֶם וּבַגְּדוֹלִים (עי' ספרי):

פסוק ב

ויצעק העם אל משה. מָשָׁל לְמֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם שֶׁכָּעַס עַל בְּנוֹ, וְהָלַךְ הַבֵּן אֵצֶל אוֹהֲבוֹ שֶׁל אָבִיו וְאָמַר לוֹ צֵא וּבַקֵּשׁ עָלַי מֵאָבִא:

ותשקע האש. שָׁקְעָה בִּמְקוֹמָהּ, שֶׁאִלּוּ חָזְרָה לְאַחַת הָרוּחוֹת הָיְתָה מְקַפֶּלֶת וְהוֹלֶכֶת כָּל אוֹתוֹ הָרוּחַ (ספרי):

פסוק ד

והאספסף. אֵלּוּ עֶרֶב רַב שֶׁנֶּאֶסְפוּ עֲלֵיהֶם בְּצֵאתָם מִמִּצְרַיִם:

וישבו גם בני ישראל ויבכו. עִמָּהֶם:

מי יאכלנו בשר. וְכִי לֹא הָיָה לָהֶם בָּשָׂר? וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר "וְגַם עֵרֶב רַב עָלָה אִתָּם וְצֹאן וּבָקָר" וְגוֹ' (שמות י"ב), וְאִתּ אֲכָלוּם, וַהֲלֹא בִּכְנִיסָתָן לָאָרֶץ נֶאֱמַר "וּמִקְנֶה רַב הָיָה לִבְנֵי רְאוּבֵן" וְגוֹ' (במדבר ל"ב)? אֶלָּא שֶׁמְּבַקְּשִׁים עֲלִילָה (ספרי):

פסוק ה

אשר נאכל במצרים חנם. אִ"תּ שֶׁמִּצְרִיִּים נוֹתְנִים לָהֶם דָּגִים חִנָּם, וְהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר "וְתֶבֶן לֹא יִנָּתֵן לָכֶם" (שמות ה'), אִם תֶּבֶן לֹא הָיוּ נוֹתְנִין לָהֶם חִנָּם, דָּגִים הָיוּ נוֹתְנִין לָהֶם חִנָּם? וּמַהוּ אוֹמֵר חִנָּם, חִנָּם מִן הַמִּצְוֹת (ספרי):

את הקשאים. אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן מִפְּנֵי מָה הַמָּן מְשֻׁתָּנֶה לְכָל דָּבָר חוּץ מֵאֵלּוּ? מִפְּנֵי שֶׁהֵן קָשִׁים לַמְּנִיקוֹת, אוֹמְרִים לְאִשָּׁה אַל תֹּאכְלִי שׁוּם וּבָצָל מִפְּנֵי הַתִּינוֹק, מָשָׁל לְמֶלֶךְ וְכוּ', כְּדְאִיתָא בְּסִפְרִי:

הקשאים. הֵם קוקומבר"שׁ בְּלַעַז:

אבטיחים. בודיק"ש:

החציר. כְּרֵישִׁין, פוריל"ש (תַּרְגּוּמוֹ יָת בּוֹצִינָיָא וְכוּ'):

פסוק ו

אל המן עינינו. מָן בַּשַּׁחַר, מָן בָּעֶרֶב:

פסוק ז

והמן כזרע גד. מִי שֶׁאָמַר זֶה לֹא אָמַר זֶה, יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים "בִּלְתִּי אֶל הַמָּן עֵינֵינוּ" וְהַקָּבָ"ה הִכְתִּיב בַּתּוֹרָה "וְהַמָּן כִּזְרַע גַּד" וְגוֹ', כְּלוֹמַר רְאוּ בָּאֵי עוֹלָם עַל מָה מִתְלוֹנְנִים בָּנַי, וְהַמָּן כָּךְ וְכָךְ הוּא חָשׁוּב:

כזרע גד. עָגֹל כְּגִידָּא — זֶרַע קוליינדר"ו:

הבדלח. שֵׁם אֶבֶן טוֹבָה קריסט"ל:

פסוק ח

שטו. אֵין שִׁיּוּט אֶלָּא לְשׁוֹן טִיּוּל, אישבנ"ייר — בְּלֹא עָמָל:

וטחנו ברחים וגו'. לֹא יָרַד בָּרַחַיִם וְלֹא בַקְּדֵרָה וְלֹא בַמְּדוֹכָה, אֶלָּא מִשְׁתַּנֶּה הָיָה טַעֲמוֹ לַנִּטְחָנִין וְלַנִּדּוֹכִין וְלַמְבֻשָּׁלִין (ספרי):

בפרור. קְדֵרָה:

לשד השמן. לִחְלוּחַ שֶׁל שֶׁמֶן, כָּךְ פֵּרְשׁוּ דּוּנָשׁ, וְדוֹמֶה לוֹ "נֶהְפַּךְ לְשַׁדִּי בְּחַרְבֹנֵי קַיִץ" (תהילים ל"ב), וְהַלָּמ"ד יְסוֹד, — נֶהְפַּךְ לִחְלוּחִי בְּחַרְבוֹנֵי קַיִץ. וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּהוּ לְשׁוֹן שָׁדַיִם, אַךְ אֵין עִנְיָן שָׁדַיִם אֵצֶל שֶׁמֶן; וְאֵא"ל לְשַׁד הַשֶּׁמֶן לְשׁוֹן "וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן" (דברים ל"ב), שֶׁאִם כֵּן הָיָה הַמ"ם נָקוּד קָמָץ וְטַעֲמוֹ לְמַטָּה תַּחַת הַמֵּ"ם, עַכְשָׁו שֶׁהַמ"ם נָקוּד פַּתָּח קָטָן וְהַטַּעַם תַּחַת הַשִּׁי"ן, לְשׁוֹן שֶׁמֶן הוּא, וְהַשִּׁי"ן הַנְּקוּדָה בְּקָמָץ גָּדוֹל וְאֵינָהּ נְקוּדָה בְּפַתָּח קָטָן מִפְּנֵי שֶׁהוּא סוֹף פָּסוּק. דְּ"א: לְשַׁד לְשׁוֹן נוֹטָרִיקוֹן — לִישׁ שֶׁמֶן דְּבַשׁ, כְּעִסָּה הַנִּלּוֹשָׁה

בְּשֶׁמֶן וּקְטוּפָה בִּדְבַשׁ. וְתַרְגּוּם שֶׁל אֶנְקְלוֹס דִּמְתַרְגֵּם "דְּלִישׁ בְּמִשְׁחָא" נוֹטֶה לְפִתְרוֹנוֹ שֶׁל דּוּנָשׁ, שֶׁהָעִסָּה הַנִּלּוֹשָׁה בְּשֶׁמֶן לַחְלוּחִית שֶׁמֶן יֵשׁ בָּהּ:

פסוק י

בכה למשפחתיו. מִשְׁפָּחוֹת מִשְׁפָּחוֹת נֶאֱסָפִים וּבוֹכִים לְפַרְסֵם תַּרְעֲמָתָן בְּגָלוּי. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (יומא ע"ה) לְמִשְׁפְּחוֹתָיו, עַל עִסְקֵי מִשְׁפָּחוֹת —עַל עֲרָיוֹת הַנֶּאֱסָרוֹת לָהֶם:

פסוק יב

כי תאמר אלי. שְׁאַתָּה אוֹמֵר אֵלַי שֶׁאֵהוּ בְּחֵיקֶךָ; וְהֵיכָן אָמַר לוֹ כֵּן? "לֵךְ נְחֵה אֶת הָעָם" (שמות ל"ב), וְאוֹמֵר "וַיְצַוּם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שם ו') — עַל מְנָת שֶׁיִּהְיוּ סוֹקְלִים אֶתְכֶם וּמְחָרְפִים אֶתְכֶם (ספרי):

על האדמה אשר נשבעת לאבתיו. אַתָּה אוֹמֵר לִי לְשַׂאתָם בְּחֵיקִי:

פסוק טו

ואם ככה את עושה לי. תִּשַּׁשׁ כֹּחוֹ שֶׁל מֹשֶׁה כִּנְקֵבָה כְּשֶׁהֶרְאָהוּ הַקָּבָ"ה הַפְּרָעָנוּת שֶׁהוּא עָתִיד לְהָבִיא עֲלֵיהֶם עַל זֹאת, אָמַר לְפָנָיו, אִם כֵּן, הָרְגֵנִי תְּחִלָּה:

ואל אראה ברעתי. בְּרָעָתָם הָיָה לוֹ לִכְתֹּב, אֶלָּא שֶׁכִּנָּה הַכָּתוּב, וְזֶה אֶחָד מִתִּקּוּנֵי סוֹפְרִים בַּתּוֹרָה לְכִנּוּי וּלְתִקּוּן לָשׁוֹן:

פסוק טז

אספה לי. הֲרֵי תְּשׁוּבָה לִתְלוּנָתְךָ שֶׁאָמַרְתָּ לֹא אוּכַל אָנֹכִי לְבַדִּי; וְהַזְּקֵנִים הָרְאשׁוֹנִים הֵיכָן הָיוּ? וַהֲלֹא אַף בְּמִצְרַיִם יָשְׁבוּ עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ג') "לֵךְ וְאָסַפְתָּ אֶת זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל"? אֶלָּא בְּאֵשׁ תַּבְעֵרָה מֵתוּ; וּרְאוּיִים הָיוּ לְכָךְ מִסִּינַי, דִּכְתִיב "וַיֶּחֱזוּ אֶת הָאֱלֹהִים" (שם כ"ד) — שֶׁנָּהֲגוּ קַלּוּת רֹאשׁ כְּנוֹשֵׁךְ פִּתּוֹ וּמְדַבֵּר בִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ, וְזֶהוּ "וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ", וְלֹא רָצָה הַקָּבָ"ה לִתֵּן אֲבֵלוּת בְּמַתַּן תּוֹרָה וּפָרַע לָהֶם כָּאן (תנחומא):

אשר ידעת כי הם וגו'. אוֹתָן שֶׁאַתָּה מַכִּיר שֶׁנִּתְמַנּוּ עֲלֵיהֶם שׁוֹטְרִים בְּמִצְרַיִם בַּעֲבוֹדַת פֶּרֶךְ וְהָיוּ מְרַחֲמִים עֲלֵיהֶם וּמַכִּים עַל יָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיֻּכּוּ שֹׁטְרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות ה'), עַתָּה יִתְמַנּוּ בְּגַדְלָתָן כְּדַרְכָּךְ שֶׁנִּצְטָעֲרוּ בְּצָרָתָן (עי' ספרי):

ולקחת אתם. קָחֵם בִּדְבָרִים, "אַשְׁרֵיכֶם שֶׁנִּתְמַנֵּיתֶם פַּרְנָסִים עַל בָּנָיו שֶׁל מָקוֹם":

והתיצבו שם עמך. כְּדֵי שֶׁיִּרְאוּ יִשְׂרָאֵל וְיִנָּהֲגוּ בָהֶם גְּדֻלָּה וְכָבוֹד, וְיֹאמְרוּ חֲבִיבִין אֵלּוּ שֶׁנִּכְנְסוּ עִם מֹשֶׁה לִשְׁמֹעַ דִּבּוּר מִפִּי הַקָּבָ"ה (שם):

פסוק יז

וירדתי. זוֹ אַחַת מֵעֶשֶׂר יְרִידוֹת הַכְּתוּבוֹת בַּתּוֹרָה (שם):

ודברתי עמך. וְלֹא עִמָּהֶם (שם):

ואצלתי. כְּתַרְגּוּמוֹ "וַאֲרַבֵּי", כְּמוֹ "וְאָל אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות כ"ד):
ושמתי עליהם. לְמָה מֹשֶׁה דּוֹמֶה בְּאוֹתָהּ שָׁעָה? לְנֵר שֶׁמּוּנָּח עַל גַּבֵּי מְנוֹרָה וְהַכֹּל מַדְלִיקִין הֵימֶנּוּ וְאֵין אוֹרוֹ חָסֵר כְּלוּם (ספרי):
ונשאו אתך. הַתְנֵה עִמָּהֶם עַל מְנָת שֶׁיְּקַבְּלוּ עֲלֵיהֶם טֹרַח בָּנַי, שֶׁהֵם טַרְחָנִים וְסַרְבָנִים (שם):
ולא תשא אתה לבדך. הֲרֵי תְּשׁוּבָה לְמַה שֶּׁאָמַרְתָּ לֹא אוּכַל אָנֹכִי לְבַדִּי:

פסוק יח

התקדשו. הַזְמִינוּ עַצְמְכֶם לְפֻרְעָנוּת, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ירמיהו י"ב) "וְהַקְדֵּשֵׁם לְיוֹם הֶרֶגָה" (ספרי):

פסוק כ

עד חדש ימים. זוֹ בַּכְּשֵׁרִים, שֶׁמִּתְמַצִּין עַל מִטּוֹתֵיהֶן וְאַחַר כָּךְ נִשְׁמָתָן יוֹצְאָה, וּבָרְשָׁעִים הוּא אוֹמֵר "הַבָּשָׂר עוֹדֶנּוּ בֵּין שִׁנֵּיהֶם" (פסוק ל"ג), כָּךְ הִיא שְׁנוּיָה בְּסִפְרֵי, אֲבָל בִּמְכִילְתָּא שְׁנוּיָה חִלּוּף, הָרְשָׁעִים אוֹכְלִים וּמִצְטַעֲרִין שְׁלֹשִׁים יוֹם, וְהַכְּשֵׁרִים הַבָּשָׂר עוֹדֶנּוּ בֵּין שִׁנֵּיהֶם (עי' יומא ע"ה):
עד אשר יצא מאפכם. כְּתַרְגּוּמוֹ "דִּי תְקוֹצוּן בֵּיהּ", יְהֵא דּוֹמֶה לָכֶם כְּאִלּוּ אֲכַלְתֶּם מִמֶּנּוּ יוֹתֵר מִדַּאי עַד שֶׁיּוֹצֵא וְנִגְעָל לַחוּץ דֶּרֶךְ הָאַף:
והיה לכם לזרא. שֶׁתְּהֵיוּ מְרַחֲקִין אוֹתוֹ יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁקֵּרַבְתֶּם, וּבְדִבְרֵי רַבִּי מֹשֶׁה הַדַּרְשָׁן רָאִיתִי שֶׁיֵּשׁ לְשׁוֹן שֶׁקּוֹרִין לַחֲרֵב זָרָא:
את ה' אשר בקרבכם. אִם לֹא שֶׁנִּטְעָתִי שְׁכִינָתִי בֵּינֵיכֶם, לֹא נָבַהּ לְבַבְכֶם לִכְנֹס לְכָל הַדְּבָרִים הַלָּלוּ (ספרי):

פסוק כא

שש מאות אלף רגלי. לֹא חָשׁ לִמְנוֹת אֶת הַפְּרָט שִׁלְשֶׁת אֲלָפִים הַיְתֵרִים; וְרַבִּי מֹשֶׁה הַדַּרְשָׁן פֵּרֵשׁ, שֶׁלֹּא בָכוּ אֶלָּא אוֹתָן שֶׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם:

פסוק כב

הצאן ובקר ישחט. זֶה אֶחָד מֵאַרְבָּעָה דְּבָרִים שֶׁהָיָה רַבִּי עֲקִיבָא דּוֹרֵשׁ וְאֵין רַבִּי שִׁמְעוֹן דּוֹרֵשׁ כְּמוֹתוֹ, רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר **שש מאות אלף רגלי ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים הצאן ובקר**, הַכֹּל כְּמַשְׁמָעוֹ, מִי מַסְפִּיק לָהֶם? כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (ויקרא כ"ה) "וּמָצָא כְּדֵי גְאֻלָּתוֹ". וְאֵיזוֹ קָשָׁה, זוֹ אוֹ שֶׁמִּעוּ נָא הַמּוֹרִים? אֶלָּא לְפִי שֶׁלֹּא אָמַר בָּרַבִּים, חִסֵּךְ לוֹ הַכָּתוּב וְלֹא נִפְרַע מִמֶּנּוּ, וְזוֹ שֶׁל מְרִיבָה הָיְתָה בְּגָלוּי, לְפִיכָךְ לֹא חִסֵּךְ לוֹ הַכָּתוּב; רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, חַס וְשָׁלוֹם, לֹא עָלְתָה עַל דַּעְתּוֹ שֶׁל אוֹתוֹ צַדִּיק כָּךְ, מִי שֶׁכָּתוּב בּוֹ "בְּכָל

בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא" (במדבר י"ב) יֹאמַר אֵין הַמָּקוֹם מַסְפִּיק לָנוּ? אֶלָּא כָּךְ אָמַר, **שש מאות אלף רגלי וגו' ואתה אמרת בשר אתן** לְחֹדֶשׁ יָמִים, וְאַחַר כָּךְ תַּהֲרֹג אֻמָּה גְּדוֹלָה כָּזוֹ, **הצאן ובקר ישחט להם** כְּדֵי שֶׁיֶּהֱרְגוּ וּתְהִי אֲכִילָה זוֹ מַסְפֶּקְתָּן עַד עוֹלָם? וְכִי שִׁבְחֲךָ הוּא זֶה? אוֹמְרִים לוֹ לַחֲמוֹר טֹל כֹּר שְׂעוֹרִים וְנַחְתּוֹךְ רֹאשֶׁךָ? הֶשִׁיבוֹ הַקָּבָ"ה, וְאִם לֹא אֶתֵּן יֹאמְרוּ שֶׁקִּצְּרָה יָדִי, הֶטּוֹב בְּעֵינֶיךָ שֶׁיֵּד ה' תִּקָּצֵר בְּעֵינֵיהֶם? יֹאבְדוּ הֵם וּמַאֲה כַּיּוֹצֵא בָּהֶם וְאַל תְּהִי יָדִי קְצָרָה לְפָנֶיהֶם אֲפִלּוּ שָׁעָה אַחַת:

פסוק כג

עתה תראה היקרך דברי. רַבָּן גַּמְלִיאֵל בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא אוֹמֵר, אִי אֶפְשָׁר לַעֲמֹד עַל הַטָּפֵל, מֵאַחַר שֶׁאֵינָן מְבַקְּשִׁים אֶלָּא עֲלִילָה, לֹא תַסְפִּיק לָהֶם, סוֹפָן לָדוּן אַחֲרֶיךָ: אִם אַתָּה נוֹתֵן לָהֶם בָּשָׂר בְּהֵמָה גַּסָּה, יֹאמְרוּ דַּקָּה בִקַּשְׁנוּ, וְאִם אַתָּה נוֹתֵן לָהֶם דַּקָּה, יֹאמְרוּ גַּסָּה בִקַּשְׁנוּ, חַיָּה וְעוֹף בִּקַּשְׁנוּ, דָּגִים וַחֲגָבִים בִּקַּשְׁנוּ, אָמַר לוֹ, אִם כֵּן יֹאמְרוּ שֶׁקִּצְּרָה יָדִי, אָמַר לְפָנָיו, הֲרֵינִי הוֹלֵךְ וּמְפַיְּסָן, אָמַר לוֹ **עתה תראה היקרך דברי** — שֶׁלֹּא יִשְׁמְעוּ לְךָ. הָלַךְ מֹשֶׁה לְפַיְּסָן, אָמַר לָהֶם **היד ה' תקצר**, "הֵן הַכָּה צוּר וַיָּזוּבוּ מַיִם וְגוֹ' הֲגַם לֶחֶם יוּכַל תֵּת" (תהלים ע"ח), אָמְרוּ, פְּשָׁרָה הִיא זוֹ, אֵין בּוֹ כֹּחַ לְמַלֹּאוֹת שְׁאֵלָתֵנוּ; וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר **ויצא משה וידבר אל העם**, כֵּיוָן שֶׁלֹּא שָׁמְעוּ לוֹ, **ויאסף שבעים איש וגו'** (עי' ספרי):

פסוק כה

ולא יספו. לֹא נִתְנַבְּאוּ אֶלָּא אוֹתוֹ הַיּוֹם לְבַדּוֹ, כָּךְ מְפֹרָשׁ בְּסִפְרֵי, וְאֶנְקְלוֹס תִּרְגֵּם "וְלָא פָּסְקִין", שֶׁלֹּא פָּסְקָה נְבוּאָה מֵהֶם:

פסוק כו

וישארו שני אנשים. מֵאוֹתָן שֶׁנִּבְחָרוּ, אָמְרוּ אֵין אָנוּ כְּדַאי לִגְדֻלָּה זוֹ (עי' סנהדרין י"ז):
והמה בכתבים. בַּמִּבְרָרִים שֶׁבָּהֶם לְסַנְהֶדְרִין, וְנִכְתְּבוּ כֻּלָּם נְקוּבִים בְּשֵׁמוֹת וְעַ"י גּוֹרָל, לְפִי שֶׁהַחֻשְׁבּוֹן עוֹלֶה לִי"ב שְׁבָטִים שִׁשָּׁה שִׁשָּׁה לְכָל שֵׁבֶט וָשֵׁבֶט, חוּץ מִשְּׁנֵי שְׁבָטִים שֶׁאֵין מַגִּיעַ אֲלֵיהֶם אֶלָּא חֲמִשָּׁה חֲמִשָּׁה, אָמַר מֹשֶׁה אֵין שֵׁבֶט שׁוֹמֵעַ לִי לִפְחוֹת מִשִּׁבְטוֹ זָקֵן אֶחָד, מֶה עָשָׂה, נָטַל ע"ב פְּתָקִין וְכָתַב עַל שִׁבְעִים "זָקֵן" וְעַל שְׁנַיִם חָלָק וּבֵרַר מִכָּל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט שִׁשָּׁה, וְהָיוּ ע"ב, אָמַר לָהֶם, טְלוּ פִּתְקֵיכֶם מִתּוֹךְ קַלְפַּי, מִי שֶׁעָלָה בְיָדוֹ "זָקֵן" נִתְקַדֵּשׁ, מִי שֶׁעָלָה בְיָדוֹ חָלָק אָמַר לוֹ, הַמָּקוֹם לֹא חָפֵץ בְּךָ (ספרי; סנהדרין י"ז):

פסוק כז

וירץ הנער. י"א גֵּרְשׁוֹם בֶּן מֹשֶׁה הָיָה (עי' ילקוט):

פסוק כח

כלאם. הַטֵּל עֲלֵיהֶם צָרְכֵי צִבּוּר וְהֵם כְּלִים מֵאֲלֵיהֶם; דְּ"אַ, תְּנֵם אֶל בֵּית הַכֶּלֶא, לְפִי שֶׁהָיוּ מִתְנַבְּאִים מֹשֶׁה מֵת וִיהוֹשֻׁעַ מַכְנִיס אֶת יִשְׂרָאֵל לָאָרֶץ (עי' ספרי):

פסוק כט

המקנא אתה לי. הֲקִנְאָתִי אַתָּה מְקַנֵּא:

לי. כְּמוֹ בִּשְׁבִילִי; כָּל לְשׁוֹן קִנְאָה אָדָם הַנּוֹתֵן לֵב עַל הַדָּבָר, אוֹ לְנֶקֶם, אוֹ לַעֲזֹר, אנפר"מנט בְּלַעַז, אוֹחֶז בְּעִבְרִי הַמַּשָּׂא:

פסוק ל

ויאסף משה. מִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד:

אל המחנה. נִכְנְסוּ אִישׁ לְאָהֳלוֹ:

ויאסף. לְשׁוֹן כְּנִיסָה אֶל הַבַּיִת, כְּמוֹ "וַאֲסַפְתּוֹ אֶל תּוֹךְ בֵּיתֶךָ" (דברים כב, ב), וְאֵב לְכֻלָּם "יִצְבֹּר וְלֹא יֵדַע מִי אֹסְפָם" (תהלים לט, ז), מְלַמֵּד שֶׁלֹּא הֵבִיא עֲלֵיהֶם פֻּרְעָנוּת עַד שֶׁנִּכְנְסוּ הַצַּדִּיקִים אִישׁ לְאָהֳלוֹ (ספרי):

פסוק לא

ויגז. וַיַּפְרִיחַ, וְכֵן "כִּי גָז חִישׁ" (תהילים צ'), וְכֵן "נָגוֹז וְעָבָר" (נחום א'):

ויטש. וַיַּפְשֵׁט, כְּמוֹ "וְהִנֵּה נְטֻשִׁים עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ" (שמואל א ל'), "וּנְטַשְׁתִּיךָ הַמִּדְבָּרָה" (יחזקאל כ"ט):

וכאמתים. פּוֹרְחוֹת בַּגֹּבַהּ, עַד שֶׁהֵן כְּנֶגֶד לִבּוֹ שֶׁל אָדָם, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהֵא טוֹרֵחַ בַּאֲסִיפָתָן לֹא לְהַגְבִּיהַּ וְלֹא לִשְׁחוֹת (ספרי):

פסוק לב

הממעיט. מִי שֶׁאוֹסֵף פָּחוֹת מִכֻּלָּם, הָעֲצֵלִים וְהַחֻגְרִים, **אסף עשרה חמרים** (שם):

וישטחו. עָשׂוּ אוֹתָן מַשְׁטִיחִין מַשְׁטִיחִין (שם):

פסוק לג

טרם יכרת. כְּתַרְגּוּמוֹ "עַד לָא פְּסַק"; דְּ"אַ, אֵינוֹ מַסְפִּיק לְפָסְקוֹ בְּשִׁנָּיו עַד שֶׁנִּשְׁמָתוֹ יוֹצְאָה:

פרק יב

פסוק א

ותדבר. אֵין דִּבּוּר בְּכָל מָקוֹם אֶלָּא לְשׁוֹן קָשֶׁה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר "דַּבֵּר הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ אִתָּנוּ קָשׁוֹת" (בראשית מ"ב), וְאֵין אֲמִירָה בְּכָל מָקוֹם אֶלָּא לְשׁוֹן תַּחֲנוּנִים, וְכֵן הוּא אוֹמֵר

"וַיֹּאמַר אַל נָא אַחַי תָּרֵעוּ" (בראשית י"ט), "וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ נָא דְבָרָי" (פסוק ו), כָּל נָא לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה (ספרי):

ותדבר מרים ואהרן. הִיא פָּתְחָה בְּדִבּוּר תְּחִלָּה, לְפִיכָךְ הִקְדִּימָהּ הַכָּתוּב, וּמִנַּיִן הָיְתָה יוֹדַעַת מִרְיָם שֶׁפֵּרֵשׁ מֹשֶׁה מִן הָאִשָּׁה? רַבִּי נָתָן אוֹמֵר מִרְיָם הָיְתָה בְּצַד צִפּוֹרָה בְּשָׁעָה שֶׁנֶּאֱמַר לְמֹשֶׁה אֶלְדָּד וּמֵידָד מִתְנַבְּאִים בַּמַּחֲנֶה, כֵּיוָן שֶׁשָּׁמְעָה צִפּוֹרָה, אָמְרָה אוֹי לְנָשׁוֹתֵיהֶן שֶׁל אֵלּוּ אִם הֵם נִזְקָקִים לִנְבוּאָה, שֶׁיִּהְיוּ פּוֹרְשִׁין מִנְּשׁוֹתֵיהֶן כְּדֶרֶךְ שֶׁפֵּרֵשׁ בַּעְלִי מִמֶּנִּי, וּמִשָּׁם יָדְעָה מִרְיָם וְהִגִּידָה לְאַהֲרֹן; וּמַה מִּרְיָם שֶׁלֹּא נִתְכַּוְּנָה לְגָנוּתוֹ כָּךְ נֶעֱנְשָׁה, קַל וָחֹמֶר לְמְסַפֵּר בִּגְנוּתוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ (ספרי):

האשה הכשית. מַגִּיד שֶׁהַכֹּל מוֹדִים בְּיָפְיָהּ כְּשֵׁם שֶׁהַכֹּל מוֹדִים בְּשַׁחֲרוּתוֹ שֶׁל כּוּשִׁי (שם):

כושית. בְּגִימַטְרִיָּא יְפַת מַרְאֶה:

על אדות האשה. עַל אוֹדוֹת גֵּרוּשָׁיהָ:

כי אשה כשית לקח. מַה תַּ"ל? אֶלָּא יֵשׁ לְךָ אִשָּׁה נָאָה בְּיָפְיָהּ וְאֵין נָאָה בְּמַעֲשֶׂיהָ, בְּמַעֲשֶׂיהָ וְלֹא בְיָפְיָהּ, אֲבָל זֹאת נָאָה בַכֹּל:

האשה הכשית. עַל שֵׁם נוֹיָהּ נִקְרֵאת כּוּשִׁית, כְּאָדָם הַקּוֹרֵא אֶת בְּנוֹ נָאֶה כּוּשִׁי, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּשְׁלֹט בּוֹ עַיִן רָעָה:

כי אשה כשית לקח. וְעַתָּה גֵּרְשָׁהּ:

פסוק ב

הרק אך. עִמּוֹ לְבַדּוֹ דִּבֶּר ה':

הלא גם בנו. וְלֹא פֵּרַשְׁנוּ מִדֶּרֶךְ אֶרֶץ (ספרי):

פסוק ג

ענו. שָׁפֵל וְסַבְלָן:

פסוק ד

פתאם. נִגְלָה עֲלֵיהֶם פִּתְאֹם וְהֵם טְמֵאִין בְּדֶרֶךְ אֶרֶץ, וְהָיוּ צוֹעֲקִים "מַיִם מַיִם" לְהוֹדִיעָם שֶׁיָּפֶה עָשָׂה מֹשֶׁה שֶׁפֵּרֵשׁ מִן הָאִשָּׁה, מֵאַחַר שֶׁנִּגְלֵית עָלָיו שְׁכִינָה תְּדִיר וְאֵין עֵת קָבוּעָה לַדִּבּוּר (עי' ילקוט):

צאו שלשתכם. מַגִּיד שֶׁשִּׁלְשְׁתָּן נִקְרְאוּ בְּדִבּוּר אֶחָד מַה שֶּׁאִי אֶפְשָׁר לַפֶּה לוֹמַר וְלָאֹזֶן לִשְׁמֹעַ (ספרי):

פסוק ה

בעמוד ענן. יָצָא יְחִידִי שֶׁלֹּא כְּמִדַּת בָּשָׂר וָדָם, מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם כְּשֶׁיּוֹצֵא לַמִּלְחָמָה יוֹצֵא בְּאֶכְלוּסִים וּכְשֶׁיּוֹצֵא לְשָׁלוֹם יוֹצֵא בְּמוּעָטִין, וּמִדַּת הַקָּבָ"ה יוֹצֵא לַמִּלְחָמָה יְחִידִי, שֶׁנֶּאֱמַר

"אִישׁ מִלְחָמָה" (שמות ט"ו), וְיוֹצֵא לְשָׁלוֹם בְּאֶכְלוּסִין, שֶׁנֶּאֱמַר (תהילים ס"ח) "רֶכֶב אֱלֹהִים רִבֹּתַיִם אַלְפֵי שִׁנְאָן" (ספרי):

ויקרא אהרן ומרים. שֶׁיְּהֵיוּ נִמְשָׁכִין וְיוֹצְאִין מִן הֶחָצֵר לִקְרַאת הַדִּבּוּר:

ויצאו שניהם. וּמִפְּנֵי מָה מְשָׁכָן וְהִפְרִישָׁן מִמִּשָּׁה? לְפִי שֶׁאוֹמְרִים מִקְצָת שִׁבְחוֹ שֶׁל אָדָם בְּפָנָיו וְכֻלּוֹ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו, וְכֵן מָצִינוּ בְּנֹחַ, שֶׁלֹּא בְּפָנָיו נֶאֱמַר "אִישׁ צַדִּיק תָּמִים" (בראשית ו'), וּבְפָנָיו נֶאֱמַר "כִּי אֹתְךָ רָאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי" (שם ז'); דְּ"אַ, שֶׁלֹּא יִשְׁמַע בִּנְזִיפָתוֹ שֶׁל אַהֲרֹן (ספרי):

פסוק ו

שמעו נא דברי. אֵין נָא אֶלָּא לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה (שם):

אם יהיה נביאכם. אִם יִהְיוּ לָכֶם נְבִיאִים:

ה' במראה אליו אתודע. שְׁכִינַת שְׁמִי אֵין נִגְלֵית עָלָיו בְּאַסְפַּקְלַרְיָא הַמְּאִירָה אֶלָּא בַּחֲלוֹם וְחִזָּיוֹן:

פסוק ח

פה אל פה. אָמַרְתִּי לוֹ לִפְרֹשׁ מִן הָאִשָּׁה (שם), וְהֵיכָן אָמַרְתִּי לוֹ? בְּסִינַי — "לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי" (דברים ה'):

ומראה ולא בחדת. מַרְאֶה זֶה מַרְאֶה דִּבּוּר, שֶׁאֲנִי מְפָרֵשׁ לוֹ דִּבּוּרִי בְּמַרְאִית פָּנִים שֶׁבּוֹ, וְאֵינִי סוֹתְמוֹ לוֹ בְּחִידוֹת, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר לִיחֶזְקֵאל (יחזקאל י"ז), "חוּד חִידָה" וְגוֹ'; יָכוֹל מַרְאֶה שְׁכִינָה? תַּ"ל (שמות ל"ג), "לֹא תוּכַל לִרְאוֹת אֶת פָּנָי" (ספרי):

ותמנת ה' יביט. זֶה מַרְאֶה אֲחוֹרַיִם, כְּעִנְיַן שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ל"ג), "וְרָאִיתָ אֶת אֲחֹרָי" (ספרי):

בעבדי במשה. אֵינוֹ אוֹמֵר בְּעַבְדִּי מֹשֶׁה, אֶלָּא בְּעַבְדִּי בְמֹשֶׁה — בְּעַבְדִּי אַעַ"פִ שֶׁאֵינוֹ מֹשֶׁה, בְּמֹשֶׁה אֶפִלּוּ אֵינוֹ עַבְדִּי כְּדַאי הֱיֵיתֶם לִירוֹא מִפָּנָיו, וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁהוּא עַבְדִּי, וְעֶבֶד מֶלֶךְ מֶלֶךְ, וְהָיָה לָכֶם לוֹמַר אֵין הַמֶּלֶךְ אוֹהֵבוֹ חִנָּם, וְאִם תֹּאמְרוּ אֵינִי מַכִּיר בְּמַעֲשָׂיו — זוֹ קָשָׁה מִן הָרִאשׁוֹנָה (שם):

פסוק ט

ויחר אף ה' בם וילך. מֵאַחַר שֶׁהוֹדִיעָם סִרְחוֹנָם גָּזַר עֲלֵיהֶם נְדוּי, קַ"וָ לְבָשָׂר וָדָם, שֶׁלֹּא יִכְעֹס עַל חֲבֵרוֹ עַד שֶׁיּוֹדִיעֶנּוּ סִרְחוֹנוֹ (ספרי):

פסוק י

והענן סר. וְאַחַ"כַּ **והנה מרים מצרעת כשלג**, מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁאָמַר לְפַדָּגוֹג, רְדֵה אֶת בְּנִי, אֲבָל לֹא תִרְדֶּנּוּ עַד שֶׁאֵלֵךְ מֵאֶצְלְךָ, שֶׁרַחֲמֵי עָלָיו (שם):

פסוק יא

נואלנו. כְּתַרְגּוּמוֹ, לְשׁוֹן אֱוִיל:

פסוק יב

אל נא תהי. אֶחוֹתֵנוּ זוֹ:

כמת. שֶׁהַמְּצֹרָע חָשׁוּב כַּמֵּת, מַה מֵּת מְטַמֵּא בְּבִיאָה אַף מְצֹרָע מְטַמֵּא בְּבִיאָה (שם):

אשר בצאתו מרחם אמו. אִמְּנוּ הָיְתָה לוֹ לוֹמַר, אֶלָּא שֶׁכְּבָר הַכָּתוּב, וְכֵן חֲצִי בְשָׂרוֹ, חֲצִי בְשָׂרֵנוּ הָיְתָה לוֹ לוֹמַר, אֶלָּא שֶׁכְּבָר הַכָּתוּב, מֵאַחַר שֶׁיָּצְתָה מֵרֶחֶם אִמֵּנוּ, הֵיא לָנוּ כְּאִלּוּ נֶאֱכַל חֲצִי בְשָׂרֵנוּ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ הוּא" (בראשית ל"ז), וּלְפִי מַשְׁמָעוֹ, אַף הוּא נִרְאֶה כֵּן, אֵין רָאוּי לְאָח לְהַנִּיחַ אֶת אֲחוֹתוֹ לִהְיוֹת כַּמֵּת:

אשר בצאתו. מֵאַחַר שֶׁיָּצָא זֶה מֵרֶחֶם אִמּוֹ שֶׁל זֶה, שֶׁיֵּשׁ כֹּחַ בְּיָדוֹ לַעֲזֹר וְאֵינוֹ עוֹזְרוֹ — הֲרֵי נֶאֱכָל **חצי בשרו**, שֶׁאֲחִיו בְּשָׂרוֹ הוּא; דְּ"אַ, **אל נא תהי כמת** — אִם אֵינְךָ רוֹפְאָהּ בִּתְפִלָּה, מִי מַסְגִּירָהּ, מִי מְטַהֲרָהּ? אֲנִי א"א לְרְאוֹתָהּ, שֶׁאֲנִי קָרוֹב וְאֵין קָרוֹב רוֹאֶה אֶת הַנְּגָעִים, וְכֹהֵן אַחֵר אֵין בָּעוֹלָם, וְזֶהוּ **אשר בצאתו מרחם אמו**:

פסוק יג

אל נא רפא נא לה. בָּא הַכָּתוּב לְלַמֶּדְךָ דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שֶׁהַשּׁוֹאֵל דָּבָר מֵחֲבֵרוֹ צָרִיךְ לוֹמַר שְׁנַיִם אוֹ שְׁלֹשָׁה דְּבָרִי תַחֲנוּנִים וְאַ"כ יְבַקֵּשׁ שְׁאֵלוֹתָיו (ספרי):

לאמר. מַה תַּ"ל ? אָמַר לוֹ הֲשִׁיבֵנִי אִם אַתָּה מְרַפֵּא אוֹתָהּ אִם לָאו עַד שֶׁהֲשִׁיבוֹ וְאָבִיהָ יָרֹק יָרַק וְגוֹ'; רַאֲבָ"ע אוֹמֵר בְּאַרְבָּעָה מְקוֹמוֹת בִּקֵּשׁ מֹשֶׁה מִלְּפָנֵי הַקָּבָ"ה לְהָשִׁיבוֹ אִם יַעֲשֶׂה שְׁאֵלוֹתָיו אִם לָאו: כֵּיוֹצֵא בוֹ, "וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי ה' לֵאמֹר" וְגוֹ' (שמות ו'), מַה תַּ"ל "לֵאמֹר"? הֲשִׁיבֵנִי אִם גּוֹאֲלָם אַתָּה אִם לָאו עַד שֶׁהֲשִׁיבוֹ "עַתָּה תִרְאֶה" וְגוֹ', כֵּיוֹצֵא בוֹ, "וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי ה' לֵאמֹר יִפְקֹד ה' אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת לְכָל בָּשָׂר" (במדבר כ"ז), הֲשִׁיבוֹ "קַח לְךָ", כֵּיוֹצֵא בוֹ "וָאֶתְחַנַּן אֶל ה' בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר" (דברים ג'), הֲשִׁיבוֹ "רַב לְךָ" (ספרי):

רפא נא לה. מִפְּנֵי מָה לֹא הֶאֱרִיךְ מֹשֶׁה בִּתְפִלָּה? שֶׁלֹּא יְהֵיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים, אֲחוֹתוֹ עוֹמֶדֶת בְּצָרָה וְהוּא עוֹמֵד וּמַרְבֶּה בִּתְפִלָּה (ספרי) (דְּ"אַ, שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ יִשְׂרָאֵל, בִּשְׁבִיל אֲחוֹתוֹ הוּא מַאֲרִיךְ בִּתְפִלָּה אֲבָל בִּשְׁבִילֵנוּ אֵינוֹ מַאֲרִיךְ בִּתְפִלָּה):

פסוק יד

ואביה ירק ירק בפניה. וְאִם אָבִיהָ הֶרְאָה לָהּ פָּנִים זוֹעֲפוֹת, **הלא תכלם שבעת ימים**? קַ"וָ לְשָׁכִינָה י"ד יוֹם, אֶלָּא דַּיּוֹ לַבָּא מִן הַדִּין לִהְיוֹת כַּנִּדּוֹן, לְפִיכָךְ אַף בִּנְזִיפָתִי **תסגר שבעת ימים** (שם; בבא קמא כ"ה):

ואחר תאסף. אוֹמֵר אֲנִי, כָּל הָאֲסִיפוֹת הָאֲמוּרוֹת בְּמִצְרָעִים עַל שֵׁם שֶׁהוּא מְשֻׁלָּח מִחוּץ לַמַּחֲנֶה, וּכְשֶׁהוּא נִרְפָּא נֶאֱסָף אֶל הַמַּחֲנֶה, לְכָךְ כָּתוּב בּוֹ אֲסִיפָה, לְשׁוֹן הַכְנָסָה:

פסוק טו

והעם לא נסע. זֶה הַכָּבוֹד חָלַק לָהּ הַמָּקוֹם בְּשְׁבִיל שָׁעָה אַחַת שֶׁנִּתְעַכְּבָה לְמִשָּׁה כְּשֶׁהֻשְׁלְכָה לְיָאוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ב') "וַתֵּתַצַּב אֲחֹתוֹ מֵרָחֹק" וְגוֹ' (סוטה ט'):

פרק יג

פסוק ב

שלח לך אנשים. לָמָּה נִסְמְכָה פָּרָשַׁת מְרַגְּלִים לְפָרָשַׁת מִרְיָם? לְפִי שֶׁלִּקְּתָה עַל עִסְקֵי דִּבָּה, שֶׁדִּבְּרָה בְּאָחִיהָ, וּרְשָׁעִים הַלָּלוּ רָאוּ וְלֹא לָקְחוּ מוּסָר (תנחומא):

שלח לך. לְדַעְתְּךָ, אֲנִי אֵינִי מְצַוֶּה לְךָ, אִם תִּרְצֶה שְׁלַח; לְפִי שֶׁבָּאוּ יִשְׂרָאֵל וְאָמְרוּ נִשְׁלְחָה אֲנָשִׁים לְפָנֵינוּ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר "וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כֻּלְּכֶם" וְגוֹ' (דברים א'), וּמֹשֶׁה נִמְלַךְ בִּשְׁכִינָה, אָמַר, אָמַרְתִּי לָהֶם שֶׁהִיא טוֹבָה, שֶׁנֶּאֱמַר "אַעֲלֶה אֶתְכֶם מֵעֳנִי מִצְרַיִם" וְגוֹ' (שמות ג'), חַיֵּיהֶם שֶׁאֲנִי נוֹתֵן לָהֶם מָקוֹם לִטְעוֹת בִּדְבָרֵי מְרַגְּלִים, לְמַעַן לֹא יִירָשׁוּהָ (תנחומא):

פסוק ג

על פי ה'. בְּרִשׁוּתוֹ, שֶׁלֹּא עִכֵּב עַל יָדוֹ:

כלם אנשים. כָּל אֲנָשִׁים שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן חֲשִׁיבוּת, וְאוֹתָהּ שָׁעָה כְּשֵׁרִים הָיוּ:

פסוק טז

ויקרא משה להושע וגו'. הִתְפַּלֵּל עָלָיו יָהּ יוֹשִׁיעֲךָ מֵעֲצַת מְרַגְּלִים (סוטה ל"ד):

פסוק יז

עלו זה בנגב. הוּא הָיָה הַפְּסֹלֶת שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁכֵּן דֶּרֶךְ הַתַּגָּרִים מַרְאִין אֶת הַפְּסֹלֶת תְּחִלָּה, וְאַ"כַּ מַרְאִים אֶת הַשָּׁבַח (תנחומא):

פסוק יח

את הארץ מה הוא. יֵשׁ אֶרֶץ מְגַדֶּלֶת גִּבּוֹרִים וְיֵשׁ אֶרֶץ מְגַדֶּלֶת חַלָּשִׁים, יֵשׁ מְגַדֶּלֶת אֻכְלוּסִין וְיֵשׁ מְמַעֶטֶת אֻכְלוּסִין:

החזק הוא הרפה. סִימָן מָסַר לָהֶם: אִם בִּפְרָזִים יוֹשְׁבִין, חֲזָקִים הֵם, שֶׁסּוֹמְכִין עַל גְּבוּרָתָם, וְאִם בְּעָרִים בְּצוּרוֹת הֵם יוֹשְׁבִין חַלָּשִׁים הֵם (שם):

פסוק יט

הבמחנים. תַּרְגּוּמוֹ "הַבְּפַצְחִין", כְּרַכִּין פְּצוּחִין וּפְתוּחִין מֵאֵין חוֹמָה:

הטובה הוא. בְּמַעְיָנוֹת וּתְהוֹמוֹת טוֹבִים וּבְרִיאִים:

פסוק כ

היש בה עץ. אִם יֵשׁ בָּהֶם אָדָם כְּשֵׁר שֶׁיָּגֵן עֲלֵיהֶם בִּזְכוּתוֹ (עי' בבא בתרא ט"ו):
בכורי ענבים. יָמִים שֶׁהָעֲנָבִים מִתְבַּשְּׁלִין בְּבִכּוּר:

פסוק כא

ממדבר צן עד רחב לבא חמת. הָלְכוּ בִּגְבוּלֵיהֶ בְּאֹרֶךְ וּבְרֹחַב כְּמִין גַּ"ם, הָלְכוּ רוּחַ גְּבוּל דְּרוֹמִית מִמִּקְצוֹעַ מִזְרָח עַד מִקְצוֹעַ מַעֲרָב, כְּמוֹ שֶׁצִּוָּה מֹשֶׁה עֲלוּ זֶה בַּנֶּגֶב — דֶּרֶךְ גְּבוּל דְּרוֹמִית מִמִּזְרָחִית עַד הַיָּם — שֶׁהַיָּם הוּא גְּבוּל מַעֲרָבִי, וּמִשָּׁם חָזְרוּ וְהָלְכוּ כָּל גְּבוּל מַעֲרָבִי עַל שְׂפַת הַיָּם עַד לְבֹא חֲמָת, שֶׁהוּא אֵצֶל הֹר הָהָר בְּמִקְצוֹעַ מַעֲרָבִית צְפוֹנִית, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בִּגְבוּלוֹת הָאָרֶץ בְּפָרָשַׁת אֵלֶּה מַסְעֵי:

פסוק כב

ויבא עד חברון. כָּלֵב לְבַדּוֹ הָלַךְ שָׁם וְנִשְׁתַּטֵּחַ עַל קִבְרֵי אָבוֹת שֶׁלֹּא יְהֵא נִסָּת לַחֲבֵרָיו לִהְיוֹת בַּעֲצָתָם, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (דברים א'), "וְלוֹ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר דָּרַךְ בָּהּ", וּכְתִיב (שופטים א') "וַיִּתְּנוּ לְכָלֵב אֶת חֶבְרוֹן" (סוטה ל"ד):
שבע שנים נבנתה. אֶפְשַׁר שֶׁבָּנָה חָם אֶת חֶבְרוֹן לִכְנַעַן בְּנוֹ הַקָּטָן קֹדֶם שֶׁיִּבְנֶה אֶת צֹעַן לְמִצְרַיִם בְּנוֹ הַגָּדוֹל? אֶלָּא שֶׁהָיְתָה מְבֻנָּה בְּכָל טוּב עַל אֶחָד מִשִּׁבְעָה בְּצֹעַן, וּבָא לְהוֹדִיעֲךָ שִׁבְחָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁאֵין לְךָ טְרָשִׁין בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יוֹתֵר מֵחֶבְרוֹן — לְפִיכָךְ הִקְצוּהָ לְקִבְרוֹת מֵתִים — וְאֵין לְךָ מְעֻלָּה בְּכָל הָאֲרָצוֹת כְּמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר "כְּגַן ה' כְּאֶרֶץ מִצְרָיִם" (בראשית י"ג), וְצֹעַן הִיא הַמְעֻלָּה שֶׁבְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, שֶׁשָּׁם מוֹשַׁב הַמְּלָכִים, שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי הָיוּ בְצֹעַן שָׂרָיו" (ישעיהו ל'), וְהָיְתָה חֶבְרוֹן טוֹבָה מִמֶּנָּה שִׁבְעָה חֲלָקִים (סוטה ל"ד; כתובות קי"ב):

פסוק כג

זמורה. שׁוֹכַת גֶּפֶן, וְאֶשְׁכּוֹל שֶׁל עֲנָבִים תָּלוּי בָּהּ:
וישאהו במוט בשנים. מִמַּשְׁמַע שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּשָּׂאֻהוּ בַמּוֹט" אֵינִי יוֹדֵעַ שֶׁהוּא בִּשְׁנַיִם? מַה תַּ"ל "בִּשְׁנָיִם"? בִּשְׁנֵי מוֹטוֹת. הָא כֵּיצַד? שְׁמוֹנָה נָטְלוּ אֶשְׁכּוֹל, אֶחָד נָטַל תְּאֵנָה וְאֶחָד רִמּוֹן; יְהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב לֹא נָטְלוּ כְּלוּם, לְפִי שֶׁכָּל עַצְמָם לְהוֹצִיא דִּבָּה נִתְכַּוְּנוּ — כְּשֵׁם שֶׁפֵּרְיָהּ מְשֻׁנֶּה כָּךְ עַמָּהּ מְשֻׁנֶּה; וְאִם חָפֵץ אַתָּה לֵידַע כַּמָּה מַשָּׂאוֹי אֶחָד מֵהֶם, צֵא וּלְמַד מֵאֲבָנִים שֶׁהֵקִימוּ בַּגִּלְגָּל — הֵרִימוּ לָהֶם אִישׁ אֶבֶן אַחַת מִן הַיַּרְדֵּן עַל שִׁכְמוֹ וְהֵקִימוּהָ בַּגִּלְגָּל (יהושע ד') — וּשְׁקוּלִים רַבּוֹתֵינוּ מִשְׁקַל כָּל אַחַת אַרְבָּעִים סְאָה, וּגְמִירֵי טוּנָא דְּמֵידְלֵי אֱינַשׁ עַל כַּתְפֵּיהּ אֵינוֹ אֶלָּא שְׁלִישׁ מַשָּׂאוֹי כַּמַּשָּׂאוֹי שֶׁמְּסַיְּעִין אוֹתוֹ לְהָרִים (סוטה ל"ד):

פסוק כה

וישבו מתור הארץ מקץ ארבעים יום. וַהֲלֹא אַרְבַּע מֵאוֹת פַּרְסָה עַל אַרְבַּע מֵאוֹת פַּרְסָה הִיא, וּמַהֲלַךְ אָדָם בֵּינוֹנִי עֶשֶׂר פַּרְסָאוֹת לַיּוֹם, הֲרֵי מַהֲלַךְ אַרְבָּעִים יוֹם מִן הַמִּזְרָח לַמַּעֲרָב — וְהֵם הָלְכוּ אָרְכָּהּ וְרָחְבָּהּ? אֶלָּא שֶׁגִּלּוּי לִפְנֵי הַקָּבָ"ה שֶׁיִּזְנוֹר עֲלֵיהֶם יוֹם לַשָּׁנָה, קִצֵּר לִפְנֵיהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ (שם):

פסוק כו

וילכו ויבאו. מַהוּ וַיֵּלְכוּ? לְהַקִּישׁ הֲלִיכָתָן לְבִיאָתָן, מַה בִּיאָתָן בְּעֵצָה רָעָה אַף הֲלִיכָתָן בְּעֵצָה רָעָה (שם ל"ה):

וישיבו אתם דבר. אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן:

פסוק כז

זבת חלב ודבש הוא. כָּל דְּבַר שֶׁקֶר שֶׁאֵין אוֹמְרִים בּוֹ קְצַת אֱמֶת בְּתְחִלָּתוֹ, אֵין מִתְקַיֵּם בְּסוֹפוֹ:

פסוק כח

בצרות. לְשׁוֹן חֹזֶק, וְתַרְגּוּמוֹ "כְּרִיכַן", לְשׁוֹן בִּירָנִיּוֹת עֲגֻלּוֹת, וּבְלָשׁוֹן אֲרַמִּי כְּרִיךְ עָגוֹל:

פסוק כט

עמלק יושב וגו'. לְפִי שֶׁנִּכְווּ בַּעֲמָלֵק כְּבָר, הִזְכִּירוּהוּ מְרֻגָּלִים כְּדֵי לְיָרְאָם (תנחומא):

ועל יד הירדן. יָד כְּמַשְׁמָעוֹ, אֵצֶל הַיַּרְדֵּן, וְלֹא תּוּכְלוּ לַעֲבֹר:

פסוק ל

ויהס כלב. הִשְׁתִּיק אֶת כֻּלָּם:

אל משה. לִשְׁמֹעַ מַה שֶּׁיְּדַבֵּר בְּמֹשֶׁה, צָוַח וְאָמַר "וְכִי זוֹ בִּלְבַד עָשָׂה לָנוּ בֶּן עַמְרָם?" הַשּׁוֹמֵעַ הָיָה סָבוּר שֶׁבָּא לְסַפֵּר בְּגָנוּתוֹ, וּמִתּוֹךְ שֶׁהָיָה בְּלִבָּם עַל מֹשֶׁה בִּשְׁבִיל דִּבְרֵי הַמְרַגְּלִים, שְׁתָקוּ כֻּלָּם לִשְׁמֹעַ גְּנוּתוֹ, אָמַר "וַהֲלֹא קֵרַע לָנוּ אֶת הַיָּם וְהוֹרִיד לָנוּ אֶת הַמָּן וְהֵגִיז לָנוּ אֶת הַשְּׂלָו":

עלה נעלה. אֲפִלּוּ בַּשָּׁמַיִם, וְהוּא אוֹמֵר עֲשׂוּ סֻלָּמוֹת וַעֲלוּ שָׁם, נַצְלִיחַ בְּכָל דְּבָרָיו (סוטה ל"ה):

ויהס. לְשׁוֹן שְׁתִיקָה, וְכֵן "הַס כָּל בָּשָׂר" (זכריה ב'), "הַס כִּי לֹא לְהַזְכִּיר" (עמוס ו'), כֵּן דֶּרֶךְ בְּנֵי אָדָם, הָרוֹצֶה לְשַׁתֵּק אֲגַדַּת אֲנָשִׁים אוֹמֵר "שי"ט":

פסוק לא

חזק הוא ממנו. כְּבִיכוֹל כְּלַפֵּי מַעְלָה אָמְרוּ (סוטה כ"ה):

פסוק לב

אכלת יושביה. בְּכָל מָקוֹם שֶׁעָבַרְנוּ מְצָאנוּם קוֹבְרֵי מֵתִים, וְהַקָּבָ"ה עָשָׂה לְטוֹבָה, כְּדֵי לְטָרְדָם בְּאֲבָלָם וְלֹא יִתְּנוּ לֵב לָאַלּוּ:

אנשי מדות. גְּדוֹלִים וּגְבוֹהִים, וְצָרִיךְ לָתֵת לָהֶם מִדָּה, כְּגוֹן גָּלְיָת "גָּבְהוֹ שֵׁשׁ אַמּוֹת וָזָרֶת" (שמואל א י"ז), וְכֵן "אִישׁ מָדוֹן" (שמואל ב כ"א), "אִישׁ מִדָּה" (מלכים א י"א):

פסוק לג

הנפילים. עֲנָקִים, מִבְּנֵי שַׁמְחָזַאי וַעֲזָאֵל שֶׁנָּפְלוּ מִן הַשָּׁמַיִם בִּימֵי דּוֹר אֱנוֹשׁ:

וכן היינו בעיניהם. שָׁמַעְנוּ אוֹמְרִים זֶה לָזֶה, נְמָלִים יֵשׁ בַּכְּרָמִים כַּאֲנָשִׁים (סוטה ל"ה):

ענק. שֶׁמַּעֲנִיקִים חַמָּה בְּקוֹמָתָן (שם ל"ד):

פרק יד

פסוק א

כל העדה. סַנְהֶדְרָאוֹת (תנחומא יב):

פסוק ב

לו מתנו. הַלְוַאי וָמַתְנוּ:

פסוק ד

נתנה ראש. כְּתַרְגּוּמוֹ "נְמַנֵּי רֵישָׁא" — נָשִׂים עָלֵינוּ מֶלֶךְ; וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ, לְשׁוֹן עֲ"זָ (סנהדרין ק"ז):

פסוק ט

אל תמרדו. וְשׁוּב **ואתם אל תראו**:

כי לחמנו הם. נֹאכְלֵם כַּלֶּחֶם:

סר צלם. מְגִנָּם וְחָזְקָם, כְּשֵׁרִים שֶׁבָּהֶם מֵתוּ — אִיּוֹב שֶׁהָיָה מֵגֵן עֲלֵיהֶם (סוטה ל"ה); (דַּ"אַ, צִלּוֹ שֶׁל הַמָּקוֹם סָר עֲלֵיהֶם):

פסוק י

לרגום אתם. אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב:

וכבוד ה'. הֶעָנָן יָרַד שָׁם:

פסוק יא

עד אנה. עַד הֵיכָן:

ינאצני. יְרַגִּיזוּנִי:

בכל האתות. בִּשְׁבִיל כָּל הַנִּסִּים שֶׁעָשִׂיתִי לָהֶם, הָיָה לָהֶם לְהַאֲמִין שֶׁהַיְכֹלֶת בְּיָדִי לְקַיֵּם הַבְטָחָתִי:

פסוק יב

ואורישנו. לְשׁוֹן תֵּרוּכִין, וְאִ"תּ מָה אֶעֱשֶׂה לִשְׁבוּעַת אָבוֹת?
ואעשה אתך לגוי גדול. שֶׁאַתָּה מִזַּרְעָם:

פסוק יג

ושמעו מצרים. וְשָׁמְעוּ אֶת אֲשֶׁר תַּהַרְגֵם:
כי העלית. כִּי מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן אֲשֶׁר, וְהֵם רָאוּ אֶת אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ בְּכֹחֲךָ הַגָּדוֹל אוֹתָם מִקִּרְבָּם,
וּכְשֶׁיִּשְׁמְעוּ שֶׁאַתָּה הוֹרַגְתָּם לֹא יֹאמְרוּ שֶׁחָטְאוּ לָךְ, אֶלָּא יֹאמְרוּ שֶׁכְּנֶגְדָּם יָכֹלְתָּ לְהַלְחֵם אֲבָל כְּנֶגֶד יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לֹא יָכֹלְתָּ לְהַלָּחֵם, וְזוֹ הִיא:

פסוק יד

ואמרו אל יושב הארץ הזאת. כְּמוֹ עַל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת — וּמַה יֹּאמְרוּ עֲלֵיהֶם? מַה שֶּׁאָמוּר בְּסוֹף הָעִנְיָן:
מבלתי יכלת ה'. בִּשְׁבִיל שֶׁשָּׁמְעוּ כִּי אַתָּה ה' שׁוֹכֵן בְּקִרְבָּם וְעַיִן בְּעַיִן אַתָּה נִרְאָה לָהֶם, וְהַכֹּל בְּדֶרֶךְ חִבָּה וְלֹא הִכִּירוּ בְךָ שֶׁנִּתְקָה אַהֲבָתְךָ מֵהֶם עַד הֵנָּה:

פסוק טו

המתה את העם הזה כאיש אחד. פִּתְאֹם, וּמִתּוֹךְ כָּךְ יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר שָׁמְעוּ וְגוֹ':

פסוק טז

מבלתי יכלת וגו'. לְפִי שֶׁיּוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ חֲזָקִים וְגִבּוֹרִים, וְאֵינוֹ דוֹמֶה פַּרְעֹה לִשְׁלֹשִׁים וְאֶחָד מְלָכִים, זֹאת יֹאמְרוּ עַל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַזֹּאת, מִבִּלְתִּי יְכֹלֶת — מִתּוֹךְ שֶׁלֹּא הָיָה יְכֹלֶת בְּיָדוֹ לַהֲבִיאָם — שְׁחָטָם:
יכלת. שֵׁם דָּבָר הוּא:

פסוק יז

(**יגדל נא כח ה'**. לַעֲשׂוֹת דִּבּוּרְךָ:)
כאשר דברת לאמר. וּמַהוּ הַדִּבּוּר?

פסוק יח

ה' ארך אפים. לַצַּדִּיקִים וְלָרְשָׁעִים; כְּשֶׁעָלָה מֹשֶׁה לַמָּרוֹם מְצָאוֹ לְהַקָּבָ"ה שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב וְכוֹתֵב ה' אֶרֶךְ אַפַּיִם, אָמַר לוֹ, לַצַּדִּיקִים? אָמַר לוֹ הַקָּבָ"ה אַף לָרְשָׁעִים, אָמַר לוֹ רְשָׁעִים יֹאבְדוּ, אָמַר לוֹ חַיֶּיךָ שֶׁתִּצְטָרֵךְ לַדָּבָר; כְּשֶׁחָטְאוּ יִשְׂרָאֵל בָּעֶגֶל וּבַמְרַגְּלִים הִתְפַּלֵּל מֹשֶׁה

לְפָנָיו בְּאֶרֶךְ אַפַּיִם, אָמַר לוֹ הַקָּבָ"ה וַהֲלֹא אָמַרְתָּ לִי לַצַּדִּיקִים? אָמַר לוֹ וַהֲלֹא אָמַרְתָּ לִי אַף לָרְשָׁעִים, **יגדל נא כח ה'** לַעֲשׂוֹת דִּבּוּרְךָ (סנהדרין קי"א):

ונקה. לַשָּׁבִים:

לא ינקה. לְשֶׁאֵינָן שָׁבִים (יומא פ"ו):

פסוק כ

כדברך. בִּשְׁבִיל מַה שֶּׁאָמַרְתָּ "פֶּן יֹאמְרוּ מִבְּלִתִּי יְכֹלֶת ה'":

פסוק כא

ואולם. כְּמוֹ אֲבָל זֹאת אֶעֱשֶׂה לָהֶם:

חי אני. לְשׁוֹן שְׁבוּעָה, כְּשֵׁם שֶׁאֲנִי חַי וּכְבוֹדִי יְמַלֵּא אֶת כָּל הָאָרֶץ, כָּךְ אֲקַיֵּם לָהֶם כִּי כָל הָאֲנָשִׁים הָרֹאִים וְגוֹ', (**אם יראו את הארץ**. הֲרֵי זֶה מִקְרָא מְסֹרָס — חַי אֲנִי כִּי כָל הָאֲנָשִׁים אִם יִרְאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבוֹדִי יְמַלֵּא אֶת כָּל הָאָרֶץ, שֶׁלֹּא יִתְחַלֵּל שְׁמִי בַּמַּגֵּפָה הַזֹּאת לֵאמֹר מִבְּלִתִּי יְכֹלֶת ה' לַהֲבִיאָם, שֶׁלֹּא אֲמִיתֵם פִּתְאֹם כְּאִישׁ אֶ' אֶלָּא בְּאַחוּר מ' שָׁנָה מְעַט מְעַט):

פסוק כב

וינסו. כְּמַשְׁמָעוֹ:

זה עשר פעמים. שְׁנַיִם בַּיָּם וּשְׁנַיִם בַּמָּן וּשְׁנַיִם בַּשְּׁלָו וכו', כִּדְאִיתָא בְּמַסֶּכֶת עֲרָכִין (דף ט"ו):

פסוק כג

אם יראו. לֹא יִרְאוּ:

לא יראהו. לֹא יִרְאוּ אֶת הָאָרֶץ:

פסוק כד

רוח אחרת. שְׁתֵּי רוּחוֹת, אַ' בַּפֶּה וְאַ' בְּלֵב, לַמְרַגְּלִים אָמַר אֲנִי עִמָּכֶם בָּעֲצָה, וּבְלִבּוֹ הָיָה לוֹמַר הָאֱמֶת, וְעַל יְדֵי כֵן הָיָה בּוֹ כֹּחַ לְהַשְׁתִּיקָם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר י"ג), "וַיַּהַס כָּלֵב", שֶׁהָיוּ סְבוּרִים שֶׁיֹּאמַר כְּמוֹתָם, זֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר בְּסֵ' יְהוֹשֵׁעַ "וָאֹשֵׁב אֹתוֹ דָּבָר כַּאֲשֶׁר עִם לְבָבִי" (יהושע י"ד) — וְלֹא כַּאֲשֶׁר עִם פִּי (תנחומא):

וימלא אחרי. וַיְמַלֵּא אֶת לִבּוֹ אַחֲרַי, וְזֶה מִקְרָא קָצָר:

אשר בא שמה. חֶבְרוֹן תִּנָּתֵן לוֹ:

יורשנה. כְּתַרְגּוּמוֹ "יְתָרְכֶנַּהּ", יוֹרִישׁוּ אֶת הָעֲנָקִים וְאֶת הָעָם אֲשֶׁר בָּהּ, וְאֵין לְתַרְגְּמוֹ "יַרְתִּינַהּ" אֶלָּא בְּמָקוֹם יִירָשֶׁנָּה:

פסוק כה

והעמלקי וגו'. אִם תֵּלְכוּ שָׁם יַהַרְגוּ אֶתְכֶם, מֵאַחַר שֶׁאֵינִי עִמָּכֶם:

מחר פנו. לַאֲחוֹרֵיכֶם, **וסעו לכם וגו'**:

פסוק כז

לעדה הרעה וגו'. אֵלּוּ הַמְרַגְּלִים, מִכָּאן לָעֵדָה שֶׁהִיא עֲשָׂרָה (מגילה כ"ג):
אשר המה מלינים. אֶת יִשְׂרָאֵל עָלַי:
את תלנות בני ישראל אשר המה. הַמְרַגְּלִים **מלינים** אוֹתָם **עלי**, **שמעתי**:

פסוק כח

חי אני. לְשׁוֹן שְׁבוּעָה, אִם לֹא כֵּן אֶעֱשֶׂה — כְּבְיָכוֹל אֵינִי חַי:
כאשר דברתם. שֶׁבִּקַּשְׁתֶּם מִמֶּנִּי "אוֹ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה לוּ מָתְנוּ" (פסוק ב'):

פסוק כט

וכל פקדיכם לכל מספרכם. כָּל הַנִּמְנֶה לְכָל מִסְפָּר שֶׁאַתֶּם נִמְנִים בּוֹ, כְּגוֹן לָצֵאת וְלָבֹא לַצָּבָא וְלָתֵת שְׁקָלִים, כָּל הַמְּנוּיִים לְכָל אוֹתָן מִסְפָּרוֹת יָמוּתוּ, וְאֵלּוּ הֵן **מבן עשרים שנה וגו'**; לְהוֹצִיא שִׁבְטוֹ שֶׁל לֵוִי שֶׁאֵין פְּקוּדֵיהֶם מִבֶּן עֶשְׂרִים:

פסוק לב

ופגריכם אתם. כְּתַרְגּוּמוֹ, לְפִי שֶׁדִּבֵּר עַל הַבָּנִים לְהַכְנִיסָם לָאָרֶץ וּבִקֵּשׁ לוֹמַר וְאַתֶּם תְּמוּתוּ, נוֹפֵל לְשׁוֹן זֶה כָּאן לוֹמַר "אתם":

פסוק לג

ארבעים שנה. לֹא מֵת אֶחָד מֵהֶם פָּחוּת מִבֶּן שִׁשִּׁים, לָכֵךְ נִגְזַר אַרְבָּעִים, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ אוֹתָם שֶׁל בְּנֵי עֶשְׂרִים מַגִּיעִין לְכֹלֶל שִׁשִּׁים; שָׁנָה רִאשׁוֹנָה הָיְתָה בְכֹלָל, וְאַע"פִּ שֶׁקִּדְמָה לְשִׁלּוּחַ הַמְרַגְּלִים, לְפִי שֶׁמִּשֶּׁעָשׂוּ אֶת הָעֶגֶל עָלְתָה גְּזֵרָה זוֹ בְּמַחֲשָׁבָה, אֶלָּא שֶׁהִמְתִּין לָהֶם עַד שֶׁתִּתְמַלֵּא סְאָתָם, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר "וּבְיוֹם פָּקְדִי" — בַּמְרַגְּלִים — "וּפָקַדְתִּי עֲלֵיהֶם חַטָּאתָם" (שמות ל"ב); וְאַף כָּאן נֶאֱמַר "תִּשְׂאוּ אֶת עֲוֹנֹתֵיכֶם" — שְׁתֵּי עֲוֹנוֹת, שֶׁל עֵגֶל וְשֶׁל תְּלוּנָה, וְחָשַׁב לָהֶם בְּמִנְיַן חַיֵּיהֶם מִקְצָת שָׁנָה כְּכֻלָּהּ, וּכְשֶׁנִּכְנְסוּ לִשְׁנַת שִׁשִּׁים מֵתוּ אוֹתָם שֶׁל בְּנֵי עֶשְׂרִים:
ונשאו את זנותיכם. כְּתַרְגּוּמוֹ "וְיִקַּבְּלוּן יָת חוֹבֵיכוֹן":

פסוק לד

את תנואתי. שֶׁהֲנִיאוֹתֶם אֶת לְבַבְכֶם מֵאַחֲרַי, תנואה לְשׁוֹן הֲסָרָה, כְּמוֹ "כִּי הֵנִיא אָבִיהָ אֹתָהּ" (במדבר ל):

פסוק לו

וישבו וילינו עליו. וּכְשֶׁשָּׁבוּ מִתּוּר הָאָרֶץ הֵרְעִימוּ עָלָיו אֶת כָּל הָעֵדָה בְּהוֹצָאַת דִּבָּה, אוֹתָם אֲנָשִׁים **וימתו**; כָּל הוֹצָאַת דִּבָּה לְשׁוֹן חִנּוּךְ דְּבָרִים, שֶׁמַּלְקִיחִים לְשׁוֹנָם לְאָדָם לְדַבֵּר בּוֹ,

כְּמוֹ "דּוֹבֵב שִׂפְתֵי יְשֵׁנִים" (שיר השירים ז'), וְיֶשְׁנָהּ לְטוֹבָה וְיֶשְׁנָהּ לְרָעָה, לְכָךְ נֶאֱמַר כָּאן **מוצאי דבת הארץ רעה**, שֶׁיֵּשׁ דִּבָּה שֶׁהִיא טוֹבָה:

דבה. פרלי"ר"ש בְּלַעַז:

פסוק לז

במגפה לפני ה'. בְּאוֹתָהּ מִיתָה הַהֲגוּנָה לָהֶם, מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, הֵם חָטְאוּ בַּלָּשׁוֹן, וְנִשְׁתַּרְבֵּב לְשׁוֹנָם עַד טַבּוּרָם וְתוֹלְעִים יוֹצְאִים מִלְּשׁוֹנָם וּבָאִין לְתוֹךְ טַבּוּרָם, לְכָךְ נֶאֱמַר "בַּמַּגֵּפָה" וְלֹא "בְּמַגֵּפָה", וְזֶהוּ **לפני ה'** — בְּאוֹתָהּ הָרְאוּיָה לָהֶם עַ"פִּ מִדּוֹתָיו שֶׁל הַקָּבָ"ה שֶׁהוּא מוֹדֵד מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה (סוטה ל"ה):

פסוק לח

ויהושע וכלב ... חיו וגו'. מַה תַּ"ל **חיו מן האנשים ההם**? אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁנִּטְלוּ חֶלְקָם שֶׁל מְרַגְּלִים בָּאָרֶץ וְקָמוּ תַּחְתֵּיהֶם לַחַיִּים (בבא בתרא קי"ח):

פסוק מ

אל ראש ההר. הוּא הַדֶּרֶךְ הָעוֹלֶה לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל:

הננו ועלינו אל המקום. לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל:

אשר אמר ה'. לְתִתָּהּ לָנוּ, שָׁם נַעֲלֶה:

כי חטאנו. עַל אֲשֶׁר אָמַרְנוּ הֲלוֹא טוֹב לָנוּ שׁוּב מִצְרַיְמָה:

פסוק מא

והוא לא תצלח. זוֹ שֶׁאַתֶּם עוֹשִׂים לֹא תִצְלָח:

פסוק מג

כי על כן שבתם. כְּלוֹמַר, כִּי זֹאת תָּבֹא לָכֶם עַל אֲשֶׁר שַׁבְתֶּם וְגוֹ':

פסוק מד

ויעפלו. לְשׁוֹן חֹזֶק, וְכֵן "הִנֵּה עֻפְּלָה" (חבקוק ב'), אינג"ריש בְּלַעַז, לְשׁוֹן עַזּוּת, וְכֵן "עֹפֶל בַּת צִיּוֹן" (מיכה ד'), "עֹפֶל וָבַחַן" (ישעיהו ל"ב), וּמִדְרַשׁ תַּנְחוּמָא מְפָרְשׁוֹ לְשׁוֹן אֹפֶל — הָלְכוּ חֲשֵׁכִים, שֶׁלֹּא בִרְשׁוּת:

פסוק מה

ויכתום. כְּמוֹ "וָאֶכֹּת אֹתוֹ טָחוֹן" (דברים ט') — מַכָּה אַחַר מַכָּה:

עד החרמה. שֵׁם הַמָּקוֹם נִקְרָא עַל שֵׁם הַמְּאֹרָע:

פרק טו

פסוק ב
כי תבאו. בִּשֵּׁר לָהֶם שֶׁיִּכָּנְסוּ לָאָרֶץ:

פסוק ג
ועשיתם אשה. אֵין זֶה צִוּוּי, אֶלָּא כְּשֶׁתִּבָּאוּ שָׁם וְתַעֲלֶה עַל לְבַבְכֶם לַעֲשׂוֹת אִשֶּׁה לַה':
לפלא נדר או בנדבה וגו'. אוֹ שֶׁתַּעֲשׂוּ הָאִשֶּׁה בִּשְׁבִיל חוֹבַת מוֹעֲדֵיכֶם, שֶׁחִיַּבְתִּי אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת בַּמּוֹעֵד:
ריח ניחח. נַחַת רוּחַ לְפָנַי:

פסוק ד
והקריב המקריב. תַּקְרִיבוּ נְסָכִים וּמִנְחָה לְכָל בְּהֵמָה; הַמִּנְחָה כָּלִיל וְהַשֶּׁמֶן נִבְלָל בְּתוֹכָהּ, וְהַיַּיִן לַסְּפָלִים, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ בְּמַסֶּכֶת סֻכָּה (דף מ"ח):

פסוק ה
לכבש האחד. עַל כָּל הָאָמוּר לְמַעְלָה הוּא מוּסָב — עַל הַמִּנְחָה וְעַל הַשֶּׁמֶן וְעַל הַיַּיִן:

פסוק ו
או לאיל. וְאִם אַיִל הוּא; וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ "אוֹ" — לְרַבּוֹת אֶת הַפִּלְגָּס לִנְסָכֵי אַיִל (מנחות צ"א):

פסוק י
אשה ריח. אֵינוֹ מוּסָב אֶלָּא עַל הַמִּנְחָה וְהַשֶּׁמֶן, אֲבָל הַיַּיִן אֵינוֹ אִשֶּׁה, שֶׁאֵינוֹ נִתָּן עַל הָאֵשׁ:

פסוק יא
או לשה וגו'. בֵּין שֶׁהוּא בַכְּבָשִׂים בֵּין שֶׁהוּא בָעִזִּים; כֻּלָּשׁ וְשֶׁה קְרוּיִם בְּתוֹךְ שְׁנָתָם, אַיִל בֶּן שִׁלְשָׁה עָשָׂר חֹדֶשׁ וְיוֹם אֶחָד:

פסוק יב
כמספר אשר תעשו. כְּמִסְפַּר הַבְּהֵמוֹת אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לְקָרְבָּן, **ככה תעשו** נְסָכִים לְכָל אֶחָד מֵהֶם — כְּמִסְפָּרָם שֶׁל בְּהֵמוֹת מִסְפָּרָם שֶׁל נְסָכִים:

פסוק טו
ככם כגר. כְּמוֹתְכֶם כֵּן גֵּר, וְכֵן דֶּרֶךְ לְשׁוֹן עִבְרִית, "כְּגַן ה' כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (בראשית י"ג) — כֵּן אֶרֶץ מִצְרַיִם, "כָּמוֹנִי כָמוֹךְ כְּעַמִּי כְעַמֶּךָ" (מלכים א כ"ב):

פסוק יח

בבאכם אל הארץ. מְשֻׁנָּה בִּיאָה זוֹ מִכָּל בִּיאוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, שֶׁבְּכֻלָּן נֶאֱמַר כִּי תָבֹא, כִּי תָבֹאוּ, לְפִיכָךְ כֻּלָּן לְמֻדּוֹת זוֹ מִזּוֹ, וְכֵיוָן שֶׁפֵּרֵט לְךָ הַכָּתוּב בְּאַחַת מֵהֶן שֶׁאֵינָהּ אֶלָּא לְאַחַר יְרֻשָּׁה וִישִׁיבָה, אַף כֻּלָּן כֵּן, אֲבָל זוֹ נֶאֱמַר בָּהּ "בְּבֹאֲכֶם" — מִשֶּׁנִּכְנְסוּ בָהּ וְאָכְלוּ מִלַּחְמָהּ נִתְחַיְּבוּ בְּחַלָּה (ספרי):

פסוק כ

ראשית ערסתכם. כְּשֶׁתְּלוּשׁוּ כְּדֵי עִסָּתְכֶם שֶׁאַתֶּם רְגִילִין לָלוּשׁ בַּמִּדְבָּר — וְכַמָּה הִיא? "וַיָּמֹדּוּ בָעֹמֶר" (שמות ט"ז), "עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת" (שם) — תְּרֵימוּ מֵרֹאשִׁיתָהּ, כְּלוֹמַר קֹדֶם שֶׁתֹּאכְלוּ מִמֶּנָּה, רֵאשִׁית חֻלְקָהּ **חלה** אַחַת **תרימו תרומה** לְשֵׁם ה' (עירובין פ"ג):

חלה. טורטי"ל בְּלַעַז:

כתרומת גרן. שֶׁלֹּא נֶאֱמַר בָּהּ שִׁעוּר וְלֹא כִתְרוּמַת מַעֲשֵׂר, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהּ שִׁעוּר (ספרי), אֲבָל חֲכָמִים נָתְנוּ שִׁעוּר — לְבַעַל הַבַּיִת אֶחָד מֵעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה וּלְנַחְתּוֹם אֶחָד מֵאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה (חלה ב'):

פסוק כא

מראשית ערסתיכם. לָמָּה נֶאֱמַר? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר "רֵאשִׁית עֲרִסֹּתֵיכֶם", שׁוֹמֵעַ אֲנִי רֹאשׁוֹנָה שֶׁבָּעִסּוֹת, תַּ"ל **מראשית** — מִקְצָתָהּ וְלֹא כֻלָּהּ (ספרי):

תתנו לה' תרומה. לְפִי שֶׁלֹּא שָׁמַעְנוּ שִׁעוּר לְחַלָּה נֶאֱמַר "תִּתְּנוּ" — שֶׁיְּהֵא בָהּ כְּדֵי נְתִינָה (שם):

פסוק כב

וכי תשגו ולא תעשו. עַ"ז הָיְתָה בִּכְלַל **כל המצוות** שֶׁהַצִּבּוּר מְבִיאִין עָלֶיהָ פַּר, וַהֲרֵי הַכָּתוּב מוֹצִיאָהּ כָּאן מִכְּלָלָן, לִדּוֹן בְּפַר לְעוֹלָה וְשָׂעִיר לְחַטָּאת (ספרי):

וכי תשגו וגו'. בַּעֲ"ז הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא בְּאַחַת מִכָּל הַמִּצְוֹת, תַּ"ל **את כל המצות האלה** — מִצְוָה אַחַת שֶׁהִיא כְּכָל הַמִּצְוֹת, מַה הָעוֹבֵר עַל כָּל הַמִּצְוֹת פּוֹרֵק עֹל וּמֵפֵר בְּרִית וּמְגַלֶּה פָּנִים, אַף מִצְוָה זוֹ פּוֹרֵק בָּהּ עֹל וּמֵפֵר בְּרִית וּמְגַלֶּה פָּנִים, וְאֵיזוֹ? זוֹ עֲ"ז (שם):

אשר דבר ה' אל משה. אָנֹכִי וְלֹא יִהְיֶה לְךָ מִפִּי הַגְּבוּרָה שְׁמַעְנוּם כְּדִכְתִיב (תהילים ס"ב) "אַחַת דִּבֶּר אֱלֹהִים שְׁתַּיִם זוּ שָׁמָעְנוּ" (הוריות ח'):

פסוק כג

את כל אשר צוה וגו'. מַגִּיד שֶׁכָּל הַמּוֹדֶה בַּעֲ"ז כְּכוֹפֵר בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ וּבְכָל מַה שֶּׁנִּתְנַבְּאוּ הַנְּבִיאִים, שֶׁנֶּאֱמַר **מן היום אשר צוה ה' והלאה**:

פסוק כד

אם מעיני העדה נעשתה לשגגה. אִם מֵעֵינֵי הָעֵדָה נֶעֶשְׂתָה עֲבֵרָה זוֹ עַל יְדֵי שׁוֹגֵג — שֶׁשָּׁגוּ וְהוֹרוּ עַל אַחַת מִן הָעֲבוֹדוֹת שֶׁהִיא מְתֻרֶת לָעֲבֹד עָ"ז בְּכָךְ (שם ה'):

לחטת. חָסֵר א', שֶׁאֵינוֹ כִּשְׁאָר חַטָּאוֹת, שֶׁכָּל חַטָּאוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה הַבָּאוֹת עִם עוֹלָה הַחַטָּאת קוֹדֶמֶת לְעוֹלָה, שֶׁנֶּאֱ' (ויקרא ה'), "וְאֶת הַשֵּׁנִי יַעֲשֶׂה עֹלָה", וְזוֹ עוֹלָה קוֹדֶמֶת לְחַטָּאת (שם ט"ו):

פסוק כה

הביאו את קרבנם אשה לה'. זֶה הָאָמוּר בַּפָּרָשָׁה, הוּא פַּר הָעוֹלָה שֶׁנֶּאֱמַר "אִשֶּׁה לַה'" (ספרי):

וחטאתם. זֶה הַשָּׂעִיר:

פסוק כז

תחטא בשגגה. בְּעָ"ז:

עז בת שנתה. שְׁאָר עֲבֵרוֹת יָחִיד מֵבִיא כִּשְׁבָּה אוֹ שְׂעִירָה, וּבְזוֹ קָבַע לָהּ שְׂעִירָה (שם):

פסוק ל

ביד רמה. בְּמֵזִיד:

מגדף. מְחָרֵף, כְּמוֹ "וְהָיְתָה חֶרְפָּה וּגְדוּפָה" (יחזקאל ה'), "אֲשֶׁר גִּדְּפוּ נַעֲרֵי מֶלֶךְ אַשּׁוּר" (ישעיהו ל"ז), וְעוֹד דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ מִכָּאן לַמְבָרֵךְ אֶת הַשֵּׁם שֶׁהוּא בְּכָרֵת (כריתות ז'):

פסוק לא

דבר ה'. אַזְהָרַת עָ"ז מִפִּי הַגְּבוּרָה וְהַשְׁאָר מִפִּי מֹשֶׁה (סנהדרין צ"ט):

עונה בה. בְּזֶמַן שֶׁעֲוֹנָהּ בָּהּ — שֶׁלֹּא עָשָׂה תְּשׁוּבָה:

פסוק לב

ויהיו ... במדבר וימצאו. בְּגִנּוּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל דִּבֵּר הַכָּתוּב, שֶׁלֹּא שָׁמְרוּ אֶלָּא שַׁבָּת רִאשׁוֹנָה, וּבַשְּׁנִיָּה בָּא זֶה וְחִלְּלָהּ (ספרי):

פסוק לג

המצאים אתו מקשש. שֶׁהִתְרוּ בּוֹ וְלֹא הִנִּיחַ מִלְּקוֹשֵׁשׁ, אַף מְשֻׁמְצָאוּהוּ וְהִתְרוּ בּוֹ (שם; סנהדרין מ"א):

פסוק לד

כי לא פרש מה יעשה לו. בְּאֵיזוֹ מִיתָה יָמוּת, אֲבָל יוֹדְעִים הָיוּ שֶׁמְּחַלֵּל שַׁבָּת בְּמִיתָה (שם ע"ח):

פסוק לה

רגום. עֲשֹׂה, פשנ"ט, וְכֵן הָלוֹךְ אלנ"ט, וְכֵן "זָכוֹר" (שמות כ, ח) וְ"שָׁמוֹר" (דברים ה, יב):

פסוק לו

ויציאו אתו. מִכָּאן שֶׁבֵּית הַסְּקִילָה חוּץ וְרָחוֹק מִבֵּית דִּין (ספרי):

פסוק לח

ועשו להם ציצת. עַל שֵׁם הַפְּתִילִים הַתְּלוּיִם בָּהּ, כְּמוֹ (יחזקאל ח'), "וַיִּקָּחֵנִי בְּצִיצֹת רֹאשִׁי" (מנחות מ"ב). דְּ"אַ: **ציצת** עַל שֵׁם וּרְאִיתֶם אֹתוֹ, כְּמוֹ "מֵצִיץ מִן הַחֲרַכִּים" (שיר השירים ב'):

תכלת. צֶבַע יָרֹק שֶׁל חִלָּזוֹן:

פסוק לט

וזכרתם את כל מצות ה'. שֶׁמְּנָיַן גִּימַטְרִיָּא שֶׁל צִיצִית שֵׁשׁ מֵאוֹת, וּשְׁמוֹנָה חוּטִין וַחֲמִשָּׁה קְשָׁרִים הֲרֵי תרי"ג (תנחומא):

ולא תתורו אחרי לבבכם. כְּמוֹ "מְתוּר הָאָרֶץ" (במדבר י"ג); הַלֵּב וְהָעֵינַיִם הֵם מְרַגְּלִים לַגּוּף, מְסַרְסְרִים לוֹ אֶת הָעֲבֵרוֹת, הָעַיִן רוֹאָה וְהַלֵּב חוֹמֵד וְהַגּוּף עוֹשֶׂה אֶת הָעֲבֵרָה (תנחומא):

פסוק מא

אני ה'. נֶאֱמָן לְשַׁלֵּם שָׂכָר:

אלהיכם. נֶאֱמָן לִפְרַע:

אשר הוצאתי אתכם. עַל מְנָת כֵּן פָּדִיתִי אֶתְכֶם שֶׁתְּקַבְּלוּ עֲלֵיכֶם גְּזֵרוֹתַי:

אני ה' אלהיכם. עוֹד לָמָּה נֶאֱמַר? כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי מָה אָמַר הַמָּקוֹם? לֹא שֶׁנַּעֲשָׂה וְנִטֹּל שָׂכָר? אָנוּ לֹא עוֹשִׂים וְלֹא נוֹטְלִים שָׂכָר עַל כָּרְחֲכֶם אֲנִי מַלְכְּכֶם, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (יחזקאל כ'), "אִם לֹא בְּיָד חֲזָקָה ... אֶמְלוֹךְ עֲלֵיכֶם" (ספרי). דְּ"אַ, לָמָּה נֶאֱמַר יְצִיאַת מִצְרַיִם? אֲנִי הוּא שֶׁהִבְחַנְתִּי בְּמִצְרַיִם בֵּין טִפָּה שֶׁל בְּכוֹר לְשֶׁאֵינָהּ שֶׁל בְּכוֹר, אֲנִי הוּא עָתִיד לְהַבְחִין וְלִפְרַע מִן הַתּוֹלֶה קַלָּא אִילָן בְּבִגְדּוֹ וְאוֹמֵר תְּכֵלֶת הִיא. וּמִיסּוֹדוֹ שֶׁל רַבִּי מֹשֶׁה הַדַּרְשָׁן הֶעְתַּקְתִּי: לָמָּה נִסְמְכָה פָּרָשַׁת מְקוֹשֵׁשׁ לְפָרָשַׁת עֲזָ"ז? לוֹמַר שֶׁהַמְחַלֵּל אֶת הַשַּׁבָּת כְּעוֹבֵד עֲזָ"ז, שֶׁאַף הִיא שְׁקוּלָה כְּכָל הַמִּצְוֹת, וְכֵן הוּא אוֹמֵר בְּעֻזָּרָא (נחמיה ט':י"ד) "וְעַל הַר סִינַי יָרַדְתָּ וַתְּתֵן לָעֶמְדְּ תּוֹרָה וּמִצְוֹת וְאֶת שַׁבַּת קָדְשְׁךָ הוֹדַעְתָּ לָהֶם"; וְאַף פָּרָשַׁת צִיצִית לְכָךְ נִסְמְכָה לְאַלּוּ לְפִי שֶׁאַף הִיא שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל הַמִּצְוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתָי:

על כנפי בגדיהם. כְּנֶגֶד "וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים" (שמות יט, ד) ; עַל אַרְבַּע כַּנְפוֹת, וְלֹא בַעֲלַת שָׁלֹשׁ וְלֹא בַעֲלַת חָמֵשׁ, כְּנֶגֶד אַרְבַּע לְשׁוֹנוֹת שֶׁל גְּאֻלָּה שֶׁנֶּאֱמַר בְּמִצְרַיִם "וְהוֹצֵאתִי וְהִצַּלְתִּי וְגָאַלְתִּי וְלָקַחְתִּי" (שמות ו'):

פתיל תכלת. עַל שֵׁם שִׁכּוּל בְּכוֹרוֹת — תַּרְגּוּמוֹ שֶׁל שִׁכּוּל תִּכְלָא — וּמַכָּתָם הָיְתָה בַּלַּיְלָה, וְכֵן צֶבַע הַתְּכֵלֶת דּוֹמֶה לָרָקִיעַ הַמַּשְׁחִיר לְעֵת עֶרֶב; וּשְׁמוֹנָה חוּטִין שֶׁבָּהּ כְּנֶגֶד שְׁמוֹנָה יָמִים שֶׁשָּׁהוּ יִשְׂרָאֵל מְשֻׁיָּצָאוּ מִמִּצְרַיִם עַד שֶׁאָמְרוּ שִׁירָה עַל הַיָּם:

פרק טז

פסוק א

ויקח קרח. פָּרָשָׁה זוֹ יָפָה נִדְרֶשֶׁת בְּמִדְרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא:

ויקח קרח. לָקַח אֶת עַצְמוֹ לְצַד אֶחָד לִהְיוֹת נֶחֱלָק מִתּוֹךְ הָעֵדָה לְעוֹרֵר עַל הַכְּהֻנָּה, וְזֶהוּ שֶׁתִּרְגֵּם אֲנְקְלוֹס "וְאִתְפְּלַג" — נֶחֱלַק מִשְׁאָר הָעֵדָה לְהַחֲזִיק בְּמַחֲלֹקֶת, וְכֵן "מַה יִּקְחָךְ לִבֶּךָ" (איוב ט"ו) — לוֹקֵחַ אוֹתְךָ לְהַפְלִיגְךָ מִשְּׁאָר בְּנֵי אָדָם. דְּ"אַ: **ויקח קרח**, מָשַׁךְ רָאשֵׁי סַנְהֶדְרָאוֹת שֶׁבָּהֶם בְּדִבָּרִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "קַח אֶת אַהֲרֹן" (ויקרא ח'), "קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים" (הושע י"ד):

בן יצהר בן קהת בן לוי. וְלֹא הִזְכִּיר "בֶּן יַעֲקֹב", שֶׁבִּקֵּשׁ רַחֲמִים עַל עַצְמוֹ שֶׁלֹּא יִזָּכֵר שְׁמוֹ עַל מַחְלֹקוֹתָם, שֶׁנֶּאֱמַר "בִּקְהָלָם אַל תֵּחַד כְּבֹדִי" (בראשית מ"ט), וְהֵיכָן נִזְכַּר שְׁמוֹ עַל קֹרַח? בְּהִתְיַחֲסָם עַל הַדּוּכָן בְּדִבְרֵי הַיָּמִים, שֶׁנֶּאֱמַר (דהי"א ו') "בֶּן אֶבְיָסָף בֶּן קֹרַח בֶּן יִצְהָר בֶּן קְהָת בֶּן לֵוִי בֶּן יִשְׂרָאֵל":

דתן ואבירם. בִּשְׁבִיל שֶׁהָיָה שֵׁבֶט רְאוּבֵן שָׁרוּי בַּחֲנָיָתָם תִּימְנָה שָׁכַן לִקְהָת וּבָנָיו הַחוֹנִים תֵּימָנָה, נִשְׁתַּתְּפוּ עִם קֹרַח בְּמַחֲלֹקְתּוֹ — "אוֹי לָרָשָׁע אוֹי לִשְׁכֶנוֹ". וּמָה רָאָה קֹרַח לַחֲלֹק עִם מֹשֶׁה? נִתְקַנֵּא עַל נְשִׂיאוּתוֹ שֶׁל אֱלִיצָפָן בֶּן עֻזִּיאֵל, שֶׁמִּנָּהוּ מֹשֶׁה נָשִׂיא עַל בְּנֵי קְהָת עַל פִּי הַדִּבּוּר, אָמַר קֹרַח, אַחֵי אַבָּא אַרְבָּעָה הָיוּ, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ו') "וּבְנֵי קְהָת" וְגוֹ', עַמְרָם הַבְּכוֹר נָטְלוּ שְׁנֵי בָנָיו גְּדֻלָּה, אֶחָד מֶלֶךְ וְאֶחָד כֹּהֵן גָּדוֹל, מִי רָאוּי לִטֹּל אֶת הַשְּׁנִיָּה? לֹא אֲנִי שֶׁאֲנִי בֶּן יִצְהָר, שֶׁהוּא שֵׁנִי לְעַמְרָם, וְהוּא מִנָּה נָשִׂיא אֶת בֶּן אָחִיו הַקָּטָן מִכֻּלָּם, הֲרֵינִי חוֹלֵק עָלָיו וּמְבַטֵּל אֶת דְּבָרָיו. מֶה עָשָׂה? עָמַד וְכָנַס ר"נ רָאשֵׁי סַנְהֶדְרָאוֹת — רֶבֶן מִשֵּׁבֶט רְאוּבֵן שְׁכֻנָיו וְהֵם אֱלִיצוּר בֶּן שְׁדֵיאוּר וַחֲבֵרָיו וְכִיּוֹצֵא בּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר נְשִׂיאֵי עֵדָה קְרִאֵי מוֹעֵד וּלְהַלָּן הוּא אוֹמֵר (במדבר א') "אֵלֶּה קְרוּאֵי הָעֵדָה" — וְהִלְבִּישָׁן טַלִּיתוֹת שֶׁכֻּלָּן תְּכֵלֶת, בָּאוּ וְעָמְדוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה, אָמְרוּ לוֹ טַלִּית שֶׁכֻּלָּהּ שֶׁל תְּכֵלֶת חַיֶּבֶת בְּצִיצִית אוֹ פְּטוּרָה? אָמַר לָהֶם

חַיֶּבֶת, הִתְחִילוּ לִשְׂחֹק עָלָיו, אֶפְשָׁר טַלִּית שֶׁל מִין אַחֵר חוּט אֶחָד שֶׁל תְּכֵלֶת פּוֹטְרָהּ, זוֹ שֶׁכֻּלָּהּ תְּכֵלֶת לֹא תִפְטֹר אֶת עַצְמָהּ? (תנחומא):

בני ראובן. דָּתָן וַאֲבִירָם וְאוֹן בֶּן פֶּלֶת:

פסוק ג

רב לכם. הַרְבֵּה יוֹתֵר מִדַּאי לְקַחְתֶּם לְעַצְמְכֶם גְּדֻלָּה:

כלם קדשים. כֻּלָּם שָׁמְעוּ דְּבָרִים בְּסִינַי מִפִּי הַגְּבוּרָה:

ומדוע תתנשאו. אִם לְקַחְתָּ אַתָּה מַלְכוּת, לֹא הָיָה לְךָ לִבְרֹר לְאָחִיךָ כְּהֻנָּה, לֹא אַתֶּם לְבַדְּכֶם שְׁמַעְתֶּם בְּסִינַי "אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ", כָּל הָעֵדָה שָׁמְעוּ (שם):

פסוק ד

ויפל על פניו. מִפְּנֵי הַמַּחֲלֹקֶת, שֶׁכְּבָר זֶה בְּיָדָם סִרְחוֹן רִבִּיעִי, חָטְאוּ בָּעֵגֶל, "וַיִּחַל מֹשֶׁה" (שמות ל"ב), בַּמִּתְאוֹנְנִים, "וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה" (במדבר י"א), בַּמְרַגְּלִים, "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם" (שם י"ד), בְּמַחֲלֹקֶתוֹ שֶׁל קֹרַח נִתְרַשְּׁלוּ יָדָיו, מָשָׁל לְבֶן מֶלֶךְ שֶׁסָּרַח עַל אָבִיו, וּפִיֵּס עָלָיו אוֹהֲבוֹ פַּעַם וּשְׁתַּיִם וְשָׁלֹשׁ, כְּשֶׁסָּרַח רְבִיעִית, נִתְרַשְּׁלוּ יְדֵי הָאוֹהֵב הַהוּא, אָמַר עַד מָתַי אַטְרִיחַ עַל הַמֶּלֶךְ? שֶׁמָּא לֹא יְקַבֵּל עוֹד מִמֶּנִּי (תנחומא):

פסוק ה

בקר וידע וגו'. עַתָּה עֵת שִׁכְרוּת הוּא לָנוּ וְלֹא נָכוֹן לְהֹרָאוֹת לְפָנָיו, וְהוּא הָיָה מִתְכַּוֵּן לְדָחוֹת שֶׁמָּא יַחְזְרוּ בָּהֶם (שם):

בקר וידע ה' את אשר לו. לַעֲבוֹדַת לְוִיָּה:

ואת הקדוש. לִכְהֻנָּה:

והקריב. אוֹתָם **אליו**; וְהַתַּרְגּוּם מוֹכִיחַ כֵּן "וִיקָרֵב לָקֳדָמוֹהִי", "יְקָרֵב לְשַׁמּוּשֵׁיהּ"; וּמ"אַ **בקר**, אָ"ל מֹשֶׁה, גְּבוּלוֹת חָלַק הַקָּבָ"ה בְּעוֹלָמוֹ, יְכוֹלִים אַתֶּם לַהֲפֹךְ בֹּקֶר לְעֶרֶב? כֵּן תּוּכְלוּ לְבַטֵּל אֶת זוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד" (בראשית א'), כָּךְ "וַיִּבְדֵּל אַהֲרֹן לְהַקְדִּישׁוֹ" וְגוֹ' (דהי"א כ"ג):

פסוק ו

זאת עשו קחו לכם מחתות. מָה רָאָה לוֹמַר לָהֶם כָּךְ? אָמַר לָהֶם, בְּדַרְכֵי הַגּוֹיִם יֵשׁ נִימוּסִים הַרְבֵּה וְכוּמָרִים הַרְבֵּה וְכֻלָּם (אֵין) מִתְקַבְּצִים בְּבֵית אֶחָד, אָנוּ אֵין לָנוּ אֶלָּא ה' אֶחָד, אָרוֹן אֶחָד, וְתוֹרָה אַחַת וּמִזְבֵּחַ אֶחָד וְכֹהֵן גָּדוֹל אֶחָד, וְאַתֶּם ר"ן אִישׁ מְבַקְּשִׁים כְּהֻנָּה גְּדוֹלָה, אַף אֲנִי רוֹצֶה בְּכָךְ, הֵא לָכֶם תַּשְׁמִישׁ חֲבִיב מִכֹּל, הִיא הַקְּטֹרֶת הַחֲבִיבָה מִכָּל הַקָּרְבָּנוֹת, וְסַם הַמָּוֶת נִתַּן בְּתוֹכוֹ, שֶׁבּוֹ נִשְׂרְפוּ נָדָב וַאֲבִיהוּ, לְפִיכָךְ הִתְרָה בָּהֶם **והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדש** — כְּבָר הוּא בְּקִדֻּשָּׁתוֹ, וְכִי אֵין אָנוּ יוֹדְעִים שֶׁמִּי שֶׁיִּבְחַר הוּא הַקָּדוֹשׁ?

אֶלָּא אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה, הֲרֵינִי אוֹמֵר לָכֶם, שֶׁלֹּא תִתְחַיְבוּ, מִי שֶׁיִּבְחַר בּוֹ יֵצֵא חַי וְכֻלְּכֶם אוֹבְדִין (תנחומא):

מחתות. כֵּלִים שֶׁחוֹתִין בָּהֶם גֶּחָלִים וְיֵשׁ לָהֶם בֵּית יָד:

פסוק ז

רב לכם בני לוי. דָּבָר גָּדוֹל אָמַרְתִּי לָכֶם; וְלֹא טִפְּשִׁים הָיוּ, שֶׁכָּךְ הִתְרָה בָהֶם וְקִבְּלוּ עֲלֵיהֶם לְקָרֵב? הֵם חָטְאוּ עַל נַפְשׁוֹתָם, שֶׁנֶּאֱמַר "אֵת מַחְתּוֹת הַחַטָּאִים הָאֵלֶּה בְּנַפְשֹׁתָם" (במדבר י״ז:ג׳), וְקוֹרַח שֶׁפִּקֵּחַ הָיָה מָה רָאָה לִשְׁטוּת זֶה? עֵינוֹ הִטְעָתוּ, רָאָה שֶׁלִּשֶּׁלֶת גְּדוֹלָה יוֹצְאָה מִמֶּנּוּ — שְׁמוּאֵל שֶׁשָּׁקוּל כְּנֶגֶד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן — אָמַר בִּשְׁבִילוֹ אֲנִי נִמְלָט, וְכ"ד מִשְׁמָרוֹת עוֹמְדוֹת לִבְנֵי בָנָיו, כֻּלָּם מִתְנַבְּאִים בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר "כָּל אֵלֶּה בָּנִים לְהֵימָן" (דברי הימים א כ"ה ה'), אָמַר אֶפְשָׁר כָּל הַגְּדֻלָּה הַזֹּאת עֲתִידָה לַעֲמֹד מִמֶּנִּי וַאֲנִי אֶדּוֹם? לְכָךְ נִשְׁתַּתֵּף לָבֹא לְאוֹתָהּ חֲזָקָה, שֶׁשָּׁמַע מִפִּי מֹשֶׁה שֶׁכֻּלָּם אוֹבְדִים וְאֶחָד נִמְלָט, "אֲשֶׁר יִבְחַר ה' הוּא הַקָּדוֹשׁ" — טָעָה וְתָלָה בְּעַצְמוֹ, וְלֹא רָאָה יָפֶה, לְפִי שֶׁבָּנָיו עָשׂוּ תְּשׁוּבָה, וּמֹשֶׁה הָיָה רוֹאֶה. — תַּנְחוּמָא:

רב לכם. דָּבָר גָּדוֹל נְטַלְתֶּם בְּעַצְמְכֶם לַחֲלֹק עַל הַקָּבָּ"ה:

פסוק ח

ויאמר משה אל קרח שמעו נא בני לוי. הִתְחִיל לְדַבֵּר עִמּוֹ בְּדִבָּרִים רַכִּים, כֵּיוָן שֶׁרָאָהוּ קָשֶׁה עֹרֶף, אָמַר עַד שֶׁלֹּא יִשְׁתַּתְּפוּ שְׁאָר הַשְּׁבָטִים וְיֹאבְדוּ עִמּוֹ, אֲדַבֵּר גַּם אֶל כֻּלָּם, הִתְחִיל לְזָרֵז בָּהֶם "שִׁמְעוּ נָא בְּנֵי לֵוִי" (תנחומא):

פסוק ט

ולעמד לפני העדה. לְשִׁיר עַל הַדּוּכָן:

פסוק י

ויקרב אתך. לְאוֹתוֹ שֵׁרוּת שֶׁהִרְחִיק מִמֶּנּוּ שְׁאָר עֲדַת יִשְׂרָאֵל:

פסוק יא

לכן. בִּשְׁבִיל כָּךְ **אתה וכל עדתך הנעדים** אִתְּךָ עַל ה', כִּי בִשְׁלִיחוּתוֹ עֲשִׂיתִי לָתֵת כְּהֻנָּה לְאַהֲרֹן, וְלֹא לָנוּ הוּא הַמַּחֲלֹקֶת הַזֶּה (שם):

פסוק יב

וישלח משה וגו'. מִכָּאן שֶׁאֵין מַחֲזִיקִין בְּמַחֲלֹקֶת, שֶׁהָיָה מֹשֶׁה מְחַזֵּר אַחֲרֵיהֶם לְהַשְׁלִימָם בְּדִבְרֵי שָׁלוֹם (סנהדרין ק"י):

לא נעלה. פִּיהֶם הִכְשִׁילָם, שֶׁאֵין לָהֶם אֶלָּא יְרִידָה:

פסוק יד

ותתן לנו. הַדָּבָר מוּסָב עַל "לֹא" הָאָמוּר לְמַעְלָה, כְּלוֹמַר לֹא הֲבִיאוֹתָנוּ וְלֹא נָתַתָּ לָנוּ נַחֲלַת שָׂדֶה וְכָרֶם; אָמַרְתָּ לָנוּ "אַעֲלֶה אֶתְכֶם מֵעֳנִי מִצְרַיִם אֶל אֶרֶץ טוֹבָה" וְגוֹ' (שמות ג'), מִשָּׁם הוֹצֵאתָנוּ, וְלֹא אֶל אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הֲבִיאוֹתָנוּ, אֶלָּא גָּזַרְתָּ עָלֵינוּ לַהֲמִיתֵנוּ בַּמִּדְבָּר, שֶׁאָמַרְתָּ לָנוּ "בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִפְּלוּ פִגְרֵיכֶם" (במדבר י"ד):

העיני האנשים ההם תנקר וגו'. אֲפִלּוּ אַתָּה שׁוֹלֵחַ לְנַקֵּר אֶת עֵינֵינוּ אִם לֹא נַעֲלֶה אֵלֶיךָ, לֹא נַעֲלֶה:

האנשים ההם. כְּאָדָם הַתּוֹלֶה קְלָלָתוֹ בַּחֲבֵרוֹ:

פסוק טו

ויחר למשה מאד. נִצְטַעֵר עַד לְמְאֹד:

אל תפן אל מנחתם. לְפִי פְּשׁוּטוֹ הַקְּטֹרֶת שֶׁהֵם מַקְרִיבִין לְפָנֶיךָ מָחַר אַל תֵּפֶן אֲלֵיהֶם; וּמִדְרָשׁוֹ: אָמַר, יוֹדֵעַ אֲנִי שֶׁיֵּשׁ לָהֶם חֵלֶק בְּתָמִידֵי צִבּוּר, אַף חֶלְקָם לֹא יְקֻבַּל לְפָנֶיךָ לְרָצוֹן, תַּנִּיחֵנוּ הָאֵשׁ וְלֹא תֹאכְלֵנוּ (תנחומא):

לא חמור אחד מהם נשאתי. לֹא חֲמוֹרוֹ שֶׁל אֶחָד מֵהֶם נָטַלְתִּי. אֲפִלּוּ כְּשֶׁהַלַכְתִּי מִמִּדְיָן לְמִצְרַיִם וְהִרְכַּבְתִּי אֶת אִשְׁתִּי וְאֶת בָּנַי עַל הַחֲמוֹר, וְהָיָה לִי לְטַל אוֹתוֹ הַחֲמוֹר מִשֶּׁלָּהֶם, לֹא נָטַלְתִּי אֶלָּא מִשֶּׁלִּי; וְתַ"אֵ "שְׁחָרִית", לְשׁוֹן אֲרַמִּי כָּךְ נִקְרֵאת אַנְגַּרְיָא שֶׁל מֶלֶךְ "שַׁחֲוָר":

פסוק טז

והם. עַדְתְּךָ:

פסוק יז

והקרבתם איש מחתתו. הַחֲמִשִּׁים וּמְאתַיִם אִישׁ שֶׁבָּכֶם:

פסוק יט

ויקהל עליהם קרח. בְּדִבְרֵי לֵצָנוּת, כָּל הַלַּיְלָה הַהוּא הָלַךְ אֵצֶל הַשִּׁבְטִים וּפִתָּה אוֹתָם — "כִּסְבוּרִין אַתֶּם שֶׁעָלַי לְבַדִּי אֲנִי מַקְפִּיד? אֵינִי מַקְפִּיד אֶלָּא בִּשְׁבִיל כֻּלְּכֶם, אֵלּוּ בָאִין וְנוֹטְלִין כָּל הַגְּדֻלּוֹת, לוֹ הַמַּלְכוּת וּלְאָחִיו הַכְּהֻנָּה" עַד שֶׁנִּתְפַּתּוּ כֻּלָּם (שם):

וירא כבוד ה'. בָּא בְּעַמּוּד עָנָן:

פסוק כב

אל אלהי הרוחת. יוֹדֵעַ מַחֲשָׁבוֹת; אֵין מִדָּתְךָ כְּמִדַּת בָּשָׂר וָדָם, מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם שֶׁסָּרְחָה עָלָיו מְקֻצָּת מְדִינָה, אֵינוֹ יוֹדֵעַ מִי הַחוֹטֵא, לְפִיכָךְ כְּשֶׁהוּא כוֹעֵס נִפְרָע מִכֻּלָּם, אֲבָל אַתָּה, לְפָנֶיךָ גְּלוּיוֹת כָּל הַמַּחֲשָׁבוֹת וְיוֹדֵעַ אַתָּה מִי הַחוֹטֵא (שם):

האיש אחד. הוּא הַחוֹטֵא וְאַתָּה עַל כָּל הָעֵדָה תִּקְצֹף; אָמַר הַקָּבָ"ה, יָפֶה אָמַרְתֶּם, אֲנִי יוֹדֵעַ וּמוֹדִיעַ מִי חָטָא וּמִי לֹא חָטָא (שם):

פסוק כד

העלו. כְּתַרְגּוּמוֹ, הִסְתַּלְּקוּ מִסְּבִיבוֹת מִשְׁכַּן קֹרַח:

פסוק כה

ויקם משה. כְּסָבוּר שֶׁיִּשְׁאוּ לוֹ פָּנִים וְלֹא עָשׂוּ:

פסוק כז

יצאו נצבים. בְּקוֹמָה זְקוּפָה — לְחָרֵף וּלְגַדֵּף, כְּמוֹ (שמואל א י"ז) "וַיִּתְיַצֵּב אַרְבָּעִים יוֹם" דְּגָלְיָת (תנחומא):

ונשיהם ובניהם וטפם. בֹּא וּרְאֵה כַּמָּה קָשָׁה הַמַּחֲלֹקֶת, שֶׁהֲרֵי בֵּית דִּין שֶׁל מַטָּה אֵין עוֹנְשִׁין אֶלָּא עַד שֶׁיָּבִיא שִׁתֵּי שְׂעָרוֹת, וּבֵית דִּין שֶׁל מַעְלָה עַד עֶשְׂרִים שָׁנָה, וְכָאן אָבְדוּ אַף יוֹנְקֵי שָׁדַיִם (שם):

פסוק כח

לעשות את כל המעשים האלה. שֶׁעָשִׂיתִי עַל פִּי הַדִּבּוּר, לָתֵת לְאַהֲרֹן כְּהֻנָּה גְּדוֹלָה וּבָנָיו סְגָנֵי כְהֻנָּה, וְאֶלִיצָפָן נְשִׂיא הַקְּהָתִי:

פסוק כט

לא ה' שלחני. אֶלָּא אֲנִי עָשִׂיתִי הַכֹּל מִדַּעְתִּי, וּבְדִין הוּא חוֹלֵק עָלַי:

פסוק ל

ואם בריאה. חֲדָשָׁה:

יברא ה'. לְהָמִית אוֹתָם בְּמִיתָה שֶׁלֹּא מֵת בָּהּ אָדָם עַד הֵנָּה, וּמַה הִיא הַבְּרִיאָה?

ופצתה האדמה את פיה וְתִבְלָעֵם, אָז **וידעתם כי נאצו** הֵם אֶת הַקָּבָ"ה, וַאֲנִי מִפִּי הַגְּבוּרָה אָמַרְתִּי; וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ: וְאִם בְּרִיאָה פֶּה לָאָרֶץ מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית מוּטָב, וְאִם לָאו יִבְרָא ה' (סנהדרין ק"י):

פסוק לד

נסו לקלם. בְּשָׁבִיל הַקּוֹל הַיּוֹצֵא עַל בְּלִיעָתָן:

פרק יז

פסוק ב

ואת האש. שֶׁבְּתוֹךְ הַמַּחְתּוֹת:

זרה הלאה. לָאָרֶץ מֵעַל הַמַּחְתּוֹת:

כי קדשו. הַמַּחְתּוֹת וַאֲסוּרִין בַּהֲנָאָה, שֶׁהֲרֵי עֲשָׂאוּם כְּלֵי שָׁרֵת:

פסוק ג

החטאים האלה בנפשתם. שֶׁנַּעֲשׂוּ פּוֹשְׁעִים בְּנַפְשׁוֹתָם, שֶׁנֶּחְלְקוּ עַל הַקָּבָ"ה:

רקעי. רְדוּדִין:

פחים. טַסִּים מְרֻדָּדִין, טינדי"ש בלע"ז:

צפוי למזבח. לְמִזְבֵּחַ הַנְּחֹשֶׁת:

ויהיו לאות. לְזִכָּרוֹן — שֶׁיֹּאמְרוּ, אֵלּוּ הָיוּ מֵאוֹתָן שֶׁנֶּחְלְקוּ עַל הַכְּהֻנָּה וְנִשְׂרְפוּ:

פסוק ד

וירקעום. איטינ"דריש בְּלַעַז:

פסוק ה

ולא יהיה כקרח. כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה כְּקֹרַח:

כאשר דבר ה' ביד משה לו. כְּמוֹ עָלָיו — עַל אַהֲרֹן דִּבֵּר אֶל מֹשֶׁה שֶׁיִּהְיוּ הוּא וּבָנָיו כֹּהֲנִים, לְפִיכָךְ "לֹא יִקְרַב אִישׁ זָר אֲשֶׁר לֹא מִזֶּרַע אַהֲרֹן" וְגוֹ'; וְכֵן כָּל לִי וְלוֹ וְלָהֶם הַסְּמוּכִים אֵצֶל דִּבּוּר, פִּתְרוֹנָם כְּמוֹ עַל. וּמִדְרָשׁוֹ — עַל קֹרַח, וּמַהוּ "בְּיַד מֹשֶׁה" וְלֹא כָתַב "אֶל מֹשֶׁה"? רָמַז לַחוֹלְקִים עַל הַכְּהֻנָּה שֶׁלּוֹקִין בְּצָרַעַת כְּמוֹ שֶׁלָּקָה מֹשֶׁה בְּיָדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיּוֹצִאֵהוּ וְהִנֵּה יָדוֹ מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג" (שמות ד'), וְעַל כֵּן לָקָה עֻזִּיָּהוּ בְּצָרַעַת (דברי הימים ב' כ"ו):

פסוק יא

וכפר עליהם. רָז זֶה מָסַר לוֹ מַלְאַךְ הַמָּוֶת כְּשֶׁעָלָה לָרָקִיעַ, שֶׁהַקְּטֹרֶת עוֹצֶרֶת הַמַּגֵּפָה, כִּדְאִיתָא בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (דף פ"ט):

פסוק יג

ויעמד בין המתים וגו'. אָחַז אֶת הַמַּלְאָךְ וְהֶעֱמִידוֹ עַל כָּרְחוֹ, אָמַר לוֹ הַמַּלְאָךְ, הַנַּח לִי לַעֲשׂוֹת שְׁלִיחוּתִי, אָמַר לוֹ מֹשֶׁה צַוּנִי לְעַכֵּב עַל יָדְךָ, אָמַר לוֹ אֲנִי שְׁלוּחוֹ שֶׁל מָקוֹם וְאַתָּה שְׁלוּחוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, אָמַר לוֹ אֵין מֹשֶׁה אוֹמֵר כְּלוּם מִלִּבּוֹ אֶלָּא מִפִּי הַגְּבוּרָה, אִם אֵין אַתָּה מַאֲמִין, הֲרֵי הַקָּבָ"ה וּמֹשֶׁה אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד, בֹּא עִמִּי וּשְׁאַל, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר **וישב אהרן אל משה**; דְּ"אַ, לָמָּה בַקְּטֹרֶת? לְפִי שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְלִיזִים וּמְרַנְּנִים אַחַר הַקְּטֹרֶת לוֹמַר סַם הַמָּוֶת הוּא — עַל יָדוֹ מֵתוּ נָדָב וַאֲבִיהוּא, עַל יָדוֹ נִשְׂרְפוּ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם אִישׁ — אָמַר הַקָּבָ"ה, תִּרְאוּ שֶׁעוֹצֶרֶת מַגֵּפָה הוּא וְהַחֵטְא הוּא הַמֵּמִית (מכילתא שמות י"ז):

פסוק יח

כי מטה אחד. אַע"פִּ שֶׁחִלְקֻתִּים לִשְׁתֵּי מִשְׁפָּחוֹת, מִשְׁפַּחַת כְּהֻנָּה לְבַד וּלְוִיָּה לְבַד, מִכָּל מָקוֹם שֵׁבֶט אֶחָד הוּא:

פסוק כ

והשכתי. כְּמוֹ "וַיְשַׁכּוּ הַמַּיִם" (בראשית ח'), "וַחֲמַת הַמֶּלֶךְ שָׁכָכָה" (אסתר ז'):

פסוק כא

בתוך מטותם. הִנִּיחַ בָּאֶמְצַע, שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ, מִפְּנֵי שֶׁהִנִּיחוּ בְצַד שְׁכִינָה פָּרַח (תנחומא אחרי מות):

פסוק כג

ויצא פרח. כְּמַשְׁמָעוֹ:

ציץ. הוּא חֲנָטַת הַפְּרִי כְּשֶׁהַפֶּרַח נוֹפֵל:

ויגמל שקדים. כְּשֶׁהַכַּר הַפְּרִי הֵכַר שֶׁהֵן שְׁקֵדִים, לְשׁוֹן "וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגָּמַל" (בראשית כ"א), וְלְשׁוֹן זֶה מָצוּי בִּפְרִי הָאִילָן, כְּמוֹ "וּבֹסֶר גֹּמֵל יִהְיֶה נִצָּה" (ישעיהו י"ח), וְלָמָּה שְׁקֵדִים? הוּא הַפְּרִי הַמְמַהֵר לְהַפְרִיחַ מִכָּל הַפֵּרוֹת, אַף הַמְעוֹרֵר עַל הַכְּהֻנָּה פֶּרְעָנוּתוֹ מְמַהֶרֶת לָבֹא, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בְּעֻזִּיָּהוּ "וְהַצָּרַעַת זָרְחָה בְמִצְחוֹ" (דברי הימים ב' כ"ו); תַּרְגּוּמוֹ "וְכָפִית שִׁגְדִּין", כְּמִין אֶשְׁכּוֹל שְׁקֵדִים יַחַד כְּפוּתִים זֶה עַל זֶה:

פסוק כה

למשמרת לאות. לְזִכָּרוֹן שֶׁבְּחַרְתִּי בְּאַהֲרֹן לְכֹהֵן וְלֹא יִלּוֹנוּ עוֹד עַל הַכְּהֻנָּה:

ותכל תלונתם. כְּמוֹ וּתְכַלֶּה תְּלֻנּוֹתָם; לְשׁוֹן זֶה שֵׁם מִפְעָל יָחִיד לְשׁוֹן נְקֵבָה, כְּמוֹ תְּלֻנָּתָם, מרמור"יש בלעז; וְיֵשׁ חִלּוּק בֵּין תְּלֻנּוֹתָם לִתְלֻנָּתָם, תְּלֻנָּתָם תְּלֻנָּה אַחַת, תְּלֻנּוֹתָם שֵׁם דָּבָר בִּלְשׁוֹן יָחִיד וַאֲפִלּוּ הֵם תְּלֻנּוֹת הַרְבֵּה:

פסוק כח

כל הקרב הקרב וגו'. אֵין אָנוּ יְכוֹלִין לִהְיוֹת זְהִירִין בְּכָךְ, כֻּלָּנוּ רַשָּׁאִין לְהִכָּנֵס לַחֲצַר אֹהֶל מוֹעֵד, וְאֶחָד שֶׁיִּקְרִיב עַצְמוֹ יוֹתֵר מֵחֲבֵרוֹ וְיִכָּנֵס לְתוֹךְ אֹהֶל מוֹעֵד יָמוּת:

האם תמנו לגוע. שֶׁמָּא הֻפְקַרְנוּ לְמִיתָה?:

פרק יח

פסוק א

ויאמר ה' אל אהרן. לְמֹשֶׁה אָמַר שֶׁיֹּאמַר לְאַהֲרֹן, לְהַזְהִירוֹ עַל תַּקָּנַת יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ לַמִּקְדָּשׁ:

אתה ובניך ובית אביך. הֵם בְּנֵי קְהָת אֲבִי עַמְרָם:

תשאו את עון המקדש. עֲלֵיכֶם אֲנִי מַטִּיל עֹנֶשׁ הַזָּרִים שֶׁיֶּחֱטְאוּ בְּעִסְקֵי הַדְּבָרִים הַמְקֻדָּשִׁים הַמְסוּרִים לָכֶם, הוּא הָאֹהֶל וְהָאָרוֹן וְהַשֻּׁלְחָן וּכְלֵי הַקֹּדֶשׁ — אַתֶּם תֵּשְׁבוּ וְתַזְהִירוּ עַל כָּל זָר הַבָּא לִגַּע:

ואתה ובניך. הַכֹּהֲנִים:

תשאו את עון כהנתכם. שֶׁאֵינָהּ מְסוּרָה לַלְוִיִּם, וְתַזְהִירוּ הַלְוִיִּם הַשּׁוֹגְגִים שֶׁלֹּא יִגְּעוּ אֲלֵיכֶם בַּעֲבוֹדַתְכֶם:

פסוק ב

וגם אחיך. בְּנֵי גֵרְשׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי:

וילוו. וְיִתְחַבְּרוּ אֲלֵיכֶם, לְהַזְהִיר גַּם אֶת הַזָּרִים מִלִּקְרַב אֲלֵיהֶם:

וישרתוך. בְּשִׁמְירַת הַשְּׁעָרִים וּלְמַנּוֹת מֵהֶם גִּזְבָּרִין וַאֲמַרְכָּלִין (ספרי):

פסוק ד

וזר לא יקרב אליכם. אֶתְכֶם אֲנִי מַזְהִיר עַל כָּךְ:

פסוק ה

ולא יהיה עוד קצף. כְּמוֹ שֶׁהָיָה כְּבָר, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר י"ז) "כִּי יָצָא הַקֶּצֶף" (ספרי):

פסוק ו

לכם מתנה נתנים. יָכוֹל לַעֲבוֹדַתְכֶם שֶׁל הֶדְיוֹט, תַּ"ל "לַה'", כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ לְמַעְלָה, לִשְׁמֹר מִשְׁמֶרֶת גִּזְבָּרִין וַאֲמַרְכָּלִין:

פסוק ז

עבדת מתנה. בְּמַתָּנָה נְתַתִּיהָ לָכֶם:

פסוק ח

ואני הנה נתתי לך. בְּשִׂמְחָה, לְשׁוֹן שִׂמְחָה הוּא זֶה, כְּמוֹ "הִנֵּה הוּא יֹצֵא לִקְרָאתֶךָ וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ" (שמות ד'); מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁנָּתַן שָׂדֶה לְאוֹהֲבוֹ, וְלֹא כָתַב וְלֹא חָתַם וְלֹא הֶעֱלָה בָּעַרְכָּאִין, בָּא אֶחָד וְעִרְעֵר עַל הַשָּׂדֶה, אָמַר לוֹ הַמֶּלֶךְ כָּל מִי שֶׁיְּרָצֶה יָבֹא וְיַעֲרֵעֶר לְנֶגְדֶּךָ, הֲרֵינִי כוֹתֵב וְחוֹתֵם לְךָ וּמַעֲלֶה בָּעַרְכָּאִין, אַף כָּאן, לְפִי שֶׁבָּא קֹרַח וְעִרְעֵר כְּנֶגֶד אַהֲרֹן עַל הַכְּהֻנָּה, בָּא הַכָּתוּב וְנָתַן לוֹ כ"ד מַתָּנוֹת כְּהֻנָּה בִּבְרִית מֶלַח עוֹלָם, וְלָכְךְ נִסְמְכָה פָּרָשָׁה זוֹ לְכָאן (ספרי):

משמרת תרומתי. שֶׁאַתָּה צָרִיךְ לְשָׁמְרָן בְּטָהֳרָה:

למשחה. לִגְדֻלָּה (שם):

פסוק ט

מן האש. לְאַחַר הַקְּטֹרֶת הָאִשִּׁים:

כל קרבנם. כְּגוֹן זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר:

מנחתם חטאתם ואשמתם. כְּמַשְׁמָעוֹ:

אשר ישיבו לי. זֶה גֶּזֶל הַגֵּר (שם; זבחים מ"ד):

פסוק י

בקדש הקדשים תאכלנו וגו'. לִמֵּד עַל קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שֶׁאֵין נֶאֱכָלִין אֶלָּא בָּעֲזָרָה לִזְכְרֵי כְהֻנָּה:

פסוק יא

תרומת מתנם. הַמּוּרָם מִן הַתּוֹדָה וּמֵהַשְּׁלָמִים וּמֵאֵיל נָזִיר:

לכל תנופת. שֶׁהֲרֵי אֵלּוּ טְעוּנִין תְּנוּפָה:

כל טהור. וְלֹא טְמֵאִים; דְּ"אַ: כָּל טָהוֹר לְרַבּוֹת אִשְׁתּוֹ:

פסוק יב

ראשיתם. הֵיא תְּרוּמָה גְּדוֹלָה:

פסוק יח

כחזה התנופה וכשוק הימין. שֶׁל שְׁלָמִים שֶׁנֶּאֱכָלִין לַכֹּהֲנִים וְלִנְשֵׁיהֶם לִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד, אַף הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד:

לך יהיה. בָּא רַבִּי עֲקִיבָא וְלִמֵּד, וְהוֹסִיף לְךָ הַכָּתוּב הֲוָיָה אַחֶרֶת, שֶׁלֹּא תֹּאמַר, כְּחָזֶה וְשׁוֹק שֶׁל תּוֹדָה שֶׁאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לְיוֹם וָלַיְלָה (זבחים נ"ז):

פסוק יט

כל תרומת הקדשים. מֻחְבָּתָהּ שֶׁל פָּרְשָׁה זוֹ כְּלָלָהּ בַּתְּחִלָּה וּכְלָלָהּ בַּסּוֹף וּפָרַט בָּאֶמְצַע (עי' ספרי):

ברית מלח עולם. כָּרַת בְּרִית עִם אַהֲרֹן בְּדָבָר הַבָּרִיא וּמִתְקַיֵּם וּמַבְרִיא אֶת אֲחֵרִים (שם):

ברית מלח. כַּבְּרִית הַכְּרוּתָה לַמֶּלַח שֶׁאֵינוֹ מַסְרִיחַ לְעוֹלָם:

פסוק כ

וחלק לא יהיה לך בתוכם. אַף בַּבְּזָה (שם):

פסוק כג

והם. הַלְוִיִּם — יִשְׂאוּ עֲוֹנָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁעֲלֵיהֶם לְהַזְהִיר הַזָּרִים מִגֶּשֶׁת אֲלֵיהֶם:

פסוק כד

אשר ירימו לה' תרומה. הַכָּתוּב קָרָאוֹ תְּרוּמָה עַד שֶׁיְּפָרִישׁ מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת מַעֲשֵׂר:

פסוק כז

ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן. תְּרוּמַת מַעֲשֵׂר שֶׁלָּכֶם אֲסוּרָה לְזָרִים וְלִטְמֵאִין, וְחַיָּבִין עָלֶיהָ מִיתָה וְחֹמֶשׁ כִּתְרוּמָה גְּדוֹלָה שֶׁנִּקְרֵאת רֵאשִׁית דָּגָן מִן הַגֹּרֶן:

וכמלאה מן היקב. תְּרוּמַת תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר הַנִּטֶּלֶת מִן הַיְקָבִים:

מלאה. לְשׁוֹן בְּשׁוּל — תְּבוּאָה שֶׁנִּתְמַלְּאת:

יקב. הוּא הַבּוֹר שֶׁלְּפָנֵי הַגַּת שֶׁהַיַּיִן יוֹרֵד לְתוֹכוֹ, וְכָל לְשׁוֹן יֶקֶב חֲפִירַת קַרְקַע הוּא, וְכֵן "יִקְבֵי הַמֶּלֶךְ" (זכריה י"ד), הוּא יָם אוֹקְיָינוֹס, חֲפִירָה שֶׁחָפַר מַלְכּוֹ שֶׁל עוֹלָם:

פסוק כח

כן תרימו גם אתם. כְּמוֹ שֶׁיִּשְׂרָאֵל מְרִימִים מִגָּרְנָם וּמִיִּקְבֵיהֶם, תָּרִימוּ גַּם אַתֶּם מִמַּעֲשֵׂר שֶׁלָּכֶם, כִּי הוּא נַחֲלַתְכֶם:

פסוק כט

מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת ה'. בְּתִרוּמָה גְּדוֹלָה הַכָּתוּב מְדַבֵּר, שֶׁאִם הִקְדִּים לֵוִי אֶת הַכֹּהֵן בַּבְּכָרִי וְקִבֵּל מַעְשְׂרוֹתָיו קֹדֶם שֶׁיִּטֹּל כֹּהֵן תְּרוּמָה גְּדוֹלָה מִן הַבְּכָרִי, צָרִיךְ לְהַפְרִישׁ הַלֵּוִי מִן הַמַּעֲשֵׂר תְּחִלָּה אֶחָד מֵהֶמְשִּׁים לִתְרוּמָה גְּדוֹלָה, וְיַחֲזֹר וְיַפְרִישׁ תְּרוּמַת מַעֲשֵׂר (ספרי):

פסוק ל

בהרימכם את חלבו ממנו. לְאַחַר שֶׁתָּרִימוּ תְּרוּמַת מַעֲשֵׂר מִמֶּנּוּ:

ונחשב הַמּוֹתָר לַלְוִיִּם חֻלִּין גְּמוּרִין:

כתבואת גרן לישראל, שֶׁלֹּא תֹּאמַר הוֹאִיל וּקְרָאוֹ הַכָּתוּב תְּרוּמָה — שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי אֶת מַעְשַׂר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָרִימוּ לַה' תְּרוּמָה" — יָכוֹל יְהֵא כֻּלּוֹ אָסוּר, תַּ"ל "וְנֶחְשַׁב לַלְוִיִּם כִּתְבוּאַת גֹּרֶן", מַה שֶּׁל יִשְׂרָאֵל חֻלִּין, אַף שֶׁל לֵוִי חֻלִּין (עי' ספרי):

פסוק לא

בכל מקום. אֲפִלּוּ בְּבֵית הַקְּבָרוֹת (שם):

פסוק לב

ולא תשאו עליו חטא וגו'. הָא אִם לֹא תָּרִימוּ תִּשְׂאוּ חֵטְא:

ולא תמותו. הָא אִם תְּחַלְּלוּ תָּמוּתוּ:

פרק יט

פסוק ב

זאת חקת התורה. לְפִי שֶׁהַשָּׂטָן וְאֻמּוֹת הָעוֹלָם מוֹנִין אֶת יִשְׂרָאֵל, לוֹמַר מַה הַמִּצְוָה הַזֹּאת וּמַה טַּעַם יֵשׁ בָּהּ? לְפִיכָךְ כָּתַב בָּהּ חֻקָּה — גְּזֵרָה הִיא מִלְּפָנַי, אֵין לְךָ רְשׁוּת לְהַרְהֵר אַחֲרֶיהָ (יומא ס"ז):

ויקחו אליך. לְעוֹלָם הִיא נִקְרֵאת עַל שְׁמְךָ — פָּרָה שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה בַּמִּדְבָּר:

אדמה תמימה. שֶׁתְּהֵא תְּמִימָה בְּאַדְמִימוּת, שֶׁאִם הָיוּ בָהּ שְׁתֵּי שְׂעָרוֹת שְׁחוֹרוֹת פְּסוּלָה (פרה פ"ב):

פסוק ג

אלעזר. מְצִוָּתָהּ בַּסָּגָן (ספרי):

אל מחוץ למחנה. חוּץ לְשָׁלוֹשׁ מַחֲנוֹת:

ושחט אתה לפניו. זָר שׁוֹחֵט וְאֶלְעָזָר רוֹאֶה (שם; יומא מ"ב):

פסוק ד

אל נכח פני אהל מועד. עוֹמֵד בְּמִזְרָחוֹ שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם וּמִתְכַּוֵּן וְרוֹאֶה פִּתְחוֹ שֶׁל הֵיכָל בְּשָׁעַת הַזָּאַת הַדָּם (ספרי; זבחים ק"ה):

פסוק ז

אל המחנה. לְמַחֲנֵה שְׁכִינָה, שֶׁאֵין טָמֵא מְשֻׁלָּח חוּץ לִשְׁתֵּי מַחֲנוֹת אֶלָּא זָב וּבַעַל קֶרִי וּמְצֹרָע (עי' פסחים ס"ז):

וטמא הכהן עד הערב. סָרְסֵהוּ וְדָרְשֵׁהוּ — וְטָמֵא עַד הָעֶרֶב וְאַחַר יָבֹא אֶל הַמַּחֲנֶה:

פסוק ט

והניח מחוץ למחנה. לִשְׁלֹשָׁה חֲלָקִים מְחַלְּקֵהוּ, אֶחָד נָתַן בְּהַר הַמִּשְׁחָה, וְאֶחָד מִתְחַלֵּק לְכָל הַמִּשְׁמָרוֹת, וְאֶחָד נָתַן בַּחֵיל (ספרי; פרה פ"ג), זֶה שֶׁל מִשְׁמָרוֹת הָיָה חוּץ לָעֲזָרָה, לְטֹל מִמֶּנּוּ בְּנֵי הָעֲיָרוֹת וְכָל הַצְּרִיכִין לְטָהֵר, וְזֶה שֶׁבְּהַר הַמִּשְׁחָה כֹּהֲנִים גְּדוֹלִים לְפָרוֹת אֲחֵרוֹת מְקֻדָּשִׁין הֵימֶנָּה, וְזֶה שֶׁבַּחֵיל נָתוּן לְמִשְׁמֶרֶת מְגֻזֶּרֶת הַכָּתוּב, שֶׁנֶּאֱמַר **והיתה לעדת בני ישראל למשמרת**:

למי נדה. לְמֵי הַזָּיָה, כְּמוֹ "וַיַּדּוּ אֶבֶן בִּי" (איכה ג'), "לְיַדּוֹת אֶת קַרְנוֹת הַגּוֹיִם" (זכריה ב'), לְשׁוֹן זְרִיקָה:

חטאת הוא. לְשׁוֹן חִטּוּי, כִּפְשׁוּטוֹ, וּלְפִי הִלְכוֹתָיו קְרָאָהּ הַכָּתוּב חַטָּאת, לוֹמַר שֶׁהִיא כְּקָדְשִׁים לֶאֱסֹר בַּהֲנָאָה (עי' ספרי; מנחות נ"א):

פסוק יב
הוא יתחטא בו. בָּאֵפֶר הַזֶּה:

פסוק יג
במת בנפש. וְאֵי זֶה מֵת? שֶׁל נֶפֶשׁ הָאָדָם, לְהוֹצִיא נֶפֶשׁ בְּהֵמָה שֶׁאֵין טֻמְאָתָהּ צְרִיכָה הַזָּאָה; דְּ"אַ, **בנפש** זוֹ רְבִיעִית דָּם (חולין ע"ב):
את משכן ה' טמא. אִם נִכְנַס לָעֲזָרָה אֲפִלּוּ בְּטָבִילָה בְּלֹא הַזָּאַת שְׁלִישִׁי וּשְׁבִיעִי:
עוד טמאתו בו, אַף עַל פִּי שֶׁטָּבַל:

פסוק יד
כל הבא אל האהל. בְּעוֹד שֶׁהַמֵּת בְּתוֹכוֹ:

פסוק טו
וכל כלי פתוח. בְּכְלִי חֶרֶס הַכָּתוּב מְדַבֵּר, שֶׁאֵין מְקַבֵּל טֻמְאָה מִגַּבּוֹ אֶלָּא מִתּוֹכוֹ, לְפִיכָךְ אִם אֵין מְגוּפַּת צְמִידָתוֹ פְּתוּלָה עָלָיו יָפֶה בְּחִבּוּר, טָמֵא הוּא, הָא אִם יֵשׁ צָמִיד פָּתִיל עָלָיו טָהוֹר (שם כ"ה):
פתיל. לְשׁוֹן מְחֻבָּר בִּלְשׁוֹן עֲרָבִי, וְכֵן (בראשית ל') "נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים נִפְתַּלְתִּי" — נִתְחַבַּרְתִּי עִם אֲחוֹתִי:

פסוק טז
על פני השדה. רַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ לְרַבּוֹת גּוֹלֵל וְדוֹפֵק (ספרי; חולין ע"ב). וּפְשׁוּטוֹ — עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה, שֶׁאֵין שָׁם אֹהֶל, מְטַמֵּא הַמֵּת שָׁם בִּנְגִיעָה:

פסוק יט
וחטאו ביום השביעי. הוּא גְּמַר טָהֳרָתוֹ (עי' ספרי):

פסוק כ
ואיש אשר יטמא וגו'. אִם נֶאֱמַר מִקְדַּשׁ לָמָּה נֶאֱמַר מִשְׁכָּן? כו' כִּדְאִיתָא בִּשְׁבוּעוֹת (דף ט"ז):

פסוק כא
ומזה מי הנדה. רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ שֶׁהַמַּזֶּה טָהוֹר, וְזֶה בָּא לְלַמֵּד שֶׁהַנּוֹשֵׂא מֵי חַטָּאת טָמֵא טֻמְאָה חֲמוּרָה לְטַמֵּא בְּגָדִים שֶׁעָלָיו, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בַּנּוֹגֵעַ, וְזֶה שֶׁהוֹצִיא בִּלְשׁוֹן "מַזֶּה", לוֹמַר לְךָ שֶׁאֵינָן מְטַמְּאִין עַד שֶׁיְּהֵא בָּהֶן שִׁעוּר הַזָּאָה (נדה ט'):
והנגע, יטמא. וְאֵין טָעוּן כִּבּוּס בְּגָדִים:

פסוק כב
וכל אשר יגע בו הטמא. הַזֶּה שֶׁנִּטְמָא בְּמֵת, **יטמא**:

והנפש הנגעת בּוֹ: בְּטָמֵא מֵת:

תטמא עד הערב. כָּאן לָמַדְנוּ שֶׁהַמֵּת אָבִי אָבוֹת הַטֻּמְאָה, וְנוֹגֵעַ בּוֹ אַב הַטֻּמְאָה וּמְטַמֵּא אָדָם; זֶה פֵּרוּשָׁהּ לְפִי מַשְׁמָעָהּ וְהִלְכוֹתֶיהָ. וּמ"אַ הֶעְתַּקְתִּי מִיסוֹדוֹ שֶׁל רַבִּי מֹשֶׁה הַדַּרְשָׁן וְזֶהוּ:

ויקחו אליך. מִשֶּׁלָּהֶם, כְּשֵׁם שֶׁהֵם פֵּרְקוּ נִזְמֵי הַזָּהָב לָעֶגֶל מִשֶּׁלָּהֶם, כָּךְ יְבִיאוּ זוֹ לְכַפָּרָה מִשֶּׁלָּהֶם: [רש"י בשם ר' משה הדרשן]

פרה אדמה. מָשָׁל לְבֶן שִׁפְחָה שֶׁטִּנֵּף פָּלְטִין שֶׁל מֶלֶךְ, אָמְרוּ תָּבֹא אִמּוֹ וּתְקַנֵּחַ הַצּוֹאָה, כָּךְ תָּבֹא פָּרָה וּתְכַפֵּר עַל הָעֶגֶל (תנחומא): [רש"י בשם ר' משה הדרשן]

אדמה. עַל שֵׁם "אִם יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע" (ישעיהו א'), שֶׁהַחֵטְא קְרוּי אָדֹם: [רש"י בשם ר' משה הדרשן]

תמימה. עַל שֵׁם יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ תְּמִימִים, וְנַעֲשׂוּ בּוֹ בַּעֲלֵי מוּמִין, תָּבֹא זוֹ וּתְכַפֵּר עֲלֵיהֶם וְיַחְזְרוּ לְתַמּוּתָם: [רש"י בשם ר' משה הדרשן]

לא עלה עליה על. כְּשֵׁם שֶׁפָּרְקוּ מֵעֲלֵיהֶם עֹל שָׁמַיִם: [רש"י בשם ר' משה הדרשן]

אל אלעזר הכהן. כְּשֵׁם שֶׁנִּקְהֲלוּ עַל אַהֲרֹן, שֶׁהוּא כֹּהֵן, לַעֲשׂוֹת הָעֶגֶל; וּלְפִי שֶׁאַהֲרֹן עָשָׂה אֶת הָעֶגֶל לֹא נִתְּנָה לוֹ עֲבוֹדָה זוֹ עַל יָדוֹ, שֶׁאֵין קַטֵּיגוֹר נַעֲשֶׂה סַנֵּיגוֹר: [רש"י בשם ר' משה הדרשן]

ושרף את הפרה. כְּשֵׁם שֶׁנִּשְׂרַף הָעֶגֶל: [רש"י בשם ר' משה הדרשן]

עץ ארז ואזוב ושני תולעת. שְׁלֹשָׁה מִינִין הַלָּלוּ כְּנֶגֶד שִׁלְשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ שֶׁנָּפְלוּ בָּעֶגֶל, וְאֶרֶז הוּא הַגָּבוֹהַּ מִכָּל הָאִילָנוֹת וְאֵזוֹב נָמוּךְ מִכֻּלָּם, סִימָן שֶׁהַגָּבוֹהַּ שֶׁנִּתְגָּאָה וְחָטָא יַשְׁפִּיל אֶת עַצְמוֹ כְּאֵזוֹב וְתוֹלַעַת וְיִתְכַּפֵּר לוֹ: [רש"י בשם ר' משה הדרשן]

למשמרת. כְּמוֹ שֶׁפֹּשַׁע הָעֶגֶל שָׁמוּר לְדוֹרוֹת לְפֶרַעְנוּת, וְאֵין לְךָ פְּקֻדָּה שֶׁאֵין בָּהּ מִפְּקֻדַּת הָעֶגֶל, שֶׁנֶּאֱמַר "וּבְיוֹם פָּקְדִי וּפָקַדְתִּי" וְגוֹ' (שמות ל"ב), וּכְשֵׁם שֶׁהָעֶגֶל מְטַמֵּא כָּל הָעוֹסְקִים בּוֹ, כָּךְ פָּרָה תְּטַמֵּא כָּל הָעוֹסְקִין בּוֹ, וּכְשֵׁם שֶׁנִּטְהֲרוּ בְּאֶפְרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּזֶּר עַל פְּנֵי הַמַּיִם" וְגוֹ' (שם), כָּךְ "וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֲפַר שְׂרֵפַת הַחַטָּאת" וְגוֹ': [רש"י בשם ר' משה הדרשן]

פרק כ

פסוק א

כל העדה. עֵדָה הַשְׁלֵמָה, שֶׁכְּבָר מֵתוּ מֵתֵי מִדְבָּר וְאֵלּוּ פָּרְשׁוּ לַחַיִּים:

ותמת שם מרים. לָמָּה נִסְמְכָה פָּרָשַׁת מִיתַת מִרְיָם לְפָרָשַׁת פָּרָה אֲדֻמָּה? לוֹמַר לְךָ, מַה קָּרְבָּנוֹת מְכַפְּרִין, אַף מִיתַת צַדִּיקִים מְכַפֶּרֶת (מועד קטן כ"ח):

ותמת שם מרים. אַף הִיא בִּנְשִׁיקָה מֵתָה, וּמִפְּנֵי מָה לֹא נֶאֱמַר בָּהּ "עַל פִּי ה'"? שֶׁאֵינוֹ דֶּרֶךְ כָּבוֹד שֶׁל מַעְלָה, וּבְאַהֲרֹן נֶאֱמַר "עַל פִּי ה'" בְּאֵלֶּה מַסְעֵי (במדבר ל"ג):

פסוק ב

ולא היה מים לעדה. מִכָּאן שֶׁכָּל אַרְבָּעִים שָׁנָה הָיָה לָהֶם הַבְּאֵר בִּזְכוּת מִרְיָם (תענית ט'):

פסוק ג

ולו גועגנו. הַלְוַאי שֶׁגָּוַעְנוּ:

בגוע אחינו. בְּמִיתַת אַחֵינוּ בַּדָּבָר, לְמַד שֶׁמִּיתַת צָמָא מְגֻנָּה מִמֶּנָּה:

בגוע. שֵׁם דָּבָר הוּא, כְּמוֹ בְּמִיתַת אַחֵינוּ, וְלֹא יִתָּכֵן לְפָרְשׁוֹ כְּשֶׁמַּתּוּ אַחֵינוּ, שֶׁאִם כֵּן הָיָה לוֹ לִנָּקֵד בְּגָוֹעַ:

פסוק ח

ואת בעירם. מִכָּאן שֶׁחָס הַקָּבָ"ה עַל מָמוֹנָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל:

פסוק י

ויקהלו וגו'. זֶה אֶחָד מִן הַמְּקוֹמוֹת שֶׁהֶחֱזִיק מוּעָט אֶת הַמְרֻבֶּה (בראשית רבה ה'):

המן הסלע הזה נוציא. לְפִי שֶׁלֹּא הָיוּ מַכִּירִין אוֹתוֹ, לְפִי שֶׁהָלַךְ הַסֶּלַע וְיָשַׁב לוֹ בֵּין הַסְּלָעִים כְּשֶׁנִּסְתַּלֵּק הַבְּאֵר, וְהָיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים לָהֶם מַה לָּכֶם מֵאֵי זֶה סֶלַע תּוֹצִיאוּ לָנוּ מַיִם? לְכָךְ אָמַר לָהֶם **המרים** — סָרְבָנִים, לְשׁוֹן יָוָנִי שׁוֹטִים, מוֹרִים אֶת מוֹרֵיהֶם, הֲמִן הַסֶּלַע הַזֶּה שֶׁלֹּא נִצְטַוֵּינוּ עָלָיו נוֹצִיא לָכֶם מַיִם? (תנחומא):

פסוק יא

פעמים. לְפִי שֶׁבָּרִאשׁוֹנָה לֹא הוֹצִיא אֶלָּא טִפִּין, לְפִי שֶׁלֹּא צִוָּה הַמָּקוֹם לְהַכּוֹתוֹ, אֶלָּא "וְדִבַּרְתֶּם אֶל הַסֶּלַע", וְהֵמָּה דִּבְּרוּ אֶל סֶלַע אַחֵר וְלֹא הוֹצִיא, אָמְרוּ, שֶׁמָּא צָרִיךְ לְהַכּוֹתוֹ כְּבָרִאשׁוֹנָה, שֶׁנֶּאֱמַר "וְהִכִּיתָ בַצּוּר" (שמות י"ז), וְנִזְדַּמֵּן לָהֶם אוֹתוֹ סֶלַע וְהִכָּהוּ (תנחומא):

פסוק יב

יען לא האמנתם בי. גְּלָה הַכָּתוּב שֶׁאִלּוּלֵי חֵטְא זֶה בִּלְבַד הָיוּ נִכְנָסִין לָאָרֶץ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ עֲלֵיהֶם כַּעֲוֹן דּוֹר הַמִּדְבָּר שֶׁנִּגְזַר עֲלֵיהֶם שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ, כָּךְ הָיָה עָוֹן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן; וַהֲלֹא "הֲצֹאן וּבָקָר יִשָּׁחֵט" (במדבר יא, כב) קָשֶׁה מִזּוֹ? אֶלָּא לְפִי שֶׁבַּסֵּתֶר, חִסַּךְ עָלָיו הַכָּתוּב, וְכָאן שֶׁבְּמַעֲמַד כָּל יִשְׂרָאֵל, לֹא חִסַּךְ עָלָיו הַכָּתוּב מִפְּנֵי קִדּוּשׁ הַשֵּׁם:

להקדישני. שֶׁאִלּוּ דִּבַּרְתֶּם אֶל הַסֶּלַע וְהוֹצִיא, הָיִיתִי מְקֻדָּשׁ לְעֵינֵי הָעֵדָה, וְאוֹמְרִים מַה סֶּלַע זֶה שֶׁאֵינוֹ מְדַבֵּר וְאֵינוֹ שׁוֹמֵעַ וְאֵינוֹ צָרִיךְ לְפַרְנָסָה מְקַיֵּם דִּבּוּרוֹ שֶׁל מָקוֹם, קַל וָחֹמֶר אָנוּ:

לכן לא תביאו. בִּשְׁבוּעָה, כְּמוֹ "וְלָכֵן נִשְׁבַּעְתִּי לְבֵית עֵלִי" (שמואל א ג'), נִשְׁבַּע בְּקִפּיצָה שֶׁלֹּא יַרְבּוּ בִתְפִלָּה עַל כָּךְ:

פסוק יג

המה מי מריבה. הֵם הַנִּזְכָּרִים בְּמָקוֹם אַחֵר; אֶת אֵלּוּ רָאוּ אִצְטַגְנִינֵי פַּרְעֹה, שֶׁמּוֹשִׁיעַן שֶׁל יִשְׂרָאֵל לוֹקֶה בַּמַּיִם, לְכָךְ גָּזְרוּ (שמות א') "כָּל הַבֵּן הַיִלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ" (סנהדרין ק"א):

ויקדש בם. שֶׁמֻּתּוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל יָדָם; כְּשֶׁהַקָּבָ"ה עוֹשֶׂה דִּין בִּמְקֻדָּשָׁיו הוּא יִרָאוּי וּמִתְקַדֵּשׁ עַל הַבְּרִיּוֹת, וְכֵן הוּא אוֹמֵר "נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ" (תהילים ס"ח), וְכֵן הוּא אוֹמֵר "בִּקְרֹבַי אֶקָּדֵשׁ" (ויקרא י'):

פסוק יד

אחיך ישראל. מָה רָאָה לְהַזְכִּיר כָּאן אַחֲוָה? אֶלָּא אָמַר לוֹ אַחִים אֲנַחְנוּ, בְּנֵי אַבְרָהָם, שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ "כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ" (בראשית ט"ו), וְעַל שְׁנֵינוּ הָיָה אוֹתוֹ הַחוֹב לְפַרְעוֹ (תנחומא):

אתה ידעת את כל התלאה. לְפִיכָךְ פֵּרֵשׁ אֲבִיכֶם מֵעַל אָבִינוּ, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיֵּלֶךְ אֶל אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו" (בראשית ל"ו:ו') — מִפְּנֵי הַשִּׂטָּר חוֹב הַמֻּטָּל עֲלֵיהֶם, וְהִטִּילוֹ עַל יַעֲקֹב:

פסוק טו

וירעו לנו. סָבַלְנוּ צָרוֹת רַבּוֹת:

ולאבתינו. מִכָּאן שֶׁהָאָבוֹת מִצְטַעֲרִים בַּקֶּבֶר כְּשֶׁפֻּרְעָנוּת בָּאָה עַל יִשְׂרָאֵל (עי' תנחומא):

פסוק טז

וישמע קלנו. בַּבְּרָכָה שֶׁבֵּרְכָנוּ אָבִינוּ "הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב", שֶׁאָנוּ צוֹעֲקִים וְנַעֲנִים (תנחומא בשלח):

מלאך. זֶה מֹשֶׁה, מִכָּאן שֶׁהַנְּבִיאִים קְרוּאִים מַלְאָכִים, וְאוֹמֵר "וַיִּהְיוּ מַלְעִבִים בְּמַלְאֲכֵי הָאֱלֹהִים" (דברי הימים ב' ל"ו):

פסוק יז

נעברה נא בארצך. אֵין לְךָ לְעוֹרֵר עַל הַיְרֻשָּׁה שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כְּשֵׁם שֶׁלֹּא פָּרַעְתָּ הַחוֹב, עֲשֵׂה לָנוּ עֵזֶר מְעַט לַעֲבֹר דֶּרֶךְ אַרְצֶךָ:

ולא נשתה מי באר. מֵי בוֹרוֹת הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר, אֶלָּא כָּךְ אָמַר מֹשֶׁה, אַע"פִּ שֶׁיֵּשׁ בְּיָדֵנוּ מָן לֶאֱכֹל וּבְאֵר לִשְׁתּוֹת, לֹא נִשְׁתֶּה מִמֶּנּוּ, אֶלָּא נִקְנֶה מִכֶּם אֹכֶל וּמַיִם לַהֲנָאַתְכֶם, מִכָּאן לְאַכְסַנַאי אַע"פִּ שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ לֶאֱכֹל יִקְנֶה מִן הַחֶנְוָנִי, כְּדֵי לְהַנּוֹת אֶת אַשְׁפִּיזוֹ (תנחומא):

דרך המלך נלך וגו'. אָנוּ חוֹסְמִים אֶת בְּהֶמְתֵּנוּ וְלֹא יִטּוּ לְכָאן וּלְכָאן לֶאֱכֹל (שם):

פסוק יח
פן בחרב אצא לקראתך. אַתֶּם מִתְגָּאִים בְּקוֹל שֶׁהוֹרִישְׁכֶם אֲבִיכֶם וְאוֹמְרִים "וַנִּצְעַק אֶל ה' וַיִּשְׁמַע קֹלֵנוּ", וַאֲנִי אֵצֵא עֲלֵיכֶם בְּמַה שֶׁהוֹרִישַׁנִי אָבִי "וְעַל חַרְבְּךָ תִחְיֶה" (בראשית כ"ז):

פסוק יט
רק אין דבר. אֵין שׁוּם דָּבָר מַזִּיקְךָ:

פסוק כ
וביד חזקה. בְּהַבְטָחַת זְקֵנֵנוּ "וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו" (שם):

פסוק כב
כל העדה. כֻּלָּם שְׁלֵמִים וְעוֹמְדִים לִכְנֵס לָאָרֶץ, שֶׁלֹּא הָיָה בָּהֶן אֶחָד מֵאוֹתָם שֶׁנִּגְזְרָה גְּזֵרָה עֲלֵיהֶם, שֶׁכְּבָר כָּלוּ מֵתֵי מִדְבָּר וְאֵלּוּ מֵאוֹתָן שֶׁכָּתוּב בָּהֶן (דברים ד') "חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם" (תנחומא):

הר ההר. הַר עַל גַּבֵּי הַר, כְּתַפּוּחַ קָטָן עַל גַּבֵּי תַּפּוּחַ גָּדוֹל, וְאַתְּ"פ שֶׁהֶעָנָן הוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם וּמַשְׁוֶה אֶת הֶהָרִים, שְׁלֹשָׁה נִשְׂאֲרוּ בָהֶן — הַר סִינַי לַתּוֹרָה וְהֹר הָהָר לִקְבוּרַת אַהֲרֹן וְהַר נְבוֹ לִקְבוּרַת מֹשֶׁה (תנחומא):

פסוק כג
על גבול ארץ אדום. מַגִּיד שֶׁמִּפְּנֵי שֶׁנִּתְחַבְּרוּ כָּאן לְהִתְקָרֵב לְעֵשָׂו הָרְשָׁע, נִפְרְצוּ מַעֲשֵׂיהֶם וְחָסְרוּ הַצַּדִּיק הַזֶּה, וְכֵן הַנָּבִיא אוֹמֵר לִיהוֹשָׁפָט (דברי הימים ב' כ') "בְּהִתְחַבֶּרְךָ עִם אֲחַזְיָהוּ פָּרַץ ה' אֶת מַעֲשֶׂיךָ" (תנחומא):

פסוק כה
קח את אהרן. בִּדְבָרִים שֶׁל נְחוּמִים — אֱמֹר לוֹ, אַשְׁרֶיךָ שֶׁתִּרְאֶה כִּתְרְךָ נָתוּן לְבִנְךָ, מַה שֶּׁאֵין אֲנִי זַכַּאי לְכָךְ (שם):

פסוק כו
את בגדיו. אֶת בִּגְדֵי כְהֻנָּה גְּדוֹלָה הַלְבִּישָׁהוּ וְהִפְשִׁיטָם מֵעָלָיו, לְתִתָּם עַל בְּנוֹ בְּפָנָיו; אָמַר לוֹ הַכֶּנֶס לַמְּעָרָה וְנִכְנַס, רָאָה מִטָּה מֻצַּעַת וְנֵר דָּלוּק, אָמַר לוֹ עֲלֵה לַמִּטָּה וְעָלָה, פָּשַׁט יָדֶיךָ וּפָשַׁט, קְמֹץ פִּיךָ וְקָמַץ, עֲצֹם עֵינֶיךָ וְעָצַם, מִיָּד חָמַד מֹשֶׁה לְאוֹתָהּ מִיתָה, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ (דברים ל"ב) "כַּאֲשֶׁר מֵת אַהֲרֹן אָחִיךָ" — מִיתָה שֶׁנִּתְאַוִּיתָ לָהּ (ספרי שם):

פסוק כז
ויעש משה. אַעַ"פ שֶׁהַדָּבָר קָשֶׁה לוֹ, לֹא עִכֵּב (תנחומא):

פסוק כט

וירא כל העדה. כְּשֶׁרָאוּ מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר יוֹרְדִים וְאַהֲרֹן לֹא יָרַד, אָמְרוּ הֵיכָן הוּא אַהֲרֹן? אָמַר לָהֶם מֵת, אָמְרוּ אֶפְשָׁר מִי שֶׁעָמַד כְּנֶגֶד הַמַּלְאָךְ וְעָצַר אֶת הַמַּגֵּפָה יִשְׁלֹט בּוֹ מַלְאַךְ הַמָּוֶת? מִיָּד בִּקֵּשׁ מֹשֶׁה רַחֲמִים וְהֶרְאוּהוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת לָהֶם מֵטָּה בַּמִּטָּה, רָאוּ וְהֶאֱמִינוּ (שם):

כל בית ישראל. הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים, לְפִי שֶׁהָיְה אַהֲרֹן רוֹדֵף שָׁלוֹם וּמַטִּיל אַהֲבָה בֵּין בַּעֲלֵי מְרִיבָה וּבֵין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ (אדר"נ י"ב):

כי גוע. אוֹמֵר אֲנִי שֶׁהַמְתַּרְגֵּם דְּהָא מִית טוֹעֶה הוּא, אֶלָּא אִם כֵּן מְתַרְגֵּם וַיִּרְאוּ וְאִתְחֲזִיאוּ, שֶׁלֹּא אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ כִּי זֶה מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן דְּהָא אֶלָּא עַל מִדְרָשׁ שֶׁנִּסְתַּלְּקוּ עַנְנֵי הַכָּבוֹד, וְכִדְאָמַר רַבִּי אַבָּהוּ (ראש השנה ג'), אַל תִּקְרֵי וַיִּרְאוּ, אֶלָּא וַיֵּרָאוּ, וְעַל לָשׁוֹן זֶה נוֹפֵל לְשׁוֹן דְּהָא, לְפִי שֶׁהִיא נִתְינַת טַעַם לְמַה שֶׁלְּמַעְלָה הֵימֶנּוּ — לָמָּה וַיֵּרָאוּ? לְפִי שֶׁהֲרֵי מֵת אַהֲרֹן; אֲבָל עַל תַּרְגּוּם "וְחָזוּ כָל כְּנִשְׁתָּא" אֵין לְשׁוֹן דְּהָא נוֹפֵל אֶלָּא לְשׁוֹן אֲשֶׁר, שֶׁהוּא מִגִּזְרַת שְׁמוּשׁ אִי, שֶׁמְּצִינוּ אִם מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן אֲשֶׁר, כְּמוֹ "וְאִם מַדּוּעַ לֹא תִקְצַר רוּחִי" (איוב כ"א), וְהַרְבֵּה מְפֹרָשִׁים מִזֶּה הַלָּשׁוֹן — "אִם חָרוּצִים יָמָיו" (שם י"ד):

פרק כא

פסוק א

וישמע הכנעני. שָׁמַע שֶׁמֵּת אַהֲרֹן וְנִסְתַּלְּקוּ עַנְנֵי כָבוֹד כו', כִּדְאִיתָא בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה (דף ג'), וַעֲמָלֵק מֵעוֹלָם רְצוּעַת מַרְדּוּת לְיִשְׂרָאֵל, מְזֻמָּן בְּכָל עֵת לְפֻרְעָנוּת:

ישב הנגב. זֶה עֲמָלֵק, שֶׁנֶּאֱמַר "עֲמָלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב" (במדבר י"ג), וְשִׁנָּה אֶת לְשׁוֹנוֹ לְדַבֵּר בִּלְשׁוֹן כְּנַעַן, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ יִשְׂרָאֵל מִתְפַּלְּלִים לְהַקָּבָּ"ה לְתֵת כְּנַעֲנִים בְּיָדָם, וְהֵם אֵינָן כְּנַעֲנִים, רָאוּ יִשְׂרָאֵל לְבוּשֵׁי עֲמָלֵקִים וּלְשׁוֹנָם לְשׁוֹן כְּנַעַן, אָמְרוּ נִתְפַּלֵּל סְתָם, שֶׁנֶּאֱמַר "אִם נָתוֹן תִּתֵּן אֶת הָעָם הַזֶּה בְּיָדִי" (עי' ילקוט שמעוני תשס"ד):

דרך האתרים. דֶּרֶךְ הַנֶּגֶב, שֶׁהָלְכוּ בּוֹ מְרַגְּלִים, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיַּעֲלוּ בַנֶּגֶב" (במדבר י"ג); דָּבָר אַחֵר: דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים, דֶּרֶךְ הַתַּיָּר הַגָּדוֹל הַנּוֹסֵעַ לִפְנֵיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (שם י') "דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לְתוּר לָהֶם מְנוּחָה" (תנחומא):

וישב ממנו שבי. אֵינָהּ אֶלָּא שִׁפְחָה אַחַת (ילקוט שמעוני שם):

פסוק ב

והחרמתי. אַקְדִּישׁ שְׁלָלָם לְגָבוֹהַּ:

פסוק ג

ויחרם אתהם. בַּהֲרִיגָה:

ואת עריהם. חֳרְמֵי גָבוֹהַּ:

פסוק ד

דרך **ים סוף**. כֵּיוָן שֶׁמֵּת אַהֲרֹן וּבָאת עֲלֵיהֶם מִלְחָמָה זוֹ, חָזְרוּ לַאֲחוֹרֵיהֶם דֶּרֶךְ יַם סוּף, הוּא הַדֶּרֶךְ שֶׁחָזְרוּ לָהֶם כְּשֶׁנִּגְזַר עֲלֵיהֶם גְּזֵרַת מְרַגְּלִים, שֶׁנֶּאֱמַר "וּסְעוּ הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם סוּף" (דברים א'), וְכָאן חָזְרוּ לַאֲחוֹרֵיהֶם שֶׁבַע מַסָּעוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי יַעֲקָן מוֹסֵרָה שָׁם מֵת אַהֲרֹן", וְכִי בְּמוֹסֵרָה מֵת? וַהֲלֹא בְּהֹר הָהָר מֵת? אֶלָּא שָׁם חָזְרוּ וְהִתְאַבְּלוּ עָלָיו וְהִסְפִּידוּהוּ כְּאִלּוּ הוּא בְּפָנֵיהֶם; וְצֵא וּבְדֹק בַּמַּסָּעוֹת וְתִמְצָאֵם שֶׁבַע מַסָּעוֹת מִן מוֹסֵרָה עַד הֹר הָהָר (תנחומא):

לסבב את ארץ אדום. שֶׁלֹּא נִתָּנָם לְעָבֹר בְּאַרְצוֹ:

ותקצר נפש העם בדרך. בְּטֹרַח הַדֶּרֶךְ שֶׁהֶקְשָׁה לָהֶם, אָמְרוּ עַכְשָׁו הָיִינוּ קְרוֹבִים לִכָּנֵס לָאָרֶץ וְאָנוּ חוֹזְרִים לַאֲחוֹרֵינוּ, כָּךְ חָזְרוּ אֲבוֹתֵינוּ וְנִשְׁתַּהוּ שְׁלֹשִׁים וּשְׁמוֹנָה שָׁנָה עַד הַיּוֹם, לְפִיכָךְ קָצְרָה נַפְשָׁם בְּעִנּוּי הַדֶּרֶךְ, וּבְלַע"ז אנקרוט"לור; וְלֹא יִתָּכֵן לוֹמַר וַתִּקְצַר נֶפֶשׁ הָעָם בַּדֶּרֶךְ — בִּהְיוֹתוֹ בַּדֶּרֶךְ, וְלֹא פֵּרֵשׁ בּוֹ בַּמֶּה קָצְרָה, שֶׁכָּל מָקוֹם שֶׁתִּמְצָא קִצּוּר נֶפֶשׁ בַּמִּקְרָא מְפֹרָשׁ שָׁם בַּמֶּה קָצְרָה, כְּגוֹן "וַתִּקְצַר נַפְשִׁי בָּהֶם" (זכריה י"א), וּכְגוֹן "וַתִּקְצַר נַפְשׁוֹ בַּעֲמַל יִשְׂרָאֵל" (שופטים י'), וְכָל דָּבָר קָשֶׁה עַל אָדָם נוֹפֵל בּוֹ לְשׁוֹן קִצּוּר נֶפֶשׁ, כְּאָדָם שֶׁהִטְרִיחַ בָּא עָלָיו וְאֵין דַּעְתּוֹ רְחָבָה לְקַבֵּל אוֹתוֹ הַדָּבָר וְאֵין לוֹ מָקוֹם בְּתוֹךְ לִבּוֹ לָגוּר שָׁם הַצַּעַר, וּבְדָבָר הַמַּטְרִיחַ נוֹפֵל לְשׁוֹן גֹּדֶל, שֶׁגָּדוֹל הוּא וְכָבֵד עַל הָאָדָם, כְּגוֹן "וְגַם נַפְשָׁם בָּחֲלָה בִי" (זכריה י"א) — גָּדְלָה עָלַי, "וַיִּגְאֶה כַּשַּׁחַל תְּצוּדֵנִי" (איוב י'); כְּלָלוֹ שֶׁל פֵּרוּשׁ, כָּל לְשׁוֹן קִצּוּר נֶפֶשׁ בְּדָבָר לְשׁוֹן שֶׁאֵין יָכוֹל לְסָבְלוֹ הוּא — שֶׁאֵין הַדַּעַת סוֹבַלְתּוֹ:

פסוק ה

באלהים ובמשה. הִשְׁוּוּ עֶבֶד לְקוֹנוֹ (תנחומא):

למה העליתנו. שְׁנֵיהֶם שָׁוִים:

ונפשנו קצה. אַף זֶה לְשׁוֹן קִצּוּר נֶפֶשׁ וּמְאוּס:

בלחם הקלקל. לְפִי שֶׁהַמָּן נִבְלָע בָּאֵבָרִים קָרְאוּהוּ קְלֹקֶל, אָמְרוּ, עֲתִיד הַמָּן הַזֶּה שֶׁיִּתְפַּח בְּמֵעֵינוּ, כְּלוּם יֵשׁ יָלוּד אִשָּׁה שֶׁמַּכְנִיס וְאֵינוֹ מוֹצִיא? (יומא ע"ה):

פסוק ו

את הנחשים השרפים. שֶׁשּׂוֹרְפִים אֶת הָאָדָם בְּאֶרֶס שִׁנֵּיהֶם:

וינשכו את העם. יָבֹא נָחָשׁ שֶׁלָּקָה עַל הוֹצָאַת דִּבָּה וְיִפָּרַע מִמּוֹצִיאֵי דִּבָּה, יָבֹא נָחָשׁ שֶׁכָּל הַמִּינִין נִטְעָמִין לוֹ טַעַם אֶחָד וְיִפָּרַע מִכְּפוּיֵי טוֹבָה שֶׁדָּבָר אֶחָד מִשְׁתַּנֶּה לָהֶם לְכַמָּה מַטְעַמִּים (תנחומא):

פסוק ז
ויתפלל משה. מִכָּאן לְמִי שֶׁמְּבַקְּשִׁים מִמֶּנּוּ, שֶׁלֹּא יְהֵא אַכְזָרִי מִלְּמְחֹל (עי' תנחומא):

פסוק ח
על נס. עַל כְּלוֹנָס, שֶׁקּוֹרִין פירק"א בְּלַעַז, וְכֵן "וְכַנֵּס עַל הַגִּבְעָה" (ישעיהו ל'), "אָרִים נֵסִי" (שם מ"ט), "שְׂאוּ נֵס" (שם י"ג); וּלְפִי שֶׁהוּא גָּבוֹהַּ לְאוֹת וְלִרְאָיָה, קוֹרְאוֹ נֵס:
כל הנשוך. אֲפִלּוּ כָּלֶב אוֹ חֲמוֹר נוֹשְׁכוֹ הָיָה נִזּוֹק וּמִתְנַוֶּנֶה וְהוֹלֵךְ, אֶלָּא שֶׁנִּשְׁשִׁיכַת הַנָּחָשׁ מְמַהֶרֶת לְהָמִית, לְכָךְ נֶאֱמַר כָּאן וְרָאָה אֹתוֹ — רְאִיָּה בְּעָלְמָא — וּבְנִשְׁשִׁיכַת הַנָּחָשׁ נֶאֱמַר "וְהִבִּיט" — וְהָיָה אִם נָשַׁךְ הַנָּחָשׁ אֶת אִישׁ וְהִבִּיט וְגוֹ' — שֶׁלֹּא הָיָה מְמַהֵר נְשׁוּךְ הַנָּחָשׁ לְהִתְרַפְּאוֹת אֶלָּא אִם כֵּן מַבִּיט בּוֹ בְּכַוָּנָה; וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְכִי נָחָשׁ מֵמִית אוֹ מְחַיֶּה? אֶלָּא, בְּזְמַן שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מִסְתַּכְּלִין כְּלַפֵּי מַעְלָה וּמְשַׁעְבְּדִין אֶת לִבָּם לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם הָיוּ מִתְרַפְּאִים, וְאִם לָאו הָיוּ נְמוֹקִים (ראש השנה כ"ט):

פסוק ט
נחש נחשת. לֹא נֶאֱמַר לוֹ לַעֲשׂוֹתוֹ שֶׁל נְחֹשֶׁת, אֶלָּא אָמַר מֹשֶׁה, הַקָּבָ"ה קוֹרְאוֹ נָחָשׁ וַאֲנִי אֶעֱשֶׂנּוּ שֶׁל נְחֹשֶׁת, לָשׁוֹן נוֹפֵל עַל לָשׁוֹן (בראשית רבה ל"א):

פסוק יא
בעיי העברים. לֹא יָדַעְתִּי לָמָּה נִקְרָא שְׁמָם עִיִּים, וְעִי לְשׁוֹן חָרְבָּה הִיא — דָּבָר הַטָּאוּט בְּמַטְאֲטֵא, וְהָעַי"ן בּוֹ יְסוֹד לְבַדָּהּ, וְהוּא מִלְּשׁוֹן "יְעִים" (שמות כ"ז), "וְיָעָה בָרָד" (ישעיהו כ"ח):
העברים. דֶּרֶךְ מַעֲבַר הָעוֹבְרִים שָׁם אֶת הַר נְבוֹ אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן, שֶׁהוּא מַפְסִיק בֵּין אֶרֶץ מוֹאָב לְאֶרֶץ אֱמוֹרִי:
על פני מואב ממזרח השמש. בְּמִזְרָחָהּ שֶׁל אֶרֶץ מוֹאָב:

פסוק יג
מגבל האמרי. תְּחוּם סוֹף מֶצַר שֶׁלָּהֶם, וְכֵן גְּבוּל מוֹאָב — לְשׁוֹן קָצֶה וְסוֹף:
מעבר ארנון. הִקִּיפוּ אֶרֶץ מוֹאָב כָּל דְּרוֹמָהּ וּמִזְרָחָהּ עַד שֶׁבָּאוּ מֵעֵבֶר הַשֵּׁנִי לְאַרְנוֹן בְּתוֹךְ אֶרֶץ הָאֱמוֹרִי בְּצָפוֹנָהּ שֶׁל אֶרֶץ מוֹאָב:
היצא מגבל האמרי. רְצוּעָה יוֹצְאָה מִגְּבוּל הָאֱמוֹרִי וְהִיא שֶׁל אֱמוֹרִיִּים, וְנִכְנֶסֶת לִגְבוּל מוֹאָב עַד אַרְנוֹן שֶׁהוּא גְּבוּל מוֹאָב, וְשָׁם חָנוּ יִשְׂרָאֵל וְלֹא בָאוּ לִגְבוּל מוֹאָב, **כי ארנון גבול מואב**, וְהֵם לֹא נִתְּנוּ לָהֶם רְשׁוּת לַעֲבֹר בְּאַרְצָם, וְאַע"פִּי שֶׁלֹּא פֵּרְשָׁהּ מֹשֶׁה, פֵּרְשָׁהּ יִפְתָּח, כְּמוֹ שֶׁאָמַר יִפְתָּח (שופטים י"א) "וְגַם אֶל מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח וְלֹא אָבָה", וּמֹשֶׁה רָמָזָהּ (דברים

ב'), "כַּאֲשֶׁר עָשׂוּ לִי בְּנֵי עֵשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׂעִיר וְהַמּוֹאָבִים הַיֹּשְׁבִים בְּעָר" — מָה אֵלּוּ לֹא נָתְנוּם לַעֲבֹר בְּתוֹךְ אַרְצָם אֶלָּא הִקִּיפוּם סָבִיב, אַף מוֹאָב כֵּן:

פסוק יד

על כן יאמר. עַל חֶנְיָה זוֹ וְנִסִּים שֶׁנַּעֲשׂוּ בָהּ **יאמר בספר מלחמת ה'** — כְּשֶׁמְּסַפְּרִים נִסִּים שֶׁנַּעֲשׂוּ לַאֲבוֹתֵינוּ יְסַפְּרוּ אֶת וָהֵב וגו':

את והב. כְּמוֹ אֶת יָהֵב, כְּמוֹ שֶׁיֵּאָמֵר מִן יעד וָעֵד, כֵּן יֵאָמֵר מִן יהב וָהֵב, וְהַוִּי"ו יְסוֹד הוּא, כְּלוֹמַר אֶת אֲשֶׁר יָהֵב לָהֶם וְהִרְבָּה נִסִּים בַּיָּם סוּף:

ואת הנחלים ארנון. כְּשֵׁם שֶׁמְּסַפְּרִים בְּנִסֵּי יַם סוּף, כָּךְ יֵשׁ לְסַפֵּר בְּנִסֵּי נַחֲלֵי אַרְנוֹן, שֶׁאַף כָּאן נַעֲשׂוּ נִסִּים גְּדוֹלִים, וּמָה הֵם הַנִּסִּים?

פסוק טו

ואשד הנחלים. תַּרְגּוּם שֶׁל שֶׁפֶךְ "אֻשֵּׁד" — שֶׁפֶךְ הַנְּחָלִים שֶׁנִּשְׁפַּךְ שָׁם דַּם אֱמוֹרִיִּים, שֶׁהָיוּ נֶחְבָּאִים שָׁם, לְפִי שֶׁהָיוּ הֶהָרִים גְּבוֹהִים וְהַנַּחַל עָמֹק וְקָצָר וְהֶהָרִים סְמוּכִים זֶה לָזֶה — אָדָם עוֹמֵד עַל הָהָר מִזֶּה וּמְדַבֵּר עִם חֲבֵרוֹ בָּהָר הַזֶּה — וְהַדֶּרֶךְ עוֹבֵר בְּתוֹךְ הַנַּחַל, אָמְרוּ אֱמוֹרִיִּים, כְּשֶׁיִּכָּנְסוּ יִשְׂרָאֵל לָאָרֶץ לְתוֹךְ הַנַּחַל לַעֲבֹר, נֵצְא מִן הַמְּעָרוֹת שֶׁבֶּהָרִים שֶׁלְּמַעְלָה מֵהֶם, וְנַהֲרֹג בְּחִצִּים וְאַבְנֵי בָּלִיסְטְרָאוֹת, וְהָיוּ אוֹתָן הַנְּקָעִים בָּהָר שֶׁל צַד מוֹאָב, וּבָהָר שֶׁל צַד אֱמוֹרִיִּים הָיוּ כְּנֶגֶד אוֹתָן נְקָעִים כְּמִין קְרָנוֹת וְשָׁדַיִם בּוֹלְטִין לַחוּץ, כֵּיוָן שֶׁבָּאוּ יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹר, נִזְדָּעֲזַע הָהָר שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כְּשִׁפְחָה הַיּוֹצֵאת לְהַקְבִּיל פְּנֵי גְּבִרְתָּהּ, וְנִתְקָרֵב לְצַד הָהָר שֶׁל מוֹאָב וְנִכְנְסוּ אוֹתָן הַשָּׁדַיִם לְתוֹךְ אוֹתָן נְקָעִים וַהֲרָגוּם, וְזֶהוּ אֲשֶׁר נָטָה לְשֶׁבֶת עָר — שֶׁהָהָר נָטָה מִמְּקוֹמוֹ וְנִתְקָרֵב לְצַד מוֹאָב וְנִדְבַּק בּוֹ, וְזֶהוּ וְנִשְׁעַן לִגְבוּל מוֹאָב (תנחומא; ברכות נ"ד):

פסוק טז

ומשם בארה. מִשָּׁם בָּא הָאֹשֶׁד אֶל הַבְּאֵר; כֵּיצַד? אָמַר הַקָּבָ"ה מִי מוֹדִיעַ לִבְנֵי הַנְּסִים הַלָּלוּ? הַמָּשָׁל אוֹמֵר "נָתַתָּ פַּת לְתִינוֹק הוֹדִיעַ לְאִמּוֹ". לְאַחַר שֶׁעָבְרוּ חָזְרוּ הֶהָרִים לִמְקוֹמָם, וְהַבְּאֵר יָרְדָה לְתוֹךְ הַנַּחַל וְהֶעֱלָתָה מִשָּׁם דַּם הַהֲרוּגִים וּזְרוֹעוֹת וְאֵבָרִים וּמוֹלַכְתָּן סָבִיב הַמַּחֲנֶה, וְיִשְׂרָאֵל רָאוּ וְאָמְרוּ שִׁירָה:

פסוק יז

עלי באר. מִתּוֹךְ הַנַּחַל וְהַעֲלִי מַה שֶּׁאַתְּ מַעֲלָה; וּמִנַּיִן שֶׁהַבְּאֵר הוֹדִיעָה לָהֶם? שֶׁנֶּאֱמַר "וּמִשָּׁם בְּאֵרָה", וְכִי מִשָּׁם הָיְתָה, וַהֲלֹא מִתְּחִלַּת אַרְבָּעִים שָׁנָה הָיְתָה עִמָּהֶם? אֶלָּא שֶׁיִּרְדָה לְפָרְסֵם אֶת הַנִּסִּים (תנחומא); וְכֵן אָז יָשִׁיר ... הַשִּׁירָה הַזֹּאת נֶאֱמְרָה בְּסוֹף אַרְבָּעִים וְהַבְּאֵר נִתְּנָה לָהֶם מִתְּחִלַּת אַרְבָּעִים, מָה רָאָה לִכְתֹּב כָּאן? אֶלָּא הָעִנְיָן הַזֶּה נִדְרָשׁ לְמַעְלָה הֵימֶנּוּ:

פסוק יח

באר חפרוה. זֹאת הִיא הַבְּאֵר אֲשֶׁר חָפְרוּהָ שָׂרִים — מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן:

במשענתם. בַּמַּטֶּה:

וממדבר. נִתְּנָה לָהֶם:

פסוק יט

וממתנה נחליאל. כְּתַרְגּוּמוֹ:

פסוק כ

ומבמות הגיא אשר בשדה מואב. כִּי שָׁם מֵת מֹשֶׁה וְשָׁם בָּטְלָה הַבְּאֵר; דְּ"אַ, כָּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם — כָּל נָשִׂיא וְנָשִׂיא כְּשֶׁהָיוּ חוֹנִים נוֹטֵל מַקְלוֹ וּמוֹשֵׁךְ אֵצֶל דִּגְלוֹ וּמַחֲנֵהוּ, וּמֵי הַבְּאֵר נִמְשָׁכִין דֶּרֶךְ אוֹתוֹ סִימָן וּבְאִין לִפְנֵי חֲנִיַּת כָּל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט (תנחומא):

במחקק. עַל פִּי מֹשֶׁה שְׁנִקְרָא מְחוֹקֵק, שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי שָׁם חֶלְקַת מְחֹקֵק סָפוּן" (דברים ל"ג); וְלָמָּה לֹא נִזְכַּר מֹשֶׁה בְּשִׁירָה זוֹ? לְפִי שֶׁלְּקָה עַל יְדֵי הַבְּאֵר, וְכֵיוָן שֶׁלֹּא נִזְכַּר שְׁמוֹ שֶׁל מֹשֶׁה לֹא נִזְכַּר שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּבָ"ה, מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁהָיוּ מְזַמְּנִין אוֹתוֹ לִסְעוּדָה, אָמַר אִם אוֹהֲבִי שָׁם אֲנִי שָׁם, וְאִם לָאו אֵינִי הוֹלֵךְ (תנחומא):

ראש הפסגה. כְּתַרְגּוּמוֹ "רֵישׁ רָמָתָא":

פסגה. לְשׁוֹן גְּבֹהַּ, וְכֵן "פַּסְגּוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ" (תהילים מ"ח) — הַגְבִּיהוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ:

ונשקפה. אוֹתָהּ הַפִּסְגָּה עַל פְּנֵי הַמָּקוֹם שֶׁשְּׁמוֹ יְשִׁימוֹן, וְהוּא לְשׁוֹן מִדְבָּר שֶׁהוּא שָׁמֵם; דָּבָר אַחֵר וְנִשְׁקְפָה הַבְּאֵר עַל פְּנֵי הַיְשִׁימוֹן, שֶׁנִּגְנְזָה בְּיָמָּהּ שֶׁל טְבֶרְיָא, וְהָעוֹמֵד עַל הַיְשִׁימוֹן מַבִּיט וְרוֹאֶה כְּמִין כְּבָרָה בַּיָּם, וְהִיא הַבְּאֵר, כָּךְ דָּרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא:

פסוק כא

וישלח ישראל מלאכים. וּבְמָקוֹם אַחֵר תּוֹלֶה הַשְׁלִיחוּת בְּמֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר "וָאֶשְׁלַח מַלְאָכִים מִמִּדְבַּר קְדֵמוֹת" (דברים ב'), וְכֵן "וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מַלְאָכִים מִקָּדֵשׁ אֶל מֶלֶךְ אֱדוֹם" (במדבר כ'), וּבְיִפְתָּח הוּא אוֹמֵר (שופטים י"א) "וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכִים אֶל מֶלֶךְ אֱדוֹם" וְגוֹ', הַכְתוּבִים הַלָּלוּ צְרִיכִין זֶה לָזֶה, זֶה נוֹעֵל וְזֶה פּוֹתֵחַ, שֶׁמֹּשֶׁה הוּא יִשְׂרָאֵל וְיִשְׂרָאֵל הֵם מֹשֶׁה, לוֹמַר לְךָ שֶׁנְּשִׂיא הַדּוֹר הוּא כְּכָל הַדּוֹר, כִּי הַנָּשִׂיא הוּא הַכֹּל (תנחומא):

פסוק כב

אעברה בארצך. אַעַ"פִּ שֶׁלֹּא נִצְטַוּוּ לִפְתֹּחַ לָהֶם בְּשָׁלוֹם בְּקֹשׁוּ מֵהֶם שָׁלוֹם (שם):

פסוק כג

ולא נתן סיחן וגו'. לְפִי שֶׁכָּל מַלְכֵי כְנַעַן הָיוּ מַעֲלִין לוֹ מַס, שֶׁהָיָה שׁוֹמְרָם שֶׁלֹּא יַעַבְרוּ עֲלֵיהֶם גְּיָסוֹת, כֵּיוָן שֶׁאָמְרוּ לוֹ יִשְׂרָאֵל אֶעְבְּרָה בְאַרְצֶךָ, אָ"לְ, כָּל עַצְמִי אֵינִי יוֹשֵׁב כָּאן אֶלָּא לְשָׁמְרָם מִפְּנֵיכֶם, וְאַתֶּם אוֹמְרִים כָּךְ (תנחומא):

ויצא לקראת ישראל. אִלּוּ הָיְתָה חֶשְׁבּוֹן מְלֵאָה יַתּוּשִׁין אֵין כָּל בְּרִיָּה יְכוֹלָה לְכָבְשָׁהּ, וְאִם הָיָה סִיחוֹן בִּכְפָר חֲלָשׁ אֵין כָּל אָדָם יָכוֹל לְכָבְשׁוֹ, וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁהָיָה בְּחֶשְׁבּוֹן; אָמַר הַקָּבָ"ה מָה אֲנִי מַטְרִיחַ עַל בָּנַי כָּל זֹאת לָצוּר עַל כָּל עִיר וָעִיר? נָתַן בְּלֵב כָּל אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה לָצֵאת מִן הָעֲיָרוֹת, וְנִתְקַבְּצוּ כֻּלָּם לְמָקוֹם אֶחָד וְשָׁם נָפְלוּ, וּמִשָּׁם הָלְכוּ יִשְׂרָאֵל אֶל הֶעָרִים וְאֵין עוֹמֵד לְנֶגְדָּם, כִּי אֵין שָׁם אֶלָּא נָשִׁים וָטָף (שם):

פסוק כד

כי עז. וּמַהוּ חָזְקוֹ? הַתְרָאָתוֹ שֶׁל הַקָּבָ"ה שֶׁאָמַר לָהֶם אַל תְּצָרֵם וְגוֹ' (דברים ב'):

פסוק כה

בנתיה. כְּפָרִים הַסְּמוּכִים לָהּ:

פסוק כו

והוא נלחם. לָמָּה הֻצְרַךְ לִכָּתֵב? לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר (שם) "אַל תְּצַר אֶת מוֹאָב", וְחֶשְׁבּוֹן מֹשֶׁל מוֹאָב הָיְתָה, כָּתַב לָנוּ שֶׁסִּיחוֹן לָקְחָהּ מֵהֶם וְעַל יָדוֹ טָהֲרָה לְיִשְׂרָאֵל (חולין ס'; גיטין ל"ח):

מידו. מֵרְשׁוּתוֹ (בבא מציעא נ"ו):

פסוק כז

על כן. עַל אוֹתָהּ מִלְחָמָה שֶׁנִּלְחַם סִיחוֹן בְּמוֹאָב:

יאמרו המשלים. בִּלְעָם, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ" (במדבר כ"ג):

המשלים. בִּלְעָם וּבְעוֹר, וְהֵם אָמְרוּ:

באו חשבון. שֶׁלֹּא הָיָה סִיחוֹן יָכוֹל לְכָבְשָׁהּ וְהָלַךְ וְשָׁכַר אֶת בִּלְעָם לְקַלְּלוֹ (תנחומא); וְזֶהוּ שֶׁאָמַר לוֹ בָּלָק "כִּי יָדַעְתִּי אֵת אֲשֶׁר תְּבָרֵךְ מְבֹרָךְ" וְגוֹ' (במדבר כ"ב):

תבנה ותכונן. חֶשְׁבּוֹן בְּשֵׁם סִיחוֹן לִהְיוֹת עִירוֹ:

פסוק כח

כי אש יצאה מחשבון. מִשֶּׁכְּבָשָׁהּ סִיחוֹן:

אכלה ער מואב. שֵׁם אוֹתָהּ הַמְּדִינָה קְרוּי עָר בְּלָשׁוֹן עִבְרִי וּלְחֵית בְּלָשׁוֹן אֲרַמִּי:

ער מואב. עָר שֶׁל מוֹאָב:

פסוק כט

אוי לך מואב. שֶׁקִּלְּלוּ אֶת מוֹאָב שֶׁיִּמָּסְרוּ בְיָדוֹ (תנחומא):

כמוש. שֵׁם אֱלֹהֵי מוֹאָב:

נתן. הַנּוֹתֵן אֶת בָּנָיו שֶׁל מוֹאָב:

פליטם — נְסִים וּפְלֵטִים מֵחָרֶב וְאֶת בְּנוֹתָיו בַּשְּׁבִית וְגוֹ':

פסוק ל

ונירם אבד. מַלְכוּת שֶׁלָּהֶם:

אבד חשבון עד דיבן — מַלְכוּת וְעֹל שֶׁהָיָה לְמוֹאָב בְּחֶשְׁבּוֹן אָבַד מִשָּׁם, וְכֵן עַד דִּיבֹן; תַּרְגּוּם שֶׁל סֵר "עַד", כְּלוֹמַר סָר נִיר מִדִּיבֹן; נִיר לְשׁוֹן מַלְכוּת וְעֹל מֶמְשֶׁלֶת אִישׁ, כְּמוֹ "לְמַעַן הֱיוֹת נִיר לְדָוִד עַבְדִּי" (מ"א י"א):

ונשים. שִׁי"ן דְּגוּשָׁה, לְשׁוֹן שְׁמָמָה, כְּךָ יֹאמְרוּ הַמּשְׁלִים, "וַנַּשִּׁים אוֹתָם עַד נֹפַח" — הֲשְׁמוֹנוּם עַד נֹפַח:

פסוק לב

וישלח משה לרגל את יעזר. הַמְרַגְּלִים לְכָדוּהָ, אָמְרוּ לֹא נַעֲשֶׂה כָּרִאשׁוֹנִים, בְּטוּחִים אָנוּ בְּכֹחַ תְּפִלָּתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה לְהַלָּחֵם (תנחומא):

פסוק לד

אל תירא אתו. שֶׁהָיָה מֹשֶׁה יָרֵא לְהִלָּחֵם, שֶׁמָּא תַּעֲמֹד לוֹ זְכוּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיַּבֵּא הַפָּלִיט" (בראשית י"ד) — הוּא עוֹג שֶׁפָּלַט מִן הָרְפָאִים שֶׁהִכּוּ כְּדָרְלָעֹמֶר וַחֲבֵרָיו בְּעַשְׁתְּרוֹת קַרְנַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ג') "רַק עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִשְׁאַר מִיֶּתֶר הָרְפָאִים" (נדה ס"א):

פסוק לה

ויכו אתו. מֹשֶׁה הֲרָגוֹ, כִּדְאִיתָא בִּבְרָכוֹת בְּהָרוֹאֶה (ברכות דף נ"ד), עֲקַר טוּרָא בַּר תְּלָתָא פַּרְסֵי וְכוּ':

פרק כב

פסוק ב

וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמרי. אָמַר, אֵלּוּ שְׁנֵי מְלָכִים שֶׁהָיִינוּ בְּטוּחִים עֲלֵיהֶם לֹא עָמְדוּ בִּפְנֵיהֶם, אָנוּ עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה, לְפִיכָךְ "וַיָּגָר מוֹאָב" (תנחומא):

פסוק ג

ויגר. לְשׁוֹן מוֹרָא, כְּמוֹ "גּוּרוּ לָכֶם" (איוב י"ט):

ויקץ מואב. קָצוּ בְּחַיֵּיהֶם:

פסוק ד

אל זקני מדין. וַהֲלֹא מֵעוֹלָם הָיוּ שׂוֹנְאִים זֶה אֶת זֶה, שֶׁנֶּאֱמַר "הַמַּכֶּה אֶת מִדְיָן בִּשְׂדֵה מוֹאָב" (בראשית ל"ו), שֶׁבָּאוּ מִדְיָן עַל מוֹאָב לַמִּלְחָמָה? אֶלָּא מִיִּרְאָתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ שְׁלוֹם בֵּינֵיהֶם; וּמָה רָאָה מוֹאָב לִטֹּל עֵצָה מִמִּדְיָן? כֵּיוָן שֶׁרָאוּ אֶת יִשְׂרָאֵל נוֹצְחִים שֶׁלֹּא כְּמִנְהַג הָעוֹלָם, אָמְרוּ מַנְהִיגָם שֶׁל אֵלּוּ בְּמִדְיָן נִתְגַּדֵּל, נִשְׁאַל מֵהֶם מַה מִּדָּתוֹ, אָמְרוּ לָהֶם אֵין כֹּחוֹ אֶלָּא בְּפִיו, אָמְרוּ, אַף אָנוּ נָבֹא עֲלֵיהֶם בְּאָדָם שֶׁכֹּחוֹ בְּפִיו (תנחומא):

כלחך השור. כָּל מַה שֶּׁהַשּׁוֹר מְלַחֵךְ אֵין בּוֹ בְּרָכָה (שם):

בעת ההוא. לֹא הָיָה רָאוּי לְמַלְכוּת, מִנְּסִיכֵי מִדְיָן הָיָה, וְכֵיוָן שֶׁמֵּת סִיחוֹן מִנּוּהוּ עֲלֵיהֶם לְצֹרֶךְ שָׁעָה (שם):

פסוק ה

פתורה. כְּשֶׁלְּחָנִי זֶה שֶׁהַכֹּל מְרִיצִין לוֹ מָעוֹת, כָּךְ כָּל הַמְּלָכִים מְרִיצִין לוֹ אִגְּרוֹתֵיהֶם, וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא כָּךְ שֵׁם הַמָּקוֹם (שם):

ארץ בני עמו. שֶׁל בֶּלַע, מִשָּׁם הָיָה, וְזֶה הָיָה מִתְנַבֵּא וְאוֹמֵר לוֹ, עָתִיד אַתָּה לִמְלֹךְ; וְאִם תֹּאמַר מִפְּנֵי מָה הִשְׁרָה הַקָּבָ"ה שְׁכִינָתוֹ עַל גּוֹי רָשָׁע? כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה פִּתְחוֹן פֶּה לָאֻמּוֹת לוֹמַר, אִלּוּ הָיוּ לָנוּ נְבִיאִים, חָזְרנוּ לְמוּטָב, הֶעֱמִיד לָהֶם נְבִיאִים וְהֵם פָּרְצוּ גָּדֵר הָעוֹלָם, שֶׁבַּתְּחִלָּה הָיוּ גְּדוּרִים בַּעֲרָיוֹת, וְזֶה נָתַן לָהֶם עֵצָה לְהַפְקִיר עַצְמָן לִזְנוּת:

לקרא לו. הַקְּרִיאָה הָיְתָה שֶׁלּוֹ וְלַהֲנָאָתוֹ, שֶׁהָיָה פּוֹסֵק לוֹ מָמוֹן הַרְבֵּה:

עם יצא ממצרים. וְאִם תֹּאמַר מַה מַּזִּיקֶךָ?

הנה כסה את עין הארץ. סִיחוֹן וְעוֹג שֶׁהָיוּ שׁוֹמְרִים אוֹתָנוּ עָמְדוּ עֲלֵיהֶם וַהֲרָגוּם:

והוא ישב ממלי. חָסֵר כְּתִיב, קְרוֹבִים הֵם לְהַכְרִיתֵנִי כְּמוֹ (תהילים קי"ח) כִּי אֲמִילַם (תנחומא):

פסוק ו

נכה בו. אֲנִי וְעַמִּי נַכֶּה בָהֶם. דְּ"אַ — לְשׁוֹן מִשְׁנָה הוּא (ב"מ ק"ה), מְנַכֶּה לוֹ מִן הַדְּמִים — לְחַסֵּר מֵהֶם מְעַט (תנחומא):

כי ידעתי וגו'. עַל יְדֵי מִלְחֶמֶת סִיחוֹן שֶׁעֲזָרְתּוֹ לְהַכּוֹת אֶת מוֹאָב:

פסוק ז

וקסמים בידם. כָּל מִינֵי קְסָמִים, שֶׁלֹּא יֹאמַר אֵין כְּלֵי תַּשְׁמִישִׁי עִמִּי; דְּ"אַ — קֶסֶם זֶה נָטְלוּ בְּיָדָם זִקְנֵי מִדְיָן, אָמְרוּ אִם יָבֹא עִמָּנוּ בַּפַּעַם הַזֹּאת יֵשׁ בּוֹ מַמָּשׁ, וְאִם יִדָּחֵנוּ אֵין בּוֹ תוֹעֶלֶת, לְפִיכָךְ כְּשֶׁאָמַר לָהֶם "לִינוּ פֹּה הַלַּיְלָה" אָמְרוּ אֵין בּוֹ תִּקְוָה, הִנִּיחוּהוּ וְהָלְכוּ לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיֵּשְׁבוּ שָׂרֵי מוֹאָב עִם בִּלְעָם", אֲבָל זִקְנֵי מִדְיָן הָלְכוּ לָהֶם (שם):

פסוק ח

לינו פה הלילה. אֵין רוּחַ הַקֹּדֶשׁ שׁוֹרָה עָלָיו אֶלָּא בַּלַּיְלָה, וְכֵן לְכָל נְבִיאֵי אֻמּוֹת הָעוֹלָם, וְכֵן לְבָן בַּחֲלוֹם הַלַּיְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ל"א) "וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל לָבָן הָאֲרַמִּי בַּחֲלוֹם הַלַּיְלָה" כְּאָדָם הַהוֹלֵךְ אֵצֶל פִּילַגְּשׁוֹ בְּהֶחָבֵא (תנחומא; ויקרא רבה א'):

כאשר ידבר ה' אלי. אִם יַמְלִיכֵנִי לְלֶכֶת עִם בְּנֵי אָדָם כְּמוֹתְכֶם, אֵלֵךְ עִמָּכֶם, שֶׁמָּא אֵין כְּבוֹדוֹ לְתִתִּי לַהֲלֹךְ אֶלָּא עִם שָׂרִים גְּדוֹלִים מִכֶּם:

וישבו. לְשׁוֹן עַכָּבָה:

פסוק ט

מי האנשים האלה עמך. לְהַטָּעוֹתוֹ בָּא, אָמַר פְּעָמִים שֶׁאֵין הַכֹּל גָּלוּי לְפָנָיו, אֵין דַּעְתּוֹ שָׁוָה עָלָיו, אַף אֲנִי אֶרְאֶה עַד שֶׁאוּכַל לְקַלֵּל וְלֹא יָבִין (תנחומא):

פסוק י

בלק בן צפור וגו'. אַע"פִּ שֶׁאֵינִי חָשׁוּב בְּעֵינֶיךָ, חָשׁוּב אֲנִי בְּעֵינֵי הַמְּלָכִים (שם):

פסוק יא

קבה לי. זוֹ קְשָׁה מֵאָרָה לִי, שֶׁהוּא נוֹקֵב וּמְפָרֵשׁ (שם):

וגרשתיו. מִן הָעוֹלָם, וּבָלָק לֹא אָמַר אֶלָּא וַאֲגָרְשֶׁנּוּ מִן הָאָרֶץ — אֵינִי מְבַקֵּשׁ אֶלָּא לְהַסִּיעָם מֵעָלַי, וּבִלְעָם הָיָה שׁוֹנְאָם יוֹתֵר מִבָּלָק (שם):

פסוק יב

לא תלך עמהם. אָמַר לוֹ אִם כֵּן אֲקַלְּלֵם בְּמָקוֹמִי, אָמַר לוֹ **לא תאר את העם**, אָמַר לוֹ אִם כֵּן אֲבָרְכֵם, אָמַר לוֹ אֵינָם צְרִיכִים לִבְרָכָתְךָ, **כי ברוך הוא**, מָשָׁל, אוֹמְרִים לְצַרְעָה לֹא מִדֶּבְשֵׁךְ וְלֹא מֵעֲקָצֵךְ (שם):

פסוק יג

להלך עמכם. אֶלָּא עִם שָׂרִים גְּדוֹלִים מִכֶּם, לְמַדְנוּ שֶׁרוּחוֹ גְּבוֹהָה, וְלֹא רָצָה לְגַלּוֹת שֶׁהוּא בִּרְשׁוּתוֹ שֶׁל מָקוֹם, אֶלָּא בִּלְשׁוֹן גַּסּוּת, לְפִיכָךְ **ויסף עוד בלק**:

פסוק יז

כי כבד אכבדך מאד. יוֹתֵר מִמַּה שֶׁהָיִיתָ נוֹטֵל לְשֶׁעָבַר אֲנִי נוֹתֵן לְךָ (שם):

פסוק יח

מלא ביתו כסף וזהב. לְמַדְנוּ שֶׁנַּפְשׁוֹ רְחָבָה וּמְחַמֶּדֶת מָמוֹן אֲחֵרִים, אָמַר רָאוּי לוֹ לִתֵּן לִי כָּל כֶּסֶף וְזָהָב שֶׁלּוֹ, שֶׁהֲרֵי צָרִיךְ לִשְׁכֹּר חַיָּלוֹת רַבּוֹת, סָפֵק נוֹצַחַ סָפֵק אֵינוֹ נוֹצֵחַ, וַאֲנִי יוֹדֵעַ נוֹצֵחַ (שם):

לא אוכל לעבר. עַל כָּרְחוֹ גִּלָּה שֶׁהוּא בִּרְשׁוּת אֲחֵרִים, וְנִתְנַבֵּא כָּאן שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לְבַטֵּל הַבְּרָכוֹת שֶׁנִּתְבָּרְכוּ הָאָבוֹת מִפִּי הַשְּׁכִינָה (שם):

פסוק יט

גם אתם. פִּיו הִכְשִׁילוֹ — גַּם אַתֶּם סוֹפְכֶם לִילֵךְ בְּפַחֵי נֶפֶשׁ כָּרִאשׁוֹנִים:
מה יסף. לֹא יְשַׁנֶּה דְּבָרָיו מִבְּרָכָה לִקְלָלָה, הַלְוַאי שֶׁלֹּא יוֹסִיף לְבָרֵךְ; כָּאן נִתְנַבֵּא שֶׁעָתִיד לְהוֹסִיף לָהֶם בְּרָכוֹת עַל יָדוֹ (שם):

פסוק כ

אם לקרא לך. אִם הַקְּרִיאָה שֶׁלְּךָ וְסָבוּר אַתָּה לִטֹּל עָלֶיהָ שָׂכָר, **קום לך אתם**:
ואך. עַל כָּרְחֲךָ **את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה**; וְאַף עַל פִּי כֵן וַיֵּלֶךְ בִּלְעָם, אָמַר שֶׁמָּא אֶפַּתֶּנּוּ וְיִתְרַצֶּה:

פסוק כא

ויחבש את אתנו. מִכָּאן שֶׁהַשִּׂנְאָה מְקַלְקֶלֶת אֶת הַשּׁוּרָה, שֶׁחָבַשׁ הוּא בְּעַצְמוֹ; אָמַר הַקָּבָ"ה רָשָׁע כְּבָר קָדְמְךָ אַבְרָהָם אָבִיהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית כ"ב) "וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבשׁ אֶת חֲמֹרוֹ" (תנחומא):
עם שרי מואב. לִבּוֹ כְּלִבָּם שָׁוֶה:

פסוק כב

כי הולך הוא. רָאָה שֶׁהַדָּבָר רַע בְּעֵינֵי הַמָּקוֹם וְנִתְאַוָּה לֵילֵךְ:
לשטן לו. מַלְאָךְ שֶׁל רַחֲמִים הָיָה, וְהָיָה רוֹצֶה לְמָנְעוֹ מִלַּחֲטֹא, שֶׁלֹּא יֶחֱטָא וְיֹאבַד (שם):
ושני נעריו עמו. מִכָּאן לְאָדָם חָשׁוּב הַיּוֹצֵא לַדֶּרֶךְ יוֹלִיךְ עִמּוֹ שְׁנֵי אֲנָשִׁים לְשַׁמְּשׁוֹ, וְחוֹזְרִים וּמְשַׁמְּשִׁים זֶה אֶת זֶה (שם):

פסוק כג

ותרא האתון. וְהוּא לֹא רָאָה שֶׁנִּתַּן הַקָּבָ"ה רְשׁוּת לַבְּהֵמָה לִרְאוֹת יוֹתֵר מִן הָאָדָם, שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ דֵּעַת, תִּטָּרֵף דַּעְתּוֹ כְּשֶׁיִּרְאֶה מַזִּיקִין:
וחרבו שלופה בידו. אָמַר, רָשָׁע זֶה הִנִּיחַ כְּלֵי אֻמָּנוּתוֹ, שֶׁכְּלֵי זַיִן שֶׁל אֻמּוֹת הָעוֹלָם בַּחֶרֶב, וְהוּא בָא עֲלֵיהֶם בְּפִיו שֶׁהוּא אֻמָּנוּת שֶׁלָּהֶם, אַף אֲנִי אֶתְפֹּשׂ אֶת שֶׁלּוֹ וְאֵבֹא עָלָיו בְּאֻמָּנוּתוֹ, וְכֵן סוֹפוֹ — "וְאֵת בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר הָרְגוּ בֶחָרֶב" (במדבר ל"א):

פסוק כד

במשעול. כְּתַרְגּוּמוֹ "בִּשְׁבִיל", וְכֵן "אִם יִשְׁפֹּק עֶפֶר שִׁמְרוֹן לְשָׁעֲלִים" (מלכים א כ') — עָפָר הַנִּדְבָּק בְּכַפּוֹת הָרַגְלַיִם בְּהִלּוֹכָן, וְכֵן "מִי מָדַד בְּשָׁעָלוֹ מַיִם" (ישעיהו מ') — בְּרַגְלָיו וּבְהִלּוּכוֹ:

גדר מזה וגדר מזה. סְתָם גָּדֵר שֶׁל אֲבָנִים הוּא:

פסוק כה

ותלחץ. הִיא עַצְמָהּ:

וַתִּלְחַץ: אֶת אֲחֵרִים — **את רגל בלעם**:

פסוק כו

ויוסף מלאך ה' עבור. לַעֲבֹר עוֹד לְפָנָיו — לַהֲלֹךְ לִהְיוֹת לְפָנָיו בְּמָקוֹם אַחֵר, כְּמוֹ "וְהוּא עֹבֵר לִפְנֵיהֶם" (בראשית ל"ג); וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה יֵשׁ בְּתַנְחוּמָא: מָה רָאָה לַעֲמֹד בִּשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת? סִימָנֵי אָבוֹת הֶרְאָהוּ:

פסוק כח

זה שלש רגלים. רַמַּז לוֹ: אַתָּה מְבַקֵּשׁ לַעֲקֹר אֻמָּה הַחוֹגֶגֶת שָׁלֹשׁ רְגָלִים בַּשָּׁנָה? (תנחומא):

פסוק כט

התעללת. כְּתַרְגּוּמוֹ, לְשׁוֹן גְּנַאי וּבְזָיוֹן:

לו יש חרב בידי. גְּנוּת גְּדוֹלָה הָיְתָה לוֹ דָּבָר זֶה בְּעֵינֵי הַשָּׂרִים — זֶה הוֹלֵךְ לַהֲרֹג אֻמָּה שְׁלֵמָה בְּפִיו וּלְאָתוֹן זוֹ צְרִיךְ כְּלֵי זַיִן:

פסוק ל

ההסכן הסכנתי. כְּתַרְגּוּמוֹ, וְכֵן "הֲלְאֵל יִסְכָּן גָּבֶר" (איוב כ"ב); וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ מִקְרָא זֶה בַּתַּלְמוּד, אָמְרוּ לֵיהּ מַאי טַעְמָא לָא רְכַבְתְּ אַסּוּסְיָא? אֲמַר לְהוּ בִּרְטִיבָא שְׁדַאי לֵיהּ כו', כִּדְאִיתָא בְּמַסֶּכֶת עֲ"ז (דף ד'):

פסוק לב

כי ירט הדרך לנגדי. רַבּוֹתֵינוּ חַכְמֵי הַמִּשְׁנָה דָּרְשׁוּהוּ נוֹטָרִיקוֹן — יָרְאָה, רָאֲתָה, נָטְתָה בִּשְׁבִיל שֶׁהַדֶּרֶךְ לְנֶגְדִּי (שבת קכ"ה), כְּלוֹמַר לְקִנְאָתִי וּלְהַקְנִיטֵנִי; וּלְפִי מַשְׁמָעוֹ כִּי חָרַד הַדֶּרֶךְ לְנֶגְדִּי, לְשׁוֹן רֶטֶט — כִּי רָאִיתִי בַּעַל הַדֶּרֶךְ שֶׁחָרַד וּמֹהֵר הַדֶּרֶךְ שֶׁהוּא לְכַעְסִי וּלְהַמְרוֹתִי, וּמִקְרָא קָצָר הוּא, כְּמוֹ "וַתִּכַל דָּוִד" (שמואל ב י"ג); לִישָׁנָא אַחֲרִינָא יָרַט לְשׁוֹן רָצוֹן, וְכֵן "עַל יְדֵי רְשָׁעִים יְרִטֵנִי" (איוב ט"ז) — מְפַיֵּס וּמְנַחֵם אוֹתִי עַל יְדֵי רְשָׁעִים שֶׁאֵינָן אֶלָּא מַקְנִיטִים:

פסוק לג

אולי נטתה. כְּמוֹ לוּלֵי, פְּעָמִים שֶׁאוּלַי מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן לוּלֵי:

גם אתכה הרגתי. הֲרֵי זֶה מִקְרָא מְסֹרָס וְהוּא כְּמוֹ גַּם הָרַגְתִּי אוֹתָךְ, כְּלוֹמַר, לֹא הָעַכָּבָה בְּלִבַּד קָרָאתָךְ עַל יָדִי, כִּי גַּם הֲהֲרִיגָה:

ואותה החייתי. וְעַתָּה מִפְּנֵי שֶׁדִּבְּרָה וְהוֹכִיחַתְךָ, וְלֹא יָכֹלְתָּ לַעֲמֹד בְּתוֹכַחְתָּהּ — כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב **ויאמר לא** — הֲרַגְתִּיהָ, שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ, זוֹ הִיא שֶׁסִּלְּקָה בִלְעָם בְּתוֹכַחְתָּהּ וְלֹא יָכוֹל לְהָשִׁיב, שֶׁחָס הַמָּקוֹם עַל כְּבוֹד הַבְּרִיּוֹת, וְכֵן (ויקרא כ') "וְהָרַגְתָּ אֶת הָאִשָּׁה וְאֶת הַבְּהֵמָה", וְכֵן (שם) "אֶת הַבְּהֵמָה תַּהֲרֹגוּ" (תנחומא):

פסוק לד

כי לא ידעתי. גַּם זֶה גְּנוּתוֹ, וְעַל כָּרְחוֹ הוֹדָה, שֶׁהוּא הָיָה מִשְׁתַּבֵּחַ שֶׁיּוֹדֵעַ דַּעַת עֶלְיוֹן, וּפִיו הֵעִיד לֹא יָדַעְתִּי (שם):

אם רע בעיניך אשובה לי. לְהַתְרִיס נֶגֶד הַמָּקוֹם הִיא תְּשׁוּבָה זוֹ, אָמַר לוֹ הוּא בְעַצְמוֹ צַוֵּנִי לְלֶכֶת וְאַתָּה מַלְאָךְ מְבַטֵּל אֶת דְּבָרָיו, לָמוּד הוּא בְּכָךְ שֶׁאוֹמֵר דָּבָר וּמַלְאָךְ מַחֲזִירוֹ, אָמַר לְאַבְרָהָם "קַח נָא אֶת בִּנְךָ" וְגוֹ' (בראשית כ"ב), וְעַל יְדֵי מַלְאָךְ בִּטֵּל אֶת דְּבָרוֹ, אַף אֲנִי אִם רַע בְּעֵינֶיךָ צָרִיךְ אֲנִי לָשׁוּב:

פסוק לה

לך עם האנשים. בַּדֶּרֶךְ שֶׁאָדָם רוֹצֶה לֵילֵךְ בָּהּ, מוֹלִיכִין אוֹתוֹ:

לך עם האנשים. כִּי חֶלְקְךָ עִמָּהֶם וְסוֹפְךָ לֵאבַד מִן הָעוֹלָם (מכות י'):

ואפס. עַל כָּרְחֲךָ **את הדבר אשר אדבר וגו'**:

עם שרי בלק. שָׁמַח לְקַלְלֵם כְּמוֹתָם:

פסוק לו

וישמע בלק. שָׁלַח שְׁלוּחִים לְבַשְּׂרוֹ:

אל עיר מואב. אֶל מֶטְרוֹפּוֹלִין שֶׁלּוֹ — עִיר הַחֲשׁוּבָה שֶׁלּוֹ, לוֹמַר רְאֵה מָה אֵלּוּ מְבַקְּשִׁים לַעֲקֹר (תנחומא):

פסוק לז

האמנם לא אוכל כבדך. נִתְנַבֵּא שֶׁסּוֹפוֹ לָצֵאת מֵעִמּוֹ בְקָלוֹן (שם):

פסוק לט

קרית חצות. עִיר מְלֵאָה שְׁוָקִים, אֲנָשִׁים וְטַף בְּחוּצוֹתֶיהָ, לוֹמַר רְאֵה וְרַחֵם שֶׁלֹּא יֵעָקְרוּ אֵלּוּ:

פסוק מ

בקר וצאן. דָּבָר מוּעָט:

פסוק מא

במות בעל. כְּתַרְגּוּמוֹ, "לְרֹמַת דַּחֲלְתֵּהּ", שֵׁם עָ"זְ:

פרק כג

פסוק ג

אולי יקרה ה' לקראתי. אֵינוֹ רָגִיל לְדַבֵּר עִמִּי בַּיּוֹם:

וילך שפי. כְּתַרְגּוּמוֹ יְחִידִי, לְשׁוֹן שׂפִי וְשֶׁקֶט, שֶׁאֵין עִמּוֹ אֶלָּא שְׁתִיקָה:

פסוק ד

ויקר. לְשׁוֹן עֲרַאי, לְשׁוֹן גְּנַאי, לְשׁוֹן טֻמְאַת קֶרִי, כְּלוֹמַר בְּקִשֵּׁי וּבְזָיוֹן, וְלֹא הָיָה נִגְלֶה אֵלָיו בַּיּוֹם אֶלָּא בְּשִׁבִיל לְהַרְאוֹת חִבָּתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל (בראשית רבה נ"ב):

את שבעת המזבחת. שִׁבְעָה מִזְבְּחוֹת עָרַכְתִּי אֵין כְּתִיב כָּאן, אֶלָּא אֶת שִׁבְעַת הַמִּזְבְּחוֹת, אָמַר לְפָנָיו אֲבוֹתֵיהֶם שֶׁל אֵלּוּ בָּנוּ לְפָנֶיךָ שִׁבְעָה מִזְבְּחוֹת וַאֲנִי עָרַכְתִּי כְּנֶגֶד כֻּלָּן, אַבְרָהָם בָּנָה אַרְבָּעָה — "וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' הַנִּרְאֶה אֵלָיו" (בראשית י"ב), "וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה" וְגוֹ' (שם), "וַיֶּאֱהַל אַבְרָהָם" וְגוֹ' (שם י"ג), וְאֶחָד בְּהַר הַמּוֹרִיָּה; וְיִצְחָק בָּנָה אֶחָד — "וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ" וְגוֹ' (שם כ"ו), וְיַעֲקֹב בָּנָה שְׁתַּיִם, אֶחָד בִּשְׁכֶם וְאֶחָד בְּבֵית אֵל:

ואעל פר ואיל במזבח. וְאַבְרָהָם לֹא הֶעֱלָה אֶלָּא אַיִל אֶחָד (תנחומא צו):

פסוק ז

ארה לי יעקב ולכה זעמה ישראל. בִּשְׁנֵי שְׁמוֹתֵיהֶם אָמַר לוֹ לְקַלְקְלָם שֶׁמָּא אֶחָד מֵהֶם אֵינוֹ מֻבְהָק:

פסוק ח

מה אקב לא קבה אל. כְּשֶׁהָיוּ רְאוּיִים לְהִתְקַלֵּל לֹא נִתְקַלְּלוּ — כְּשֶׁהִזְכִּיר אֲבִיהֶם אֶת עֲוֹנָם "כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ", לֹא קִלֵּל אֶלָּא אַפָּם, שֶׁנֶּאֱמַר "אָרוּר אַפָּם" (בראשית מ"ט); כְּשֶׁנִּכְנַס אֲבִיהֶם בְּמִרְמָה אֵצֶל אָבִיו הָיָה רָאוּי לְהִתְקַלֵּל, מַה נֶּאֱמַר שָׁם? "גַּם בָּרוּךְ יִהְיֶה" (שם כ"ז), בַּמְבָרְכִים נֶאֱמַר "אֱלֶה יַעַמְדוּ לְבָרֵךְ אֶת הָעָם", בַּמְקַלְלִים לֹא נֶאֱמַר וְאֵלֶּה יַעַמְדוּ לְקַלֵּל אֶת הָעָם אֶלָּא "וְאֵלֶּה יַעַמְדוּ עַל הַקְּלָלָה" (דברים כ"ז) — לֹא רָצָה לְהַזְכִּיר עֲלֵיהֶם שֵׁם קְלָלָה (תנחומא):

לא זעם ה'. אֲנִי אֵין כֹּחִי אֶלָּא שֶׁאֲנִי יוֹדֵעַ לְכַוֵּן הַשָּׁעָה שֶׁהַקָּבָ"ה כּוֹעֵס בָּהּ, וְהוּא לֹא כָּעַס כָּל הַיָּמִים הַלָּלוּ שֶׁבָּאתִי אֵלֶיךָ, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ו') "עַמִּי זְכָר נָא מַה יָּעַץ" וְגוֹ' "וּמֶה עָנָה אֹתוֹ בִּלְעָם" וְגוֹ' "לְמַעַן דַּעַת צִדְקוֹת ה'" (סנהדרין ק"ה):

פסוק ט

כי מראש צרים אראנו. אֲנִי מִסְתַּכֵּל בְּרֵאשִׁיתָם וּבְתְחִלַּת שָׁרְשֵׁיהֶם וַאֲנִי רוֹאֶה אוֹתָם מְיֻסָּדִים וַחֲזָקִים כְּצוּרִים וּגְבָעוֹת הַלָּלוּ עַל יְדֵי אָבוֹת וְאִמָּהוֹת (תנחומא):

הן עם לבדד ישכן. הוּא אֲשֶׁר זְכוּ לוֹ אֲבוֹתָיו — לִשְׁכֹּן בָּדָד, כְּתַרְגּוּמוֹ:

ובגוים לא יתחשב. כְּתַרְגּוּמוֹ, לֹא יִהְיוּ נַעֲשִׂין כָּלָה עִם שְׁאָר הָאֻמּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (ירמיהו ל') "כִּי אֶעֱשֶׂה כָלָה בְּכָל הַגּוֹיִם" וְגוֹ', אֵינָן נִמְנִין עִם הַשְּׁאָר. דָּ"אַ — כְּשֶׁהֵן שְׂמֵחִין אֵין אֻמָּה שְׂמֵחָה עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר "ה' בָּדָד יַנְחֶנּוּ" (דברים ל"ב), וּכְשֶׁהָאֻמּוֹת בְּטוֹבָה הֵן אוֹכְלִין עִם כָּל אֶחָד וְאֶחָד וְאֵין עוֹלֶה לָהֶם מִן הַחֶשְׁבּוֹן, וְזֶהוּ **ובגוים לא יתחשב** (תנחומא):

פסוק י

מי מנה עפר יעקב וגו'. כְּתַרְגּוּמוֹ "דַּעְדְּקַיָּא דְּבֵית יַעֲקֹב", מֵאַרְבַּע מַשְׁרְיָתָא — מַאַרְבָּעָה דְּגָלִים; דָּ"אַ, עָפָר יַעֲקֹב, אֵין חֶשְׁבּוֹן בַּמִּצְוֹת שֶׁהֵם מְקַיְּמִין בָּעָפָר, "לֹא תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר וּבַחֲמֹר" (דברים כ"ב), "לֹא תִזְרַע כִּלְאָיִם" (ויקרא י"ט), אֵפֶר פָּרָה וַעֲפַר סוֹטָה וְכַיּוֹצֵא בָהֶם (תנחומא):

ומספר את רבע ישראל. רְבִיעוֹתֵיהֶן, זֶרַע הַיּוֹצֵא מִן הַתַּשְׁמִישׁ שֶׁלָּהֶם (עי' נדה ל"א):

תמת נפשי מות ישרים. שֶׁבָּהֶם:

פסוק יג

וקבנו לי. לְשׁוֹן צִוּוּי, קַלְּלֵהוּ לִי:

פסוק יד

שדה צפים. מָקוֹם גְּבוֹהַּ הָיָה שֶׁשָּׁם הַצּוֹפֶה עוֹמֵד לִשְׁמֹר אִם יָבֹא חַיִל עַל הָעִיר:

ראש הפסגה. בִּלְעָם לֹא הָיָה קוֹסֵם כְּבָלָק, רָאָה בָלָק שֶׁעֲתִידָה פְּרִצָה לְהִפָּרֵץ בְּיִשְׂרָאֵל מִשָּׁם, שֶׁשָּׁם מֵת מֹשֶׁה, כְּסָבוּר שֶׁשָּׁם תָּחוּל עֲלֵיהֶם הַקְּלָלָה וְזוֹ הִיא הַפִּרְצָה שֶׁאֲנִי רוֹאֶה (תנחומא):

פסוק טו

אקרה כה. מֵאֵת הַקָּבָ"ה, **אקרה** — לְשׁוֹן אִתְפַּעֲל:

פסוק טז

וישם דבר בפיו. וּמַה הִיא הַשִּׂימָה הַזֹּאת? וּמָה חָסֵר הַמִּקְרָא בְּאָמְרוֹ "שׁוּב אֶל בָּלָק וְכֹה תְדַבֵּר"? אֶלָּא כְּשֶׁהָיָה שׁוֹמֵעַ שֶׁאֵינוֹ נִרְשֶׂה לְקַלֵּל אָמַר מָה אֲנִי חוֹזֵר אֵצֶל בָּלָק לְצַעֲרוֹ? וְנָתַן לוֹ הַקָּבָ"ה רֶסֶן וְחַכָּה בְּפִיו, כְּאָדָם הַפּוֹקֵס בְּהֵמָה בְּחַכָּה לְהוֹלִיכָהּ אֶל אֲשֶׁר יִרְצֶה, אָמַר לוֹ עַל כָּרְחֲךָ תָּשׁוּב אֶל בָּלָק (שם):

פסוק יז

ושרי מואב אתו. וּלְמַעְלָה הוּא אוֹמֵר "וְכָל שָׂרֵי מוֹאָב", כֵּיוָן שֶׁרָאוּ שֶׁאֵין בּוֹ תִּקְוָה הָלְכוּ לָהֶם מִקְצָתָם וְלֹא נִשְׁאֲרוּ אֶלָּא מִקְצָתָם:

מה דבר ה'. לְשׁוֹן צְחוֹק הוּא זֶה, כְּלוֹמַר אֵינְךָ בְּרִשׁוּתְךָ (שם):

פסוק יח

קום בלק. כֵּיוָן שֶׁרָאָהוּ מְצַחֵק בּוֹ, נִתְכַּוֵּן לְצַעֲרוֹ — "עֲמֹד עַל רַגְלֶיךָ, אֵינְךָ רַשַּׁאי לֵישֵׁב, וַאֲנִי שְׁלוּחַ אֵלֶיךָ בִּשְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל מָקוֹם" (שם):

בנו צפר. לְשׁוֹן מִקְרָא הוּא זֶה, כְּמוֹ "חַיְתוֹ יַעַר" (תהלים נ') "וְחַיְתוֹ אֶרֶץ" (בראשית א'), "לְמַעְיְנוֹ מָיִם" (תהילים קי"ד):

פסוק יט

לא איש וגו'. כְּבָר נִשְׁבַּע לָהֶם לַהֲבִיאָם וּלְהוֹרִישָׁם אֶרֶץ שִׁבְעָה אֻמּוֹת וְאַתָּה סָבוּר לַהֲמִיתָם בַּמִּדְבָּר?:

ההוא אמר וגו'. בִּלְשׁוֹן תִּמַּהּ, וְתַרְגּוּמוֹ וְתָיְבִין וּמִתְמַלְכִין — חוֹזְרִים וְנִמְלָכִין לַחֲזֹר בָּהֶם:

פסוק כ

הנה ברך לקחתי. אַתָּה שׁוֹאֲלֵנִי "מַה דִּבֶּר ה'?", קִבַּלְתִּי מִמֶּנּוּ לְבָרֵךְ אוֹתָם:

וברך ולא אשיבנה. הוּא בֵּרֵךְ אוֹתָם וַאֲנִי לֹא אָשִׁיב אֶת בִּרְכָתוֹ:

וברך. כְּמוֹ וּבֵרֵךְ, וְכֵן הִיא גְּזֵרַת רַי"ש, כְּמוֹ (תהלים ע"ד) "אוֹיֵב חֵרֵף" כְּמוֹ חֵרֵף, וְכֵן (שם מ') "וּבְצַע בֵּרֵךְ" — הַמְהַלֵּל וּמְבָרֵךְ אֶת הַגּוֹזֵל וְאוֹמֵר אַל תִּירָא כִּי לֹא תַעֲנֵשׁ, שָׁלוֹם יִהְיֶה לְךָ, מַרְגִּיז הוּא לְהַקָּבָ"ה; וְאֵין לוֹמַר **ברך** שֵׁם דָּבָר, שֶׁאִם כֵּן הָיָה נָקוּד בְּפַתָּ"ח קָטָן וְטַעְמוֹ לְמַעְלָה, אֲבָל לְפִי שֶׁהוּא לְשׁוֹן פִּעֵל, הוּא נָקוּד קָמָץ קָטָן וְטַעְמוֹ לְמַטָּה:

פסוק כא

לא הביט און ביעקב וגו'. כְּתַרְגּוּמוֹ; דָּבָר אַחֵר אַחֲרֵי פְּשׁוּטוֹ הוּא נִדְרָשׁ מִדְרָשׁ נָאֶה — **לא הביט**. הַקָּבָ"ה **און** שֶׁבְּיַעֲקֹב — כְּשֶׁהֵן עוֹבְרִין עַל דְּבָרָיו אֵינוֹ מְדַקְדֵּק אַחֲרֵיהֶם לְהִתְבּוֹנֵן בְּאוֹנְיוֹת שֶׁלָּהֶם וַעֲמָלָן שֶׁהֵן עוֹבְרִין עַל דָּתוֹ:

עמל. לְשׁוֹן עֲבֵרָה, כְּמוֹ "וְהָרָה עָמָל" (תהלים ז'), "כִּי אַתָּה עָמָל וָכַעַס תַּבִּיט" (שם י'), לְפִי שֶׁהָעֲבֵרָה הִיא עָמָל לִפְנֵי הַמָּקוֹם:

ה' אלהיו עמו. אֲפִלּוּ מַכְעִיסִין וּמַמְרִים לְפָנָיו, אֵינוֹ זָז מִתּוֹכָן:

ותרועת מלך בו. לְשׁוֹן חִבָּה וְרֵעוּת, כְּמוֹ (שמואל ב ט"ו) "רַעֲךָ דָּוִד" — אוֹהֵב דָּוִד, (שופטים ט"ו) "וַיִּתְּנָהּ לְמֵרֵעֶהוּ", וְכֵן תִּרְגֵּם אֲנְקְלוֹס "וּשְׁכִינַת מַלְכְּהוֹן בֵּינֵהוֹן":

פסוק כב

אל מוציאם ממצרים. אַתָּה אָמַרְתָּ "הֲנֵה עַם יָצָא מִמִּצְרַיִם", לֹא יָצָא מֵעַצְמוֹ, אֶלָּא הָאֱלֹהִים הוֹצִיאָם:

כתועפת ראם לו. כְּתֹקֶף רוּם וְגֹבַהּ שֶׁלּוֹ, וְכֵן "וְכֶסֶף תּוֹעָפוֹת" (איוב כ"ב) לְשׁוֹן מָעוֹז הֲמָה, וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁהוּא לְשׁוֹן "וְעוֹף יְעוֹפֵף" (בראשית א') — הַמְעוֹפֵף בְּרוּם וְגֹבַהּ, תֹּקֶף רַב הוּא

וָה, וְתוֹעֲפֹת רְאֵם — עֲפִיפַת גַּבָּהּ; דְּ"אַ, תּוֹעֲפוֹת רְאֵם — תֹּקֶף רְאֵמִים, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ אֵלּוּ הַשֵּׁדִים (עי' גיטין ס"ח):

פסוק כג

כי לא נחש ביעקב. כִּי רְאוּיִים הֵם לְבָרְכָה, שֶׁאֵין בָּהֶם מְנַחֲשִׁים וְקוֹסְמִים:

כעת יאמר ליעקב וגו'. עוֹד עָתִיד לִהְיוֹת עֵת כָּעֵת הַזֹּאת אֲשֶׁר תִּנָּלֶה חִבָּתָן לְעֵין כֹּל, שֶׁהֵן יוֹשְׁבִין לְפָנָיו וּלְמֻדִים תּוֹרָה מִפִּיו וּמְחִצָּתָן לִפְנִים מִמַּלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת וְהֵם יִשְׁאֲלוּ לָהֶם **מה פעל אל**? וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיהו ל') "וְהָיוּ עֵינֶיךָ רֹאוֹת אֶת מוֹרֶיךָ". דְּ"אַ — **יאמר ליעקב** אֵינוֹ לְשׁוֹן עָתִיד אֶלָּא לְשׁוֹן הֹוֶה, אֵינָן צְרִיכִין לִמְנַחֵשׁ וְקוֹסֵם, כִּי בְכָל עֵת שֶׁצָּרִיךְ לְהֶאֱמֹר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה פָּעַל הַקָּבָ"ה וּמַה גְּזֵרוֹתָיו בַּמָּרוֹם, אֵינָן מְנַחֲשִׁים וְקוֹסְמִים אֶלָּא נֶאֱמַר לָהֶם עַל פִּי נְבִיאֵיהֶם מַה הִיא גְּזֵרַת הַמָּקוֹם, אוֹ אוּרִים וְתֻמִּים מַגִּידִים לָהֶם (תנחומא); וְאֵנְקְלוֹס לֹא תִרְגֵּם כֵּן:

פסוק כד

הן עם כלביא יקום וגו'. כְּשֶׁהֵן עוֹמְדִין מִשְׁנָתָם שַׁחֲרִית, הֵן מִתְגַּבְּרִין כְּלָבִיא וְכַאֲרִי לַחֲטֹף אֶת הַמִּצְוֹת — לִקְבֹּשׁ טַלִּית, לִקְרֹא אֶת שְׁמַע וּלְהָנִיחַ תְּפִלִּין:

לא ישכב. בַּלַּיְלָה עַל מִטָּתוֹ עַד שֶׁהוּא אוֹכֵל וּמְחַבֵּל כָּל מַזִּיק הַבָּא לְטָרְפוֹ, כֵּיצַד? קוֹרֵא אֶת שְׁמַע עַל מִטָּתוֹ וּמַפְקִיד רוּחוֹ בְּיַד הַמָּקוֹם, בָּא מַחֲנָה וְגַיִס לְהַזִּיקָם, הַקָּבָ"ה שׁוֹמְרָם וְנִלְחָם מִלְחֲמוֹתָם וּמַפִּילָם חֲלָלִים (שם); דְּ"אַ — **הן עם כלביא יקום וגו'**, כְּתַרְגּוּמוֹ:

ודם חללים ישתה. נִתְנַבֵּא שֶׁאֵין מִשָּׁה מֵת עַד שֶׁיַּפִּיל מַלְכֵי מִדְיָן חֲלָלִים וְיֵהָרֵג הוּא עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע י"ג) "וְאֶת בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר הַקּוֹסֵם הָרְגוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בַּחֲרֶב אֶל חַלְלֵיהֶם" (עי' תנחומא):

פסוק כה

גם קב לא תקבנו. גַּם רִאשׁוֹן מוֹסִיף עַל גַּם הַשֵּׁנִי וְגַם הַשֵּׁנִי עַל גַּם רִאשׁוֹן, וְכֵן "גַּם לִי גַּם לָךְ לֹא יִהְיֶה" (מלכים א ג'), וְכֵן "גַּם בָּחוּר גַּם בְּתוּלָה" (דברים ל"ב):

פסוק כז

וקבתו לי. אֵין זֶה לְשׁוֹן צִוּוּי כְּמוֹ וְקִבְּנוֹ, אֶלָּא לְשׁוֹן עָתִיד — אוּלַי יִישַׁר בְּעֵינָיו וְתִקְּבֶנּוּ לִי מִשָּׁם, מלדי"רש בְּלַעַז:

פסוק כח

ראש הפעור. קוֹסֵם גָּדוֹל הָיָה בָּלָק וְרָאָה שֶׁהֵן עֲתִידִין לִלְקוֹת עַל יְדֵי פְּעוֹר, וְלֹא הָיָה יוֹדֵעַ בַּמֶּה, אָמַר שֶׁמָּא הַקְּלָלָה תָּחוּל עֲלֵיהֶם מִשָּׁם וְכֵן כָּל הַחוֹזִים בַּכּוֹכָבִים רוֹאִים וְאֵינָם יוֹדְעִים מָה רוֹאִים (סוטה י"ב):

פרק כד

פסוק א

וירא בלעם כי טוב וגו'. אָמַר אֵינִי צָרִיךְ לְבַדֹּק עוֹד בְּהַקְּבָּ"ה, כִּי לֹא יַחְפֹּץ לְקַלְלָם:

לא הלך כפעם בפעם. כַּאֲשֶׁר עָשָׂה שְׁתֵּי פְּעָמִים:

לקראת נחשים. לְנַחֵשׁ אוּלַי יִקָּרֶה ה' לִקְרָתוֹ כִּרְצוֹנוֹ, אָמַר רוֹצֶה וְלֹא רוֹצֶה לְקַלְלָם, אַזְכִּיר עֲוֹנוֹתֵיהֶם, וְהַקְּלָלָה עַל הַזְּכָרַת עֲוֹנוֹתֵיהֶם תְּחוּל:

וישת אל המדבר פניו. כְּתַרְגּוּמוֹ:

פסוק ב

וישא בלעם את עיניו. בִּקֵּשׁ לְהַכְנִיס בָּהֶם עַיִן רָעָה, וַהֲרֵי יֵשׁ לְךָ שָׁלֹשׁ מִדּוֹתָיו — עַיִן רָעָה וְרוּחַ גְּבוֹהָה וְנֶפֶשׁ רְחָבָה הָאֲמוּרִים לְמַעְלָה:

שכן לשבטיו. רָאָה כָּל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט שׁוֹכֵן לְעַצְמוֹ וְאֵינָן מְעֹרָבִין, רָאָה שֶׁאֵין פִּתְחֵיהֶם מְכֻוָּנִין זֶה כְּנֶגֶד זֶה, שֶׁלֹּא יְצִיץ לְתוֹךְ אֹהֶל חֲבֵרוֹ:

ותהי עליו רוח אלהים. עָלְתָה בְלִבּוֹ שֶׁלֹּא יְקַלְלֵם:

פסוק ג

בנו בער. כְּמוֹ "לְמַעְיְנוֹ מָיִם" (תהלים קי"ד); וּמ"אַ שְׁנֵיהֶם הָיוּ גְּדוֹלִים מֵאֲבוֹתֵיהֶם, בָּלָק בְּנוֹ צִפּוֹר — אָבִיו בְּנוֹ הוּא בְּמַלְכוּת, וּבִלְעָם גָּדוֹל מֵאָבִיו בִּנְבִיאוּת — מָנָה בֶן פְּרָס הָיָה (סנהדרין ק"ה; תנחומא):

שתם העין. עֵינוֹ נְקוּרָה וּמוּצֵאת לַחוּץ וְחֹר שֶׁלָּהּ נִרְאֶה פָּתוּחַ, וּלְשׁוֹן מִשְׁנָה הוּא, כְּדֵי שֶׁיִּשְׁתּוֹם וְיִסְתֹּם וְיִגֹּב (עבודה זרה ס"ט); וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ, לְפִי שֶׁאָמַר וּמְסֻפָּר אֶת רֹבַע יִשְׂרָאֵל — שֶׁהַקָּבָּ"ה יוֹשֵׁב וּמוֹנֶה רְבִיעוֹתֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, מָתַי תָּבֹא טִפָּה שֶׁנּוֹלַד הַצַּדִּיק מִמֶּנּוּ, אָמַר בְּלִבּוֹ, מִי שֶׁהוּא קָדוֹשׁ וּמְשָׁרְתָיו קְדוֹשִׁים יִסְתַּכֵּל בִּדְבָרִים הַלָּלוּ? וְעַל דָּבָר זֶה נִסְתַּם עֵינוֹ שֶׁל בִּלְעָם (נדה ל"א); וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים **שתם העין** — פְּתוּחַ הָעַיִן, כְּמוֹ שֶׁתִּרְגֵּם אֻנְקְלוֹס, וְעַל שֶׁאָמַר שְׁתֻם הָעַיִן וְלֹא אָמַר שְׁתוּם הָעֵינַיִם, לְמַדְנוּ שֶׁסּוּמָא בְּאַחַת מֵעֵינָיו הָיָה (סנהדרין ק"ה):

פסוק ד

נפל וגלוי עינים. פְּשׁוּטוֹ כְּתַרְגּוּמוֹ — שֶׁאֵין נִרְאֶה עָלָיו אֶלָּא בַּלַּיְלָה כְּשֶׁהוּא שׁוֹכֵב; וּמִדְרָשׁוֹ: כְּשֶׁהָיָה נִגְלֶה עָלָיו לֹא הָיָה בּוֹ כֹּחַ לַעֲמֹד עַל רַגְלָיו וְנוֹפֵל עַל פָּנָיו, לְפִי שֶׁהָיָה עָרֵל, וּמָאוּס לִהְיוֹת נִגְלֶה עָלָיו בְּקוֹמָה זְקוּפָה לְפָנָיו:

פסוק ה

מה טבו אהליך. עַל שֶׁרָאָה פִּתְחֵיהֶם שֶׁאֵינָן מְכֻוָּנִין זֶה מוּל זֶה:

משכנתיך. חֲנִיּוֹתֶיךָ, כְּתַרְגּוּמוֹ; דָּבָר אַחֵר, **מה טבו אהליך** — מַה טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ שֶׁלֹּא שִׁילֹּה וּבֵית עוֹלָמִים בִּישׁוּבָן, שֶׁמַּקְרִיבִין בָּהֶן קָרְבָּנוֹת לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם:

משכנתיך. אַף כְּשֶׁהֵן חֲרֵבִין, לְפִי שֶׁהֵן מַשְׁכּוֹן עֲלֵיכֶם, וְחָרְבָּנָן כַּפָּרָה עַל הַנְּפָשׁוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר "כִּלָּה ה' אֶת חֲמָתוֹ" (איכה ד'), וּבַמֶּה כִלָּה? (שם) "וַיַּצֶּת אֵשׁ בְּצִיּוֹן" (תנחומא משפטים):

פסוק ו

כנחלים נטיו. שֶׁנֶּאֶרְכוּ וְנִמְשְׁכוּ לִנְטוֹת לְמֶרְחוֹק; אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ מִבִּרְכוֹתָיו שֶׁל אוֹתוֹ רָשָׁע אָנוּ לְמֵדִים מָה הָיָה בִלְבּוֹ לְקַלְּלָם כְּשֶׁאָמַר לְהַשִּׁית אֶל הַמִּדְבָּר פָּנָיו, וּכְשֶׁהִפֵּךְ הַמָּקוֹם אֶת פִּיו, בָּרְכָם מֵעַיִן אוֹתָם קְלָלוֹת שֶׁבִּקֵּשׁ לוֹמַר כו', כִּדְאִיתָא בְּחֵלֶק (סנהדרין ק"ה ב):

כאהלים. כְּתַרְגּוּמוֹ, לְשׁוֹן "מֹר וַאֲהָלוֹת" (תהלים מ"ה):

נטע ה'. בְּגַן עֵדֶן; לְשׁוֹן אַחֵר **כאהלים נטע ה'** — כַּשָּׂמִים הַמְּתוּחִין כְּאֹהֶל:

נטע ה'. לְשׁוֹן נְטִיעָה מָצִינוּ בְּאֹהָלִים, שֶׁנֶּאֱמַר "וְיִטַּע אָהֳלֵי אַפַּדְנוֹ" (דניאל י"א):

פסוק ז

מדליו. מִבְּאֵרוֹתָיו, וּפֵרוּשׁוֹ כְּתַרְגּוּמוֹ:

וזרעו במים רבים. לְשׁוֹן הַצָּלָחָה הוּא זֶה — כְּזֶרַע הַזָּרוּעַ עַל פְּנֵי הַמַּיִם:

וירם מאגג מלכו. מֶלֶךְ רִאשׁוֹן שֶׁלָּהֶם יִכְבֹּשׁ אֶת אֲגַג מֶלֶךְ עֲמָלֵק:

ותנשא מלכתו. שֶׁל יַעֲקֹב יוֹתֵר וְיוֹתֵר, שֶׁיָּבֹא אַחֲרָיו דָּוִד וּשְׁלֹמֹה:

פסוק ח

אל מוציאו ממצרים. מִי גּוֹרֵם לָהֶם הַגְּדֻלָּה הַזֹּאת? אֵל הַמּוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם בְּתֹקֶף וְרוֹם שֶׁלּוֹ, יֹאכַל אֶת הַגּוֹיִם שֶׁהֵם צָרָיו:

ועצמתיהם. שֶׁל צָרִים:

יגרם. מְנַחֵם פָּתַר בּוֹ לְשׁוֹן שְׁבִירָה, וְכֵן "לֹא נָרְמוּ לַבֹּקֶר" (צפניה ג'), וְכֵן "וְאֶת חֲרְשֵׁי הָרָמִי" (יחזקאל כ"ג), וַאֲנִי אוֹמֵר לְשׁוֹן עֶצֶם הוּא, שֶׁמְּגָרֵר הַבָּשָׂר בְּשִׁנָּיו מִסָּבִיב, וְהַמֹּחַ שֶׁבְּפְנִים, וּמַעֲמִיד הָעֶצֶם עַל עָרְמִימוּתוֹ:

וחציו ימחץ. אֶנְקְלוֹס תִּרְגֵּם חֻצָיו שֶׁל צָרִים — חֲלָקָה שֶׁלָּהֶם, כְּמוֹ (בראשית מ"ט) "בַּעֲלֵי חִצִּים" — מָרֵי פַּלְגּוּתָא, וְכֵן יִמְחַץ לְשׁוֹן "וּמָחֲצָה וְחֶלְקָה רַקָּתוֹ" (שופטים ה') — שֶׁיֶּחֱצוּ אֶת אַרְצָם. וְיֵשׁ לִפְתֹּר לְשׁוֹן חִצִּים מַמָּשׁ — חִצָּיו שֶׁל הַקָּבָ"ה יִמְחַץ בְּדָמָם שֶׁל צָרִים, יִטְבֹּל וְיִצְטַבַּע בְּדָמָם, כְּמוֹ "לְמַעַן תִּמְחַץ רַגְלְךָ בְּדָם" (תהלים ס"ח), וְאֵינוֹ זֶה מִלְּשׁוֹן מַכָּה, כְּמוֹ "מָחַצְתִּי" (דברים ל"ב), שֶׁהַצָּבוּעַ בְּדָם נִרְאֶה כְּאִלּוּ מָחוּץ וְנָגוּעַ:

פסוק ט

כרע שכב כארי. כְּתַרְגּוּמוֹ — יִתְיַשְּׁבוּ בְאַרְעָם בְּכֹחַ וּגְבוּרָה:

פסוק י
ויספק. הִכָּה זוֹ עַל זוֹ:

פסוק יג
לעבר את פי ה'. כָּאן לֹא נֶאֱמַר "אֱלֹהַי" כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בָּרִאשׁוֹנָה (כ"ב י"ח), לְפִי שֶׁיָּדַע שֶׁנִּבְאַשׁ בְּהַקָּבָ"ה וְנִטְרַד:

פסוק יד
הולך לעמי. מֵעַתָּה הֲרֵינִי כִשְׁאָר עַמִּי, שֶׁנִּסְתַּלֵּק הַקָּבָ"ה מֵעָלָיו:
לכה איעצך. מַה לְּךָ לַעֲשׂוֹת, וּמַה הֵיא הֲעֵצָה? אֱלֹהֵיהֶם שֶׁל אֵלּוּ שׁוֹנֵא זִמָּה הוּא כו', כִּדְאִיתָא בְּחֵלֶק (סנהדרין ק"ו); תֵּדַע שֶׁבִּלְעָם הִשִּׂיא עֵצָה זוֹ לְהַכְשִׁילָם בְּזִמָּה, שֶׁהֲרֵי נֶאֱמַר "הֵן הֵנָּה הָיוּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בִּדְבַר בִּלְעָם" (במדבר ל"א):
אשר יעשה העם הזה לעמך. מִקְרָא קָצָר הוּא זֶה: אֵיעָצְךָ לְהַכְשִׁילָם וְאֹמַר לְךָ מַה שֶּׁהֵן עֲתִידִין לְהָרַע לְמוֹאָב בְּאַחֲרִית הַיָּמִים — "וּמְחַץ פַּאֲתֵי מוֹאָב"; הַתַּרְגּוּם מְפָרֵשׁ קְצָר הָעִבְרִי:

פסוק טז
וידע דעת עליון. לְכַוֵּן הַשָּׁעָה שֶׁכּוֹעֵס בָּהּ (סנהדרין ק"ה):

פסוק יז
אראנו. רוֹאֶה אֲנִי שִׁבְחוֹ שֶׁל יַעֲקֹב וּגְדֻלָּתוֹ, אַךְ לֹא עַתָּה הִיא, אֶלָּא לְאַחַר זְמַן:
דרך כוכב. כְּתַרְגּוּמוֹ, לְשׁוֹן "דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ" (איכה ב'), שֶׁהַכּוֹכָב עוֹבֵר כְּחֵץ, וּבְלַעַז דישט"נט, כְּלוֹמַר יָקוּם מַזָּל:
וקם שבט. מֶלֶךְ רוֹדֶה וּמוֹשֵׁל:
ומחץ פאתי מואב. זֶה דָּוִד שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "הַשְׁכֵּב אוֹתָם אַרְצָה וַיְמַדֵּד שְׁנֵי חֲבָלִים לְהָמִית" וְגוֹ' (שמואל ב ח'):
וקרקר. לְשׁוֹן קוֹרֶה, כְּמוֹ "אֲנִי קָרְתִּי" (מלכים ב י"ט), "מַקֶּבֶת בּוֹר נָקְרָתֶם" (ישעיהו נ"א), "יִקְּרוּהָ עֹרְבֵי נַחַל" (משלי ל'), פורי"ר בְּלַעַ"ז:
כל בני שת. כָּל הָאֻמּוֹת, שֶׁכֻּלָּם יָצְאוּ מִן שֵׁת בְּנוֹ שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן:

פסוק יח
והיה ירשה שעיר. לְאוֹיְבָיו יִשְׂרָאֵל:

פסוק יט
וירד מיעקב. וְעוֹד יִהְיֶה מוֹשֵׁל אַחֵר מִיַּעֲקֹב:
והאביד שריד מעיר. הַחֻשּׁוּבָה שֶׁל אֱדוֹם, הִיא רוֹמִי, וְעַל מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ אוֹמֵר כֵּן, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "וְיֵרְדְּ מִיָּם עַד יָם" (תהלים ע"ב) "וְלֹא יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו" (עוב' י"ח):

פסוק כ

וירא את עמלק. נִסְתַּכֵּל בְּפָרְעָנוּתוֹ שֶׁל עֲמָלֵק:

ראשית גוים עמלק. הוּא קָדַם אֶת כֻּלָּם לְהִלָּחֵם בְּיִשְׂרָאֵל — וְכָךְ תִּרְגֵּם אֲנְקְלוֹס — **ואחריתו** לֶאֱבֵד בְּיָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר "תִּמְחֶה אֶת זֵכֶר עֲמָלֵק" (דברים כ"ה):

פסוק כא

וירא את הקיני. לְפִי שֶׁהָיָה קֵינִי תָּקוּעַ אֵצֶל עֲמָלֵק, כָּעֵנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר "וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל הַקֵּינִי" וְגוֹ' (שמואל א ט"ו), הִזְכִּירוֹ אַחַר עֲמָלֵק; נִסְתַּכֵּל בִּגְדֻלָּתָן שֶׁל בְּנֵי יִתְרוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם (דבהי"א ב') "תִּרְעָתִים שִׁמְעָתִים שׁוּכָתִים" (ספרי במדבר י'; סנהדרין ק"ד):

איתן מושבך. תָּמֵהַּ אֲנִי מֵהֵיכָן זָכִיתָ לְכָךְ הֲלֹא אַתָּה עִמִּי הָיִיתָ בַּעֲצַת "הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ" (שמות א'), וְעַתָּה נִתְיַשַּׁבְתָּ בְּאֵיתָן וּמְעוֹז שֶׁל יִשְׂרָאֵל (סנהדרין ק"ו):

פסוק כב

כי אם יהיה לבער קין וגו'. אַשְׁרֶיךָ שֶׁנִּתְקַעְתָּ לְתֹקֶף זֶה, שֶׁאֵינְךָ נִטְרָד עוֹד מִן הָעוֹלָם, כִּי אַף אִם אַתָּה עָתִיד לִגְלוֹת עִם עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים, וְתִהְיֶה לְבָעֵר מִמָּקוֹם שֶׁנִּתְיַשַּׁבְתָּ שָׁם, מַה בְּכָךְ?

עד מה אשור תשבך. עַד הֵיכָן הוּא מַגְלֶה אוֹתְךָ? שֶׁמָּא לַחְלַח וְחָבוֹר? אֵין זֶה טֵרוּד מִן הָעוֹלָם, אֶלָּא טִלְטוּל מִמָּקוֹם לְמָקוֹם, וְתָשׁוּב עִם שְׁאָר הַגָּלְיוֹת:

פסוק כג

וישא משלו וגו'. כֵּיוָן שֶׁהִזְכִּיר אֶת שִׁבְיַת אַשּׁוּר, אָמַר **אוי מי יחיה משמו אל**, מִי יָכוֹל לְהַחֲיוֹת אֶת עַצְמוֹ מִשּׁוּמוֹ אֶת אֵלֶּה — שֶׁלֹּא יָשִׂים עָלָיו הַגּוֹזֵר אֶת אֵלֶּה, שֶׁיַּעֲמֹד סַנְחֵרִיב וִיבַלְבֵּל אֶת כָּל הָאֻמּוֹת, וְעוֹד יָבֹאוּ:

פסוק כד

צים מיד כתים. וַיַּעַבְרוּ כִּתִּיִּים, שֶׁהֵן רוֹמִיִּים, בְּבִירְנִיּוֹת גְּדוֹלוֹת עַל אַשּׁוּר:

וענו עבר. וְעִנּוּ אוֹתָם שֶׁבְּעֵבֶר הַנָּהָר:

וגם הוא עדי אבד. וְכֵן פֵּרֵשׁ דָּנִיֵּאל "עַד דִּי קְטִילַת חֵיוְתָא וְהוּבַד גִּשְׁמַהּ" (דניאל ז'):

וצים. סְפִינוֹת גְּדוֹלוֹת, כְּדִכְתִיב (ישעיהו ל"ג) "וְצִי אַדִּיר", תַּרְגּוּמוֹ "וּבוּרְנִי רַבְּתָא" (יומא ע"ז):

פרק כה

פסוק א

בשטים. כָּךְ שְׁמָהּ:

לזנות אל בנות מואב. עַל יְדֵי עֵצַת בִּלְעָם, כִּדְאִיתָא בְּחֵלֶק (סנהדרין ק"ו):

פסוק ב

וישתחוו לאלהיהן. כְּשֶׁתִּקֵּף יִצְרוֹ וְאוֹמֵר לָהּ הִשָּׁמְעִי לִי, וְהִיא מוֹצִיאָה לוֹ דְּמוּת פְּעוֹר מֵחֵיקָהּ וְאוֹמֶרֶת לוֹ הִשְׁתַּחֲוֵה לָזֶה:

פסוק ג

פעור. עַל שֵׁם שֶׁפּוֹעֲרִין לְפָנָיו פִּי הַטַּבַּעַת וּמוֹצִיאִין רְעִי, וְזוֹ הִיא עֲבוֹדָתוֹ (סנהדרין ס'):

ויחר אף ה' בישראל. שְׁלַח בָּהֶם מַגֵּפָה:

פסוק ד

קח את כל ראשי העם. לִשְׁפֹּט אֶת הָעוֹבְדִים לְפָעוֹר:

והוקע אותם. אֶת הָעוֹבְדִים:

והוקע. הִיא תְּלָיָה, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ בִּבְנֵי שָׁאוּל "וְהוֹקַעֲנוּם לַה'" (שמואל ב כ"א:ו') וְשָׁם תְּלִיָּה מְפֹרֶשֶׁת (סנהדרין ל"ד); עַ"ז בְּסִקִילָה וְכָל הַנִּסְקָלִין נִתְלִין (סנהדרין מ"ה):

נגד השמש. לְעֵין כֹּל. וּמ"א: הַשֶּׁמֶשׁ מוֹדִיעַ אֶת הַחוֹטְאִים, הֶעָנָן נִקְפָּל מִכְּנֶגְדּוֹ וְהַחַמָּה זוֹרַחַת עָלָיו:

פסוק ה

הרגו איש אנשיו. כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִדַּיָּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה הוֹרֵג שְׁנַיִם, וְדַיָּנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁמוֹנַת רִבּוֹא וּשְׁמוֹנַת אֲלָפִים כִּדְאִיתָא בְּסַנְהֶ' (דף י"ח:):

פסוק ו

והנה איש מבני ישראל בא. נִתְקַבְּצוּ שִׁבְטוֹ שֶׁל שִׁמְעוֹן אֵצֶל זִמְרִי שֶׁהָיָה נָשִׂיא שֶׁלָּהֶם, אָמְרוּ לוֹ, אָנוּ נְדוֹנִין בְּמִיתָה וְאַתָּה יוֹשֵׁב וְכוּ' כִּדְאִיתָא בְּאֵלּוּ הֵן הַנִּשְׂרָפִין (סנהדרין פ"ב):

את המדינית. כָּזְבִּי בַת צוּר:

לעיני משה. אָמְרוּ לוֹ, מֹשֶׁה, זוֹ אֲסוּרָה אוֹ מֻתֶּרֶת? אִם תֹּאמַר אֲסוּרָה, בַּת יִתְרוֹ מִי הִתִּירָהּ לְךָ, וְכוּ', כִּדְאִיתָא הָתָם:

והמה בכים. נִתְעַלְּמָה מִמֶּנּוּ הֲלָכָה, גָּעוּ כֻּלָּם בִּבְכִיָּה; בַּעֲגֶל עָמַד מֹשֶׁה כְּנֶגֶד שִׁשִּׁים רִבּוֹא, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּטְחַן עַד אֲשֶׁר דָּק" וְגוֹ' (שמות ל"ב), וְכָאן רָפוּ יָדָיו? אֶלָּא כְּדֵי שֶׁיָּבֹא פִּינְחָס וְיִטֹּל אֶת הָרְאוּי לוֹ (תנחומא):

פסוק ז

וירא פינחס. רָאָה מַעֲשֶׂה וְנִזְכַּר הֲלָכָה — אָמַר לוֹ לְמֹשֶׁה מְקֻבָּלַנִי מִמְּךָ הַבּוֹעֵל אֲרַמִּית קַנָּאִין פּוֹגְעִין בּוֹ. אָמַר לוֹ "קַרְיָנָא דְּאִגַּרְתָּא אִיהוּ לֵיהֱוֵי פַּרְוָנָקָא", מִיָּד **ויקח רמח בידו וגו'** (סנהדרין פ"ב):

פסוק ח

אל הקבה. אֶל הָאֹהֶל:

אל קבתה. כְּמוֹ "וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה" (דברים י"ח), כִּוַּן בְּתוֹךְ זַכְרוּת שֶׁל זְמָרִי וְנִקְבוּת שֶׁלָּהּ וְרָאוּ כֻּלָּם שֶׁלֹּא לְחִנָּם הָרָגָם, וְהַרְבֵּה נִסִּים נַעֲשׂוּ לוֹ כוּ', כְּדְאִיתָא הָתָם:

פסוק יא

פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. לְפִי שֶׁהָיוּ הַשְּׁבָטִים מְבַזִּים אוֹתוֹ — הַרְאִיתֶם בֶּן פּוּטִי זֶה שֶׁפִּטֵּם אֲבִי אִמּוֹ עֲגָלִים לַעֲ"ז וְהָרַג נְשִׂיא שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל? לְפִיכָךְ בָּא הַכָּתוּב וְיִחֲסוֹ אַחַר אַהֲרֹן (סנהדרין פ"ב):

בקנאו את קנאתי. בְּנָקְמוֹ אֶת נִקְמָתִי — בְּקָצְפּוֹ אֶת הַקֶּצֶף שֶׁהָיָה לִי לְקַצֹּף; כָּל לְשׁוֹן קִנְאָה הוּא הַמִּתְחָרֶה לְנָקֹם נְקָמַת דָּבָר, אנפרט"מנט בְּלַעַ"ז:

פסוק יב

את בריתי שלום. שֶׁתְּהֵא לוֹ לִבְרִית שָׁלוֹם, כְּאָדָם הַמַּחֲזִיק טוֹבָה וְחַנּוֹת לְמִי שֶׁעוֹשֶׂה עִמּוֹ טוֹבָה, אַף כָּאן פֵּרֵשׁ לוֹ הַקָּבָ"ה שְׁלוֹמוֹתָיו:

פסוק יג

והיתה לו. בְּרִיתִי זֹאת:

ברית כהנת עולם. שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁכְּבָר נִתְּנָה כְּהֻנָּה לְזַרְעוֹ שֶׁל אַהֲרֹן, לֹא נִתְּנָה אֶלָּא לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו שֶׁנִּמְשְׁחוּ עִמּוֹ וּלְתוֹלְדוֹתֵיהֶן שֶׁיּוֹלִידוּ אַחַר הַמִּשְׁחָתָן, אֲבָל פִּינְחָס שֶׁנּוֹלַד קֹדֶם לָכֵן וְלֹא נִמְשַׁח לֹא בָא לְכְלַל כְּהֻנָּה עַד כָּאן; וְכֵן שָׁנִינוּ בִּזְבָחִים (דף ק"א) לֹא נִתְכַּהֵן פִּינְחָס עַד שֶׁהֶרְגוּ לְזִמְרִי:

לאלהיו. בִּשְׁבִיל אֱלֹהָיו, כְּמוֹ "הַמְקַנֵּא אַתָּה לִי" (במדבר י"א), "וְקִנֵּאתִי לְצִיּוֹן" (זכריה ח') — בִּשְׁבִיל צִיּוֹן:

פסוק יד

ושם איש ישראל וגו'. בְּמָקוֹם שֶׁיִּחֵס אֶת הַצַּדִּיק לְשֶׁבַח, יִחֵס אֶת הָרָשָׁע לִגְנַאי (תנחומא):

נשיא בית אב לשמעני. לְאֶחָד מֵחֲמִשָּׁה בָּתֵּי אָבוֹת שֶׁהָיוּ לְשֵׁבֶט שִׁמְעוֹן; דְּ"אַ — לְהוֹדִיעַ שִׁבְחוֹ שֶׁל פִּינְחָס, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁזֶּה הָיָה נָשִׂיא, לֹא מָנַע אֶת עַצְמוֹ מִלְּקַנֵּא לְחִלּוּל הַשֵּׁם, לְכָךְ הוֹדִיעֲךָ הַכָּתוּב מִי הוּא הַמַּכֶּה:

פסוק טו

ושם האשה המכה וגו'. לְהוֹדִיעֲךָ שִׁנְאָתָן שֶׁל מִדְיָנִים — שֶׁהִפְקִירוּ בַּת מֶלֶךְ לִזְנוּת כְּדֵי לְהַחֲטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל (שם):

ראש אמות. אֶחָד מֵהֶמֶשֶׁת מַלְכֵי מִדְיָן "אֶת אֱוִי וְאֶת רֶקֶם וְאֶת צוּר" וְגוֹ' (במדבר ל"א:ח'), וְהוּא הָיָה חָשׁוּב מִכֻּלָּם, שֶׁנֶּאֱמַר "רֹאשׁ אֱמוֹת", וּלְפִי שֶׁנָּהַג בְּזִיּוֹן בְּעַצְמוֹ לְהַפְקִיר בִּתּוֹ, מָנָאוּ שְׁלִישִׁי (שם):

בית אב. חֲמִשָּׁה בָּתֵּי אָבוֹת הָיוּ לְמִדְיָן: "עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה" (בראשית כ"ה), וְזֶה הָיָה מֶלֶךְ לְאֶחָד מֵהֶם:

פסוק יז

צרור. כְּמוֹ זְכוֹר, שָׁמוֹר, לְשׁוֹן הוֹוֶה — עֲלֵיכֶם לְאַיֵּב אוֹתָם:

פסוק יח

כי צוררים הם לכם וגו' על דבר פעור. שֶׁהִפְקִירוּ בְּנוֹתֵיהֶם לִזְנוּת, כְּדֵי לְהַטְעוֹתְכֶם אַחַר פְּעוֹר. וְאֶת מוֹאָב לֹא צִוָּה לְהַשְׁמִיד, מִפְּנֵי רוּת שֶׁהָיְתָה עֲתִידָה לָצֵאת מֵהֶם, כִּדְאָמְרִינַן בְּבָבָא קַמָּא (לח ב):

פרק כו

פסוק א

ויהי אחרי המגפה וגו'. מָשָׁל לְרוֹעֶה שֶׁנִּכְנְסוּ זְאֵבִים לְתוֹךְ עֶדְרוֹ וְהָרְגוּ בָּהֶן וְהוּא מוֹנֶה אוֹתָן לֵידַע מִנַּיִן הַנּוֹתָרוֹת; דָּבָר אַחֵר — כְּשֶׁיָּצְאוּ מִמְּצָרִים וְנִמְסְרוּ לְמִשָּׁה נִמְסְרוּ לוֹ בְּמִנְיָן, עַכְשָׁו שֶׁקָּרַב לָמוּת וּלְהַחֲזִיר צֹאנוֹ מַחֲזִירָן בְּמִנְיָן (תנחומא):

פסוק ב

לבית אבתם. עַל שֵׁבֶט הָאָב יִתְיַחֲסוּ וְלֹא אַחַר הָאֵם (בבא בתרא ק"ט):

פסוק ג

וידבר משה ואלעזר הכהן אתם. דִּבְּרוּ עִמָּם עַל זֹאת שֶׁצִּוָּה הַמָּקוֹם לִמְנוֹתָם:

לאמר. אָמְרוּ לָהֶם צְרִיכִים אַתֶּם לִמָּנוֹת **מבן עשרים שנה ומעלה**:

פסוק ד

כאשר צוה וגו'. שֶׁיִּהְיֶה מִנְיָנָם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה, שֶׁנֶּאֱמַר "כָּל הָעֹבֵר עַל הַפְּקֻדִים" וגו' (שמות ל'):

פסוק ה

משפחת החנכי. לְפִי שֶׁהָיוּ הָאֻמּוֹת מְבַזִּין אוֹתָם וְאוֹמְרִים מָה אֵלּוּ מִתְיַחֲסִין עַל שִׁבְטֵיהֶם? סְבוּרִים הֵם שֶׁלֹּא שָׁלְטוּ הַמִּצְרִיִּים בְּאִמּוֹתֵיהֶם? אִם בְּגוּפָם הָיוּ מוֹשְׁלִים, קַל וָחֹמֶר בְּנִשּׁוֹתֵיהֶם, לְפִיכָךְ הִטִּיל הַקָּבָ"ה שְׁמוֹ עֲלֵיהֶם — ה"א מִצַּד זֶה וְיו"ד מִצַּד זֶה — לוֹמַר, מֵעִיד אֲנִי עֲלֵיהֶם שֶׁהֵם בְּנֵי אֲבוֹתֵיהֶם, וְזֶה הוּא שֶׁמְּפֹרָשׁ עַל יְדֵי דָּוִד (תהילים קכ"ב) "שִׁבְטֵי יָהּ"

עֵדוּת לְיִשְׂרָאֵל" — הַשֵּׁם הַזֶּה מֵעִיד עֲלֵיהֶם לְשִׁבְטֵיהֶם, לְפִיכָךְ בְּכֻלָּם כָּתַב הַחֲנֹכִי, הַפַּלֻּאִי, אֲבָל בִּימָנָה לֹא הֻצְרַךְ לוֹמַר "מִשְׁפַּחַת הַיִּמְנִי" לְפִי שֶׁהַשֵּׁם קָבוּעַ בּוֹ — יו"ד בָּרֹאשׁ וה"א בַּסּוֹף (ילקוט שמעוני):

פסוק ט

אשר הצו. אֶת יִשְׂרָאֵל **על משה**:

בהצתם. אֶת הָעָם **על ה'**:

הצו. הִשִּׁיאוּ אֶת יִשְׂרָאֵל לָרִיב עַל מֹשֶׁה, לְשׁוֹן הִפְעִילוּ:

פסוק י

ויהיו לנס. לְאוֹת וּלְזִכָּרוֹן, "לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יִקְרַב אִישׁ זָר" (במדבר י"ז) לַחֲלֹק עוֹד עַל הַכְּהֻנָּה:

פסוק יא

ובני קרח לא מתו. הֵם הָיוּ בָּעֲצָה תְּחִלָּה, וּבְשָׁעַת הַמַּחֲלֹקֶת הִרְהֲרוּ תְּשׁוּבָה בְּלִבָּם, לְפִיכָךְ נִתְבַּצֵּר לָהֶם מָקוֹם גְּבוֹהַּ בַּגֵּיהִנּוֹם וְיָשְׁבוּ שָׁם (סנהדרין ק"י):

פסוק יג

לזרח. הוּא צֹחַר, לְשׁוֹן צוֹהַר, אֲבָל מִשְׁפַּחַת אֹהַד בָּטְלָה, וְכֵן חָמֵשׁ מִשֵּׁבֶט בִּנְיָמִין, שֶׁהֲרֵי בַּעֲשָׂרָה בָּנִים יָרַד לְמִצְרַיִם וְכָאן לֹא מָנָה אֶלָּא חֲמִשָּׁה, וְכֵן אֶצְבּוֹן לְגָד, הֲרֵי שֶׁבַע מִשְׁפָּחוֹת (תנחומא); וּמָצָאתִי בְּתַלְמוּד יְרוּשַׁלְמִי שֶׁכְּשֶׁמֵּת אַהֲרֹן נִסְתַּלְּקוּ עַנְנֵי כָבוֹד, וּבָאוּ הַכְּנַעֲנִים לְהִלָּחֵם בְּיִשְׂרָאֵל, וְנָתְנוּ לֵב לַחֲזֹר לְמִצְרַיִם, וְחָזְרוּ לַאֲחוֹרֵיהֶם שְׁמוֹנָה מַסָּעוֹת — מֵהֹר הָהָר לְמוֹסֵרָה — שֶׁנֶּאֱמַר "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי יַעֲקָן מוֹסֵרָה שָׁם מֵת אַהֲרֹן" (דברים י'), וַהֲלֹא בְּהֹר הָהָר מֵת וּמִמּוֹסֵרָה עַד הֹר הָהָר שְׁמוֹנָה מַסָּעוֹת יֵשׁ לְמַפְרֵעַ? אֶלָּא שֶׁחָזְרוּ לַאֲחוֹרֵיהֶם וְרָדְפוּ בְּנֵי לֵוִי אַחֲרֵיהֶם לְהַחֲזִירָם וְהָרְגוּ מֵהֶם שֶׁבַע מִשְׁפָּחוֹת, וּמִבְּנֵי לֵוִי נָפְלוּ אַרְבַּע מִשְׁפָּחוֹת: מִשְׁפַּחַת שִׁמְעִי וְעֻזִּיאֵלִי, וּמִבְּנֵי יִצְהָר לֹא נִמְנוּ כָּאן אֶלָּא מִשְׁפַּחַת הַקָּרְחִי, וְהָרְבִיעִית לֹא יָדַעְתִּי מַה הִיא (תלמוד ירושלמי סוטה א'); וְרַבִּי תַּנְחוּמָא דָּרַשׁ שֶׁמֵּתוּ בַּמַּגֵּפָה בִּדְבַר בִּלְעָם, אֲבָל לְפִי הַחִסָּרוֹן שֶׁחָסַר מִשֵּׁבֶט שִׁמְעוֹן בְּמִנְיָן זֶה מִמִּנְיָן הָרִאשׁוֹן שֶׁבְּמִדְבַּר סִינַי, נִרְאֶה שֶׁכָּל כ"ד אֶלֶף נָפְלוּ מִשִּׁבְטוֹ שֶׁל שִׁמְעוֹן:

פסוק טז

לאזני. אוֹמֵר אֲנִי שֶׁזּוֹ מִשְׁפַּחַת אֶצְבּוֹן (בראשית מ"ו), וְאֵינִי יוֹדֵעַ לָמָּה לֹא נִקְרֵאת מִשְׁפַּחְתּוֹ עַל שְׁמוֹ:

פסוק כד

לישוב. הוּא יוֹב הָאָמוּר בְּיוֹרְדֵי מִצְרַיִם, כִּי כָּל הַמִּשְׁפָּחוֹת נִקְרְאוּ עַל שֵׁם יוֹרְדֵי מִצְרַיִם, וְהַנּוֹלָדִין מִשָּׁם וְהָלְאָה לֹא נִקְרְאוּ הַמִּשְׁפָּחוֹת עַל שְׁמָם, חוּץ מִמִּשְׁפְּחוֹת אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה שֶׁנּוֹלְדוּ כֻּלָּם בְּמִצְרַיִם, וְאַרְדְּ וְנַעֲמָן בְּנֵי בָלַע בֶּן בִּנְיָמִין; וּמָצָאתִי בִּיסוֹדוֹ שֶׁל רַבִּי מֹשֶׁה הַדַּרְשָׁן, שֶׁיָּרְדָה אִמָּן מִמִּצְרַיִם כְּשֶׁהָיְתָה מְעֻבֶּרֶת מֵהֶם, לְכָךְ נֶחְלְקוּ לְמִשְׁפָּחוֹת כְּחֶצְרוֹן וְחָמוּל שֶׁהָיוּ בְּנֵי בָנִים לִיהוּדָה, וְחֶבֶר וּמַלְכִּיאֵל שֶׁהָיוּ בְּנֵי בָנִים שֶׁל אָשֵׁר; וְאִם אַגָּדָה הִיא הֲרֵי טוֹב, וְאִם לָאו, אוֹמֵר אֲנִי שֶׁהָיוּ לְבָלַע בְּנֵי בָנִים הַרְבֵּה, וּמִשְׁנַיִם הַלָּלוּ, אַרְדְּ וְנַעֲמָן, יָצְאָה מִכָּל אֶחָד מִשְׁפָּחָה רַבָּה, וְנִקְרְאוּ תוֹלְדוֹת שְׁאָר הַבָּנִים עַל שֵׁם בָּלַע, וְתוֹלְדוֹת הַשְּׁנַיִם הַלָּלוּ נִקְרְאוּ עַל שְׁמָם, וְכֵן אֲנִי אוֹמֵר בִּבְנֵי מָכִיר שֶׁנֶּחְלְקוּ לִשְׁתֵּי מִשְׁפָּחוֹת, אַחַת נִקְרֵאת עַל שְׁמוֹ, וְאַחַת נִקְרֵאת עַל שֵׁם גִּלְעָד בְּנוֹ; חֲמֵשׁ מִשְׁפָּחוֹת חָסְרוּ מִבָּנָיו שֶׁל בִּנְיָמִין, כְּאֵן נִתְקַיְּמָה מִקְצַת נְבוּאַת אִמּוֹ שֶׁקָּרָאתּוּ בֶן אוֹנִי — בֶּן אֲנִינוּתִי, וּבְפִילֶגֶשׁ בִּגִבְעָה (שופטים כ') נִתְקַיְּמָה כֻּלָּהּ. זוֹ מָצָאתִי בִּיסוֹדוֹ שֶׁל רַ' מֹשֶׁה הַדַּרְשָׁן:

פסוק לו

ואלה בני שותלח וגו'. שְׁאָר בְּנֵי שׁוּתֶלַח נִקְרְאוּ תוֹלְדוֹתֵיהֶם עַל שֵׁם שׁוּתֶלַח, וּמֵעֵרָן יָצְאָה מִשְׁפָּחָה רַבָּה וְנִקְרֵאת עַל שְׁמוֹ, וְנֶחְשְׁבוּ בְּנֵי שׁוּתֶלַח לִשְׁתֵּי מִשְׁפָּחוֹת, צֵא וַחֲשֹׁב וְתִמְצָא בְּפָרְשָׁה זוֹ חֲמִשִּׁים וְשֶׁבַע מִשְׁפָּחוֹת וּמִבְּנֵי לֵוִי שְׁמוֹנָה הֲרֵי שִׁשִּׁים וְחֲמֵשׁ, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי אַתֶּם הַמְעַט" וְגוֹ' — ה"א מְעַט, חֲמֵשׁ אַתֶּם חֲסֵרִים מִמִּשְׁפָּחוֹת כָּל הָעַמִּים, שֶׁהֵן שִׁבְעִים. אַף זוֹ הֻבְּנְתִּי מִיסוֹדוֹ שֶׁל רַבִּי מֹשֶׁה הַדַּרְשָׁן, אַף הֲצַרְכְתִּי לִפְחוֹת וּלְהוֹסִיף בִּדְבָרָיו:

פסוק לח

לאחירם. הוּא אֵחִי שֶׁיָּרַד לְמִצְרַיִם, וּלְפִי שֶׁנִּקְרָא עַל שֵׁם יוֹסֵף שֶׁהָיָה אָחִיו וְרָם מִמֶּנּוּ נִקְרָא אֲחִירָם:

פסוק לט

לשפופם. הוּא מֵפִים, עַל שֵׁם שֶׁהָיָה יוֹסֵף שָׁפוּף בֵּין הָאֻמּוֹת:

פסוק מב

לשוחם. הוּא חֻשִׁים:

פסוק מו

ושם בת אשר שרח. לְפִי שֶׁהָיְתָה קַיֶּמֶת בְּחַיֶּיהָ מְנָאהּ כָּאן (סדר עולם):

פסוק נג

לאלה תחלק הארץ. וְלֹא לַפְּחוּתִים מִבֶּן עֶשְׂרִים אַע"פִּ שֶׁבָּאוּ לִכְלַל עֶשְׂרִים בְּטֶרֶם חִלּוּק הָאָרֶץ; שֶׁהֲרֵי שֶׁבַע שָׁנִים כְּבָשׁוּ וְשֶׁבַע חִלְּקוּ, לֹא נָטְלוּ חֵלֶק בָּאָרֶץ אֶלָּא אֵלּוּ שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף וְאֶלֶף, וְאִם הָיוּ לְאֶחָד מֵהֶם שִׁשָּׁה בָנִים לֹא נָטְלוּ אֶלָּא חֵלֶק אֲבִיהֶם לְבַדּוֹ (בבא בתרא קי"ז):

פסוק נד

לרב תרבה נחלתו. לְשֵׁבֶט שֶׁהָיָה מְרֻבֶּה בְּאֶכְלוּסִין נָתְנוּ חֵלֶק רַב, וְאַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הָיוּ הַחֲלָקִים שָׁוִים, שֶׁהֲרֵי הַכֹּל לְפִי רִבּוּי הַשֵּׁבֶט חָלְקוּ הַחֲלָקִים, לֹא עָשׂוּ אֶלָּא עַ"פִּ גּוֹרָל, וְהַגּוֹרָל הָיָה עַל פִּי רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּבָבָא בַתְרָא (דף קכ"ב): אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן הָיָה מְלֻבָּשׁ בְּאוּרִים וְתֻמִּים וְאוֹמֵר בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ אִם שֵׁבֶט פְּלוֹנִי עוֹלֶה, תְּחוּם פְּלוֹנִי עוֹלֶה עִמּוֹ, וְהַשְּׁבָטִים הָיוּ כְתוּבִים בִּשְׁנֵים עָשָׂר פִּתְקִין וְי"ב גְּבוּלִין בְּי"ב פִּתְקִין, וּבְלֻלּוּם בַּקֻּלְפִּי, וְהַנְּשִׂיא מַכְנִיס יָדוֹ לְתוֹכוֹ וְנוֹטֵל שְׁנַיִם פִּתְקִין, עוֹלֶה בְּיָדוֹ פֶּתֶק שֶׁל שֵׁם שִׁבְטוֹ וּפֶתֶק שֶׁל גְּבוּל הַמְפֹרָשׁ לוֹ, וְהַגּוֹרָל עַצְמוֹ הָיָה צוֹוֵחַ וְאוֹמֵר אֲנִי הַגּוֹרָל עָלִיתִי לִגְבוּל פְּלוֹנִי לְשֵׁבֶט פְּלוֹנִי, שֶׁנֶּאֱמַר "עַל פִּי הַגּוֹרָל", וְלֹא נִתְחַלְּקָה הָאָרֶץ בְּמִדָּה, לְפִי שֶׁיֵּשׁ גְּבוּל מְשֻׁבָּח מֵחֲבֵרוֹ, אֶלָּא בְּשׁוּמָא, בֵּית כֹּר רַע כְּנֶגֶד בֵּית סְאָה טוֹב, הַכֹּל לְפִי הַדָּמִים:

פסוק נה

לשמות מטות אבתם. אֵלּוּ יוֹצְאֵי מִצְרַיִם; שְׁנָה הַכָּתוּב נַחֲלָה זוֹ מִכָּל הַנְּחָלוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, שֶׁכָּל הַנְּחָלוֹת הַחַיִּים יוֹרְשִׁים אֶת הַמֵּתִים וְכָאן מֵתִים יוֹרְשִׁים אֶת הַחַיִּים, כֵּיצַד? שְׁנֵי אַחִים מִיּוֹצְאֵי מִצְרַיִם שֶׁהָיוּ לָהֶם בָּנִים בְּבָאֵי הָאָרֶץ, לָזֶה אֶחָד וְלָזֶה שִׁלְשָׁה, הָאֶחָד נָטַל חֵלֶק אֶחָד וְהַשִּׁלְשָׁה נָטְלוּ שִׁלְשָׁה, שֶׁנֶּאֱמַר לָאֵלֶּה תֵּחָלֵק הָאָרֶץ, חָזְרָה נַחֲלָתָן אֵצֶל אֲבִי אֲבִיהֶן וְחָלְקוּ הַכֹּל בְּשָׁוֶה, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר **לשמות מטות אבתם ינחלו** — שֶׁאַחַר שֶׁנָּטְלוּ הַבָּנִים, חִלְקוּהָ לְפִי הָאָבוֹת שֶׁיָּצְאוּ מִמַּצָּרִים, וְאֵלּוּ מַתְחִלָּה חִלְקוּהָ לְמִנְיַן יוֹצְאֵי מִצְרַיִם לֹא הָיוּ נוֹטְלִין אֵלּוּ הָאַרְבָּעָה אֶלָּא שְׁנֵי חֲלָקִים, עַכְשָׁו נָטְלוּ אַרְבָּעָה חֲלָקִים (ספרי; בבא בתרא קי"ז):

אך בגורל. יָצְאוּ יְהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב, וְכֵן הוּא אוֹמֵר "וַיִּתְּנוּ לְכָלֵב אֶת חֶבְרוֹן כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה" (שופטים א'), וְאוֹמֵר (יהושע י"ט) "עַל פִּי ה' נָתְנוּ לוֹ אֶת הָעִיר אֲשֶׁר שָׁאָל" (ספרי):

מטות אבתם. יָצְאוּ גֵּרִים וַעֲבָדִים:

פסוק נו

על פי הגורל. הַגּוֹרָל הָיָה מְדַבֵּר, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, מַגִּיד שֶׁנִּתְחַלְּקָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ {לְכָךְ נֶאֱמַר (יהושע י"ט) "עַל פִּי ה'"}:

פסוק נח

אלה משפחת לוי. חָסֵר כָּאן מִשְׁפְּחוֹת הַשִּׁמְעִי וְהָעֻזִּיאֵלִי וּקְצָת מִן הַיִּצְהָרִי:

פסוק נט

אשר ילדה אתה ללוי במצרים. לְדָתָהּ בְּמִצְרַיִם וְאֵין הוֹרְתָהּ בְּמִצְרַיִם, כְּשֶׁנִּכְנְסוּ לְתוֹךְ הַחוֹמָה יְלָדַתְּהוּ, וְהִיא הִשְׁלִימָה מִנְיַן שִׁבְעִים, שֶׁהֲרֵי בְּפַרְעֹה אֵי אַתָּה מוֹצֵא אֶלָּא שִׁשִּׁים וְתֵשַׁע:

פסוק סב

כי לא התפקדו בתוך בני ישראל. לִהְיוֹת נִמְנִין בְּנֵי עֶשְׂרִים שָׁנָה, מַה טַּעַם? **כי לא נתן להם נחלה**, וְהַנִּמְנִין מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה הָיוּ בְנֵי נַחֲלָה, שֶׁנֶּאֱמַר "אִישׁ לְפִי פְקֻדָיו יִתֵּן נַחֲלָתוֹ":

פסוק סד

ובאלה לא היה איש וגו'. אֲבָל עַל הַנְּשִׁים לֹא נִגְזְרָה גְּזֵרַת הַמְרַגְּלִים, לְפִי שֶׁהֵן הָיוּ מְחַבְּבוֹת אֶת הָאָרֶץ, הָאֲנָשִׁים אוֹמְרִים נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרַיְמָה, וְהַנָּשִׁים אוֹמְרוֹת "תְּנָה לָנוּ אֲחֻזָּה", לְכָךְ נִסְמְכָה פָּרָשַׁת בְּנוֹת צְלָפְחָד לְכָאן (תנחומא):

פרק כז

פסוק א

למשפחת מנשה בן יוסף. לָמָּה נֶאֱמַר? וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר **בן מנשה**, אֶלָּא לוֹמַר לְךָ, יוֹסֵף חִבֵּב אֶת הָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר "וְהַעֲלִתֶם אֶת עַצְמֹתַי" וְגוֹ' (בראשית נ') וּבְנוֹתָיו חִבְּבוּ אֶת הָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר תְּנָה לָנוּ אֲחֻזָּה, וּלְלַמֶּדְךָ שֶׁהָיוּ כֻּלָּם צַדִּיקִים, שֶׁכָּל מִי שֶׁמַּעֲשָׂיו וּמַעֲשֵׂה אֲבוֹתָיו סְתוּמִים וּפָרַט לְךָ הַכָּתוּב בְּאֶחָד מֵהֶם לְיַחֲסוֹ לְשֶׁבַח, הֲרֵי זֶה צַדִּיק בֶּן צַדִּיק, וְאִם יְחַסּוֹ לְגָנַאי, כְּגוֹן "בָּא יִשְׁמָעֵאל בֶּן נְתַנְיָה בֶּן אֱלִישָׁמָע" (מלכים ב כ"ה), בְּיָדוּעַ שֶׁכָּל הַנִּזְכָּרִים עִמּוֹ רְשָׁעִים הָיוּ (ספרי):

מחלה נעה וגו'. וּלְהַלָּן (במדבר לו יא) הוּא אוֹמֵר "וַתִּהְיֶינָה מַחְלָה תִּרְצָה", מַגִּיד שֶׁכֻּלָּן שְׁקוּלוֹת — זוֹ כְּזוֹ, לְפִיכָךְ שִׁנָּה אֶת סִדְרָן (שם):

פסוק ב

לפני משה ולפני אלעזר. מַגִּיד שֶׁלֹּא עָמְדוּ לִפְנֵיהֶם אֶלָּא בְּשָׁנַת הָאַרְבָּעִים, אַחַר שֶׁמֵּת אַהֲרֹן (שם):

לפני משה. וְאַחַר כָּךְ לִפְנֵי אֶלְעָזָר? אֶפְשָׁר אִם מֹשֶׁה לֹא יָדַע אֶלְעָזָר יוֹדֵעַ? אֶלָּא סָרַס הַמִּקְרָא וְדָרְשֵׁהוּ, דִּבְרֵי רַבִּי יֹאשִׁיָּה. אַבָּא חָנָן מְשׁוּם רַבִּי אֶלְעָזָר אוֹמֵר, בְּבֵית הַמִּדְרָשׁ הָיוּ יוֹשְׁבִים וְעָמְדוּ לִפְנֵי כֻלָּם (שם; בבא בתרא קי"ט):

פסוק ג

והוא לא היה וגו'. לְפִי שֶׁהָיוּ בָאוֹת לוֹמַר **בחטאו מת**, נִזְקְקוּ לוֹמַר לֹא בְחֵטְא מִתְלוֹנְנִים וְלֹא בַעֲדַת קֹרַח שֶׁהִצּוּ עַל הַקְּבָּ"ה הָיָה, אֶלָּא בְּחֶטְאוֹ לְבַדּוֹ מֵת, וְלֹא הֶחֱטִיא אֶת אֲחֵרִים עִמּוֹ (ספרי); רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר מְקוֹשֵׁשׁ עֵצִים הָיָה וְרַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר מִן הַמַּעְפִּילִים הָיָה (שבת צ"ו):

פסוק ד

למה יגרע שם אבינו. אָנוּ בִּמְקוֹם בֵּן עוֹמְדוֹת, וְאִם אֵין הַנְּקֵבוֹת חֲשׁוּבוֹת זֶרַע, תִּתְיַבֵּם אִמֵּנוּ לְיָבָם (בבא בתרא קי"ט):

כי אין לו בן. הָא אִם הָיָה לוֹ בֵּן, לֹא הָיוּ תוֹבְעוֹת כְּלוּם, מַגִּיד שֶׁחַכְמָנִיּוֹת הָיוּ (שם):

פסוק ה

ויקרב משה את משפטן. נִתְעַלְּמָה הֲלָכָה מִמֶּנּוּ, וְכָאן נִפְרַע עַל שֶׁנִּטַּל עֲטָרָה לוֹמַר (דברים א') "וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תַּקְרִבוּן אֵלַי"; דְּ"אַ — רְאוּיָה הָיְתָה פָּרָשָׁה זוֹ לִהְכָּתֵב עַל יְדֵי מֹשֶׁה, אֶלָּא שֶׁזָּכוּ בָּנוֹת צְלָפְחָד וְנִכְתְּבָה עַל יָדָן (בבא בתרא קי"ט; סנהדרין ח'):

פסוק ז

כן בנות צלפחד דברת. כְּתַרְגּוּמוֹ, "יָאוּת" — כָּךְ כְּתוּבָה פָּרָשָׁה זוֹ לְפָנַי בַּמָּרוֹם, מַגִּיד שֶׁרָאֲתָה עֵינָן מַה שֶּׁלֹּא רָאָתָה עֵינוֹ שֶׁל מֹשֶׁה (תנחומא):

כן בנות צלפחד דברת. יָפָה תִּבְעוּ, אַשְׁרֵי אָדָם שֶׁהַקְּבָּ"ה מוֹדֶה לִדְבָרָיו (ספרי):

נתן תתן. שְׁנֵי חֲלָקִים, חֵלֶק אֲבִיהֶן שֶׁהָיָה מִיּוֹצְאֵי מִצְרַיִם, וְחֶלְקוֹ עִם אֶחָיו בִּנְכְסֵי חֵפֶר (בבא בתרא קי"ח):

והעברת. לְשׁוֹן עֶבְרָה הוּא בְּמִי שֶׁאֵינוֹ מַנִּיחַ בֵּן לְיוֹרְשׁוֹ. דְּ"אַ — עַל שֵׁם שֶׁהַבַּת מַעֲבֶרֶת נַחֲלָה מִשֵּׁבֶט לְשֵׁבֶט, שֶׁבְּנָהּ וּבַעְלָהּ יוֹרְשִׁין אוֹתָהּ — שֶׁ"לֹּא תִסֹּב נַחֲלָה" (במדבר ל"ו) לֹא נִצְטַוָּה אֶלָּא לְאוֹתוֹ הַדּוֹר בִּלְבַד (בבא בתרא ק"כ) — וְכֵן וְהַעֲבַרְתֶּם אֶת נַחֲלָתוֹ לְבִתּוֹ, בְּכָלָן הוּא אוֹמֵר "וּנְתַתֶּם" וּבַבַּת הוּא אוֹמֵר "וְהַעֲבַרְתֶּם":

פסוק יא

לשארו הקרב אליו ממשפחתו. וְאֵין מִשְׁפָּחָה קְרוּיָה אֶלָּא מִצַּד הָאָב (שם ק"ט):

פסוק יב

עלה אל הר העברים. לָמָּה נִסְמְכָה לְכָאן? כֵּיוָן שֶׁאָמַר הַקְּבָּ"ה נָתוֹן תִּתֵּן לָהֶם, אָמַר אוֹתִי צִוָּה הַמָּקוֹם לְהַנְחִיל, שֶׁמָּא הֶתְּרָה הַגְּזֵרָה וְאֶכָּנֵס לָאָרֶץ? אָמַר לוֹ הַקְּבָּ"ה גְּזֵרָתִי בְּמְקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת. דְּ"אַ — כֵּיוָן שֶׁנִּכְנַס מֹשֶׁה לְנַחֲלַת בְּנֵי גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן שָׂמַח וְאָמַר, כְּמִדָּמֶה שֶׁהֻתַּר לִי נִדְרִי; מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁגָּזַר עַל בְּנוֹ שֶׁלֹּא יִכָּנֵס לְפָתַח פְּלָטִין שֶׁלּוֹ, נִכְנַס לַשַּׁעַר וְהוּא אַחֲרָיו,

לְחָצֵר וְהוּא אַחֲרָיו, לַטְּרַקְלִין וְהוּא אַחֲרָיו, כֵּיוָן שֶׁבָּא לִכָּנֵס לַקִּיטוֹן, אָמַר לוֹ בְּנִי מִכָּאן וָאֵילָךְ אַתָּה אָסוּר לִכָּנֵס (ספרי):

פסוק יג

כאשר נאסף אהרן אחיך. מִכָּאן שֶׁנִּתְאַוָּה מֹשֶׁה לְמִיתָתוֹ שֶׁל אַהֲרֹן (שם); דְּ"א — אֵין אַתָּה טוֹב מִמֶּנּוּ, "עַל אֲשֶׁר לֹא קִדַּשְׁתֶּם" (דברים לב, נא), הָא אִם קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי עֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ זְמַנְכֶם לְהִפָּטֵר (שם); בְּכָל מָקוֹם שֶׁכָּתַב מִיתָתָם כָּתַב סָרְחָנָם, לְפִי שֶׁנִּגְזְרָה גְּזֵרָה עַל דּוֹר הַמִּדְבָּר לָמוּת בַּמִּדְבָּר בְּעָוֹן שֶׁלֹּא הֶאֱמִינוּ, לְכָךְ בִּקֵּשׁ מֹשֶׁה שֶׁיִּכָּתֵב סָרְחָנוֹ, שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ אַף הוּא מִן הַמְמָרִים הָיָה, מָשָׁל לִשְׁתֵּי נָשִׁים שֶׁלּוֹקוֹת בְּבֵית דִּין, אַחַת קִלְקְלָה וְאַחַת אָכְלָה פַּגֵּי שְׁבִיעִית וְכוּ', אַף כָּאן בְּכָל מָקוֹם שֶׁהִזְכִּיר מִיתָתָן הִזְכִּיר סָרְחָנָן, לְהוֹדִיעַ שֶׁלֹּא הָיְתָה בָהֶם אֶלָּא זוֹ בִּלְבַד (יומא פ"ו):

פסוק יד

הם מי מריבת קדש. הֵם לְבַדָּם — אֵין בָּהֶם עָוֹן אַחֵר; דְּ"א — הֵם שֶׁהִמְרוּ בְמָרָה, הֵם הָיוּ שֶׁהִמְרוּ בְיַם סוּף, הֵם עַצְמָם שֶׁהִמְרוּ בְּמִדְבַּר צִן:

פסוק טו

וידבר משה אל ה' וגו'. לְהוֹדִיעַ שִׁבְחָן שֶׁל צַדִּיקִים, כְּשֶׁנִּפְטָרִים מִן הָעוֹלָם מַנִּיחִים צָרְכָן, וְעוֹסְקִין בְּצָרְכֵי צִבּוּר (ספרי):

לאמר. אָמַר לוֹ, הֲשִׁיבֵנִי אִם אַתָּה מְמַנֶּה לָהֶם פַּרְנָס אִם לָאו (שם):

פסוק טז

יפקד ה'. כֵּיוָן שֶׁשָּׁמַע מֹשֶׁה שֶׁאָמַר לוֹ הַמָּקוֹם תֵּן נַחֲלַת צְלָפְחָד לִבְנוֹתָיו, אָמַר הִגִּיעַ שָׁעָה שֶׁאֶתְבַּע צָרְכִּי — שֶׁיִּירְשׁוּ בָּנַי אֶת גְּדֻלָּתִי, אָמַר לוֹ הַקָּבָ"ה לֹא כָךְ עָלְתָה בְמַחֲשָׁבָה לְפָנַי, כְּדַאי הוּא יְהוֹשֻׁעַ לִטֹּל שְׂכַר שִׁמּוּשׁוֹ שֶׁלֹּא מָשׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל (שמות ל"ג:י"א), וְזֶהוּ שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה (משלי כ"ז) "נוֹצֵר תְּאֵנָה יֹאכַל פִּרְיָהּ" (תנחומא):

אלהי הרוחת. לָמָּה נֶאֱמַר? אָמַר לְפָנָיו, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, גָּלוּי לְפָנֶיךָ דַּעְתּוֹ שֶׁל כָּל אֶחָד וְאֶחָד, וְאֵינָן דּוֹמִין זֶה לָזֶה, מַנֵּה עֲלֵיהֶם מַנְהִיג שֶׁיְּהֵא סוֹבֵל כָּל אֶחָד וְאֶחָד לְפִי דַּעְתּוֹ (ילקוט שמעוני):

פסוק יז

אשר יצא לפניהם. לֹא כְּדֶרֶךְ מַלְכֵי הָאֻמּוֹת שֶׁיּוֹשְׁבִים בְּבָתֵּיהֶם וּמְשַׁלְּחִין אֶת חַיָּלוֹתֵיהֶם לַמִּלְחָמָה, אֶלָּא כְּמוֹ שֶׁעָשִׂיתִי אֲנִי, שֶׁנִּלְחַמְתִּי בְּסִיחוֹן וּבְעוֹג, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר כ"א) "אַל תִּירָא אֹתוֹ", וּכְדֶרֶךְ שֶׁעָשָׂה יְהוֹשֻׁעַ, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיֵּלֶךְ יְהוֹשֻׁעַ אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הֲלָנוּ אַתָּה"

וְגוֹ' (יהושע ה'), וְכֵן בְּדָוִד הוּא אוֹמֵר (שמואל א י"ח) "כִּי הוּא יוֹצֵא וָבָא לִפְנֵיהֶם" — יוֹצֵא בָּרֹאשׁ וְנִכְנָס בָּרֹאשׁ (ספרי):

ואשר יוציאם. בְּזִכְיוֹתָיו:

ואשר יביאם. בְּזִכְיוֹתָיו. דָּ"אַ — **ואשר יביאם**, שֶׁלֹּא תַעֲשֶׂה לוֹ כְּדֶרֶךְ שֶׁאַתָּה עוֹשֶׂה לִי, שֶׁאֵינִי מַכְנִיסָן לָאָרֶץ (ילקוט שמעוני):

פסוק יח

קח לך. קָחֵנוּ בִּדְבָרִים — אַשְׁרֶיךָ שֶׁזָּכִיתָ לְהַנְהִיג בָּנָיו שֶׁל מָקוֹם:

לך. אֶת שֶׁבְּדוּק לְךָ, אֶת שֶׁאַתָּה מַכִּיר:

אשר רוח בו. כַּאֲשֶׁר שְׁאַלְתָּ, שֶׁיּוּכַל לַהֲלֹךְ כְּנֶגֶד רוּחוֹ שֶׁל כָּל אֶחָד וְאֶחָד (ספרי):

וסמכת את ידך עליו. תֵּן לוֹ מְתֻרְגְּמָן שֶׁיִּדְרֹשׁ בְּחַיֶּיךָ, שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ עָלָיו, לֹא הָיָה לוֹ לְהָרִים רֹאשׁ בִּימֵי מֹשֶׁה:

פסוק יט

וצויתה אתו. עַל יְשׂרָאֵל, דַּע שֶׁטַּרְחָנִין הֵם, סַרְבָנִים הֵם, עַל מְנָת שֶׁתְּקַבֵּל עָלֶיךָ (ספרי במדבר י"א):

פסוק כ

ונתתה מהודך עליו. זֶה קַרְוִן עוֹר פָּנִים:

מהודך. וְלֹא כָּל הוֹדְךָ, וּמְצִינוּ לְמֵדִין פְּנֵי מֹשֶׁה כַּחַמָּה פְּנֵי יְהוֹשֻׁעַ כַּלְּבָנָה (ספרי; בבא בתרא ע"ה):

למען ישמעו כל עדת בני ישראל. שֶׁיְּהוּ נוֹהֲגִין בּוֹ כָּבוֹד וְיִרְאָה, כְּדֶרֶךְ שֶׁנּוֹהֲגִין בְּךָ:

פסוק כא

ולפני אלעזר הכהן יעמד. הֲרֵי שְׁאַלְתָּךְ שֶׁשְּׁאַלְתָּ, שֶׁאֵין הַכָּבוֹד הַזֶּה זָז מִבֵּית אָבִיךָ, שֶׁאַף יְהוֹשֻׁעַ יְהֵא צָרִיךְ לְאֶלְעָזָר (תנחומא):

ושאל לו. כְּשֶׁיִּצְטָרֵךְ לָצֵאת לַמִּלְחָמָה:

על פיו. שֶׁל אֶלְעָזָר:

וכל העדה. סַנְהֶדְרִין:

פסוק כב

ויקח את יהושע. לְקָחוֹ בְּדְבָרִים וְהוֹדִיעוֹ מַתַּן שְׂכַר פַּרְנְסֵי יִשְׂרָאֵל לָעוֹלָם הַבָּא (ספרי):

פסוק כג

ויסמך את ידיו. בְּעַיִן יָפָה, יוֹתֵר וְיוֹתֵר מִמַּה שֶׁנִּצְטַוָּה, שֶׁהַקָּבָ"ה אָמַר לוֹ "וְסָמַכְתָּ אֶת יָדְךָ", וְהוּא עָשָׂה בִּשְׁתֵּי יָדָיו, וַעֲשָׂאוֹ כִּכְלֵי מָלֵא וְגָדוּשׁ, וּמִלְּאוֹ חָכְמָתוֹ בְּעַיִן יָפָה (שם):

כאשר דבר ה'. אַף לְעִנְיַן הַהוֹד — נָתַן מֵהוֹדוֹ עָלָיו:

פרק כח

פסוק ב

צו את בני ישראל. מָה אָמוּר לְמַעְלָה? יִפְקֹד ה', אָמַר לוֹ הַקָּבָ"ה עַד שֶׁאַתָּה מְצַוֵּנִי עַל בָּנַי, צַוֵּה אֶת בָּנַי עָלַי, מָשָׁל לְבַת מֶלֶךְ שֶׁהָיְתָה נִפְטֶרֶת מִן הָעוֹלָם וְהָיְתָה מְפַקֶּדֶת בַּעְלָהּ עַל בָּנֶיהָ וְכוּ' כְּדְאִיתָא בְּסִפְרֵי:

קרבני. זֶה הַדָּם:

לחמי. אֵלּוּ אֵמוּרִין, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ויקרא ג') "וְהִקְטִירָם הַכֹּהֵן הַמִּזְבֵּחָה לֶחֶם אִשֶּׁה" (ספרי):

לאשי. הַנִּתָּנִין לְאִשֵּׁי מִזְבְּחִי:

תשמרו. שֶׁיִּהְיוּ כֹּהֲנִים וּלְוִיִּם וְיִשְׂרָאֵל עוֹמְדִין עַל גַּבָּיו, מִכָּאן לָמְדוּ וְתִקְּנוּ מַעֲמָדוֹת (תענית כ"ו):

במועדו. בְּכָל יוֹם הוּא מוֹעֵד הַתְּמִידִים:

פסוק ג

ואמרת להם. אַזְהָרָה לְבֵית דִּין (ספרי):

שנים ליום. כִּפְשׁוּטוֹ, וְעִקָּרוֹ בָּא לְלַמֵּד שֶׁיִּהְיוּ נִשְׁחָטִין כְּנֶגֶד הַיּוֹם — תָּמִיד שֶׁל שַׁחַר בֵּמַעֲרָב וְשֶׁל בֵּין הָעַרְבַּיִם בְּמִזְרָחָן שֶׁל טַבָּעוֹת (ספרי; יומא ס"ב):

פסוק ד

את הכבש אחד. אַע"פִּ שֶׁכְּבָר נֶאֱמַר בְּפָרָשַׁת וְאַתָּה תְּצַוֶּה "וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה" וְגוֹ' (שמות כט לח), הֵיא הָיְתָה אַזְהָרָה לִימֵי הַמִּלּוּאִים וְכָאן צִוָּה לַדּוֹרוֹת:

פסוק ה

סלת למנחה. מְנָחַת נְסָכִים:

פסוק ו

העשיה בהר סיני. כְּאוֹתָן שֶׁנַּעֲשׂוּ בִּימֵי הַמִּלּוּאִים; דְּ"אַ — **העשיה בהר סיני**, הִקִּישׁ עוֹלַת תָּמִיד לְעוֹלַת הַר סִינַי — אוֹתָהּ שֶׁנִּתְקָרְבָה לִפְנֵי מַתַּן תּוֹרָה — שֶׁכָּתוּב בָּהּ (שם כ"ד) "וַיָּשֻׂם בָּאָגֳנֹת", מְלַמֵּד שֶׁטִּעוּנָה כְּלִי (ספרי):

פסוק ז

ונסכו. יַיִן:

בקדש הסך. עַל הַמִּזְבֵּחַ יִתְנַסְּכוּ:

נסך שכר. יַיִן הַמְשַׁכֵּר, פֹּרֶט לְיַיִן מִגִּתּוֹ (בבא בתרא צ"ז):

פסוק ח

ריח ניחח. נַחַת רוּחַ לְפָנַי שֶׁאָמַרְתִּי וְנַעֲשָׂה רְצוֹנִי (ספרי):

פסוק י

עלת שבת בשבתו. וְלֹא עוֹלַת שַׁבָּת זוֹ בְּשַׁבָּת אַחֶרֶת, הֲרֵי שֶׁלֹּא הִקְרִיב בְּשַׁבָּת זוֹ שׁוֹמֵעַ אֲנִי יַקְרִיב שְׁתַּיִם לַשַּׁבָּת הַבָּאָה, תַּ"ל "בְּשַׁבַּתּוֹ", מַגִּיד שֶׁאִם עָבַר יוֹמוֹ בָּטֵל קָרְבָּנוֹ (ספרי):

על עלת התמיד. אֵלּוּ מוּסָפִין, לְבַד אוֹתָן שְׁנֵי כְבָשִׂים שֶׁל עוֹלַת הַתָּמִיד, וּמַגִּיד שֶׁאֵין קְרֵבִין אֶלָּא בֵּין שְׁנֵי הַתְּמִידִין, וְכֵן בְּכָל הַמּוּסָפִין נֶאֱמַר עַל עֹלַת הַתָּמִיד לְתַלְמוּד וֶה:

פסוק יב

ושלשה עשרנים. כְּמִשְׁפַּט נִסְכֵּי פַּר, שֶׁכֵּן הֵן קְצוּבִין בְּפָרָשַׁת נְסָכִים:

פסוק יד

זאת עלת חדש בחדשו. שֶׁאִם עָבַר יוֹמוֹ בָּטֵל קָרְבָּנוֹ וְשׁוּב אֵין לוֹ תַּשְׁלוּמִין:

פסוק טו

ושעיר עזים וגו'. כָּל שְׂעִירֵי הַמּוּסָפִין בָּאִין לְכַפֵּר עַל טֻמְאַת מִקְדָּשׁ וְקָדָשָׁיו, הַכֹּל כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּמַסֶּכֶת שְׁבוּעוֹת (דף ט'), וְנִשְׁתַּנָּה שְׂעִיר רֹאשׁ חֹדֶשׁ שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ "לַה'"; לְלַמֶּדְךָ שֶׁמְּכַפֵּר עַל שֶׁאֵין בּוֹ יְדִיעָה לֹא בַּתְּחִלָּה וְלֹא בַּסּוֹף — שֶׁאֵין מַכִּיר בַּחֲטָאוֹ אֶלָּא הַקָּבָ"ה בִּלְבָד, וּשְׁאָר הַשְּׂעִירִים לְמֵדִין מִמֶּנּוּ; וּמִדְּרָשׁוֹ בְּאַגָּדָה, אָמַר הַקָּבָ"ה הֲבִיאוּ כַפָּרָה עָלַי עַל שֶׁמִּעַטְתִּי אֶת הַיָּרֵחַ (חולין ס'):

על עלת התמיד יעשה. כָּל הַקָּרְבָּן הַזֶּה:

ונסכו. אֵין "וְנִסְכּוֹ" מוּסָב עַל הַשָּׂעִיר, שֶׁאֵין נְסָכִים לְחַטָּאת:

פסוק יח

כל מלאכת עבדה. אֲפִלּוּ מְלָאכָה הַצְּרִיכָה לָכֶם, כְּגוֹן דָּבָר הָאָבֵד, הַמֻּתָּר בְּחֹלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד, אֲסוּרָה בְּי"ט:

פסוק יט

פרים. כְּנֶגֶד אַבְרָהָם שֶׁנֶּאֱמַר "וְאֶל הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם" (בראשית י"ח):

אילים. כְּנֶגֶד אֵילוֹ שֶׁל יִצְחָק:

כבשים. כְּנֶגֶד יַעֲקֹב שֶׁנֶּאֱמַר "וְהַכְּשָׂבִים הִפְרִיד יַעֲקֹב" (שם ל'); בִּיסוֹדוֹ שֶׁל רַ' מֹשֶׁה הַדַּרְשָׁן רָאִיתִי זֹאת:

פסוק כד

כאלה תעשו ליום. שֶׁלֹּא יִהְיוּ פּוֹחֲתִין וְהוֹלְכִין כְּפָרֵי הֶחָג (ספרי):

פסוק כו
וביום הבכורים. חַג הַשָּׁבוּעוֹת קָרוּי בִּכּוּרֵי קְצִיר חִטִּים עַל שֵׁם שְׁתֵּי הַלֶּחֶם, שֶׁהֵם רִאשׁוֹנִים לְמִנְחַת חִטִּים הַבָּאִים מִן הֶחָדָשׁ (מנחות פ"ד):

פסוק לא
תמימם יהיו לכם ונסכיהם. אַף הַנְּסָכִים יִהְיוּ תְּמִימִים, לָמְדוּ רַבּוֹתֵינוּ מִכָּאן שֶׁהַיַּיִן שֶׁהֶעֱלָה קְמָחִין פָּסוּל לְנְסָכִים (שם פ"ז):

פרק כט

פסוק ו
מלבד עלת החדש. מוּסְפֵי רֹאשׁ חֹדֶשׁ שֶׁהוּא בְּיוֹם רֹאשׁ הַשָּׁנָה:

פסוק יא
מלבד חטאת הכפרים. שָׂעִיר הַנַּעֲשֶׂה בִּפְנִים הָאָמוּר בְּאַחֲרֵי מוֹת, שֶׁגַּם הוּא חַטָּאת:
ועלת התמיד. וּמִלְּבַד עוֹלַת הַתָּמִיד תַּעֲשׂוּ עוֹלוֹת הַלָּלוּ:
ונסכיהם. מוּסָב עַל הַמוּסָפִין הַכְּתוּבִים וְעַל תַּעֲשׂוּ, וְהוּא לְשׁוֹן צִוּוּי — מִלְּבַד עוֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ תַּעֲשׂוּ אֶת אֵלֶּה וְנִסְכֵּיהֶם, וְכֵן כָּל נִסְכֵּיהֶם הָאֲמוּרִים בְּכָל הַמּוֹעֲדוֹת חוּץ מִשֶּׁל קָרְבְּנוֹת הֶחָג, שֶׁכָּל וְנִסְכָּהּ, וְנִסְכֵּיהֶם, וּנְסָכֶיהָ שֶׁבָּהֶם מוּסָבִים עַל הַתָּמִיד, וְאֵינָן לְשׁוֹן צִוּוּי, שֶׁהֲרֵי נִסְכֵּיהֶם שֶׁל מוּסָפִין כְּתוּבִין לְעַצְמָן בְּכָל יוֹם וָיוֹם:

פסוק יח
ומנחתם ונסכיהם לפרים. פָּרֵי הֶחָג שִׁבְעִים הֵם כְּנֶגֶד שִׁבְעִים אֻמּוֹת, וּמִתְמַעֲטִים וְהוֹלְכִים, סִימָן כְּלָיָה הִיא לָהֶם, וּבִימֵי הַמִּקְדָּשׁ הָיוּ מְגִנִּים עֲלֵיהֶם מִן הַיְּסוּרִין (סוכה נ"ה):
ולכבשים. כְּנֶגֶד יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ "שֶׂה פְּזוּרָה" (ירמיהו נ'), וְהֵם קְבוּעִים, וּמְנְיָנָם תִּשְׁעִים וּשְׁמוֹנָה, לְכַלּוֹת מֵהֶם תִּשְׁעִים וּשְׁמוֹנָה קְלָלוֹת שֶׁבְּמִשְׁנֵה תוֹרָה; בַּשֵּׁנִי נֶאֱמַר וְנִסְכֵּיהֶם עַל שְׁנֵי תְּמִידֵי הַיּוֹם, וְלֹא שְׁנָה הַלָּשׁוֹן אֶלָּא לִדְרֹשׁ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִ"לְ (ספרי; שבת ק"נ) בַּשֵּׁנִי וְנִסְכֵּיהֶם, בַּשִּׁשִּׁי וּנְסָכֶיהָ, בַּשְּׁבִיעִי כְּמִשְׁפָּטָם, מ"ם יו"ד מ"ם הֲרֵי כָּאן מַיִם, רָמַז לְנִסּוּךְ הַמַּיִם מִן הַתּוֹרָה בָּחַג:

פסוק לה
עצרת תהיה לכם. עֲצוּרִים בַּעֲשִׂיַּת מְלָאכָה; דְּ"אַ, **עצרת** — עִצְרוּ מִלְּצֵאת, מְלַמֵּד שֶׁטָּעוּן לִינָה; וּמִדְרָשׁוֹ בַּאֲגָדָה לְפִי שֶׁכָּל יְמוֹת הָרֶגֶל הִקְרִיבוּ כְּנֶגֶד שִׁבְעִים אֻמּוֹת, וּבָאִין לְלֶקֶט, אָמַר לָהֶם הַמָּקוֹם בְּבַקָּשָׁה מִכֶּם עֲשׂוּ לִי סְעוּדָה קְטַנָּה כְּדֵי שֶׁאֲהָנֶה מִכֶּם (סוכה נ"ה):

פסוק לו

פר אחד איל אחד. אֵלּוּ כְּנֶגֶד יִשְׂרָאֵל, הִתְעַכְּבוּ לִי מְעַט עוֹד, וּלְשׁוֹן חִבָּה הוּא זֶה, כְּבָנִים הַנִּפְטָרִים מֵאֲבִיהֶם וְהוּא אוֹמֵר לָהֶם קְשָׁה עָלַי פְּרֵדַתְכֶם, עַכְּבוּ עוֹד יוֹם אֶחָד, מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁעָשָׂה סְעוּדָה כו', כִּדְאִיתָא בְּמַסֶּכֶת סֻכָּה (שם); וּבְמִדְרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא: לְמִדָּה תּוֹרָה דֶּרֶךְ אֶרֶץ שֶׁמִּי שֶׁיֵּשׁ לוֹ אַכְסַנַאי יוֹם רִאשׁוֹן יַאֲכִילֶנּוּ פְּטוּמוֹת, לְמָחָר יַאֲכִילֶנּוּ דְּגִים, לְמָחָר בְּשַׂר בְּהֵמָה, לְמָחָר מַאֲכִילוֹ קִטְנִית, לְמָחָר מַאֲכִילוֹ יָרָק, פּוֹחֵת וְהוֹלֵךְ כְּפָרֵי הֶחָג:

פסוק לט

אלה תעשו לה' במועדיכם. דָּבָר הַקָּצוּב לְחוֹבָה:

לבד מנדריכם. אִם בָּאתֶם לִדּוֹר קָרְבָּנוֹת בָּרֶגֶל, מִצְוָה הִיא בְּיֶדְכֶם, אוֹ נְדָרִים אוֹ נְדָבוֹת שֶׁנִּדַּרְתֶּם כָּל הַשָּׁנָה, הַקְרִיבוּם בָּרֶגֶל, שֶׁמָּא יִקְשֶׁה לוֹ לַחֲזוֹר וְלַעֲלוֹת לִירוּשָׁלַיִם וּלְהַקְרִיב נִדְרָיו וְנִמְצָא עוֹבֵר בְּבַל תְּאַחֵר:

פרק ל

פסוק א

ויאמר משה אל בני ישראל. לְהַפְסִיק הָעִנְיָן, דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, לְפִי שֶׁעַד כָּאן דִּבְּרוֹ שֶׁל מָקוֹם וּפָרָשַׁת נְדָרִים מַתְחֶלֶת בְּדִבּוּרוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, הֶצְרֵךְ לְהַפְסִיק תְּחִלָּה וְלוֹמַר שֶׁחָזַר מֹשֶׁה וְאָמְרָהּ פָּרָשָׁה זוֹ לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁאִם לֹא כֵן, יֵשׁ בְּמַשְׁמַע שֶׁלֹּא אָמַר לָהֶם זוֹ, אֶלָּא בְּפָרָשַׁת נְדָרִים הַתְחִיל דְּבָרָיו:

פסוק ב

ראשי המטות. חֶלֶק כָּבוֹד לַנְּשִׂיאִים לְלַמְּדָם תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל; וּמִנַּיִן שֶׁאַף שְׁאָר הַדִּבְּרוֹת כֵּן? תַּלְמוּד לוֹמַר (שמות ל"ד) "וַיָּשֻׁבוּ אֵלָיו אַהֲרֹן וְכָל הַנְּשִׂאִים בָּעֵדָה וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם, וְאַחֲרֵי כֵן נִגְּשׁוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". וּמָה רָאָה לְאָמְרָהּ כָּאן? לְמֵד שֶׁהֲפָרַת נְדָרִים בְּיָחִיד מֻמְחֶה, וְאִם אֵין יָחִיד מֻמְחֶה, מֵפֵר בִּשְׁלֹשָׁה הֶדְיוֹטוֹת; אוֹ יָכוֹל שֶׁלֹּא אָמַר מֹשֶׁה פָּרָשָׁה זוֹ אֶלָּא לַנְּשִׂיאִים בִּלְבַד? נֶאֱמַר כָּאן "זֶה הַדָּבָר" וְנֶאֱמַר בִּשְׁחוּטֵי חוּץ (ויקרא י"ז) "זֶה הַדָּבָר", מַה לְּהַלָּן נֶאֱמְרָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל — שֶׁנֶּאֱמַר "דַּבֵּר אֶל אַהֲרֹן" וְגוֹ' — אַף זוֹ נֶאֱמְרָה לְכֻלָּן (ספרי; נדרים ע"ח):

זה הדבר. מֹשֶׁה נִתְנַבֵּא בְּ"כֹה אָמַר ה' כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה" (שמות י"א) וְהַנְּבִיאִים נִתְנַבְּאוּ בְּ"כֹה אָמַר ה'", מוּסָף עֲלֵיהֶם מֹשֶׁה שֶׁנִּתְנַבֵּא בִּלְשׁוֹן "זֶה הַדָּבָר". דְּ"א — **זה הדבר** מְעוּט הוּא, לוֹמַר שֶׁהֶחְכָּם בִּלְשׁוֹן הַתּוֹרָה, וּבַעַל בִּלְשׁוֹן הֲפָרָה, כִּלְשׁוֹן הַכָּתוּב כָּאן, וְאִם חִלְפּוּ — אֵין מֻתָּר וְאֵין מוּפָר (ספרי; נדרים ע"ז):

פסוק ג

נדר. הָאוֹמֵר הֲרֵי עָלַי קוֹנָם שֶׁלֹּא אֹכַל אוֹ שֶׁלֹּא אֶעֱשֶׂה דָּבָר פְּלוֹנִי; יָכוֹל אֲפִלּוּ נִשְׁבַּע שֶׁיֹּאכַל נְבֵלוֹת אֲנִי קוֹרֵא עָלָיו כְּכָל הַיּוֹצֵא מִפִּיו יַעֲשֶׂה? תַּ"ל **לאסר אסר** — לֶאֱסֹר אֶת הַמֻּתָּר וְלֹא לְהַתִּיר אֶת הָאָסוּר (ספרי):

לא יחל דברו. כְּמוֹ לֹא יְחַלֵּל דְּבָרוֹ — לֹא יַעֲשֶׂה דְּבָרוֹ חֻלִּין (שם):

פסוק ד

בבית אביה. בִּרְשׁוּת אָבִיהָ וַאֲפִלּוּ אֵינָהּ בְּבֵיתוֹ (שם):

בנעריה. וְלֹא קְטַנָּה וְלֹא בוֹגֶרֶת, שֶׁהַקְּטַנָּה אֵין נִדְרָהּ נֶדֶר, וְהַבּוֹגֶרֶת אֵינָהּ בִּרְשׁוּתוֹ שֶׁל אָבִיהָ לְהָפֵר נְדָרֶיהָ; וְאֵי זוֹ הִיא קְטַנָּה? אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ בַּת י"א שָׁנָה וְיוֹם אֶחָד נְדָרֶיהָ נִבְדָּקִין, אִם יָדְעָה לְשֵׁם מִי נָדְרָה וּלְשֵׁם מִי הִקְדִּישָׁה, נִדְרָהּ נֶדֶר, בַּת י"ב שָׁנָה וְיוֹם אֶחָד אֵינָהּ צְרִיכָה לִבָּדֵק:

פסוק ו

ואם הניא אביה אתה. אִם מָנַע אוֹתָהּ מִן הַנֶּדֶר, כְּלוֹמַר שֶׁהֵפֵר לָהּ. הֲנָאָה זוֹ אֵינִי יוֹדֵעַ מַה הִיא, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר "וְאִם בְּיוֹם שְׁמֹעַ אִישָׁהּ יָנִיא אוֹתָהּ וְהֵפֵר" (פסוק ט') הֲוֵי אוֹמֵר הֲנָאָה זוֹ הֲפָרָה. וּפְשׁוּטוֹ לְשׁוֹן מְנִיעָה וַהֲסָרָה, וְכֵן "וְלָמָּה תְּנִיאוּן" (במדבר ל"ב), וְכֵן "שֶׁמֶן רֹאשׁ אַל יָנִי רֹאשִׁי" (תהילים קמ"א), וְכֵן "וִידַעְתֶּם אֶת תְּנוּאָתִי" (במדבר י"ד) — אֶת אֲשֶׁר סָרְתֶּם מֵעָלַי:

וה' יסלח לה. בַּמֶּה הַכָּתוּב מְדַבֵּר? בְּאִשָּׁה שֶׁנָּדְרָה בְנָזִיר וְשָׁמַע בַּעְלָהּ וְהֵפֵר לָהּ וְהִיא לֹא יָדְעָה וְעוֹבֶרֶת עַל נִדְרָהּ וְשׁוֹתָה יַיִן וּמְטַמְּאָה לְמֵתִים, זוֹ הִיא שֶׁצְּרִיכָה סְלִיחָה וְאַע"פ שֶׁהוּא מוּפָר, וְאִם הַמּוּפָרִין צְרִיכִים סְלִיחָה, קַ"וָ לְשֶׁאֵינָן מוּפָרִים (עי' קידושין פ"א):

פסוק ז

ואם היו תהיה לאיש. זוֹ אֲרוּסָה, אוֹ אֵינוֹ אֶלָּא נְשׂוּאָה? כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר "וְאִם בֵּית אִישָׁהּ נָדְרָה" הֲרֵי נְשׂוּאָה אָמוּר, וְכָאן בַּאֲרוּסָה, וּבָא לַחֲלֹק בָּהּ שֶׁאָבִיהָ וּבַעְלָהּ מְפֵרִין נְדָרֶיהָ, הֵפֵר הָאָב וְלֹא הֵפֵר הַבַּעַל, אוֹ הֵפֵר הַבַּעַל וְלֹא הֵפֵר הָאָב, הֲרֵי זֶה אֵינוֹ מוּפָר, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר אִם קַיֵּם אֶחָד מֵהֶם:

ונדריה עליה. שֶׁנִּדְרָה בְּבֵית אָבִיהָ, וְלֹא שָׁמַע בָּהֶן אָבִיהָ וְלֹא הוּפְרוּ וְלֹא הוּקְמוּ (עי' ספרי):

פסוק ח

ושמע אישה וגו'. הֲרֵי לְךָ שֶׁאִם קַיֵּם הַבַּעַל שֶׁהוּא קַיָּם:

פסוק ט

והפר את נדרה. יָכוֹל אֲפִלּוּ לֹא הֵפֵר הָאָב, תַּ"ל (פסוק י"ז) "בִּנְעֲרֶיהָ בֵּית אָבִיהָ" — כָּל שֶׁבִּנְעוּרֶיהָ בִּרְשׁוּת אָבִיהָ הִיא (ספרי שם):

פסוק י

כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה. לְפִי שֶׁאֵינָהּ לֹא בִרְשׁוּת אָב וְלֹא בִרְשׁוּת בַּעַל, וּבְאַלְמָנָה מִן הַנִּשּׂוּאִין הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אֲבָל אַלְמָנָה מִן הָאֵרוּסִין — מֵת הַבַּעַל נִתְרוֹקְנָה וְחָזְרָה רְשׁוּת לָאָב (נדרים ע'):

פסוק יא

ואם בית אשה נדרה. בְּנִשּׂוּאָה הַכָּתוּב מְדַבֵּר (שם ס"ז):

פסוק יד

כל נדר וכל שבעת אסר וגו'. לְפִי שֶׁאָמַר שֶׁהַבַּעַל מֵפֵר, יָכוֹל כָּל נְדָרִים בְּמַשְׁמָע, תַּ"ל **לענת נפש** — אֵינוֹ מֵפֵר אֶלָּא נִדְרֵי עִנּוּי נֶפֶשׁ בִּלְבַד, וְהֵם מְפֹרָשִׁים בְּמַסֶּכֶת' נְדָרִים (דף ע"ט):

פסוק טו

מיום אל יום. שֶׁלֹּא תֹּאמַר מֵעֵת לְעֵת, לְכָךְ נֶאֱמַר "מִיּוֹם אֶל יוֹם", לְלַמֶּדְךָ שֶׁאֵין מֵפֵר אֶלָּא עַד שֶׁתֶּחְשַׁךְ (נדרים ע"ו):

פסוק טז

אחרי שמעו. אַחֲרֵי שֶׁשָּׁמַע וְקַיֵּם, שֶׁאָמַר אֶפְשִׁי בּוֹ, וְחָזַר וְהֵפֵר לָהּ אֲפִלּוּ בּוֹ בַּיּוֹם:
ונשא את עונה. הוּא נִכְנָס תַּחְתֶּיהָ. לָמַדְנוּ מִכָּאן שֶׁהַגּוֹרֵם תַּקָּלָה לַחֲבֵרוֹ הוּא נִכְנָס תַּחְתָּיו לְכָל עֲנָשִׁין:

פרק לא

פסוק ב

מאת המדינים. וְלֹא מֵאֵת הַמּוֹאָבִים, שֶׁהַמּוֹאָבִים נִכְנְסוּ לַדָּבָר מֵחֲמַת יִרְאָה, שֶׁהָיוּ יְרֵאִים מֵהֶם שֶׁיְּהֵיוּ שׁוֹלְלִים אוֹתָם, שֶׁלֹּא נֶאֱמַר אֶלָּא "וְאַל תִּתְגֹּר בָּם מִלְחָמָה" (דברים ב'), אֲבָל מִדְיָנִים נִתְעַבְּרוּ עַל רִיב לֹא לָהֶם; דְּ"אַ, מִפְּנֵי שְׁנֵי פְּרִידוֹת טוֹבוֹת שֶׁיֵּשׁ לִי לְהוֹצִיא מֵהֶם — רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה וְנַעֲמָה הָעַמּוֹנִית (בבא קמא ל"ח):

פסוק ג

וידבר משה וגו'. אַע"פִּ שֶׁשָּׁמַע שְׁמִיתָתוֹ תְּלוּיָה בַּדָּבָר עָשָׂה בְשִׂמְחָה וְלֹא אַחַר (ספרי):
החלצו. כְּתַרְגּוּמוֹ, לְשׁוֹן חֲלוּצֵי צָבָא — מְזֻיָּנִים:

אנשים. צַדִּיקִים, וְכֵן "בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים" (שמות י"ז), וְכֵן "אֲנָשִׁים חֲכָמִים וִידֻעִים" (דברים א'):

נקמת ה'. שֶׁהָעוֹמֵד כְּנֶגֶד יִשְׂרָאֵל כְּאִלּוּ עוֹמֵד כְּנֶגֶד הַקָּבָ"ה:

פסוק ד

לכל מטות ישראל. לְרַבּוֹת שֵׁבֶט לֵוִי (ספרי):

פסוק ה

וימסרו. לְהוֹדִיעֲךָ שִׁבְחָן שֶׁל רוֹעֵי יִשְׂרָאֵל כַּמָּה הֵם חֲבִיבִים עַל יִשְׂרָאֵל, עַד שֶׁלֹּא שָׁמְעוּ בְּמִיתָתוֹ מַה הוּא אוֹמֵר? "עוֹד מְעַט וְסִקָּלֻנִי" (שמות י"ז), וּמִשֶּׁשָּׁמְעוּ שְׁמִיתַת מֹשֶׁה תְּלוּיָה בְּנִקְמַת מִדְיָן לֹא רָצוּ לָלֶכֶת עַד שֶׁנִּמְסְרוּ עַל כָּרְחָן (ספרי):

פסוק ו

אתם ואת פינחס. מַגִּיד שֶׁהָיָה פִּינְחָס שָׁקוּל כְּנֶגֶד כֻּלָּם (ספרי); וּמִפְּנֵי מָה הָלַךְ פִּינְחָס וְלֹא הָלַךְ אֶלְעָזָר? אָמַר הַקָּבָ"ה מִי שֶׁהִתְחִיל בַּמִּצְוָה, שֶׁהָרַג כָּזְבִּי בַת צוּר, יִגְמֹר; דְּ"אַ — שֶׁהָלַךְ לִנְקֹם נִקְמַת יוֹסֵף אָבִי אִמּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "וְהַמְדָנִים מָכְרוּ אֹתוֹ" (בראשית ל"ז); וּמִנַּיִן שֶׁהָיְתָה אִמּוֹ שֶׁל פִּינְחָס מִשֶּׁל יוֹסֵף? שֶׁנֶּאֱמַר "מִבְּנוֹת פּוּטִיאֵל" (שמות ו') — מִזֶּרַע יִתְרוֹ שֶׁפִּטֵּם עֲגָלִים לַעֲ"ז, וּמִזֶּרַע יוֹסֵף שֶׁפִּטְפֵּט בְּיִצְרוֹ (סוטה מ"ג); דָּבָר אַחֵר — שֶׁהָיָה מְשׁוּחַ מִלְחָמָה (שם):

וכלי הקדש. זֶה הָאָרוֹן וְהַצִּיץ, שֶׁהָיָה בִּלְעָם עִמָּהֶם וּמַפְרִיחַ מַלְכֵי מִדְיָן בְּכִשָּׁפִים וְהוּא עַצְמוֹ פּוֹרֵחַ עִמָּהֶם, הֶרְאָה לָהֶם אֶת הַצִּיץ שֶׁהַשֵּׁם חָקוּק בּוֹ וְהֵם נוֹפְלִים, לְכָךְ נֶאֱמַר "עַל חַלְלֵיהֶם" בְּמַלְכֵי מִדְיָן — שֶׁנּוֹפְלִים עַל הַחֲלָלִים מִן הָאֲוִיר, וְכֵן בְּבִלְעָם כָּתוּב "עַל חַלְלֵיהֶם" בְּסִ' יְהוֹשֻׁעַ (תנחומא):

בידו. בִּרְשׁוּתוֹ, וְכֵן (במדבר כ"א) "וַיִּקַּח אֶת כָּל אַרְצוֹ מִיָּדוֹ" (ספרי):

פסוק ח

חמשת מלכי מדין. וְכִי אֵינִי רוֹאֶה שֶׁחֲמִשָּׁה מָנָה הַכָּתוּב? לָמָּה הַזְקִיק לוֹמַר חֲמֻשָּׁת? אֶלָּא לְלַמֶּדְךָ שֶׁשָּׁווּ כֻּלָּם בָּעֵצָה וְהִשָּׁווּ כֻּלָּם בַּפַּרְעָנוּת (שם); בִּלְעָם הָלַךְ שָׁם לִטֹּל שְׂכַר עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אֶלֶף שֶׁהִפִּיל מִיִּשְׂרָאֵל בַּעֲצָתוֹ, וְיָצָא מִמִּדְיָן לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל וּמַשִּׂיאָן עֵצָה רָעָה — אָמַר לָהֶם אִם כְּשֶׁהָיִיתֶם שִׁשִּׁים רִבּוֹא לֹא יָכְלוּתֶם לָהֶם, וְעַכְשָׁיו בְּי"ב אֶלֶף אַתֶּם בָּאִים לְהִלָּחֵם? — נָתְנוּ לוֹ שְׂכָרוֹ מְשֻׁלָּם וְלֹא קִפְּחוּהוּ (ספרי):

בחרב. הוּא בָּא עַל יִשְׂרָאֵל וְהֶחֱלִיף אֱמָנוּתוֹ בְּאֱמָנוּתָם, שֶׁאֵין נוֹצָחִים אֶלָּא בְּפִיהֶם וְעַל יְדֵי תְּפִלָּה וּבַקָּשָׁה, וּבָא הוּא וְתָפַשׂ אֱמָנוּתָם לְקַלְקֵל בְּפִיו, אַף הֵם בָּאוּ עָלָיו וְהֶחֱלִיפוּ אֱמָנוּתָם בְּאֱמָנוּת הָאֻמּוֹת שֶׁבָּאִין בַּחֶרֶב, שֶׁנֶּאֱמַר "וְעַל חַרְבְּךָ תִּחְיֶה" (בראשית כ"ז):

פסוק י

טירתם. מְקוֹם נוֹטִירִין שֶׁלָּהֶם, שֶׁהוּא לְשׁוֹן מוֹשַׁב כּוֹמְרִים יוֹדְעֵי חֻקֵּיהֶם; דְּ"אַ — לְשׁוֹן מוֹשַׁב עֶרְיֶהָם, כְּמוֹ שֶׁמִּתַּרְגֵּם "סַרְנֵי פְּלִשְׁתִּים" (שמואל א ו') — טוּרְנֵי פְּלִשְׁתָּאֵי:

פסוק יא

ויקחו את כל השלל וגו'. מַגִּיד שֶׁהָיוּ כְּשֵׁרִים וְצַדִּיקִים, וְלֹא נֶחְשְׁדוּ עַל הַגָּזֶל לִשְׁלֹחַ יָד בַּבְּזָזָה שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּת, שֶׁנֶּאֱמַר **את כל השלל וגו'**, וַעֲלֵיהֶם מְפֹרָשׁ בַּקַּבָּלָה "שִׁנַּיִךְ כְּעֶדֶר הָרְחֵלִים" וְגוֹ' (שיר השירים ו':ו') — אַף אֲנָשֵׁי הַמִּלְחָמָה שָׁבָךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים:

שלל. הֵן מִטַּלְטְלִין שֶׁל מַלְבּוּשׁ וְתַכְשִׁיטִין:

בז. הוּא בִּזַּת מִטַּלְטְלִין שֶׁאֵינָם תַּכְשִׁיט:

מלקוח. אָדָם וּבְהֵמָה, וּבְמָקוֹם שֶׁכָּתוּב שְׁבִי אֵצֶל מַלְקוֹחַ, שְׁבִי בָאָדָם וּמַלְקוֹחַ בַּבְּהֵמָה:

פסוק יג

ויצאו משה ואלעזר הכהן. לְפִי שֶׁרָאוּ אֶת נְעָרֵי יִשְׂרָאֵל יוֹצְאִים לַחֲטֹף מִן הַבִּזָּה (ספרי):

פסוק יד

ויקצף משה על פקודי החיל. מְמֻנִּים עַל הַחַיִל, לְלַמֶּדְךָ שֶׁכָּל סִרְחוֹן הַדּוֹר תָּלוּי בַּגְּדוֹלִים שֶׁיֵּשׁ כֹּחַ בְּיָדָם לִמְחוֹת (שם):

פסוק טז

הן הנה. מַגִּיד שֶׁהָיוּ מַכִּירִים אוֹתָן — זוֹ הִיא שֶׁנִּכְשַׁל פִּלּוֹנִי בָּהּ (ילקוט שמעוני תשפ"ה):

בדבר בלעם. אָמַר לָהֶם אֲפִלּוּ אַתֶּם מַכְנִיסִין כָּל הֲמוֹנוֹת שֶׁבָּעוֹלָם אֵין אַתֶּם יְכוֹלִים לָהֶם, שֶׁמָּא מְרֻבִּים אַתֶּם מִן הַמִּצְרִיִּים שֶׁהָיוּ שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר? בֹּאוּ וְאַשִּׁיאָכֶם עֵצָה, אֱלֹהֵיהֶם שֶׁל אֵלּוּ שׂוֹנֵא זִמָּה הוּא וְכוּ' כִּדְאִיתָא בְּחֵלֶק (דף ק"ו) וּבְסִפְרֵי:

פסוק יז

וכל אשה ידעת איש. רְאוּיָה לְבָעַל, אַע"פִּ שֶׁלֹּא נִבְעֲלָה, וְלִפְנֵי הַצִּיץ הֶעֱבִירוּם, וְהָרְאוּיָה לְבָעַל פָּנֶיהָ מוֹרִיקוֹת (יבמות ס'):

הרגו. לָמָּה חָזַר וְאָמַר? לְהַפְסִיק הָעִנְיָן, דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, שֶׁאִם אֲנִי קוֹרֵא הִרְגוּ כָּל זָכָר בַּטָּף וְכָל אִשָּׁה יְדַעַת אִישׁ וְכֹל הַטַּף בַּנָּשִׁים וְגוֹ', אֵינִי יוֹדֵעַ אִם לַהֲרֹג עִם הַזְּכָרִים אוֹ לְהַחֲיוֹת עִם הַטַּף, לְכָךְ נֶאֱמַר הֲרֹגוּ:

פסוק יט

מחוץ למחנה. שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ לָעֲזָרָה:

כל הרג נפש. ר' מֵאִיר אוֹמֵר בְּהוֹרֵג בְּדָבָר הַמְקֻבָּל טֻמְאָה הַכָּתוּב מְדַבֵּר, וְלַמֶּדְךָ הַכָּתוּב שֶׁהַכְּלִי מְטַמֵּא אָדָם בְּחִבּוּרֵי הַמֵּת כְּאִלּוּ נוֹגֵעַ בַּמֵּת עַצְמוֹ, אוֹ יָכוֹל אֲפִלּוּ זָרַק בּוֹ חֵץ וַהֲרָגוֹ?

תַּלְמוּד לוֹמַר **וכל נגע בחלל**, הִקִּישׁ הוֹרֵג לְנוֹגֵעַ, מַה נוֹגֵעַ עַל יְדֵי חִבּוּרוֹ, אַף הוֹרֵג עַ"יְ חִבּוּרוֹ (ספרי במדבר י"ט):

תתחטאו. בְּמֵי נִדָּה כְּדֵין שְׁאָר טְמֵאֵי מֵתִים, שֶׁאַף לְדִבְרֵי הָאוֹמְרִים קִבְרֵי גוֹיִם אֵינָם מְטַמְּאִין בְּאֹהֶל, שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל ל"ד) "וְאַתֶּן צֹאנִי צֹאן מַרְעִיתִי אָדָם אַתֶּם" — אַתֶּם קְרוּיִם אָדָם — מוֹדֶה הוּא שֶׁהַגּוֹיִם מְטַמְּאִים בְּמַגַּע וּבְמַשָּׂא, שֶׁלֹּא נֶאֱמַר אָדָם אֶלָּא אֵצֶל טֻמְאַת אָהֳלוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר "אָדָם כִּי יָמוּת בְּאֹהֶל" (במדבר י"ט):

אתם ושביכם. לֹא שֶׁהַגּוֹיִם מְקַבְּלִין טֻמְאָה וּצְרִיכִין הַזָּאָה, אֶלָּא מָה אַתֶּם בְּנֵי בְרִית, אַף שִׁבְיכֶם כְּשֶׁיָּבֹאוּ לַבְּרִית וְיִטָּמְאוּ, צְרִיכִין הַזָּאָה (ספרי):

פסוק כ

וכל מעשה עזים. לְהָבִיא כְּלֵי הַקְּרָנַיִם וְהַטְּלָפַיִם וְהָעֲצָמוֹת (חולין כ"ה):

פסוק כא

ויאמר אלעזר הכהן וגו'. לְפִי שֶׁבָּא מֹשֶׁה לְכְלַל כַּעַס בָּא לְכְלַל טָעוּת, שֶׁנִּתְעַלְּמוּ מִמֶּנּוּ הִלְכוֹת גְּעוּלֵי גוֹיִם, וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בַּשְּׁמִינִי לַמִּלּוּאִים, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיִּקְצֹף עַל אֶלְעָזָר וְעַל אִיתָמָר" (ויקרא י') — בָּא לְכְלַל כַּעַס בָּא לְכְלַל טָעוּת, וְכֵן בְּשִׁמְעוֹ נָא הַמּוֹרִים (במדבר כ') "וַיַּךְ אֶת הַסֶּלַע" — עַל יְדֵי הַכַּעַס טָעָה (ספרי; פסחים ס"ו):

אשר צוה ה' וגו'. תְּלָה הַהוֹרָאָה בְּרַבּוֹ (עי' ספרי):

פסוק כב

אך את הזהב וגו'. אַעַ"פִּ שֶׁלֹּא הִזְהִיר לָכֶם מֹשֶׁה אֶלָּא עַל הִלְכוֹת טֻמְאָה, עוֹד יֵשׁ לְהַזְהִיר לָכֶם עַל הִלְכוֹת גְּעוּל, וְ"אַךְ" לְשׁוֹן מִעוּט, כְּלוֹמַר מִמֶּעֱטִין אַתֶּם מִלְּהִשְׁתַּמֵּשׁ בַּכֵּלִים אֲפִלּוּ לְאַחַר טָהֳרָתָן מִטֻּמְאַת הַמֵּת עַד שֶׁיִּטָּהֲרוּ מִבְּלִיעַת אִסּוּר נְבֵלוֹת; וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ, **אך את הזהב** לוֹמַר, שֶׁצָּרִיךְ לְהַעֲבִיר חֲלוּדָה שֶׁלּוֹ קֹדֶם שֶׁיַּגְעִילֶנּוּ, וְזֶהוּ לְשׁוֹן **אך**, שֶׁלֹּא יְהֵא שָׁם חֲלוּדָה אַף הַמַּתֶּכֶת יִהְיֶה כְּמוֹ שֶׁהוּא:

פסוק כג

כל דבר אשר יבא באש. לְבַשֵּׁל בּוֹ כְּלוּם:

תעבירו באש. כְּדֶרֶךְ תַּשְׁמִישׁוֹ הַגָּעָלָתוֹ — מִי שֶׁתַּשְׁמִישׁוֹ עַל יְדֵי חַמִּין יַגְעִילֶנּוּ בְּחַמִּין, וּמִי שֶׁתַּשְׁמִישׁוֹ עַ"יְ צְלִי, כְּגוֹן הַשְׁפּוּד וְהָאַסְכָּלָה, יְלַבְּנוֹ בָּאוּר (עבודה זרה ע"ד):

אך במי נדה יתחטא. לְפִי פְּשׁוּטוֹ חִטּוּי זֶה לְטַהֲרוֹ מִטֻּמְאַת מֵת, אָמַר לָהֶם צְרִיכִין הַכֵּלִים גְּעוּל לְטַהֲרָם מִן הָאִסּוּר וְחִטּוּי לְטַהֲרָן מִן הַטֻּמְאָה; וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ מִכָּאן שֶׁאַף לְהַכְשִׁירָן מִן הָאִסּוּר הִטְעִין טְבִילָה לִכְלֵי מַתָּכוֹת, וּמֵי נִדָּה הַכָּתוּבִין כָּאן דָּרְשׁוּ מַיִם הָרְאוּיִם לִטְבֹּל בָּהֶם נִדָּה, וְכַמָּה הֵם? אַרְבָּעִים סְאָה (שם ע"ה):

וכל אשר לא יבא באש. כָּל דָּבָר שֶׁאֵין תַּשְׁמִישׁוֹ עַל יְדֵי הָאוּר, כְּגוֹן כּוֹסוֹת וּצְלוֹחִיּוֹת שֶׁתַּשְׁמִישָׁן בְּצוֹנֵן וְלֹא בָלְעוּ אִסּוּר:
תעבירו במים. מַטְבִּילָן וְדַיּוֹ, וְדַוְקָא כְּלֵי מַתֶּכוֹת:

פסוק כד

אל המחנה. לְמַחֲנֵה שְׁכִינָה, שֶׁאֵין טְמֵא מֵת טָעוּן שִׁלּוּחַ מִמַּחֲנֵה לְוִיָּה וּמִמַּחֲנֵה יִשְׂרָאֵל:

פסוק כו

שא את ראש. קַח אֶת הַחֶשְׁבּוֹן:

פסוק כז

וחצית את המלקוח בין תפשי המלחמה וגו'. חֶצְיוֹ לָאֵלּוּ וְחֶצְיוֹ לָאֵלּוּ:

פסוק לב

ויהי המלקוח יתר הבז. לְפִי שֶׁלֹּא נִצְטַוּוּ לְהָרִים מֶכֶס מִן הַמִּטַּלְטְלִין אֶלָּא מִן הַמַּלְקוֹחַ, כְּתַב אֶת הַלָּשׁוֹן הַזֶּה **ויהי המלקוח**, שֶׁבָּא לִכְלַל חֲלֻקָּה וְלִכְלַל מֶכֶס, שֶׁהָיָה עוֹדֵף עַל בַּז הַמִּטַּלְטְלִין **אשר בזזו עם הצבא איש לו** וְלֹא בָא לִכְלַל חֲלֻקָּה — מִסְפַּר הַצֹּאן וְגוֹ':

פסוק מב

וממחצית בני ישראל אשר חצה משה. לָעֵדָה, וְהוֹצִיאָהּ לָהֶם **מן האנשים הצבאים**:

פסוק מג

ותהי מחצת העדה. כָּךְ וְכָךְ:

פסוק מז

ויקח משה וגו'.

פסוק מח

הפקדים. הַמְמֻנִּים:

פסוק מט

ולא נפקד. לֹא נֶחְסַר, וְתַרְגּוּמוֹ "לָא שְׁגָא", אַף הוּא בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי חִסָּרוֹן, כְּמוֹ "אָנֹכִי אֲחַטָּנָּה" (בראשית ל"א) תַּרְגּוּמוֹ "דַּהֲוֵת שָׁגְיָא מִמְּנָיָנָא", וְכֵן "כִּי יִפָּקֵד מוֹשָׁבֶךָ" (שמואל א כ') — יֶחְסַר מְקוֹם מוֹשָׁבְךָ, אִישׁ הָרְגִיל לֵישֵׁב שָׁם, וְכֵן "וַיִּפָּקֵד מְקוֹם דָּוִד" (שם) — נֶחְסַר מְקוֹמוֹ וְאֵין אִישׁ יוֹשֵׁב שָׁם:

פסוק נ

אצעדה. אֵלּוּ צְמִידִים שֶׁל רֶגֶל:
וצמיד. שֶׁל יָד:
עגיל. נִזְמֵי אֹזֶן:

וכומז. דְּפוּס שֶׁל בֵּית הָרֶחֶם, לְכַפֵּר הִרְהוּר הַלֵּב שֶׁל בְּנוֹת מִדְיָן (שבת ס"ד):

פרק לב

פסוק ג
עטרות ודיבן וגו'. מֵאֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג הָיוּ:

פסוק ו
האחיכם. לְשׁוֹן תְּמִיהָה הוּא:

פסוק ז
ולמה תניאון. תָּסִירוּ וְתַמְנִיעוּ לִבָּם מֵעָבֹר, שֶׁיִּהְיוּ סְבוּרִים שֶׁאַתֶּם יְרֵאִים לַעֲבֹר מִפְּנֵי הַמִּלְחָמָה וְחֹזֶק הֶעָרִים וְהָעָם:

פסוק ח
מקדש ברנע. כְּךְ שְׁמָהּ, וּשְׁתֵּי קָדֵשׁ הָיוּ:

פסוק יב
הקנזי. חוֹרְגוֹ שֶׁל קְנַז הָיָה וְיָלְדָה לוֹ אִמּוֹ שֶׁל כָּלֵב אֶת עָתְנִיאֵל (סוטה י"א):

פסוק יג
וינעם. וַיְטַלְטְלֵם, מִן "נָע וָנָד" (בראשית ד):

פסוק יד
לספות. כְּמוֹ "סְפוּ שְׁנָה עַל שְׁנָה" (ישעיהו כ"ט), "עֹלוֹתֵיכֶם סְפוּ" וְגוֹ' (ירמיהו ז'), לְשׁוֹן תּוֹסֶפֶת:

פסוק טז
נבנה למקננו פה. חָסִים הָיוּ עַל מָמוֹנָם יוֹתֵר מִבְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם, שֶׁהִקְדִּימוּ מִקְנֵיהֶם לְטַפָּם. אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה "לֹא כֵן, עֲשׂוּ הָעִקָּר עִקָּר וְהַטַּפֹּל טַפֵּל, בְּנוּ לָכֶם תְּחִלָּה עָרִים לְטַפְּכֶם וְאַחַר כֵּן גְּדֵרוֹת לְצֹאנְכֶם" (תנחומא):

פסוק יז
ואנחנו נחלץ חשים. נִזְדַּיֵּן מְהִירִים, כְּמוֹ "מַהֵר שָׁלָל חָשׁ בַּז" (ישעיהו ח'), "יְמַהֵר יָחִישָׁה" (שם ה'):

לפני בני ישראל. בְּרָאשֵׁי גְּיָסוֹת, מִתּוֹךְ שֶׁגִּבּוֹרִים הָיוּ, שֶׁכֵּן נֶאֱמַר בְּגָד (דברים ל"ג) "וְטָרַף זְרוֹעַ אַף קָדְקֹד"; וְאַף מֹשֶׁה חָזַר וּפֵרֵשׁ לָהֶם בְּאֵלֶּה הַדְּבָרִים (דברים ג') "וָאֲצַו אֶתְכֶם בָּעֵת הַהִוא וְגוֹ' חֲלוּצִים תַּעַבְרוּ לִפְנֵי אֲחֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל בְּנֵי חָיִל", וּבִירִיחוֹ כְּתִיב (יהושע ו') "וְהֶחָלוּץ עוֹבֵר (הֹלֵךְ) לִפְנֵיהֶם" — זֶה רְאוּבֵן וְגָד שֶׁקִּימּוּ תְּנָאָם:

וישב טפנו. בְּעוֹדֵנוּ אֵצֶל אַחֵינוּ:
בערי המבצר. שֶׁנִּבְנָה עַכְשָׁו:

פסוק יט

מעבר לירדן והלאה. בָּעֵבֶר הַמַּעֲרָבִי:
כי באה נחלתנו. כְּבָר קִבַּלְנוּהָ בָּעֵבֶר הַמִּזְרָחִי:

פסוק כד

לצנאכם. תֵּבָה זוֹ מְגוּזֶרֶת "צֹנָה וַאֲלָפִים כֻּלָּם" (תהלים ח') שֶׁאֵין בּוֹ אֶלֶ"ף מַפְסִיק בֵּין נוּ"ן לַצָּד"י, וְאֶלֶ"ף שֶׁבָּא כָּאן אַחַר הַנּוּ"ן בִּמְקוֹם הֵ"א שֶׁל צֹנָה הוּא; מִיסּוֹדוֹ שֶׁל רַ' מֹשֶׁה הַדַּרְשָׁן לָמַדְתִּי כֵּן:
והיצא מפיכם תעשו. לְגָבוֹהַּ, שֶׁקִּבַּלְתֶּם עֲלֵיכֶם לַעֲבֹר לַמִּלְחָמָה עַד כִּבּוּשׁ וְחִלּוּק, שֶׁמֹּשֶׁה לֹא בִּקֵּשׁ מֵהֶם אֶלָּא "וְנִכְבְּשָׁה ... וְאַחַר תָּשׁוּבוּ" וְהֵם קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם "עַד הִתְנַחֵל", הֲרֵי הוֹסִיפוּ לְהִתְעַכֵּב שֶׁבַע שֶׁחָלְקוּ, וְכֵן עָשׂוּ:

פסוק כה

ויאמר בני גד. כֻּלָּם כְּאִישׁ אֶחָד:

פסוק כח

ויצו להם. כְּמוֹ עֲלֵיהֶם, וְעַל תְּנָאָם מִנָּה אֶלְעָזָר וִיהוֹשֻׁעַ, כְּמוֹ "ה' יִלָּחֵם לָכֶם" (שמות י"ד):

פסוק לב

ואתנו אחזת נחלתנו. כְּלוֹמַר בְּיָדֵינוּ וּבִרְשׁוּתֵנוּ תִּהְיֶה אֲחֻזַּת נַחֲלָתֵנוּ מֵעֵבֶר הַזֶּה:

פסוק לו

ערי מבצר וגדרת צאן. זֶה סוֹף פָּסוּק מוּסָב עַל תְּחִלַּת הָעִנְיָן — וַיִּבְנוּ בְּנֵי גָד אֶת הָעָרִים הַלָּלוּ לִהְיוֹת עָרֵי מִבְצָר וְגִדְרוֹת צֹאן:

פסוק לח

ואת נבו ואת בעל מעון מוסבת שם. נְבוֹ וּבַעַל מְעוֹן שְׁמוֹת עָ"ז הֵם, וְהָיוּ הָאֱמוֹרִיִּים קוֹרִים עֲרֵיהֶם עַל שֵׁם עָ"ז שֶׁלָּהֶם, וּבְנֵי רְאוּבֵן הֵסֵבּוּ אֶת שְׁמָם לְשֵׁמוֹת אֲחֵרִים, וְזֶהוּ **מוסבת שם** — נְבוֹ וּבַעַל מְעוֹן מוּסַבּוֹת לְשֵׁם אַחֵר:
ואת שבמה. בָּנוּ שִׁבְמָה, וְהִיא שְׁבָם הָאֲמוּרָה לְמַעְלָה:

פסוק לט

ויורש. כְּתַרְגּוּמוֹ "וְתָרִיךְ", שֶׁתֵּבַת ריש מְשַׁמֶּשֶׁת שְׁתֵּי מַחֲלָקוֹת, לְשׁוֹן יְרֵשָׁה וּלְשׁוֹן הוֹרָשָׁה שֶׁהוּא טֵרוּד וְתֵרוּף:

פסוק מא

חותיהם. כַּפְרָנֵיהוֹן׃

ויקרא אתהן חות יאיר. לְפִי שֶׁלֹּא הָיוּ לוֹ בָּנִים קָרָאתָם בְּשִׁמוֹ לְזִכָּרוֹן׃

פסוק מב

ויקרא לה נבח. "לָהּ" אֵינוֹ מַפִּיק ה"א, וְרָאִיתִי בִּיסוֹדוֹ שֶׁל רַ' מֹשֶׁה הַדַּרְשָׁן לְפִי שֶׁלֹּא נִתְקַיְּמָה לָהּ שֵׁם זֶה לְפִיכָךְ הוּא רָפֶה, שֶׁמַּשְׁמָעוּת מִדְרָשׁוֹ כְּמוֹ לֹא; וּתְמַהֲנִי מַה יִּדְרֹשׁ בִּשְׁתֵּי תֵּבוֹת הַדּוֹמוֹת לָהּ "וַיֹּאמֶר לָהּ בֹּעַז" (רות ב'), "לִבְנוֹת לָהּ בַּיִת" (זכריה ה')׃

פרק לג

פסוק א

אלה מסעי. לָמָּה נִכְתְּבוּ הַמַּסָּעוֹת הַלָּלוּ? לְהוֹדִיעַ חֶסְדָּיו שֶׁל מָקוֹם, שֶׁאַע"פ שֶׁגָּזַר עֲלֵיהֶם לְטַלְטְלָם וְלַהֲנִיעָם בַּמִּדְבָּר, לֹא תֹּאמַר שֶׁהָיוּ נָעִים וּמְטַלְטְלִים מִמַּסָּע לְמַסָּע כָּל אַרְבָּעִים שָׁנָה וְלֹא הָיְתָה לָהֶם מְנוּחָה, שֶׁהֲרֵי אֵין כָּאן אֶלָּא אַרְבָּעִים וּשְׁתַּיִם מַסָּעוֹת, צֵא מֵהֶם י"ד שֶׁכְּלָם הָיוּ בְּשָׁנָה רִאשׁוֹנָה קֹדֶם גְּזֵרָה, מִשֶּׁנִּסְעוּ מֵרַעְמְסֵס עַד שֶׁבָּאוּ לְרִתְמָה שֶׁמִּשָּׁם נִשְׁתַּלְּחוּ מְרַגְּלִים, שֶׁנֶּאֱמַר "וְאַחַר נָסְעוּ הָעָם מֵחֲצֵרוֹת" וְגוֹ' (במדבר י"ב), "שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים" וְגוֹ' (שם י"ג), וְכָאן (פסוק י"ח) הוּא אוֹמֵר "וַיִּסְעוּ מֵחֲצֵרֹת וַיַּחֲנוּ בְּרִתְמָה", לָמַדְתָּ שֶׁהִיא בְּמִדְבַּר פָּארָן; וְעוֹד הוֹצִיא מִשָּׁם ח' מַסָּעוֹת שֶׁהָיוּ לְאַחַר מִיתַת אַהֲרֹן — מֵהֹר הָהָר עַד עַרְבוֹת מוֹאָב — בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים, נִמְצָא שֶׁכָּל שְׁמוֹנֶה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה לֹא נָסְעוּ אֶלָּא עֶשְׂרִים מַסָּעוֹת, זֶה מִיסוֹדוֹ שֶׁל רַבִּי מֹשֶׁה. וְרַבִּי תַּנְחוּמָא דָּרַשׁ בּוֹ דְּרָשָׁה אַחֶרֶת: מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁהָיָה בְנוֹ חוֹלֶה וְהוֹלִיכוֹ לְמָקוֹם רָחוֹק לְרַפּאֹתוֹ, כֵּיוָן שֶׁהָיוּ חוֹזְרִין הִתְחִיל אָבִיו מוֹנֶה כָּל הַמַּסָּעוֹת, אָמַר לוֹ, כָּאן יְשַׁנְנוּ, כָּאן הוֹקַרְנוּ, כָּאן חִשַּׁשְׁתָּ אֶת רֹאשְׁךָ וְכוּ׳׃

פסוק ד

ומצרים מקברים. טְרוּדִים בְּאֲבֵלָם׃

פסוק יח

ויחנו ברתמה. עַל שֵׁם לָשׁוֹן הָרַע שֶׁל מְרַגְּלִים, שֶׁנֶּאֱמַר "מַה יִּתֵּן לְךָ וּמַה יֹּסִיף לָךְ לָשׁוֹן רְמִיָּה חִצֵּי גִבּוֹר שְׁנוּנִים עִם גַּחֲלֵי רְתָמִים" (תהלים ק"כ)׃

פסוק לח

על פי ה'. מְלַמֵּד שֶׁמֵּת בִּנְשִׁיקָה׃

פסוק מ

וישמע הכנעני. לְלַמֶּדְךָ שֶׁמִּיתַת אַהֲרֹן הִיא הַשְׁמוּעָה, שֶׁנִּסְתַּלְּקוּ עַנְנֵי כָבוֹד וּכְסָבוּר שֶׁנִּתְּנָה רְשׁוּת לְהִלָּחֵם בְּיִשְׂרָאֵל, לְפִיכָךְ חָזַר וּכְתָבָהּ (ראש השנה ג'):

פסוק מד

בעיי העברים. לְשׁוֹן חֳרָבוֹת וְגַלִּים כְּמוֹ "לְעִי הַשָּׂדֶה" (מיכה א'), "שָׂמוּ אֶת יְרוּשָׁלַיִם לְעִיִּים" (תהלים ע"ט):

פסוק מט

מבית הישמת עד אבל השטים. כָּאן לִמֶּדְךָ שִׁעוּר מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל י"ב מִיל, דְּאָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה לְדִידִי חָזֵי לִי הַהוּא אַתְרָא וְכוּ' (עירובין נ"ה):

אבל השטים. מִישׁוֹר שֶׁל שִׁטִּים אָבֵל שְׁמוֹ:

פסוק נא

כי אתם עברים את הירדן וגו' והורשתם וגו'. וַהֲלֹא כַּמָּה פְּעָמִים הֵזַהֲרוּ עַל כָּךְ? אֶלָּא כָּךְ אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה כְּשֶׁאַתֶּם עוֹבְרִים בַּיַּרְדֵּן בַּיַּבָּשָׁה עַל מְנָת כֵּן תַּעַבְרוּ, וְאִם לָאו — מַיִם בָּאִין וְשׁוֹטְפִין אֶתְכֶם, וְכֵן מָצִינוּ שֶׁאָמַר לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ (יהושע ד') בְּעוֹדָם בַּיַּרְדֵּן (סוטה ל"ד):

פסוק נב

והורשתם. וְגֵרַשְׁתֶּם:

משכיתם. כְּתַרְגּוּמוֹ — "בֵּית סִגְדְּתְהוֹן", עַל שֵׁם שֶׁהָיוּ מְסַכְּכִין אֶת הַקַּרְקַע בִּרְצַפַּת אֲבָנִים שֶׁל שַׁיִשׁ לְהִשְׁתַּחֲוֹוֹת עֲלֵיהֶם בְּפִשּׁוּט יָדַיִם וְרַגְלַיִם, כְּדִכְתִיב "וְאֶבֶן מַשְׂכִּית לֹא תִתְּנוּ בְּאַרְצְכֶם לְהִשְׁתַּחֲוֹת עָלֶיהָ" (ויקרא כ"ו):

מסכתם. כְּתַרְגּוּמוֹ — "מַתְכַּתְהוֹן":

פסוק נג

והורשתם את הארץ. וְהוֹרַשְׁתֶּם אוֹתָהּ מִיּוֹשְׁבֶיהָ, וְאָז **וישבתם בה** — תּוּכְלוּ לְהִתְקַיֵּם בָּהּ, וְאִם לָאו — לֹא תּוּכְלוּ לְהִתְקַיֵּם בָּהּ:

פסוק נד

אל אשר יצא לו שמה. מִקְרָא קָצָר הוּא זֶה: אֶל מָקוֹם **אשר יצא לו שמה הגורל לו יהיה**:

למטות אבתיכם. לְפִי חֶשְׁבּוֹן יוֹצְאֵי מִצְרַיִם (בבא בתרא קי"ז); דְּ"אַ — בְּי"ב גְּבוּלִין כְּמִנְיַן הַשְּׁבָטִים:

פסוק נה

והיה אשר תותירו מהם. יִהְיוּ לָכֶם לְרָעָה:

לשכים בעיניכם. לִיתֵּדוֹת הַמְנַקְּרוֹת עֵינֵיכֶם, תַּרְגּוּם שֶׁל יְתֵדוֹת "שִׁיכַיָּא":

ולצנינם. פּוֹתְרִין בּוֹ הַפּוֹתְרִים לְשׁוֹן מְסוּכַּת קוֹצִים הַסּוֹכֶכֶת אֶתְכֶם, לִסְגֹּר וְלִכְלֹא אֶתְכֶם מֵאֵין יוֹצֵא וָבָא:

וצררו אתכם. כְּתַרְגּוּמוֹ:

פרק לד

פסוק ב

זאת הארץ אשר תפל לכם וגו'. לְפִי שֶׁהַרְבֵּה מִצְוֹת נוֹהֲגוֹת בָּאָרֶץ וְאֵין נוֹהֲגוֹת בְּחוּצָה לָאָרֶץ, הֻצְרַךְ לִכְתֹּב מִצְרַנֵי גְבוּלֵי רוּחוֹתֶיהָ סָבִיב, לוֹמַר לְךָ מִן הַגְּבוּלִים הַלָּלוּ וְלִפְנִים הַמִּצְוֹת נוֹהֲגוֹת (עי' גיטין ח'):

תפל לכם. עַל שֵׁם שֶׁנִּתְחַלְּקָה בְּגוֹרָל נִקְרֵאת חֶלֶקָה לְשׁוֹן נְפִילָה; וּמ"אַ אוֹמֵר עַ"יְ שֶׁהִפִּיל הַקָּבָ"ה שְׁרֵיהֶם שֶׁל שִׁבְעָה אֻמּוֹת מִן הַשָּׁמַיִם וּכְפָתָן לִפְנֵי מֹשֶׁה אָמַר לוֹ רְאֵה אֵין בָּהֶם עוֹד כֹּחַ (עי' תנחומא):

פסוק ג

והיה לכם פאת נגב. רוּחַ דְּרוֹמִית אֲשֶׁר מִן הַמִּזְרָח לַמַּעֲרָב:

ממדבר צן. אֲשֶׁר אֵצֶל אֱדוֹם מַתְחִיל מִקְצוֹעַ דְּרוֹמִית מִזְרָחִית שֶׁל אֶרֶץ תִּשְׁעַת הַמַּטּוֹת; כֵּיצַד? שְׁלוֹשׁ אַרְצוֹת יוֹשְׁבוֹת בְּדָרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל זוֹ אֵצֶל זוֹ — קְצָת אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶרֶץ אֱדוֹם כֻּלָּהּ וְאֶרֶץ מוֹאָב כֻּלָּהּ, אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּמִקְצוֹעַ דְּרוֹמִית מַעֲרָבִית, שֶׁנֶּאֱמַר בְּפָרְשָׁה זוֹ מֵעַצְמוֹן נַחְלָה מִצְרָיִם וְהָיוּ תוֹצְאוֹתָיו הַיָּמָּה, וְנַחַל מִצְרַיִם הָיָה מְהַלֵּךְ עַל פְּנֵי כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם שֶׁנֶּאֱמַר (יהושע י"ג) "מִן הַשִּׁיחוֹר אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מִצְרַיִם", וּמַפְסִיק בֵּין אֶרֶץ מִצְרַיִם לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְאֶרֶץ אֱדוֹם אֶצְלָהּ לְצַד הַמִּזְרָח, וְאֶרֶץ מוֹאָב אֵצֶל אֶרֶץ אֱדוֹם בְּסוֹף הַדָּרוֹם לַמִּזְרָח. וּכְשֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, אִם רָצָה הַמָּקוֹם לְקָרֵב אֶת כְּנֵסְתָּם לָאָרֶץ, הָיָה מַעֲבִירָם אֶת הַנִּילוּס לְצַד צָפוֹן וּבָאִין לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְלֹא עָשָׂה כֵּן, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר (שמות י"ג) "וְלֹא נָחָם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים", שֶׁהֵם יוֹשְׁבִים עַל הַיָּם בְּמַעֲרָבָהּ שֶׁל אֶרֶץ כְּנַעַן — כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר בַּפְּלִשְׁתִּים (צפניה ב') "יִשְׁבֵי חֶבֶל הַיָּם גּוֹי כְּרֵתִים" — וְלֹא נָחָם אוֹתוֹ הַדֶּרֶךְ, אֶלָּא הֶסְבֵּן וְהוֹצִיאָם דֶּרֶךְ דְּרוֹמָהּ אֶל הַמִּדְבָּר, וְהוּא שֶׁקָּרָאוֹ יְחֶזְקֵאל (יחזקאל כ') "מִדְבַּר הָעַמִּים", לְפִי שֶׁהָיוּ כְּמָה אֻמּוֹת יוֹשְׁבִים בְּצִדּוֹ; וְהוֹלְכִין אֵצֶל דְּרוֹמָהּ מִן הַמַּעֲרָב כְּלַפֵּי מִזְרָח תָּמִיד עַד שֶׁבָּאוּ לִדְרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ אֱדוֹם, וּבִקְּשׁוּ מִמֶּלֶךְ אֱדוֹם שֶׁיְּנִיחֵם לַעֲבֹר דֶּרֶךְ אַרְצוֹ וּלְהִכָּנֵס לְאֶרֶץ דֶּרֶךְ רְחָבָהּ וְלֹא רָצָה, וְהֻצְרְכוּ לִסְבֹּב אֶת כָּל דְּרוֹמָהּ שֶׁל אֱדוֹם עַד בּוֹאָם לִדְרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ מוֹאָב, שֶׁנֶּאֱמַר (שופטים י"א) "וְגַם אֶל מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח וְלֹא אָבָה", וְהָלְכוּ כָּל דְּרוֹמָהּ שֶׁל מוֹאָב עַד סוֹפָהּ, וּמִשָּׁם הָפְכוּ פְּנֵיהֶם לַצָּפוֹן עַד שֶׁסָּבְבוּ כָּל

מֶצַר מִזְרְחִי שֶׁלָּהּ לְרָחְבָּהּ; וּכְשֶׁכִּלּוּ אֶת מִזְרָחָהּ, מָצְאוּ אֶת אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבִין בְּמִזְרָחָהּ שֶׁל אֶרֶץ כְּנַעַן וְהַיַּרְדֵּן מַפְסִיק בֵּינֵיהֶם, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר בְּיִפְתָּח (שם) "וַיֵּלֶךְ בַּמִּדְבָּר וַיָּסָב אֶת אֶרֶץ אֱדוֹם וְאֶת אֶרֶץ מוֹאָב וַיָּבֹא מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ לְאֶרֶץ מוֹאָב", וְכָבְשׁוּ אֶת אֶרֶץ סִיחוֹן וְעוֹג שֶׁהָיְתָה בְּצָפוֹנָהּ שֶׁל אֶרֶץ מוֹאָב וְקָרְבוּ עַד הַיַּרְדֵּן, וְהוּא כְּנֶגֶד מִקְצוֹעַ צָפוֹנָה מַעֲרָבָה שֶׁל אֶרֶץ מוֹאָב; נִמְצָא שֶׁאֶרֶץ כְּנַעַן שֶׁבְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן לַמַּעֲרָב, הָיָה מִקְצוֹעַ דְּרוֹמִית מִזְרָחִית שֶׁלָּהּ אֵצֶל אֱדוֹם:

פסוק ד

ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבים. כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר "וְנָסַב" אוֹ "וְיָצָא" מְלַמֵּד שֶׁלֹּא הָיָה הַמֶּצַר שָׁוֶה אֶלָּא הוֹלֵךְ וְיוֹצֵא לַחוּץ; יוֹצֵא הַמֶּצַר וְעוֹקֵם לְצַד צְפוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, בַּאֲלַכְסוֹן לַמַּעֲרָב, וְעוֹבֵר הַמֶּצַר בְּדָרוֹמָהּ שֶׁל מַעֲלֵה עַקְרַבִּים, נִמְצָא מַעֲלֵה עַקְרַבִּים לִפְנִים מִן הַמֶּצַר:

ועבר צנה. אֶל צִן, כְּמוֹ מִצְרַיְמָה:

והיו תוצאתיו. קְצוֹתָיו, בְּדָרוֹמָהּ שֶׁל קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ:

ויצא חצר אדר. מִתְפַּשֵּׁט הַמֶּצַר וּמַרְחִיב לְצַד צָפוֹן שֶׁל עוֹלָם וְנִמְשָׁךְ עוֹד בַּאֲלַכְסוֹן לַמַּעֲרָב, וּבָא לוֹ לַחֲצַר אַדָּר, וּמִשָּׁם לְעַצְמוֹן, וּמִשָּׁם לְנַחַל מִצְרַיִם; וּלְשׁוֹן וְנָסַב הָאֱמוּר כָּאן, לְפִי שֶׁכָּתַב וְיָצָא חֲצַר אַדָּר, שֶׁהִתְחִיל לְהַרְחִיב מִשָּׁעְבַר אֶת קָדֵשׁ בַּרְנֵעַ, וְרוֹחַב אוֹתָהּ רְצוּעָה שֶׁבָּלְטָה לְצַד צָפוֹן הָיְתָה מְקֻדֶּשׁ בַּרְנֵעַ עַד עַצְמוֹן, וּמִשָּׁם וְהָלְאָה נִתְקַצֵּר הַמֶּצַר וְנָסַב לְצַד הַדָּרוֹם וּבָא לוֹ לְנַחַל מִצְרַיִם, וּמִשָּׁם לְצַד הַמַּעֲרָב אֶל הַיָּם הַגָּדוֹל שֶׁהוּא מֶצַר מַעֲרָבָהּ שֶׁל כָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, נִמְצָא שֶׁנַּחַל מִצְרַיִם בְּמִקְצוֹעַ מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית:

פסוק ה

והיו תוצאתיו הימה. אֶל מֶצַר הַמַּעֲרָב שֶׁאֵין עוֹד גְּבוּל נֶגֶב מַאֲרִיךְ לְצַד הַמַּעֲרָב מִשָּׁם וְהָלְאָה:

פסוק ו

וגבול ים. וּמֶצַר מַעֲרָבִי מַהוּ?

והיה לכם הים הגדול. לְמֶצַר:

וגבול. הַנִּסְיָן שֶׁבְּתוֹךְ הַיָּם אַף הֵם מִן הַגְּבוּל, וְהֵם אִיִּים שֶׁקּוֹרִין איזל"ס:

פסוק ז

גבול צפון. מֶצַר צָפוֹן:

מן הים הגדל תתאו לכם הר ההר. שֶׁהוּא בְּמִקְצוֹעַ צְפוֹנִית מַעֲרָבִית וְרֹאשׁוֹ מַשְׁפִּיעַ וְנִכְנָס לְתוֹךְ הַיָּם, וְיֵשׁ מֵרֹחַב הַיָּם לִפְנִים הֵימֶנּוּ וְחוּצָה הֵימֶנּוּ:

תתאו. תִּשַּׂפְעוּ לָכֶם, לִנְטוֹת מִמַּעֲרָב לַצָּפוֹן, אֶל הֹר הָהָר:

תתאו. לְשׁוֹן סִבָּה, כְּמוֹ "אֶל תֵּא הָרָצִים" (מלכים א י"ד), "וְתַאֲי הַשַּׁעַר" (יחזקאל מ') — הַיָּצִיעַ, שֶׁקּוֹרִין אפנדי"ץ, שֶׁהוּא מוֹסֶב וּמְשֻׁפָּע:

פסוק ח

מהר ההר. תִּסְבּוּ וְתַלְכוּ אֶל מָצָר הַצָּפוֹן לְצַד הַמִּזְרָח, וְתִתְפַּגְּעוּ בִּלְבֹא חֲמָת, זוֹ אַנְטוֹכְיָא:

תוצאת הגבל. סוֹפֵי הַגְּבוּל; כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר תּוֹצָאוֹת הַגְּבוּל, אוֹ הַמָּצָר כֻּלָּה שָׁם לְנַמְרֵי וְאֵינוֹ עוֹבֵר לְהַלָּן כְּלָל, אוֹ מִשָּׁם מִתְפַּשֵּׁט וּמַרְחִיב וְיוֹצֵא לַאֲחוֹרָיו לְהִמָּשֵׁךְ לְהַלָּן בַּאֲלַכְסוֹן יוֹתֵר מִן הָרִאשׁוֹן, וּלְעִנְיַן רֹחַב הַמִּדָּה הָרִאשׁוֹן קָרָאוֹ תּוֹצָאוֹת, שֶׁשָּׁם כָּלְתָה אוֹתָהּ מִדָּה:

פסוק ט

והיו תוצאתיו חצר עינן. הוּא הָיָה סוֹף הַמָּצָר הַצָּפוֹנִי, וְנִמְצֵאת חֲצַר עֵינָן בְּמִקְצוֹעַ צְפוֹנִית מִזְרָחִית, וּמִשָּׁם **והתאויתם לכם** אֶל מָצָר הַמִּזְרָחִי:

פסוק י

והתאויתם. לְשׁוֹן הֶסְבָּה וּנְטִיָּה, כְּמוֹ "תְּתָאוּ":

שפמה. בַּמָּצָר הַמִּזְרָחִי, וּמִשָּׁם הָרִבְלָה:

פסוק יא

מקדם לעין. שֵׁם מָקוֹם, וְהַמָּצָר הוֹלֵךְ בְּמִזְרָחוֹ, נִמְצָא הָעַיִן לִפְנִים מִן הַמָּצָר וּמֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הוּא:

וירד הגבול. כָּל שֶׁהַגְּבוּל הוֹלֵךְ מִצָּפוֹן לַדָּרוֹם הוּא יוֹרֵד וְהוֹלֵךְ:

ומחה על כתף ים כנרת קדמה. שֶׁיִּהְיֶה יָם כִּנֶּרֶת תּוֹךְ לַגְּבוּל, בַּמַּעֲרָב, וְהַגְּבוּל בְּמִזְרַח יָם כִּנֶּרֶת, וּמִשָּׁם יֵרֵד אֶל הַיַּרְדֵּן, וְהַיַּרְדֵּן מוֹשֵׁךְ וּבָא מִן הַצָּפוֹן לַדָּרוֹם בַּאֲלַכְסוֹן, נוֹטֶה לְצַד מִזְרָח מִתְקָרֵב לְצַד אֶרֶץ כְּנַעַן כְּנֶגֶד יָם כִּנֶּרֶת, וּמוֹשֵׁךְ לְצַד מִזְרָחוֹ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל (כְּנֶגֶד יָם כִּנֶּרֶת) עַד שֶׁנּוֹפֵל בְּיָם הַמֶּלַח, וּמִשָּׁם כֻּלָּה הַגְּבוּל בְּתוֹצְאוֹתָיו אֶל יָם הַמֶּלַח, שֶׁמִּמֶּנּוּ הַתְּחָלַת מָצָר מִקְצוֹעַ דְּרוֹמִית מִזְרָחִית, הֲרֵי סוֹבֶבֶת אוֹתָהּ לְאַרְבַּע רוּחוֹתֶיהָ:

פסוק טו

קדמה מזרחה. אֶל פְּנֵי הָעוֹלָם, שֶׁהֵם בַּמִּזְרָח, שֶׁרוּחַ מִזְרָחִית קְרוּיָה פָּנִים וּמַעֲרָבִית קְרוּיָה אָחוֹר, לְפִיכָךְ דָּרוֹם לַיָּמִין וְצָפוֹן לַשְּׂמֹאל:

פסוק יז

אשר ינחלו לכם. בִּשְׁבִילְכֶם; כָּל נָשִׂיא וְנָשִׂיא אַפּוֹטְרוֹפּוֹס לְשִׁבְטוֹ וּמְחַלֵּק נַחֲלַת הַשֵּׁבֶט לַמִּשְׁפָּחוֹת וְלַגְּבָרִים, וּבוֹרֵר לְכָל אֶחָד וְאֶחָד חֵלֶק הָגוּן, וּמַה שֶּׁהֵם עוֹשִׂים יִהְיֶה עֲשׂוּי כְּאִלּוּ עֲשָׂאוּם שְׁלוּחִים; וְלֹא יִתֵּן לְפָרֵשׁ **לכם** זֶה כְּכָל לָכֶם שֶׁבַּמִּקְרָא, שֶׁאִם כֵּן הָיָה לוֹ לִכְתֹּב

יַנְחִילוּ לָכֶם, יִנְחֲלוּ מַשְׁמַע שֶׁהֵם נוֹחֲלִים לָכֶם — בִּשְׁבִילְכֶם וּבִמְקוֹמְכֶם, כְּמוֹ "ה' יִלָּחֶם לָכֶם" (שמות י"ד):

פסוק יח
לנחל את הארץ. שֶׁיְּהֵא נוֹחֵל וְחוֹלֵק אוֹתָהּ בִּמְקוֹמְכֶם:

פסוק כט
לנחל את בני ישראל. שֶׁהֵם יַנְחִילוּ אוֹתָהּ לָכֶם לְמַחְלְקוֹתֵיהֶן:

פרק לה

פסוק ב
ומגרש. רֶוַח מָקוֹם חָלָק חוּץ לָעִיר סָבִיב, לִהְיוֹת לְנוֹי לָעִיר, וְאֵין רַשָּׁאִין לִבְנוֹת שָׁם בַּיִת וְלֹא לִנְטֹעַ כֶּרֶם וְלֹא לִזְרֹעַ זְרִיעָה:

פסוק ג
ולכל חיתם. לְכָל צָרְכֵיהֶם:

פסוק ד
אלף אמה סביב. וְאַחֲרָיו הוּא אוֹמֵר אַלְפַּיִם אַמָּה, הָא כֵּיצַד? אַלְפַּיִם הוּא נוֹתֵן לָהֶם סָבִיב, וּמֵהֶם אֶלֶף הַפְּנִימִיִּים לְמִגְרָשׁ וְהַחִיצוֹנִים לְשָׂדוֹת וּכְרָמִים:

פסוק יא
והקריתם. אֵין הַקְרִיָּה אֶלָּא לְשׁוֹן הַזְמָנָה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר "כִּי הִקְרָה ה' אֱלֹהֶיךָ לְפָנָי" (בראשית כ"ז):

פסוק יב
מגאל. מִפְּנֵי גּוֹאֵל הַדָּם, שֶׁהוּא קָרוֹב לַנִּרְצָח:

פסוק יג
שש ערי מקלט. מַגִּיד שֶׁאַע"פִּ שֶׁהִבְדִּיל מֹשֶׁה בְּחַיָּיו שָׁלוֹשׁ עָרִים בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן, לֹא הָיוּ קוֹלְטוֹת עַד שֶׁנִּבְחֲרוּ שָׁלֹשׁ שֶׁנִּתַּן יְהוֹשֻׁעַ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן (ספרי; מכות ט'):

פסוק יד
את שלש הערים וגו'. אַע"פִּ שֶׁבְּאֶרֶץ כְּנַעַן תִּשְׁעָה שְׁבָטִים וְכָאן אֵינָן אֶלָּא שְׁנַיִם וְחֵצִי, הַשְׁוָה מִנְיַן עָרֵי הַמִּקְלָט שֶׁלָּהֶם, מִשּׁוּם דִּבְגִלְעָד נְפִישֵׁי רוֹצְחִים, דִּכְתִיב (הושע ו') "גִּלְעָד קִרְיַת פֹּעֲלֵי אָוֶן עֲקֻבָּה מִדָּם" (שם):

פסוק טז

ואם בכלי ברזל הכהו. אֵין זֶה מְדַבֵּר בְּהוֹרֵג בְּשׁוֹגֵג הַסָּמוּךְ לוֹ, אֶלָּא בְּהוֹרֵג בְּמֵזִיד, וּבָא לְלַמֵּד שֶׁהַהוֹרֵג בְּכָל דָּבָר צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה בּוֹ שִׁעוּר כְּדֵי לְהָמִית, שֶׁנֶּאֱמַר בְּכֻלָּם "אֲשֶׁר יָמוּת בּוֹ", דִּמְתַרְגְּמִינַן "דְּהִיא כְמַסַּת דִּימוּת בֵּיהּ", חוּץ מִן הַבַּרְזֶל, שֶׁגִּלּוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי הַקָּבָ"ה שֶׁהַבַּרְזֶל מֵמִית בְּכָל שֶׁהוּא, אֲפִלּוּ מַחַט, לְפִיכָךְ לֹא נָתְנָה בּוֹ תּוֹרָה שִׁעוּר לִכְתֹּב בּוֹ אֶשֶׁר יָמוּת בּוֹ; וְאִם תֹּאמַר בְּהוֹרֵג בְּשׁוֹגֵג הַכָּתוּב מְדַבֵּר, הֲרֵי הוּא אוֹמֵר לְמַטָּה אוֹ **בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות** וְגוֹ', לְמֵד עַל הָאֲמוּרִים לְמַעְלָה שֶׁבְּהוֹרֵג בְּמֵזִיד הַכָּתוּב מְדַבֵּר:

פסוק יז

באבן יד. שֶׁיֵּשׁ בָּהּ מִלֹּא יָד (ספרי):

אשר ימות בה. שֶׁיֵּשׁ בָּהּ שִׁעוּר לְהָמִית, כְּתַרְגּוּמוֹ; לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר "וְהִכָּה אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן" (שמות כ"א), וְלֹא נָתַן בָּהּ שִׁעוּר, יָכוֹל כָּל שֶׁהוּא, לְכָךְ נֶאֱמַר **אשר ימות בה**:

פסוק יח

או בכלי עץ יד. לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר (שם) "וְכִי יַכֶּה אִישׁ אֶת עַבְדּוֹ אוֹ אֶת אֲמָתוֹ בַּשֵּׁבֶט", יָכוֹל כָּל שֶׁהוּא, לְכָךְ נֶאֱמַר "בְּעֵץ אֲשֶׁר יָמוּת בּוֹ" — שֶׁיִּהְיֶה בּוֹ כְּדֵי לְהָמִית (ספרי):

פסוק יט

בפגעו בו. אֲפִלּוּ בְּתוֹךְ עָרֵי מִקְלָט:

פסוק כ

בצדיה. כְּתַרְגּוּמוֹ, "בְּכָמְנָא" — בְּמַאֲרָב:

פסוק כב

בפתע. בְּאֹנֶס, וְתַרְגּוּמוֹ "בִּתְכִיף", שֶׁהָיָה סָמוּךְ לוֹ וְלֹא הָיָה לוֹ שְׁהוּת לְהִזָּהֵר עָלָיו:

פסוק כג

או בכל אבן אשר ימות בה. הִכָּהוּ:

בלא ראות. שֶׁלֹּא רָאָהוּ:

ויפל עליו. מִכָּאן אָמְרוּ הַהוֹרֵג דֶּרֶךְ יְרִידָה גּוֹלֶה, דֶּרֶךְ עֲלִיָּה אֵינוֹ גּוֹלֶה (מכות ל'):

פסוק כה

עד מות הכהן הגדול. שֶׁהוּא בָּא לְהַשְׁרוֹת שְׁכִינָה בְּיִשְׂרָאֵל וּלְהַאֲרִיךְ יְמֵיהֶם, וְהֶרוֹצֵחַ בָּא לְסַלֵּק אֶת הַשְּׁכִינָה מִיִּשְׂרָאֵל וּמְקַצֵּר אֶת יְמֵי הַחַיִּים, אֵינוֹ כְדַאי שֶׁיִּהְיֶה לִפְנֵי כֹּהֵן גָּדוֹל (ספרי); דָּבָר אַחֵר — לְפִי שֶׁהָיָה לוֹ לְכֹהֵן גָּדוֹל לְהִתְפַּלֵּל שֶׁלֹּא תֵּאָרַע תַּקָּלָה זוֹ לְיִשְׂרָאֵל בְּחַיָּיו (עי' מכות י"א):

אשר משח אותו בשמן הקדש. לְפִי פְּשׁוּטוֹ מִן הַמִּקְרָאוֹת הַקְּצָרִים הוּא, שֶׁלֹּא פֵּרֵשׁ מִי מְשָׁחוֹ, אֶלָּא כְּמוֹ אֲשֶׁר מְשָׁחוֹ הַמּוֹשֵׁחַ אוֹתוֹ בְּשֶׁמֶן הַקֹּדֶשׁ; וְרַבּוֹתֵינוּ דְּרָשׁוּהוּ בְּמַסֶּכֶת מַכּוֹת (שם) לִרְאָיַת דָּבָר, לְלַמֵּד שֶׁאִם עַד שֶׁלֹּא נִגְמַר דִּינוֹ מֵת הַכֹּהֵן גָּדוֹל וּמָנוּ אַחֵר תַּחְתָּיו, וּלְאַחַר מִכָּאן נִגְמַר דִּינוֹ, חוֹזֵר בְּמִיתָתוֹ שֶׁל שֵׁנִי, שֶׁנֶּאֱמַר **אשר משח אתו**, וְכִי הוּא מוֹשְׁחוֹ לַכֹּהֵן אוֹ הַכֹּהֵן מָשַׁח אוֹתוֹ? אֶלָּא לְהָבִיא אֶת הַנִּמְשָׁח בְּיָמָיו שֶׁמַּחֲזִירוֹ בְּמִיתָתוֹ:

פסוק כז

אין לו דם. הֲרֵי הוּא כְּהוֹרֵג אֶת הַמֵּת, שֶׁאֵין לוֹ דָּם:

פסוק כט

בכל מושבתיכם. לְמֵד שֶׁתְּהֵא סַנְהֶדְרִין קְטַנָּה נוֹהֶגֶת בְּחוּצָה לָאָרֶץ כָּל זְמַן שֶׁנּוֹהֶגֶת בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל (מכות ז'):

פסוק ל

כל מכה נפש וגו'. הַבָּא לְהָרְגוֹ עַל שֶׁהִכָּה אֶת הַנֶּפֶשׁ (עי' ספרי):

לפי עדים ירצח. שֶׁיְּעִידוּ שֶׁבְּמֵזִיד וּבְהַתְרָאָה הָרָגוֹ:

פסוק לא

ולא תקחו כפר. לֹא יִפָּטֵר בְּמָמוֹן (כתובות ל"ז):

פסוק לב

ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו. לְמִי שֶׁנָּס אֶל עִיר מִקְלָט, שֶׁהָרַג בִּשּׁוֹגֵג, אֵינוֹ נִפְטָר מִגָּלוּת בְּמָמוֹן, לִתֵּן כֹּפֶר **לשוב לשבת בארץ** טֶרֶם יָמוּת הַכֹּהֵן (שם):

לנוס. כְּמוֹ לַנָּס, כְּמוֹ "שׁוּבִי מִלְחָמָה" (מיכה ב') — שֶׁשָּׁבוּ מִן הַמִּלְחָמָה, וְכֵן "נוּגֵי מִמּוֹעֵד" (צפניה ג'), וְכֵן "כִּי מֻלִּים הָיוּ" (יהושע ה'); כַּאֲשֶׁר תֹּאמַר שׁוּב עַל מִי שֶׁשָּׁב כְּבָר, וּמוּל עַל שֶׁמָּל כְּבָר, כֵּן תֹּאמַר לָנוּס עַל מִי שֶׁנָּס כְּבָר, וְקוֹרֵהוּ נוּס, כְּלוֹמַר מֻבְרָח. וְאִם תֹּאמַר לָנוּס — לִבְרֹחַ, וּתְפָרְשֵׁהוּ לֹא תִקְחוּ כֹּפֶר לְמִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ לִבְרֹחַ לְפָטְרוֹ מִן הַגָּלוּת (עי' ספרי), לֹא יָדַעְתִּי הֵיאַךְ יֹאמַר לָשׁוּב לָשֶׁבֶת בָּאָרֶץ, הֲרֵי עֲדַיִן לֹא נָס, וּמֵהֵיכָן יָשׁוּב?:

פסוק לג

ולא תחניפו. לֹא תַרְשִׁיעוּ, כְּתַרְגּוּמוֹ — "וְלָא תְחַיְּבוּן":

פסוק לד

אשר אני שכן בתוכה. שֶׁלֹּא תַשְׁכִּינוּ אוֹתִי בְּטֻמְאָתָהּ:

כי אני ה' שכן בתוך בני ישראל. אַף בִּזְמַן שֶׁהֵם טְמֵאִים שְׁכִינָה בֵּינֵיהֶם (ספרי):

פרק לו

פסוק ג
ונוסף על נחלת המטה. שֶׁהֲרֵי בָּנָה יוֹרְשָׁהּ, וְהַבֵּן מִתְיַחֵס עַל שֵׁבֶט אָבִיו:

פסוק ד
ואם יהיה היבל. מִכָּאן הָיָה רַ' יְהוּדָה אוֹמֵר עָתִיד הַיּוֹבֵל שֶׁיִּפָּסֵק (ספרא ויקרא ב'):
ואם יהיה היובל. כְּלוֹמַר, אֵין זוֹ מְכִירָה שֶׁחוֹזֶרֶת בַּיּוֹבֵל, שֶׁהֲיֵרֻשָּׁה אֵינָהּ חוֹזֶרֶת, וַאֲפִלּוּ אִם יִהְיֶה הַיּוֹבֵל לֹא תַחֲזֹר הַנַּחֲלָה לְשִׁבְטוֹ, וְנִמְצָא שֶׁנּוֹסָפָה **על נחלת המטה אשר תהיינה להם**:

פסוק ח
וכל בת ירשת נחלה. שֶׁלֹּא הָיָה בֵּן לְאָבִיהָ:

פסוק יא
מחלה תרצה וגו'. כָּאן מְנָאָן לְפִי גְּדֻלָּתָן זוֹ מִזּוֹ בַּשָּׁנִים, וְנִשְׁאוּ כְּסֵדֶר תּוֹלְדוֹתָן, וּבְכָל הַמִּקְרָא מְנָאָן לְפִי חָכְמָתָן, וּמַגִּיד שֶׁשְּׁקוּלוֹת זוֹ כְּזוֹ (עי' בבא בתרא ק"כ):